

ISSN 2410-9576 (Print)

ISSN 2412-2394 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПОЛІССЯ

Науковий економічний журнал

№ 2(25)

ЧЕРНІГІВ

2022

Державна реєстраційна служба України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21188-10988ПР від 03.02.2015 р.

Науковий журнал «Науковий вісник Полісся» включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015 р.)

Журнал зареєстровано, реферується та індексується у наступних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Crossref (DOI: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Українська науково-освітня мережа УРАН, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, реферативна база даних «Україніка наукова».

Випуск рекомендовано до друку рішенням вченої ради
НУ «Чернігівська політехніка» від 27.12.2022 р., протокол № 9

Редакційна колегія:

Дубина М. В.	доктор економічних наук, професор (головний редактор);
Гонта О. І.	доктор економічних наук, професор;
Білгілі Ф.	доктор економічних наук, професор (Кайсері, Туреччина);
Брітченко І. Г.	доктор економічних наук, професор (Тарнобжег, Польща);
Гарафонова О. І.	доктор економічних наук, професор;
Дерій Ж. В.	доктор економічних наук, професор;
Живко З. Б.	доктор економічних наук, професор;
Ільчук В. П.	доктор економічних наук, професор;
Маргасова В. Г.	доктор економічних наук, професор;
Сорвиров Б. І.	доктор економічних наук, професор (Гомель, Білорусь);
Тропіна В. Б.	доктор економічних наук, професор;
Білан Ю. В.	доктор економічних наук, доцент (Щецин, Польща);
Холявко Н. І.	доктор економічних наук, доцент;
Стрілковскі В.	доктор економічних наук (Прага, Чехія);
Жаворонок А. В.	кандидат економічних наук, доцент;
Мороз Н. В.	відповідальний секретар.

Науковий вісник Полісся / НУ «Чернігівська політехніка». – Чернігів : НУ «Чернігівська
Н34 політехніка», 2022. – № 2 (25). – 250, [2] с.

Висвітлюються актуальні проблеми розвитку сучасної економіки, функціонування та розвитку підприємств різних форм власності, інвестиційно-інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, регіонального розвитку.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, практиків.

ISSN 2410-9576 (Print)

ISSN 2412-2394 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine
Chernihiv Politechnic National University

SCIENTIFIC BULLETIN OF POLISSIA

Scientific journal on Economics

No 2(25)

CHERNIHIV

2022

UDC 33

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)

Ministry of Justice of Ukraine
State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series KB № 21188-10988П from 03.02.2015

The *Scientific Bulletin of Polissia* has been included in the list of scientific professional publications of Ukraine, where the results of dissertations for the degree of Doctor and Candidate of Economics can be published (established by the decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from July 13, 2015, № 747)

The journal is registered, being reviewed and indexed in the following international scientometric databases, repositories and search engines: international Centre for periodicals (ISSN international Centre, Paris), Ulrichsweb™, Global Serials Directory, Crossref (DOJ: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Ukrainian Research and Academic Network URAN, Vernadsky National Library of Ukraine, abstract database "Ukrainika naukova".

The issue is recommended to be sent to the press by
Chernihiv Politechnic National University Academic Senate decision
from 27.12.2022, proceeding № 9

Editorial Board:

Dubyna M. V.	Doctor of Economics, Professor (<i>chief editor</i>);
Gonta O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Bilgili F.	Doctor of Economics, Professor (Kayseri, Turkey);
Britchenko I. G.	Doctor of Economics, Professor (Tarnobrzeg, Poland);
Garafonova O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Derii Zh. V.	Doctor of Economics, Professor;
Zhyvko Z. B.	Doctor of Economics, Professor;
Ilchuk V. P.	Doctor of Economics, Professor;
Marhasova V. H.	Doctor of Economics, Professor;
Sorvyrov B. I.	Doctor of Economics, Professor (Homel, Belarus);
Tropina V. B.	Doctor of Economics, Professor;
Bilan Yu. V.	Doctor of Economics, Associate Professor (Szczecin, Poland);
Kholiavko N. I.	Doctor of Economics, Associate Professor;
Strielkowski W.	Doctor of Economics (Prague, Czech Republic);
Zhavoronok A. V.	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor;
Moroz N. V.	managing secretary.

Scientific Bulletin of Polissia / Chernihiv Politechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Politechnic National University, 2022. - № 2 (25). – 250, [2] p.

Urgent problems of present-day economics' development, different ownership enterprises operation and development, investment and innovative activity, increasing national economy's competitiveness, regional development are reported.

It is intended for scientists, lecturers, postgraduate students, students and practitioners.

UDC 33

© Chernihiv Politechnic National University, 2022

Creative Commons License "Attribution-NonCommercial"
4.0 International (CCBY-NC 4.0).

ЗМІСТ TABLE OF CONTENTS

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ / NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND ECONOMICS

Маргасова В. Досвід регулювання ринку продукції равликівництва в США та можливості його реалізації в Україні.....	6-19
Роговий А., Ремньова Л. Концептуальні засади стратегічного управління сферою охорони здоров'я.....	20-32
Тюхтенко Н. Ділове партнерство закладів освіти й підприємств в умовах впровадження дуальної форми здобуття освіти.....	33-45
Шебаніна О. Особливості діяльності аграрного підприємництва в умовах децентралізації.....	46-58
Котвицька Н. Теоретичні засади інновацій у агропродовольчій сфері.....	59-76
Андрущенко А. Еволюційні імперативи формування і тенденцій розвитку економіки конкурентоспроможної аквакультури в умовах євроінтеграції та продовольчих викликів.....	77-88
Тишечко А. Еволюційні засади регулювання рибного господарства в умовах надзвичайних викликів.....	89-99

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА / DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND REGIONAL ECONOMY

Ломачинська І., Чуркіна І. Податковий потенціал інвестиційного розвитку в системі соціально-економічної безпеки регіону в умовах децентралізації.....	100-113
Тульчинська С., Дергалюк М. Економічний потенціал регіону як стимулятор інтенсифікації розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації.....	114-123
Хохуляк О. Роль стратегічного планування в системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад.....	124-136

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ / ENTERPRISE MANAGEMENT

Ткаченко Т. Управління системою економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах.....	137-145
Руденко М. Методичний інструментарій процесу діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства.....	146-159

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ / FINANCE. BANKING AND INSURANCE

Дубина М., Холяк Н., Попело О. Цифровізація ринку фінансових послуг: переваги та ризики для домогосподарств.....	160-177
Панченко О., Базілінська О. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку як умова підвищення конкурентоспроможності його учасників.....	178-189
Садчикова І., Садчиков В. Фінансові інструменти розвитку кредитного ринку України в період воєнного стану.....	190-205
Humenna Yu., Lutsenko D., Petrushenko Yu., Brychko M. Mortgage lending: trends and perspectives in Ukraine.....	206-221

МАРКЕТИНГ / MARKETING

Забаштанський М., Забаштанська Т., Герасімчук М. Застосування промоакційного маркетингу підприємствами в умовах цифровізації.....	222-239
Олифіренко Ю., Повна С., Біланенко О. Цифровий маркетинг і логістика в адаптивному управлінні інноваційним розвитком підприємства.....	240-250

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-6-19

УДК 339.13:639.3:594.3(7/8+477)

JEL Classification: A13, B21, D20

Вікторія Маргасова

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: viktoriya.margasova@gmail.com.ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-2158>**ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ РАВЛИКІВНИЦТВА
В США ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті доведено, що галузі аграрного сектору економіки нині посідають провідне місце в національних економіках різних країн, включаючи Україну. Запропоновано ідеї, де інвестиції в галузі сільського господарства можуть мати значний вплив на весь аграрний сектор, зокрема інвестування в інноваційні технології виробництва равликів, включаючи подальші поставки на внутрішній та зовнішній ринки. Обґрунтовано базові індикатори й заходи регулювання в аспекті вивчення досвіду регулювання ринку равликівництва в США. Здійснено наукове обґрунтування заходів ринку продукції равликівництва в США та запропоновано до прикладного застосування основоположні підходи та можливості їх застосування на агропродовольчому ринку в Україні в межах УКТ ЗЕД та КВЕД-2010.

Ключові слова: регулювання; ринок; равликівництво; переробка равликів; інвестиції; агропромисловий комплекс; тваринництво; експорт равликів; інновації; попит, УКТ ЗЕД; сільське господарство; нішевий продукт; КВЕД-2010; пропозиція; геліцекультура.

Табл.: 1. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Галузі аграрного сектору економіки нині посідають провідне місце в національних економіках різних країн, включаючи Україну. Розвиток сектору залежить від різних чинників. Водночас одним із найбільш впливових є регулювання галузевих агропродовольчих ринків. Розвиваючи галузі аграрного сектору економіки, можна досягти позитивних результатів і забезпечити стале зростання сільського господарства та продовольчу безпеку. Один із напрямів, де інвестиції в агропромисловому комплексі матимуть вплив на весь аграрний сектор, є інвестування в технології виробництва равликів, включаючи подальші поставки на внутрішній та зовнішній ринки. Водночас регулювання ринку равликів є досить складним питанням, що потребує виважених рішень. Зважаючи на те, що в більшості країн світу равлики малопопулярний продукт споживання, механізми регулювання для них не є поширеними. Однак у деяких країнах, таких як Франція, Італія та США, равлики є досить популярною

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

стравою і потребують відповідних заходів регулювання та вивчення досвіду експортного потенціалу геліцекультури, можливостей експорту равликів з метою реалізації базових положень у практичній діяльності в Україні в межах дії УКТ ЗЕД та КВЕД-2010.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти адаптації досвіду регулювання ринку продукції равликівництва в різних країнах останнім часом висвітлюються в наукових працях провідних економістів і науковців. Та все ж значну увагу окресленим актуальним і проблемним питанням часто приділялась увага шляхом висвітлення окремих параметрів розвитку ринку равликівництва. Зокрема, у науковому доробку І. Данілової зосереджено увагу на детальному розгляді розведення равликів у штучних умовах як прибуткового бізнесу в сільському господарстві, про який мало хто знає і, що такий вид діяльності зможе принести багато задоволення та значний дохід [1]. Методичні підходи формування пропозиції при вирощуванні слимака роду *Helix pomatia* в умовах Полісся України розглянули у працях науковці-дослідники В. Бурлака, В. Шевчук, С. Беляєв [3]. Водночас учена-економістка Н. Вдовенко порушила питання еволюції проблемних питань галузевого розвитку та методологізації галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог з урахуванням досвіду Європейського Союзу й адаптації методів регулювання при формуванні пропозиції на агропродовольчу продукцію при виведенні її на ринок [4; 6], а також дослідила аграрний сектор економіки в контексті дії нормативно-правових методів регулювання [12], що може бути взято за основу щодо удосконалення чинних принципів, інструментів та методів регулювання розвитку ринку равликівництва в Україні. Питання вивчення та дослідження особливостей структурних змін в економіці, а також визначення їхнього впливу на галузевий розвиток у секторах сільського господарства відображено в роботах К. Наконечної, В. Грановської, В. Крикунової, Н. Коробової [7; 8; 10], С. Петропавловської, В. Земляк [16]. Обґрунтування заходів регулювання ринку продукції равликівництва розглядали у власних працях іноземні вчені, зокрема С. Діал [5], Дж. Теранс [11], Т. Дежан [13], Р. Лаудан [15] та багато інших учених-економістів, науковців і дослідників.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З ростом популярності равликівництва як галузі, спостерігаються тенденції в потребі ефективного регулювання ринку такої продукції, яке

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

забезпечить стабільність ринку та стимулюватиме подальший розвиток сектору. Одним із ключових аспектів регулювання ринку продукції равликівництва є забезпечення стандартів безпеки та якості продукції. Це можна досягти за допомогою встановлення обов'язкових стандартів, які забезпечать контроль якості та безпеки нішевих продуктів, що надходять на ринок. Також необхідно створити механізми моніторингу та контролювання якості продукції, що дозволить вчасно виявляти порушення та запобігати поширенню ненадійних продуктів на ринку. Крім того, важливо розробити та впровадити механізми стимулювання розвитку галузі равликівництва, такі як підтримка досліджень та інновацій, залучення інвестицій, надання фінансової допомоги для розвитку підприємств і створення сприятливих умов для привабливості галузі для інвесторів. Важливо проводити моніторинг цінової політики на ринку равликівництва, що дозволить визначити оптимальні ціни на продукцію та запобігти маніпулюванню цінами з боку недобросовісних постачальників. Водночас актуальним нині є вивчення досвіду провідних країн світу в регулюванні ринку продукції равликівництва, зокрема в США, та виокремлення можливостей його реалізації в сільському господарстві України. Такі дослідження допоможуть підтримувати ринок на рівні конкурентоспроможності та забезпечити рівновагу між пропозицією та попитом на продукцію равликівництва.

Мета статті. Здійснити наукове обґрунтування заходів регулювання ринку продукції равликівництва в США та запропонувати до прикладного застосування основоположні підходи та можливості їх застосування на агропродовольчому ринку в Україні для залучення інновацій та інвестицій у геліцекультуру в межах дії УКТ ЗЕД та КВЕД-2010.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведених досліджень встановлено, що, зокрема, у Європі равлики вирощуються на спеціальних фермах і підлягають контролю якості та безпеки. Наприклад, у Франції равлики, які призначені для споживання і реалізації на ринку, повинні бути вирощені на фермах, які мають спеціальну ліцензію. Такі ферми проходять ретельну перевірку на відповідність стандартам якості та безпеки. Зокрема, проводиться аналіз на наявність бактерій, паразитів, токсинів та інших шкідливих речовин. Усі виробничі процеси на фермах контролюються з метою забезпечення якості продукції равликівництва та зменшення ризику поширення захворювань у споживачів. Водночас у США равлики також підлягають

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

регулюванню. На державному рівні існують спеціальні нормативні документи, які регулюють вирощування та переробку равликів. Зокрема, вимагається дотримання правил з охороною прав довкілля, стандартів якості продукції, а також встановлюється відповідальність за можливі випадки негативного впливу на здоров'я споживачів. Крім того, окремі штати США можуть мати свої власні законодавчі акти, які регулюють вирощування та переробку равликів на території штату. Наприклад, у деяких штатах обмежена кількість равликів, яку можна вирощувати на певну площу землі, або встановлені обмеження на відстань між господарствами з равликами.

Маємо відзначити, що загалом регулювання вирощування та переробки равликів у США для подальшої поставки на ринок спрямоване на забезпечення безпечної та сталої практики, що включає в себе використання екологічно чистих методів, збереження біорізноманіття та забезпечення якості продукту для споживачів. При цьому в США вирощування та переробка равликів регулюється різними законодавчими актами. Серед них доцільно виокремити Закон про безпеку харчових продуктів, Закон про екологічну безпеку. Крім того, урядові органи, такі як Міністерство сільського господарства та Агентство з охорони довкілля, розробляють та впроваджують регуляторні стандарти та програми, які мають на меті забезпечення безпеки та якості продукту, а також збереження довкілля. Крім того, фермери та переробні компанії, що займаються вирощуванням та переробкою равликів, зазвичай мають власні внутрішні стандарти якості та безпеки, які доповнюють вимоги законодавства.

Равлики як смачна страва знайома людям у США, проте має різне походження та культурні звичаї. На південному заході США традиція вирощування та споживання равликів пов'язана з каджунською культурою та кухнею креольських та каджунських страв. Завдяки історії цього регіону, французька кухня стала частиною місцевої культури, а равлики – її невід'ємною складовою. У західних штатах, таких як Каліфорнія та Орегон, равлики виробляють і вживають завдяки ввезенню з європейських країн, зокрема, з Франції та Іспанії. У цьому регіоні вирощування та споживання равликів набуло популярності в 1970-х роках, коли з'явилася перша комерційна ферма з вирощування цих тварин у Каліфорнії. У Каліфорнії равлики стали важливою частиною її кулінарного ландшафту, тому не дивно знайти їх у багатьох ресторанах усюди

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

держави. У північно-східних штатах, таких як Нью-Йорк та Пенсильванія, равлики стали популярними завдяки їхнім європейським корінням, а в Південному регіоні вони займають важливе місце в каджунській кухні та забезпечують місцевих жителів білком. У гірських регіонах Кентуккі равлики стали рятівною їжею для бідних місцевих жителів. Західні штати, такі як Каліфорнія та Орегон, почали вирощувати равликів на початку ХХ століття, коли фермери привезли їх з Європи. Хоча равлики залишаються екзотичним додатком до американської кухні, зростаючий інтерес до кулінарії та світових смаків може привести до більшої популярності цього відомого делікатесу в майбутньому.

На теренах Сполучених Штатів Америки регулювання ринку равликівництва підпадає під низку законодавчих норм як на рівні штату, так і федерального уряду. Реалізація та споживання равликів дозволені, проте, з метою забезпечення безпеки та якості продукту, існують відповідні правила й запроваджуються відповідні регуляторні заходи.

У сфері захисту споживачів та якості продукції закони та правила відіграють важливу роль. З метою запобігання неетичним діям підприємств, які можуть завдати шкоди споживачам або виробляти неякісну продукцію, введені нормативні акти та закони. Ці закони та правила надають споживачам захист, який дозволяє їм мати правильну інформацію про продукти та приймати обґрунтовані рішення. Крім того, ці закони стимулюють підприємства працювати відповідально та етично, що відображається в якості продукції та створенні довіри між споживачем і бізнесом. Нижче наведено декілька прикладів законів і нормативних актів, що створені для захисту споживачів і забезпечення якості продукції:

1. Агентство з контролю якості харчових продуктів та медикаментів (FDA): FDA відповідає за регулювання харчових продуктів, ліків, медичних приладів та інших продуктів. FDA гарантує, що ці продукти є безпечними, ефективними та високоякісними.

2. Положення Федеральної торгової комісії (FTC): Федеральна торгова комісія регулює практику реклами та маркетингу. Федеральна торгова комісія гарантує, що компанії не використовуються неправдиві або оманливі рекламні методи, які можуть завдати шкоди споживачам.

3. Положення Комісії з безпеки споживчих товарів (CPSC): CPSC регулює споживчі товари, щоб гарантувати їх безпечність у використанні. CPSC гарантує, що продукти не становлять ризику травм або шкоди для споживачів.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Норми Агентства з охорони навколишнього середовища (EPA): EPA регулює екологічні питання, пов'язані з продуктами та виробничими процесами. EPA гарантує, що продукти виготовляються та використовуються безпечним для довкілля способом.

5. Правила Управління з охорони праці (OSHA): Управління регулює безпеку на робочому місці. Управління гарантує, що роботодавці забезпечують безпечне та здорове робоче місце для своїх працівників.

6. Закон про чесне пакування та маркування (FPLA): FPLA вимагає, щоб споживчі товари були точно марковані щодо ідентичності продукту, чистої кількості вмісту, а також назви та місця діяльності виробника, пакувальника чи дистриб'ютора. Це гарантує, що споживачі отримують точну та змістовну інформацію про продукти, які вони купують.

7. Закон про гарантії Магнусона-Мосса: цей акт встановлює вимоги щодо гарантій на споживчі товари. Це гарантує, що гарантії легко зрозуміти, що гарантійні умови чітко викладені та що гарантійні вимоги обробляються чесно.

Агентство з контролю якості харчових продуктів та медикаментів (FDA) є відповідальним за забезпечення безпеки та якості харчових продуктів у США, включаючи нагляд за равликами. Це агентство встановлює стандарти для виробництва, обробки та розповсюдження харчових продуктів, та забезпечує виконання правил для забезпечення відповідності цим стандартам. FDA докладає всіх зусиль, щоб захистити споживачів від небезпек, пов'язаних з харчовими продуктами та забезпечити, що продукти, які населення купує, є безпечними та якісними. Агентство з контролю якості харчових продуктів та медикаментів несе відповідальність за контроль якості всіх харчових продуктів, включаючи равликів. Зокрема, FDA вимагає обробки равликів у відповідних приміщеннях з дотриманням високих стандартів чистоти та санітарії. Крім того, утримання та збирання равликів повинні відповідати нормам, що стосуються догляду за тваринами.

FDA має широкі повноваження для контролю ланцюга постачання харчових продуктів, що включає інспекції харчових об'єктів, тестування зразків харчових продуктів на контамінацію та вживання примусових заходів у разі потреби. Одним з найважливіших завдань FDA є забезпечення того, щоб харчові з равликів, відповідали стандартам безпеки та якості. Це досягається шляхом встановлення стандартів для виробництва та обробки равликів, які допомагають знизити ризик виникнення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

проблем з безпекою та якістю харчових продуктів. Наприклад, FDA встановлює обмеження на використання деяких хімічних речовин і препаратів для обробки равликів, які можуть бути шкідливими для здоров'я споживачів. Однак встановлення стандартів є лише однією частиною роботи FDA з контролю за харчовими продуктами. Агентство також здійснює інспекції харчових об'єктів, таких як підприємства з виробництва та ресторани, для забезпечення відповідності стандартам безпеки та якості. Крім того, FDA тестує зразки харчових продуктів на контамінацію, щоб виявити потенційні проблеми з безпекою та якістю харчових продуктів. Організація здійснює інспекції харчових об'єктів, досліджує зразки продуктів на наявність потенційних загроз, таких як бактерії та токсини, і має повноваження вживати заходів, необхідних для забезпечення безпеки та якості равликів. Як частина цього процесу, FDA тестує зразки харчових продуктів, щоб виявити потенційні проблеми з безпекою та якістю продуктів, включаючи равликів. Завдяки цим заходам споживачі можуть мати впевненість у тому, що харчові продукти, які вони споживають, є безпечними і поживними.

На рівні окремих штатів, таких як Каліфорнія, равлики класифікуються як немісцевий вид та підпадають під дію спеціальних правил з метою запобігання їх інвазивності. У таких штатах імпорт і продаж деяких видів равликів можуть бути обмежені або заборонені. Крім того, можуть існувати місцеві закони, такі як закони про зонування, які регулюють роботу равликових ферм або обмежують продаж равликів у певних областях. Незважаючи на те, що равлики продовжують бути дозволеним харчовим продуктом у США, цей ринок залишається відносно малим і нішевим. Такі регуляції та обмеження, які регулюють продаж та споживання равликів, забезпечують безпеку та якість, але також можуть викликати додаткові виклики для виробників та продавців равликів, особливо в штатах зі складними правилами та обмеженнями. Однак загалом регулювання ринку равликів у США допомагає забезпечити безпеку та якість продукту для споживачів. Незважаючи на це, равлики залишаються нішевим продуктом на ринку харчової промисловості в США. Хоча равлики не є популярним харчовим продуктом у США, проте зросла зацікавленість у міжнародній кухні, що може привести до зміни вимог і правил, пов'язаних із розведенням і продажем равликів. Незважаючи на відсутність федеральних норм, деякі штати мають свої закони щодо цього питання. Наприклад, у Каліфорнії

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

фермерам, які вирощують равликів, потрібна ліцензія на продаж продукту, а також дозвіл на переміщення равликів з одного місця в інше. У Луїзіані, де равлики є традиційною стравою, діють власні правила щодо їх збирання та продажу, зокрема, фермерам потрібен дозвіл на розведення і вилов равликів для подальшої реалізації на агропродовольчому ринку. У багатьох інших штатах немає спеціальних правил, але фермерам доводиться дотримуватися загальних вимог щодо безпеки та гігієни харчових продуктів. Слід зауважити, що на державному рівні існують певні правила, які забезпечують безпеку та якість равликів, які продаються для споживання людиною. І враховуючи зростаючий інтерес до екзотичної їжі та страв міжнародної кухні, можливо, що в майбутньому ринок равликівництва стане більш стандартизованим як на державному, так і на федеральному рівнях (див. табл.).

Таблиця

**Адміністративно-правові заходи регулювання
ринку равликівництва в США**

Штат	Заходи/Правове регулювання
Каліфорнія	Фермери обов'язково мають отримати ліцензію на продаж равликів від Департаменту продовольства та сільського господарства Каліфорнії та дотримуватися діючих правил транспортування равликів
Луїзіана	Фермери повинні отримати дозвіл від штату на збирання та продаж равликів. Важливо дотримуватися вказівок щодо розміру та кількості равликів, які можна виловлювати
Нью-Йорк	Немає спеціальних правил щодо розведення та продажу равликів, але фермери повинні дотримуватися загальних правил, пов'язаних із гігієною харчових продуктів та їх безпекою і якістю
Пенсільванія	Відсутні спеціальні правила щодо розведення та реалізації равликів на ринку, але фермери мають дотримуватися загальних правил, пов'язаних із безпекою та гігієною харчових продуктів

Джерело: розроблено авторкою за даними [2; 9; 14; 15].

На відміну від країн Європи та Азії, Сполучені Штати Америки не мають федеральних законів, які регулюють продаж і вживання равликів. Однак деякі штати встановлюють свої правила та стандарти, що регулюють збір, вирощування та обробку равликів. Наприклад, у штаті Каліфорнія діє програма щодо регулювання вирощування та продажу равликів. Згідно з правилами програми, равлики повинні бути вирощені у спеціальних умовах і під контролем відповідних відомств, щоб

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

забезпечити їх безпечність для споживачів. У межах програми встановлені стандарти, які регулюють процес вирощування, зберігання та транспортування равликів. Деякі інші штати, такі як Луїзіана та Флорида, дозволяють вилов равликів з природного середовища для подальшого використання в харчовій промисловості. Проте, існують правила та обмеження щодо кількості та розміру вилучених равликів, щоб забезпечити сталість та збереження популяції цих тварин у природі. За останні роки популярність равликів серед американських споживачів зростає, і це призвело до збільшення обсягів вирощування та продажу равликів у багатьох штатах. У зв'язку з цим деякі організації та відомства пропонують встановити федеральні стандарти і правила щодо вирощування та обробки равликів, щоб забезпечити безпеку та якість продукту для споживачів і збереження біорізноманіття в природі. Водночас отримання ліцензії для поставки на ринок равликів у США є складним і довготривалим процесом, оскільки ця діяльність регулюється двома урядовими органами: Міністерством сільського господарства США та Агентством з контролю якості харчових продуктів та медикаментів. Першим кроком у процесі отримання ліцензії є отримання дозволу від Служби інспекції здоров'я тварин і рослин Міністерства сільського господарства США. Цей дозвіл дозволяє ввозити та переміщувати живих равликів між штатами, оскільки равлики можуть бути потенційними переносниками шкідників і хвороб. Після отримання дозволу від Міністерства сільського господарства США, особи або підприємства, які хочуть продавати равликів, повинні отримати ліцензію від Агентства з контролю якості харчових продуктів та медикаментів. Цей процес включає в себе подання документації та проходження інспекції відповідних приміщень, обладнання. Агентство з контролю якості харчових продуктів та медикаментів також встановлює стандарти для виробництва та обробки равликів, щоб забезпечити безпеку та якість продукту для споживачів. Крім того, для отримання ліцензії на продаж равликів у США також необхідно дотримуватися інших вимог і стандартів. Наприклад, равлики повинні бути вирощені та перероблені у відповідних умовах із дотриманням стандартів здоров'я тварин і харчової безпеки. Також потрібно дотримуватися правил маркування та пакування продукту. Отримання ліцензії, як регуляторного інструменту моніторингу, на продаж равликів у перспективі може бути важливим кроком для підприємств, які

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

прагнуть розширити свій бізнес та привабити нових клієнтів, але цей процес вимагає застосування ряду регуляторних інструментів і організаційних заходів, щоб забезпечити контроль за ввезенням та переміщенням живих равликів і їх поставки на ринок.

Висновки і пропозиції. Таким чином, закони та нормативні акти, які встановлюються для захисту споживачів і забезпечення якості продукції, мають надзвичайно важливу роль у суспільстві, включаючи Україну. Вони забезпечують споживачам необхідну інформацію та захист, щоб приймати обґрунтовані рішення про продукти, які вони купують і використовують. Крім того, ці закони та нормативні акти стимулюють підприємства працювати відповідально та етично, що сприяє створенню довіри між бізнесом і споживачем продукції равликівництва. Можна зробити висновок, що ці закони, нормативні акти є невід'ємною частиною системи регулювання ринку равликівництва в США, яка допомагає забезпечувати належний рівень захисту споживачів та якості продукції равликівництва і можуть бути взяті до уваги для застосування в Україні в рамках дії УКТ ЗЕД та КВЕД-2010. Ми маємо всі підстави акцентувати увагу на важливості подальших досліджень для розроблення та впровадження механізмів стимулювання розвитку галузі равликівництва, включаючи державну підтримку досліджень та інновацій, залучення інвестицій, надання фінансової допомоги для розвитку підприємств і створення сприятливих умов для привабливості галузі равликівництва для інвесторів.

Список використаних джерел

1. Данілова І. С. Геліцекультура як новий перспективний напрямок сільського господарства в Україні / І. С. Данілова // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. Серія: Сільськогосподарські науки. – 2022. – Т. 24, № 97. – С. 44–47. – DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-a9707>.
2. The Import Alert for Snails [Electronic resource] // Food and Drug Administration (2019). – Assesses mode: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/import-alerts/import-alert-16-81>.
3. Бурлака В. А. Вирощування слимака роду *Helix pomatia* в умовах Полісся України / В. А. Бурлака, В. Ф. Шевчук, С. М. Беляєв // Еколого-функціональні та фауністичні аспекти досліджень молюсків, їх роль у біоіндикації стану навколишнього середовища : збірник наукових праць. – 2004. – С. 15–17.
4. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. М. Вдовенко // ScienceRise. – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–44.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

5. Dyal S. D. Snail farming for food, fuel and pharmaceuticals / S. D. Dyal // *Journal of the Science of Food and Agriculture*. – 2017. – Vol. 97(4). – Pp. 1049–1054.
6. Вдовенко Н. М. Еволюція теоретичних концепцій щодо забезпечення конкурентоспроможності галузей національної економіки / Н. М. Вдовенко, С. С. Шепелєв // *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. – 2017. – Т. 22, Вип. 11 (64). – С. 49–54.
7. Грановська В. Г. Організаційні трансформації в аграрному секторі економіки України / В. Г. Грановська, В. М. Крикунова // *Економіка АПК*. – 2018. – № 3. – С. 63–74.
8. Vdovenko N. M., Korobova N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. – 2015. – № 3 (3). – Vol. 3. – С. 68–80.
9. Food Safety Modernization Act. Silver Spring // FDA. – MD : U.S. Food and Drug Administration, 2021.
10. Вдовенко Н. М. Особливості структурних змін в економіці України / Н. М. Вдовенко, К. В. Наконечна // *Економіка АПК*. – 2018. – № 9. – С. 56–61.
11. Terance J. Federal Regulation of the Snail Industry. *Centner / J. Terance // Florida Entomologist*. – March 2018. – Vol. 101, Issue 1.
12. Вдовенко Н. М. Аграрний сектор економіки у контексті дії нормативно-правових методів регулювання [Електронний ресурс] / Н. М. Вдовенко // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_12.
13. Snails as bioindicators of soil contamination by trace elements / Dejean T., et al. // *Chemosphere*. – 2016. – Vol. 163. – Pp. 536-543.
14. Snail Farming: An Overview [Electronic resource] / United States Department of Agriculture. – 2020. – Assesses mode: <https://www.usda.gov/media/blog/2020/06/04/snail-farming-overview>.
15. Laudan R. Edible Snails in the United States: A Primer for Restaurants and Suppliers / R. Laudan // *Gastronomica: The Journal of Critical Food Studies*. – United States Department of the interior / Walter J. Hickel, secretary. Leslie L. Glasgow, Assistant Secretary for Fish and Wildlife and Parks Fish and Wildlife Service, 2016. – Vol. 16, Issue 3. – Pp. 7.
16. Петропавловська С. Є. Оцінка інфраструктури ринку геліцекультури та можливостей реалізації експортного потенціалу / С. Є. Петропавловська, В. О. Земляк // *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. – 2019. – Вип. 3 (20). – С. 115–120.

References

1. Danilova, I. (2022). Helitsekultura yak novyi perspektyvnyi napriamok silskoho gospodarstva v Ukraini [Heliceculture as a new promising direction of agriculture in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S. Z. Gzhytskoho. Serii: Silskohospodarski nauky – Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural Sciences*, 24(97), 44–47. <https://doi.org/10.32718/nvlvet-a9707>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Food and Drug Administration. (2019). The Import Alert for Snails. <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/import-alerts/import-alert-16-81>.

3. Burlaka, V.A., Shevchuk, V.F., & Beliaiev, S.M. (2004). Vyroshchuvannia slymaka rodu *Helix pomatia* v umovakh Polissia Ukrainy [Cultivation of snails of the genus *Helix pomatia* in the conditions of the Polissia of Ukraine]. *Ekolohe-funktsionalni ta faunistychni aspekty doslidzhen moliuskiv, yikh rol u bioindykapii stanu navkolyshnoho seredovyscha – Ecological, functional and faunal aspects of mollusk research, their role in the bioindicability of the state of the environment*, 15–17.

4. Vdovenko, N.M. (2015). Metodolohizatsiia haluzevoho derzhavnoho upravlinnia na shliakhu adaptatsii ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeiskoho Soiuzu [Methodology of sectoral state administration on the path of adapting the economy to the conditions and requirements of the European Union]. *ScienceRise*, 5/3(10), 39–44.

5. Dyal, S.D. (2017). Snail farming for food, fuel and pharmaceuticals. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 97(4), 1049–1054.

6. Vdovenko, N.M., & Shepelyev, S.S. (2017). Evoliutsiia teoretychnykh kontseptsii shchodo zabezpechennia konkurentospromozhnosti haluzei natsionalnoi ekonomiky [Evolution of theoretical concepts regarding ensuring competitiveness of branches of the national economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Herald of Odesa National University. Series: Economy*, 22(11(64)), 49–54.

7. Hranovska, V.H., & Krykunova, V.M. (2018). Orhanizatsiini transformatsii v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Organizational transformations in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economics of APC*, (3), 63–74.

8. Vdovenko, N.M., & Korobova, N.M. (2015). Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*, 3(3), 68–80.

9. FDA. (2021). Food Safety Modernization Act. Silver Spring, MD: U.S. *Food and Drug Administration*.

10. Vdovenko, N.M., Nakonechna, K.V. (2018). Osoblyvosti strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrainy [Peculiarities of structural changes in the economy of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of APC*, 9, 56–61.

11. Terance, J. (March 2018). Federal Regulation of the Snail Industry. *Centner. Florida Entomologist*, 101(1).

12. Vdovenko, N.M. (2014). Ahraryi sektor ekonomiky u konteksti dii normatyvno-pravovykh metodiv rehuliuвання [Agrarian sector of the economy in the context of the action of normative and legal methods of regulation]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi – Economy. Management. Innovations*, (2). http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_12.

13. Dejean, T. et al. (2016). Snails as bioindicators of soil contamination by trace elements. *Chemosphere*, 163, 536-543.

14. United States Department of Agriculture. (2020). Snail Farming: *An Overview*. <https://www.usda.gov/media/blog/2020/06/04/snail-farming-overview>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

15. Laudan, R. (2016). Edible Snails in the United States: A Primer for Restaurants and Suppliers. *The Journal of Critical Food Studies*, 16(3), 7.

16. Petropavlovska, S.Ye., & Zemliak, V.O. (2019). Otsinka infrastruktury rynku helitsekultury ta mozhlyvostei realizatsii eksportnoho potentsialu [Evaluation of the infrastructure of the heliceculture market and the possibilities of realization of the export potential]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, business and management*, 3(20), 115–120.

Отримано 01.10.2022

UDC 339.13:639.3:594.3(7/8+477)

JEL Classification: A13, B21, D20

Viktoriiia Marhasova

*Doctor of Sciences in Economics, Professor, Vice Rector on Scientific Work
Chernihiv Polyethnic National University (Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: viktoriya.margasova@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-2158>

**EXPERIENCE REGULATING THE MARKET
OF SNAIL PRODUCTS IN THE USA AND THE POSSIBILITY
OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Abstract. *The article proves that the branches of the agrarian sector of the economy now occupy a leading place in the national economies of various countries, including Ukraine. Scientific and practical explorations of finding ways of regulatory aspects of industry regulation have been conducted, and it has also been noted that the agrarian sector of the economy now occupies a leading place in the national economies of various countries, including Ukraine. The development of the sector depends on various factors. It is substantiated that one of the most influential is the regulation of sectoral agro-food markets. By developing branches of the agrarian sector of the economy, it is possible to achieve positive results and ensure sustainable growth of agriculture and food security. One area where investments in agriculture can have a significant impact on the entire agricultural sector is investing in snail production technologies, including onward supply to domestic and foreign markets. At the same time, the regulation of the snail market is a rather complex issue that requires balanced decisions. Given the fact that in most countries of the world snails are not a popular consumer product, regulatory mechanisms for them are not widespread. However, in some countries, such as France, Italy and the USA, snails are quite a popular dish and require appropriate regulatory measures and the study of the experience of the export potential of heliceculture, the possibilities of exporting snails in order to implement the basic provisions in practical activities in Ukraine. Ideas where investments in the field of agriculture can have a significant impact on the entire agricultural sector are proposed, namely investing in innovative technologies for the production of snails, including further deliveries to domestic and foreign markets. The basic indicators and measures of regulation in the aspect of studying the experience of management and regulation of the snail farming market in the USA are substantiated. Scientific substantiation of measures*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

for the market of snail farming products in the USA has been carried out, and fundamental approaches and opportunities for their application in the agro-food market in Ukraine have been proposed for practical application within the framework of UCT ZED and KVED-2010.

The basic component indicators of economic efficiency are proposed and adapted. It is substantiated that these indicators should be applied to various branches of the national economy, since they are in the system of general economic categories and are suitable for adaptation in the implementation of any type of entrepreneurial and economic activity. It is proposed to create mechanisms for monitoring and controlling the quality of products, which will allow timely detection of violations and prevent the spread of unreliable products on the market. Attention was focused on the importance of developing and implementing mechanisms for stimulating the development of the snail farming industry, such as supporting research and innovation, attracting investments, providing financial assistance for the development of enterprises and creating favorable conditions for the attractiveness of the industry for investors.

Key words: regulation, market; snail farming; snail processing; investment; agro-industrial complex; animal husbandry; snail export; innovations; demand; UKT ZED; agriculture; niche product; KVED-2010; offer; heliceculture.

Table: 1. References: 16.

Бібліографічний опис для цитування:

Маргасова В. Досвід регулювання ринку продукції равликівництва в США та можливості його реалізації в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 6-19.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-20-32

УДК 351:61

JEL Classification: I18

Андрій Роговий

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5445-214X>
ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Людмила Ремньова

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедрою управління персоналом та економіки праці
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: remneva1962@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>
ResearcherID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

***Анотація.** У статті обґрунтовано основні теоретичні засади стратегічного управління сферою охорони здоров'я. Мета статті полягає у формуванні концептуальних засад стратегічного управління галузі охорони здоров'я в умовах трансформаційних процесів. Обґрунтовано, що стратегічне управління сферою охорони здоров'я доцільно розглядати в контексті цільової спрямованості та суб'єктно-об'єктному підході. Визначено основні характерні властивості функціонування галузі охорони здоров'я, що формують передумови до застосування підходів стратегічного управління. Сформульовано мету та завдання стратегічного управління зазначеною сферою діяльності, визначено основні функції та методи, суб'єкти та об'єкти управління. Обґрунтовано теоретичні засади ефективності стратегічного управління системою охорони здоров'я. Визначено пріоритети інноваційного розвитку галузі та напрямки формування інноваційної інфраструктури в контексті стратегічного управління. Обґрунтовано важливість стратегічного управління сферою охорони здоров'я на муніципальному рівні.*

***Ключові слова:** охорона здоров'я; медична сфера; стратегічне управління; стратегія; інновації; державне регулювання.*

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. В умовах реформування суспільно-економічних відносин зростання витрат на утримання медичних закладів та зростання диверсифікованого попиту населення на якісні медичні послуги породжують необхідність застосування нових підходів до управління сферою охорони здоров'я, побудованих на пошуку оптимального співвідношення наявних у розпорядженні ресурсів та потенційних можливостей. У свою чергу, це підсилює актуальність

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

застосування принципів та методів стратегічного управління, оскільки, з одного боку, це дозволить сформувати ефективні бізнес-моделі в менеджменті медичних закладів, а з іншого – належним чином реалізовувати стратегії розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема управління сферою охорони здоров'я в контексті її реформування, формування орієнтирів стратегічного розвитку, фінансове забезпечення процесу надання медичних послуг перебуває у фокусі уваги таких вітчизняних дослідників, як В. Борщ [1], М. Дубина, А. Роговий, Т. Забаштанська [2], М. Забаштанський [3], І. Сазонець, В. Саричев [4], І. Фуртак [5], А. Холодницька [6] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми Проте, незважаючи на широке висвітлення проблем формування механізмів державного управління зазначеною сферою, пріоритетних напрямів фінансування, реформування підходів до організації діяльності медичних закладів є проблема удосконалення концепції управління системою охорони здоров'я на основі стратегічних підходів.

Мета статті полягає у формуванні концептуальних засад стратегічного управління галузі охорони здоров'я в умовах трансформаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні основні реформи у сфері охорони здоров'я беруть початок із 2000 року, коли було прийнято Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України [7]. Протягом наступних років основні тенденції реформування медичної сфери мали тактичний характер, проте у 2014 році було прийнято Національну стратегію реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 рр., у якій було сформовано вже стратегічні пріоритети розвитку галузі на основі підвищення якості медичних послуг [8]. Нині медична реформа, що реалізується в Україні, передбачає використання нових моделей та концепцій у менеджменті лікарень, вимагає нестандартного мислення, творчого підходу, стратегічного планування [6, с. 108].

Галузь охорони здоров'я має свою специфіку, яка зумовлена такими положеннями:

1. Установи охорони здоров'я мають особливі характеристики, які потребують модифікації загальних принципів управління чи зміни акцентів.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Результатом діяльності закладу охорони здоров'я є медична послуга, яка характеризується безпосереднім контактом зі споживачами з одночасним залученням їх до процесу надання послуги, що знаходить своє відображення в диференційованому підході до управління та багатоваріантності управлінських методів.

Стратегічне управління як процес виникло внаслідок загроз внутрішньої та зовнішньої нестабільності розвитку економіки та соціальної сфери внаслідок глобалізаційних змін та загострення конкретної боротьби. За визначенням більшості вчених, стратегічне управління – це процес прийняття та здійснення стратегічних рішень, центральною ланкою якого є стратегічний вибір, заснований на зіставленні власного ресурсного потенціалу з можливостями і загрозами зовнішнього оточення [9].

Визначаючи сутність та зміст стратегічного управління стосовно системи охорони здоров'я, багато авторів виділяють такі структурні елементи: зміст стратегічного управління, мета, завдання, об'єкт, рівні управління, функції та методи управління [10].

Доцільно стратегічне управління сферою охорони здоров'я розглядати в контексті цільової спрямованості та суб'єктно-об'єктного підходу.

Підходи до визначення стратегічної мети галузі охорони здоров'я різняться. З одного боку, головна мета визначається як скорочення захворюваності та смертності населення. Проте, на наш погляд, ця думка в контексті перспектив стратегічного управління має бути розширена і трактуватись як підтримка та укріплення здоров'я населення, скорочення захворюваності, збільшення тривалості життя, що більше відноситься до концепції соціальної держави. При цьому доречно диференціювати трактування мети залежно від форми власності закладів охорони здоров'я. Так, для державних та муніципальних закладів мета реалізується на засадах загальнодоступності та можливості охоплення якомога більшої кількості населення. Для закладів недержавної сфери реалізація мети ґрунтується на забезпеченні потреб платоспроможної частини населення та відповідно зниження навантаження на державний сектор при збільшенні беззбитковості приватних закладів. Таким чином, стратегічне управління сферою охорони здоров'я підпорядковується загальній місії – збільшенню тривалості життя населення через механізм надання послуг високої якості. При цьому ефективність стратегічного управління має розглядатись в контексті досягнення медичних, соціальних та економічних результуючих показників. Отже, завдання ефективного стратегічного управління охороною здоров'я мають містити медичну, соціальну та економічну складові (рис. 1).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 1. Складові феномену ефективності стратегічного управління системою охорони здоров'я

Джерело: розробка авторів.

Об'єктами стратегічного управління галузі охорони здоров'я доцільно вважати по-перше, процес розподілу фінансових ресурсів від бюджету до безпосереднього споживача медичних послуг, а по-друге, взаємодія між органами управління галуззю та безпосередніми надавачами послуг з приводу їхнього створення, розподілу та споживання.

Суб'єктами стратегічного управління галузі охорони здоров'я виступають уповноважені органи державної влади, медичні установи всіх форм власності та споживачі медичних послуг, а також споживачі медичних послуг.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Аналізуючи класичні функції управління, до яких відносять організацію, планування, контроль та мотивацію, з урахуванням специфіки галузі, що аналізується, визначимо, що пріоритетними функціями в контексті саме стратегічного управління є прогнозування та планування, на основі яких стає можливим здійснення процесу цілепокладання та встановлення планових показників діяльності галузі та обсягів фінансування. При цьому реалізація функції планування та прогнозування у взаємозв'язку із бюджетною політикою в напрямку фінансування закладів охорони здоров'я включають такі специфічні функції, як:

- організаційна, що передбачає організацію бюджетного процесу;
- мотивації (стимулювання закладів охорони здоров'я до удосконалення процесу надання медичних послуг);
- контролю та моніторингу процесів фінансування закладів охорони здоров'я із подальшим коригуванням розроблених заходів.

Отже, на нашу думку, під стратегічним управлінням сферою охорони здоров'я доцільно розглядати цілеспрямований вплив з боку суб'єктів управління на процес створення, розподілу та споживання якісних медичних послуг шляхом вирішення комплексу соціальних та економічних завдань з метою зменшення смертності та збільшення тривалості життя населення.

Незалежно від того, чи на рівні держави, чи на рівні регіону відбувається реалізація зазначених функцій та методів стратегічного управління, вони є доцільними для будь-якої моделі організації системи управління охороною здоров'я: як для безкоштовного, так і для платного медичного обслуговування. При цьому основними методами стратегічного управління будуть нормативно-правові та організаційно-розпорядчі, які в сукупності формують організаційний механізм стратегічного управління галуззю охорони здоров'я.

На рис. 2 зобразимо основні положення системи стратегічного управління у сфері охорони здоров'я.

В умовах сьогодення значну увагу доцільно приділити муніципальному рівню заходів стратегічного управління.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 2. Основні складові системи стратегічного управління сфери охорони здоров'я

Джерело: розроблено авторами.

Муніципальна система охорони здоров'я включає муніципальні органи управління охороною здоров'я та лікувально-профілактичні й науково-дослідні установи, що перебувають у муніципальній власності, фармацевтичні підприємства та організації, аптечні установи, установи судово-медичної експертизи, освітні установи, які є юридичними особами та здійснюють свою діяльність відповідно до нормативно правових актів України. Основу процесу стратегічного управління складає модель стратегічного управління, у межах якої повинні бути розроблені та запропоновані стратегії розвитку керованої системи, що засновані на аналізі ресурсів муніципального утворення, його особливостей та пріоритетних напрямів розвитку.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Розробка напрямів розвитку муніципальної охорони здоров'я має бути узгоджена зі стратегією розвитку охорони здоров'я як галузі в цілому. Як орієнтир розвитку має виступати бачення даного процесу вищими органами та відповідні рекомендації щодо реалізації намічених стратегій.

На нашу думку, застосування стратегічного управління в умовах розвитку галузі охорони здоров'я є цілком виправданим, оскільки:

- органи управління системою охорони здоров'я як на державному, так і на муніципальному рівні мають чітко визначені цілі та завдання, які повинні бути досягнуті за допомогою здійснення стратегічного управління;

- система стратегічного управління охороною здоров'я має відповідний управлінський апарат, який володіє необхідними компетентностями та навичками для здійснення процесу надання медичної послуги в рамках розробленої стратегії;

- основні джерела зміни цілей та завдань системи охорони здоров'я виходять із зовнішнього середовища, яке представлено мікро- та макросередовищем;

- стратегічне управління сферою охорони здоров'я має значний потенціал для своєчасного внесення коректив та обліку нових факторів впливу на розвиток галузі.

Проте існують певні обмеження, які зумовлені складністю в застосуванні методів та підходів стратегічного управління. Найбільш важливими з них нам вважаються такі:

- здійснення процесу стратегічного управління вимагає наявності фахівців відповідної кваліфікації, проте не завжди заклади охорони здоров'я та апарат управління володіють такими спеціалістами;

- стратегічне управління неможливе без професійного керівництва з боку посадових осіб, їхньої допомоги та підтримки, але це є можливим при повному розумінні процесу, тобто органи управління галуззю охорони здоров'я як на державному, так і на муніципальному рівні мають складатися із професіоналів-управлінців. Все це говорить про те, що органи управління повинні складатися з керівників, які є професіоналами.

Важливим є здатність керівництва галуззю та медичними закладами стратегічно мислити, що є запорукою успішності стратегічного управління. На думку З. Шершньової, стратегічне мислення «полягає в усвідомленні мети розвитку підприємства та способів її досягнення,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

у ствердженні необхідності спостереження за зовнішнім і внутрішнім середовищами (для визначення мети та способів досягнення), формування стратегій та рішень, що з них випливають, а також налагодження діяльності з метою їх здійснення. Стратегічне мислення передбачає: усвідомлення управлінської ієрархії та послідовності встановлення пріоритетів; орієнтацію на розпізнавання і адекватне реагування на зміни в середовищі – нові можливості та потенційні загрози; усвідомлення можливостей та масштабів впливу на формування середовища, а не лише реагування на зміни» [11].

У контексті стратегічного підходу доцільно визначити інші пріоритетні принципи, на які має спиратись управлінський процес у сфері охорони здоров'я:

- рівноправність громадян в отриманні необхідного обсягу та якості медичної допомоги;
- раціональний розподіл органами управління сферою охорони здоров'я фінансових ресурсів серед медичних установ;
- рівноцінна участь організацій та громадян у витратах на охорону здоров'я залежно від рівня отримуваних доходів;
- жорсткий контроль з боку відповідних органів за витрачанням грошових коштів місцевими установами охорони здоров'я;
- послідовне виконання поставлених стратегічних завдань для досягнення цілей стратегічного управління галуззю охорони здоров'я [10].

Досягнення мети стратегічного управління галуззю охорони здоров'я та виконання цільових стратегічних функцій передбачає одночасний процес впровадження інновацій у надання медичних послуг та роботу медичних закладів з метою поліпшення якості послуг. На нашу думку, інновації мають стосуватись впровадження модернізованих технологій, серед яких виокремимо такі:

- високотехнологічна медична допомога та високотехнологічна медична реабілітація;
- радіобіологія та радіаційна медицина;
- медико-гігієнічний супровід робіт, пов'язаних із фактором хімічної небезпеки та іншими виробничими факторами;
- біотехнології;
- біологічна безпека;
- телемедицина.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Для забезпечення успішності інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я має ґрунтуватись на підтримці таких складових:

- інноваційної інфраструктури;
- інституційного середовища, що забезпечує модернізацію системи охорони здоров'я та запуск проектів у високотехнологічних галузях охорони здоров'я;
- інноваційних технологій цільової діяльності системи охорони здоров'я та ресурсного потенціалу для їх апробації та реалізації;
- інноваційних технологій управління медичними закладами [12].

Серед зазначених складових, на наше переконання, значну увагу в контексті пріоритетних заходів стратегічного управління доцільно приділити розвитку інноваційної інфраструктури галузі охорони здоров'я, а саме:

- організацій медичної допомоги, та державного санітарно-епідеміологічного нагляду,
- науково-дослідних організацій, що працюють у медичній сфері;
- автоматизованих інформаційних систем органів управління;
- лікувально-профілактичних та санітарно-епідеміологічних установ;
- лабораторних та клінічних баз науково-дослідних інститутів, що здійснюють апробацію нових розробок та проведення навчання щодо використання інноваційних технологій;
- закладів, що займаються підготовкою та перепідготовкою медичних кадрів.

Стратегія управління сферою охорони здоров'я як основний документ втілення стратегічних заходів є цілісною протягом усього запланованого періоду, проте за умови змін умов середовища має бути швидко адаптована та переорієнтована. Головним при розробці стратегії є принцип раціонального управління, який передбачає пошук закономірностей у формуванні стратегії та вирішенні стратегічних завдань.

Висновки та пропозиції. Отже, стратегічне управління сферою охорони здоров'я є достатньо ефективним інструментом державної політики, проте результат його функціонування залежить від рівня підготовки апарату управління цією сферою. Застосування концепції стратегічного управління дозволить визначити пріоритети розвитку як галузі, так і окремих закладів, спланувати дії, погодивши їх між усіма зацікавленими сторонами, зробити розрахунки за ресурсами, які необхідні для виконання завдань, та головне – спрямувати зусилля на покращення якості життя та зміцнення здоров'я населення.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Список використаних джерел**

1. Борщ В. І. Дослідження функціональної системи управління фінансовими механізмами в сфері охорони здоров'я України / В. І. Борщ // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2020. – Т. 19, № 2(45). – С. 144-168.
2. Дубина М. В. Стратегічні пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я в Україні: фінансові аспекти / М. В. Дубина, А. В. Роговий, Т. В. Забаштанська // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 3(23). – С. 158-165.
3. Забаштанський М. М. Пріоритетні підходи до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України / М. М. Забаштанський, Д. М. Драгунов, І. М. Зуб // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 3(23). – С. 93-101.
4. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід : колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Сазонця. – Рівне : Волин. обереги, 2019. – 396 с.
5. Напрями управління впровадженням, діяльністю та вишколом фахівців сімейної медицини в Україні : монографія / І. І. Фуртак, Р. Ю. Грицко, Б. Б. Лемішко, Р. С. Морочковський. – Львів : Сполом, 2013. – 188 с.
6. Холодницька А. Можливості використання компетентнісного підходу в управлінні медичними закладами в умовах реформування системи охорони здоров'я / А. Холодницька, М. Лук'яшко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 1 (21). – С. 108-114.
7. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/strategija>.
8. Концепція розвитку охорони здоров'я населення України : Указ Президента України від 07.12.2000 № 1313/2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000>.
9. Перерва І. О. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника / І. О. Перерва, В. Ю. Єдинак // Innovation and Sustainability. – 2022. – № 3. – С. 159-164.
10. Галушка З. І. Стратегічний менеджмент : навчально-методичний посібник / З. І. Галушка, І. Ф. Комарницький. – Чернівці : Рута, 2006. – 248 с.
11. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч.-метод. посібник / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська, Ю. М. Ратушний. – К. : КНЕУ, 2001. – 232 с.
12. Leavitt M. Medscape's response to the Institute of Medicine Report: Crossing the quality chasm: a new health system for the 21st century / M. Leavitt // Med. Gen. Med. – 2001. – № 3(2). – P. 2.

References

1. Borshch, V.I. (2020). Doslidzhennia funktsionalnoi systemy upravlinnia finansovymy mekhanizhamy v sferi okhorony zdorovia Ukrainy [Research of the functional management system of financial mechanisms in the field of health care of Ukraine]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern theory and practice of management*, 2(45), 144-168.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Dubyna, M.V., Rogovyi, A.V., & Zabashtanskaya, T.V. (2020). Strategichni prioriteti sfery oho-rony zdorovia v Ukraine [Strategic priorities of health care in Ukraine: financial aspects]. *Naukovyi visnyk Polisia – Scientific Bulletin of Polissia*, 3(23), 158-165.

3. Zabashtanskyi, M., Drahunov, D., & Zub, I. (2020). Prioritetni pidhody do finansovogo zab-ezpechenia sfery ohorony zdorovia v Ukraine. [Priority approaches to financial security of healthcare in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Polisia – Scientific Bulletin of Polissia*, 3(23), 93-101.

4. Furtak, I.I., Hrytsko, R.Iu., Lemishko, B.B., & Morochkovskyi, R.S. (2013). *Napriamy upravlinnia vprovadzhenniam, diialnistiu ta vyshkolom fakhivtsiv simeinoi medytsyny v Ukraini [Direction of management of implementation, activity and training of family medicine specialists in Ukraine]*. Spolom.

5. Sazonets, I.L. Sarychev, V.I. et al. (2019). *Instytutsiina transformatsiia derzhavnogo upravlinnia okhoronoiu zdorovia: Ukraina ta inozemnyi dosvid [Institutional Transformation of Public Health Management: Ukraine and Foreign Experience]*. Volyn. oberehy.

6. Kholodnytska, A. and Lukiashko, M. (2020). Mozhyvosti vykorystannia kompetentnisnogo pidkhodu v upravlinni medychnymy zakladamy v umovakh reformuvannia systemy okhorony zdorovia [Possibilities of using the competence approach in the management of medical institutions in the conditions of health care reform]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of econosic and management*, 1, 108-114.

7. The President of Ukraine (2000). Decree of the President of Ukraine "The concept of development of health care of the population of Ukraine". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000>.

8. National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015 2020. (2020). <https://moz.gov.ua/strategija>.

9. Pererva, I., & Yedynak, V. (2022). Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom yak osnovnyi instrument v rukakh suchasnoho kerivnyka [Strategic management of the enterprise as the main tool in the hands of the modern manager]. *Innovation and Sustainability*, 3, 159-164.

10. Halushka, Z.I. (2006). *Stratehichnyi menedzhment: navchalno-metodychnyi posibnyk [Strategic management: educational and methodological manual]*. Ruta.

11. Shershnova, Z.Ye., Oborska, S.V., & Ratushnyi, Yu.M. (2001). *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*. KNEU.

12. Leavitt, M. (2001). Medscape's response to the Institute of Medicine Report: Crossing the quality chasm: a new health system for the 21st century. *Med. Gen. Med.*, 3(2), 2.

Отримано 29.08.2022

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC 351:61

JEL Classification: I18

Andrii RogovyiDoctor of Economics, Professor, Professor of Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv Ukraine)E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5445-214X>ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)**Lyudmyla Remnova**PhD in Economics, Professor,
Head of Department of Human Resources Management and Labor Economics
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)E-mail: remneva1962@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>Researcher ID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)**CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STRATEGIC
HEALTHCARE MANAGEMENT**

Abstract. *The article substantiates the main theoretical principles of strategic management in the field of health care. The purpose of the article is to form the conceptual foundations of strategic management of the health care industry in the conditions of transformational processes. It has been justified that the strategic management of the health care sphere should be considered in the context of target orientation and subject-object approach. The main characteristic properties of the functioning of the health care industry, which form the prerequisites for the application of strategic management approaches, have been determined. The purpose and tasks of strategic management of the specified sphere of activity have been formulated, the main functions and methods, subjects and objects of management have been defined. The theoretical foundations of the effectiveness of strategic management of the health care system have been substantiated. Strategic management of the health care sector is subject to the general mission of increasing the life expectancy of the population. At the same time, the effectiveness of strategic management should be considered in the context of the achievement of medical, social and economic resulting indicators. Therefore, the task of effective strategic management of health care should contain medical, social and economic components. According to the strategic management of the health care sphere, it is expedient to consider the purposeful influence of management subjects on the process of creation, distribution and consumption of quality medical services by solving a complex of social and economic tasks with the aim of reducing mortality and increasing the life expectancy of the population. It has been proved that the development of directions for the development of municipal health care must be coordinated with the strategy for the development of health care as an industry as a whole. The vision of this process by the higher authorities and the corresponding recommendations for the implementation of the intended strategies should serve as a guide for development. The priorities of the innovative development of the industry and the directions of the formation of the innovative infrastructure in the context of strategic management have been determined. The importance of strategic management of health care at the municipal level has been justified. In the context of a strategic approach, it is appropriate to define other priority principles on which the management process*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

should be based: equality of citizens in receiving the required volume and quality of medical care; rational distribution of financial resources among medical institutions by health care management bodies; equal participation of organizations and citizens in health care costs depending on the level of income received; strict control by the relevant authorities over the spending of funds by local health care institutions; consistent implementation of set strategic tasks to achieve the goals of strategic management of the healthcare industry. The health care industry management strategy, as the main document for the implementation of strategic measures, is integral throughout the entire planned period of time, however, subject to changes in environmental conditions, it must be quickly adapted and reoriented. The main thing in the development of the strategy is the principle of rational management, which involves the search for regularities in the formation of the strategy and the solution of strategic tasks.

Keywords: *health care; medical sphere; strategic management; strategy; innovations; state regulation.*

Fig.: 2. References: 12.

Бібліографічний опис для цитування:

Роговий А., Ремньова Л. Концептуальні засади стратегічного управління сферою охорони здоров'я. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 20-32.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-33-45

УДК [378.4+334]:334.76

JEL Classification: I23

Наталія Тюхтенко

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, менеджменту та адміністрування
Херсонський державний університет

(Херсон (юридично), Івано-Франківськ (фактично), Україна)

E-mail: tuhtenko1@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4634-9139>

ResearcherID: [AAF-7898-2021](https://orcid.org/0000-0003-4634-9139)

**ДІЛОВЕ ПАРТНЕРСТВО ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ Й ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ
ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ**

У статті здійснено обґрунтування важливості управління діловим партнерством закладів освіти з підприємствами реального бізнес-простору в процесі впровадження дуальної форми здобуття освіти для підвищення компетентнісного рівня людського капіталу як освітньої, так і виробничої сфер діяльності, що дозволяє забезпечити їх рівні конкурентоспроможності в умовах сучасних викликів. Доведено вплив сучасних трансформацій професійно-посадової структури бізнесу на його конкурентні переваги за рахунок впровадження інноваційних підходів до навчання як у процесі здобуття освіти, так і в умовах навчання протягом життя. Дуальна форма здобуття освіти при цьому розглядається як взаємовигідна з'єднувальна ланка, впровадження якої здатне забезпечити інноваційний розвиток як закладу освіти, так і підприємства. При цьому формуються сучасні компетентності здобувачів освіти й конкурентоздатний персонал виробничого середовища за рахунок своєчасного навчання в умовах виробництва із залученням провідних фахівців обох партнерів з урахуванням вітчизняних і світових тенденцій. Здійснено теоретичне обґрунтування загальної характеристики ділового партнерства на основі його принципів, мети, визначення суб'єктів партнерства, спільної стратегії, механізму реалізації, характеру взаємодії партнерів. Уточнено соціально-економічну сутність поняття «ділове партнерство» та управління ним у контексті впровадження дуальної форми здобуття освіти з виокремленням основних принципів і змісту аналізу. Систематизовано причини необхідності впровадження в освітній простір дуальної концепції. На основі аналізу етапів впровадження дуальної форми здобуття освіти в Україні виокремлено його основні задачі з урахуванням процесів диджиталізації і інтелектуалізації сучасного світового бізнесу. Запропоновано загальну модель аналізу ділового партнерства закладів освіти й підприємств, що слугує основою для його практичного впровадження.

Ключові слова: ділове партнерство; дуальна форма здобуття освіти; інноваційне управління; сучасні професійні компетентності; конкурентоспроможний персонал, конкурентні переваги підприємства, якість навчання, якість людського капіталу.

Рис.: 2. Бібл.: 15.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Постановка проблеми. Світовий і вітчизняний досвід показав, що успішне функціонування національної економіки, кожного її регіону, підприємства, організації безпосередньо залежить від якості кадрового забезпечення – людського капіталу, який разом з іншими видами ресурсів здатні забезпечити високий рівень їхньої конкурентоспроможності, враховуючи темпи змін і виклики сучасності. Формування людського капіталу, як відомо, відбувається переважно в системі освіти, представленій широким спектром закладів, що здійснюють підготовку здобувачів за різними рівнями освіти й освітніми програмами. А використання людського капіталу забезпечується безпосередньо в матеріальному й нематеріальному виробничому середовищах. Тому питання ділового партнерства закладів освіти й підприємств різних сфер діяльності та форм власності є надзвичайно важливим чинником формування конкурентоспроможного середовища вітчизняної економіки. Серед недоліків освіти пострадянського періоду називають передусім слабкий зв'язок процесів набуття освіти з реальними станом і тенденціями бізнес-простору. Тому впровадження дуальної форми здобуття освіти розглядається сьогодні як серйозний важіль підготовки сучасного кадрового потенціалу, який здатен забезпечити не тільки інноваційний розвиток національної економіки, а й високий рівень конкурентоспроможності кожного його підприємства (у тому числі й закладу освіти як підприємства з надання освітніх послуг). Управління взаємовигідним діловим партнерством закладу освіти і підприємства, яке має відбуватися на основі найкращих світових практик і національних особливостей, розглядається нами як найбільш оптимальний спосіб підвищення результативності та ефективності формування, використання та відтворення людського капіталу на макро- і мікрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам ділового партнерства й управління ним присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: М. Ваш, В. Гетьман, М. Дороніна, П. Друкер, С. Кардел, Ф. Котлер, Н. Криховська, Я.Криво-ручко, Є. Мних, І. Парасій-Вергуненко, М. Портер, І. Спасібо-Фатєєва, Н. Струк, А. Томсон, Н. Чухрай, А. Шавлюк, Й. Шумпетер тощо.

Дослідженням питань дуальної форми здобуття освіти присвячено роботи педагогів, соціологів, психологів, юристів, економістів тощо. Серед закордонних учених питання впровадження дуальної форми

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

освіти розглядалися в роботах Д. Бауда, Г. Баумана, Дж. Бреннана, Дж. Гарнетт, І. Каннінгема, К. Костлі, Б. Літл, А. Ліпсмаєра, І. Ніксона, Г. Пецольда, Дж. Релін, Н. Соломона, Б. Уокмена, А. Шелтена, К. Штра-тмана, Х. Штегмана тощо. Освітньо-професійні питання дуальної підго-товки висвітлено у працях Н. Абашкіної, І. Бойчевської, В. Волошина, Н. Гапонюк, А. Загоруйко, А. Завальнюк, А. Іващук, О. Калінської, М. Ко-лесник, Ю. Карягіна, Т. Козак, Н. Кравець, Г. Михайлишин, В. Новікова, Н. Сакун, А. Турчина, В. Тягура, Т. Рак, Н. Удовиченко, В. Черніченка та інших. Законодавчі особливості дуальної форми здобуття освіти висві-тлювалися у працях М. Легенького, У. Парпан. Соціально-економічні й управлінські аспекти впровадження дуальної освіти представлені у працях С. Бандура, І. Безсонової, Л. Бражник, С. Гринкевич, І. Гнібиде-нко, О. Гронь, І. Ільч, А. Колота, О. Крат, Е. Лібанової, Л. Лісогора, М. Мартиненко, Ю. Маршавіна, І. Петрової, Т. Оболенської тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. При такому потужному інтересі до питань дуальної освіти з боку науковців різних напрямів, недостатньо дослідженими залишаються теоретико-прикладні питання ділового партнерства закладів освіти й підпри-ємств у контексті системного управління цим процесом, особливо в умовах сучасних викликів інтелектуалізації бізнесу, диджиталізації освітніх і виробничих систем, пошуку шляхів підвищення рівня конку-рентоспроможності закладів освіти й підприємств на засадах компе-тентнісного підходу та інноваційності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоре-тико-прикладних засад ділового партнерства закладів освіти й підпри-ємств на основі системного управління ним у процесі впровадження дуальної форми здобуття освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний бізнес неможливо уявити собі без співпраці зі значною кількістю стейкхолдерів – партнерів (контрагентів), що, як показує аналіз, дозволяє суттєво покращити не тільки соціально-економічні показники діяльності, а й визначати стратегічні орієнтири компанії та її конкурентні переваги на ринку в короткостроковій і довгостроковій перспективах. До того ж ділові комунікації є «унікальним нематеріальним ресурсом, який фо-рмує внутрішній гудвіл компанії і збільшує її ринкову вартість», а «ефективне управління діловим партнерством залежить від правиль-ної систематизації інформації про бізнес-партнерів та дієвої методики їх аналізу, що створює інформаційне підґрунтя для управлінців при розробленні оптимальної стратегії підприємства» [1].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Сама дефініція «ділове партнерство» часто в науковців ототожнюється з такими поняттями, як: «партнерство», «партнерські відносини», «ділові контакти», «ділові відносини» тощо. Так, за М. Портером партнерство розглядається як «комерційні зв'язки» на основі розуміння того, що в основу розвитку економіки покладено «посилення ролі контрактів і договорів» [2]. А. Шавлюк сферою ділового партнерства називає будь-які відносини різних суб'єктів господарювання, в результаті яких отримується певна соціально-економічна вигода [3]. Н. Чухрай розглядає партнерство як взаємовідносини партнерів у господарській діяльності, які передбачають не створення нового об'єднання, а об'єднання зусиль [4]. З юридичного погляду розглядає партнерство І. Спасибо-Фатєєва, яка називає його найважливішою юридичною формою організації підприємництва, що необхідно розглядати з трьох точок зору: по-перше, як юридичну форму відносин між партнерами; по-друге, як особистий зв'язок між ними; по-третє, як процес взаємодії, співробітництва між господарюючими суб'єктами [5]. Отже, більшість авторів наголошують на тому, що партнерство є або формою відносин між підприємствами, або їх спільною діяльністю.

Наголошуючи на терміні «ділове партнерство», ми уточнюємо змістовну сутність поняття, оскільки партнерство може розглядатися і в інших сферах людського життя (наприклад, в особистих стосунках, у спорті тощо). Треба погодитися з точкою зору, що в загальному розумінні «ділове партнерство передбачає спільну роботу двох або більше офіційних осіб або компаній для досягнення спільної мети з розвитку обох компаній» [6]. А наведений вище аналіз поняття партнерства свідчить про спільність думок щодо того, що партнерські відносини будуються для отримання конкретного результату, причому останній може проявлятися в різних формах для кожної зі сторін – головне, щоб це сприяло розвитку.

Загальну характеристику ділового партнерства представлено рис. 1, на основі якого визначимо, що **ділове партнерство** являє собою взаємовигідні відносини господарюючих суб'єктів на певний період часу, що відбуваються на основі спільної стратегії для реалізації поставленої мети, зумовленої інтересами всіх сторін партнерства, результатом чого є підвищення рівня конкурентних переваг кожного з його учасників. Це визначення підкреслює важливість ефективного *управління діловим партнерством*, оскільки саме воно здатне забезпечити системність і максимальний успіх усіх господарюючих суб'єктів-партнерів.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Погоджуємося з думкою, що основними принципами партнерства слід вважати: соціально-економічну обґрунтованість; взаємовигідність; рівноправність; стабільність; часову тривалість; прагнення до взаєморозуміння [7].

На перерахованих вище принципах повинно базуватися і управління діловим партнерством закладів освіти та підприємств, яке, безумовно, має свої особливості й потребує окремого вивчення та аналізу. Поява терміна «дуальна форма здобуття освіти» в українському законодавстві актуалізувало питання дослідження ділового партнерства для пошуку шляхів ефективного впровадження його в реальне життя.

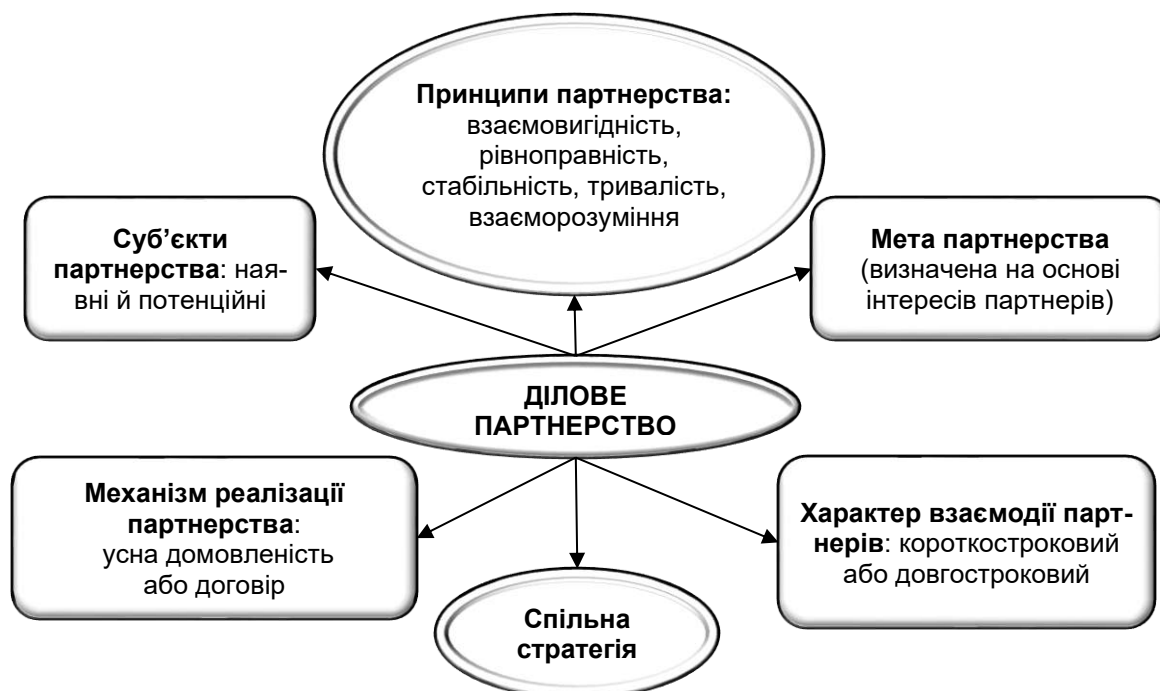

Рис. 1. Загальна характеристика ділового партнерства

Статистика свідчить, що основними причинами впровадження дуальної форми здобуття освіти в Україні на момент застосування цієї норми в українському законодавстві, є:

- по-перше, показники працевлаштування молоді є негативним. Так, наприкінці 2019 року близько 33 % усіх безробітних, які стояли на обліку в центрах зайнятості, були випускники закладів освіти;

- по-друге, матеріально-технічна база в багатьох закладах освіти є застарілою. За даними МОН України зношеність обладнання ЗВО становить 60–80 %, а в закладах профтехосвіти доходить – до 100 %.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Тому важливим є збільшення доступу здобувачів освіти до сучасної матеріально-технічної бази реального бізнесу, що передбачає дуальна форма здобуття освіти;

- по-третє, дисципліни, що опановують здобувачі в закладах освіти, не відповідають сучасним вимогам бізнес-середовища. «4 з 10 фірм у ключових секторах економіки говорять про розрив між навичками працівників та особистими вимогами до кандидатів для досягнення бізнес-цілей»;

- по-четверте, у закладах освіти, особливо в університетах, практика часто перетворюється на документальну формальність [8].

Слід відзначити, що сучасні умови воєнної агресії рф, ще більше посилили складні тенденції в сенсі опанування освітніх програм здобувачами освіти в контексті наближення до реального виробничого простору, а тотальна диджиталізація навчання вимагає пошуку інноваційних шляхів впровадження і практичної підготовки здобувачів, і дуальності в освіті.

Зазначене пояснює важливість впровадження в Україні дуальної форми здобуття освіти. Спочатку у 2018 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [9], а у 2019 році було здійснено зміни до Закону України «Про вищу освіту» та у ст. 49 передбачено дуальну форму як поєднання процесу навчання в закладі освіти на денній формі з паралельним навчанням у реальному секторі економіки – на підприємствах, в організаціях, установах. При цьому частка навчання здобувачів освіти у виробничому середовищі може коливатися від 25 до 60 % обсягу конкретної освітньої програми. «Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає: порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці; обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці; зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці; порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці» [10]. Ці юридичні засади дуальної форми здобуття освіти чітко виокремлюють питання, що потребують обґрунтування з погляду впровадження її в практичне життя на основі управління діловим партнерством між закладом освіти й підприємством.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Чи не найважливішим питанням у діловому партнерстві, на наш погляд, є вибір партнерів. Причому для закладу освіти, який переважно має широкий перелік освітніх програм різних галузей освіти, вибір партнерів із реального бізнес-простору є часто надскладним заданням, оскільки далеко не всі підприємства, організації, установи готові приймати здобувачів освіти, тому що не завжди можуть (а іноді просто не хочуть витратити час на організацію навчання) забезпечити достатній рівень відповідної послуги. Тому вибір ділових партнерів має відбуватися на основі опанування суттєвого обсягу інформації про потенційних партнерів і оптимальної методики її аналізу. Це дозволить мінімізувати помилки при прийнятті управлінського рішення щодо визначення партнерської команди стейкхолдерів. Зкладами освіти має бути передбачена системна організаційна діяльність зі збору інформації про наявних (з урахуванням постійного оновлення інформації) і потенційних партнерів для кожної освітньої програми, її опрацюванню та методики аналізу. Це дозволить значно підвищити якість підготовки здобувачів – сформувати в них сучасні компетентності, що в кінцевому підсумку сприятимуть соціально-економічній ефективності кожного підприємства за рахунок конкурентоспроможного кадрового потенціалу, здатного впроваджувати інновації з урахуванням викликів як зовнішнього, так і внутрішнього бізнес-середовища.

Для розробки і впровадження методики оцінки партнерів закладу освіти для реалізації її дуальної форми здобуття необхідно звернутися до передового закордонного і вітчизняного досвіду.

Традиційно засновником дуальної форми здобуття освіти вважають Німеччину, де частка випускників закладів освіти з цією формою становить 70 %. До освітнього процесу залучаються працівники підприємства, які зацікавлені в якості майбутніх фахівців не менше, ніж заклад освіти. На підставі угод таке партнерство обґрунтовує інвестування проєктів, що матимуть інноваційне практичне значення; посилюється професійна орієнтація для самовизначення здобувача; здобувачі отримують грошові виплати за свою працю тощо. Що важливо – паралельно здобувачі опановують постулати організаційної культури, комунікативні навички, вміння працювати в команді, що прийняті виробничою сферою [11]. Досвід Німеччини запровадили Австрія, Данія, Китай, Канада, Франція, Швейцарія, Хорватія, Словенія, Чорногорія, Португалія, Нідерланди, Угорщина, Сербія, Єгипет та інші країни Азії [12].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

В Україні у 2012-2014 рр. проектом TVINNING почала проводитися роз'яснювальна робота щодо дуальної форми здобуття освіти; у 2014-2015 рр. – Міністерство освіти і науки України розпочало експеримент серед професійно-технічних навчальних закладів щодо участі в дуальній формі, а у 2015-2017 рр. були отримано перші результати експериментального впровадження дуальної форми здобуття освіти. У результаті останнього – на 97 % збільшився рівень працевлаштування випускників і на 12-17 % – якість професійної підготовки. У 2019 році 28 закладів вищої освіти і 16 закладів фахової передвищої освіти брали участь у експерименті з впровадження дуальної освіти. Через карантинні проблеми (сьогодні ще і військова агресія рф) експеримент перейшов у русло диджитал-технологій із використанням широкого спектра інтернет-ресурсів, що зумовило необхідність розробки інноваційних методик в освітньо-виробничому середовищі. 217 закладів професійної освіти на 2020-2021 рр. уже практикувати дуальну форму [13].

23 листопада 2022 року державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти» МОН України в партнерстві з Фондом ім. Фрідріха Еберта організувала проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми третього року запровадження пілотного проекту в закладах вищої та фахової передвищої освіти України», де було розглянуто теоретико-методологічні і практичні аспекти впровадження партнерства між закладами освіти, здобувачами освіти та підприємствами. Представники закладів освіти висвітлили свої пропозиції з реалізації дуальної форми здобуття освіти, а представники вітчизняних підприємств презентувати власний досвід її впровадження [14].

Світовий і вітчизняний досвід впровадження дуальної форми здобуття освіти переконливо свідчать про її високу ефективність і для закладів освіти (підготовка компетентного фахівця з метою підвищення його адаптованості до соціально-економічних умов реального бізнес-середовища), і для підприємств (формування сучасного кадрового потенціалу бізнесу в умовах інноваційного розвитку з урахуванням кон'юнктурних змін світового порядку). Досягнути зазначеного можливо лише на основі ефективного управління діловим партнерством, що спирається на спільній стратегії в досягненні результатів і систематичному аналізі наявного й перспективного партнерства. На рис. 2 запропоновано загальну модель аналізу ділового партнерства закладів освіти і підприємств, що може стати основою для його практичної реалізації.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Визначимо, що *ділове партнерство в умовах впровадження дуальної форми здобуття освіти* являє собою взаємовигідну стратегічну взаємодію закладів освіти й підприємств на основі договірних відносин, що спрямована на підвищення якості освітніх послуг у контексті формування сучасних професійних компетентностей здобувачів освіти й кадрового забезпечення виробничого середовища, яке відповідає засадам інноваційності та здатне забезпечити конкурентні переваги всіх партнерів у короткостроковій і довгостроковій перспективах. Досягнення зазначеного можливе лише за рахунок *системного управління* цього ділового партнерства.

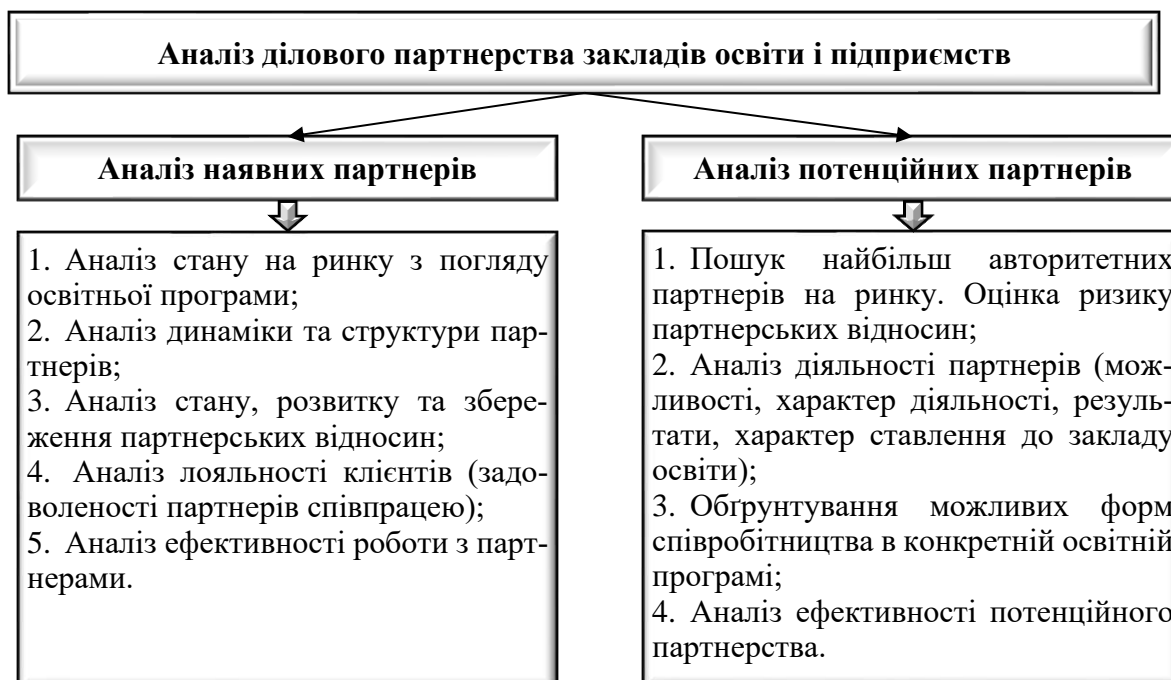

Рис. 2. Загальна модель аналізу ділового партнерства закладів освіти й підприємств

Зауважимо, що в умовах реального бізнесу на фоні тотального використання інформаційних технологій та процесів інтелектуалізації (Індустрія 4.0 і Індустрія 5.0) відбувається постійна зміна професійно-посадової структури, що повинно враховуватися в системі підготовки майбутніх фахівців закладами освіти. Тому дуальна форма здобуття освіти ще потужніше входить в освітньо-виробничий простір. Крім того, має відбутися розширення аспектів ділового партнерства закладів освіти і підприємств, пов'язаних не тільки з опануванням професій, а й підвищенням кваліфікації, перепідготовкою, навчанням протягом життя

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тощо. Саме в такому взаємовигідному поєднанні можливо сформувані людський капітал країни, регіону, підприємства, який забезпечить прогресивний розвиток і відтворення всіх наявних ресурсів за рахунок ефективного управління на різних рівнях ділового партнерства.

Висновки і пропозиції. Соціально-економічна ефективність світового й вітчизняного розвитку можлива лише за умови оптимального використання всіх наявних ресурсів, головним серед яких є людський чинник. Його формування забезпечується, переважно, у процесі опанування професії в закладах освіти. Зміст навчання та інноваційний розвиток виробничого середовища обумовлені тим, наскільки процес здобуття професії пов'язаний із викликами сьогодення та перспективами розвитку. Дуальна форма здобуття освіти є важливим засобом такого поєднання. Тому питання її впровадження в сучасному вітчизняному освітньо-виробничому просторі набувають сьогодні особливої актуальності. Ефективність зазначеного базується на розробці та впровадженні ділового партнерства між закладами освіти й підприємствами на основі системного управління на засадах якості, компетентності, інноваційності.

Світовий досвід і експериментальна практика впровадження дуальної форми здобуття освіти в Україні показали свою високу ефективність. Водночас вони виокремили проблеми, серед яких: готовність закладів освіти й підприємств до аналізу та впровадження дуальної концепції навчання, необхідність обґрунтування загальної методики обрання потенційних партнерів відповідно до освітніх програм і аналізу результативності ділового партнерства. Крім того, потребує окремого дослідження вплив пандемічних процесів, військової агресії РФ та інших викликів сучасності на окремі складові дуальної форми здобуття освіти чи на неї загалом.

Список використаних джерел

1. Парасій-Вергуненко І. Аналіз ділового партнерства: методологічні та методичні аспекти / І. Парасій-Вергуненко // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки. – 2017. – № 1 (8). – С. 135-141.
2. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
3. Шавлюк А. О. Методика аудиту ефективності ділового партнерства на підприємствах торгівлі / А. О. Шавлюк // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 239-245.
4. Чухрай Н. І. Оцінювання і розвиток відносин між бізнес-партнерами : монографія / Н. І. Чухрай, Я. Ю. Криворучко; за наук. ред. Н. Чухрай. – Львів : Видавництво «Растр-7», 2008. – 360 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

5. Спасибо-Фатеева І. Цивілістичний погляд на поняття партнерства / І. Спасибо-Фатеева // Цивільне право України. – 2010. – № 12. – С. 4–10.
6. Ділове партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://peopleforce.io/uk/hr-glossary/business-partnership>.
7. Крихівська Н. О. Аналіз наукових підходів до дефініції поняття «партнерські відносини» / Н. О. Крихівська // Економічна теорія та історія економічної думки. – 2014. – Вип. 1(53). – С. 19-25.
8. Навчаємося працюючи: як теорія і практика таки єднаються у вишах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/3017-navchajemosia-pratsiuiuchy-iak-teoriia-i-praktyka-taky-iednaiutsia-u-vyshakh>.
9. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua>.
10. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
11. Henning, P. Berufsschule und Betrieb als Lernorte im dualen System. – Technische Universität Kaiserslautern, Fachgebiet Sozialwissenschaften, Fachbereich Pädagogik, 2006. – S. 7.
12. Андрейців І. Що таке дуальна освіта і навіщо вона українцям. Українська правда. Життя [Електронний ресурс] / І. Андрейців. – К., 2017. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/02/16/222630/>.
13. Дуальна освіта. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/reformaprofesijnoyi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/dualna-osvita>.
14. Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми третього року за провадження пілотного проєкту у закладах вищої та фахової передвищої освіти України : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 23 листопада 2022 р., Науково-методичний центр ВФПО. – К., 2022. – 128 с. – Режим доступу: <https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk.pdf>.
15. Решетник Н. І. Сучасні форми та методи партнерських зв'язків у бізнесі / Н. І. Решетник, І. В. Волянська // Молодий вчений. – 2015. – № 11(26). – С. 38–42.

References

1. Parasiy-Verhunencko, I. (2017). Analiz dilovoho partnerstva: metodolohichni ta metodychni aspekty [Analysis of business partnership: methodological and methodical aspects]. *Naukovyy visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynskyi MNU. Economic sciences*, 1(8), 135-141.
2. Porter, M. (2005). *Competitive advantage: how to achieve a high result and ensure ego stability* [Competitive advantage: how to achieve a high result and ensure ego stability]. Alpina Business Books.
3. Shavlyuk, A. (2015). Metodyka audytu efektyvnosti dilovoho partnerstva na pidpryyemstvakh torhivli [Methodology of auditing the effectiveness of business partnerships at trade enterprises]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, (1), 239–245.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Chukhray, N., Kryvoruchko, Ya., Chukhray, N. (Ed.). (2008). *Otsinyuvannia i rozvytok vidnosyn mizh biznes-partneramy* [Evaluation and development of relations between business partners]. Vydavnytstvo «Rastr-7».

5. Spasybo-Fatyeyeva, I. (2010). Tsyvilistychnyi pohliad na poniattia partnerstva [A civilist view of the concept of partnership]. *Tsyvilne pravo Ukrainy – Civil law of Ukraine*, (12), 4-10.

6. Dilove partnerstvo [Business partnership]. <https://peopleforce.io/uk/hr-glossary/business-partnership>.

7. Krykhyvska, N. (2014). Analiz naukovykh pidkhodiv do definitsiyi poniattia "partners'ki vidnosyny" [Analysis of scientific approaches to the definition of the concept of "partnership relations"]. *Ekonomichna teoriya ta istoriya ekonomichnoyi dumky – Economic theory and history of economic thought*, 1(53), 19-25.

8. Navchayemosya pratsyuyuchy: yak teoriya i praktyka taky yednayutsia u vyshakh [We learn by working: how theory and practice come together in universities]. (2019). <https://osvitanova.com.ua/posts/3017-navchayemosia-pratsyuyuchy-ia-teoriia-i-praktyka-taky-iednayutsia-u-vyshakh>.

9. Kontseptsiia pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttya osvity [The concept of training specialists according to the dual form of education] (2018). <https://www.kmu.gov.ua>.

10. Pro vyshchu osvitu [On higher education], Law of Ukraine dated July 1, 2014 № 1556-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

11. Henning, P. (2006). *Berufsschule und Betrieb als Lernorte im dualen System*. Technische Universität Kaiserslautern, Fachgebiet Sozialwissenschaften, Fachbereich Pädagogik.

12. Andreitsiv, I. (2017). Shcho take dualna osvita i navishcho vona ukrainsiam. *Ukrainska pravda. Zhyttia* [What is dual education and why is it for Ukrainians. Ukrainian Pravda. Life]. (2017). <https://life.pravda.com.ua/society/2017/02/16/222630/>.

13. Dualna osvita. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny: ofitsiyyny sayt [Dual education. Ministry of Education and Science of Ukraine: official site]. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/reformaprofesijnoyi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/dualna-osvita>.

14. Dualna forma zdobuttya osvity: uspikhy ta problemy tretoho roku zaprovadzhennya pilotnoho proyektu u zakladakh vyshchoyi ta fakhovoyi peredvyshchoyi osvity Ukrayiny: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Dual form of education: successes and problems of the third year of the implementation of the pilot project in institutions of higher and professional pre-higher education of Ukraine: collection of materials of the International Scientific and Practical Conference] (November 23, 2022). (2022). Naukovo-metodychnyy tsentr VFPO. <https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk.pdf>.

15. Reshetnyk, N., Volyanska, I. (2015). Suchasni formy ta metody partners'kykh zv'yazkiv u biznesi [Modern forms and methods of partnership relations in business]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (11(26)), 38–42.

Отримано 05.09.2022

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC [378.4+334]:334.76

JEL Classification: I23

Nataliya Tyukhtenko

doctor of economic sciences, professor,

Professor of the Department of Economics, Management and Administration
Kherson State University (Kherson (legally), Ivano-Frankivsk (actually), Ukraine)E-mail: tuhtenko1@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4634-9139>ResearcherID: [AAF-7898-2021](https://orcid.org/0000-0003-4634-9139)**BUSINESS PARTNERSHIP OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS
AND ENTERPRISES IN THE TERMS OF IMPLEMENTATION
DUAL FORMS OF EDUCATION**

Abstract. *The article substantiates the importance of managing the business partnership of educational institutions with enterprises of the real business space in the process of implementing a dual form of education to increase the competence level of human capital in both educational and industrial spheres of activity, which allows to ensure their level of competitiveness in the conditions of modern challenges. The impact of modern transformations of the professional and job structure of business on its competitive advantages due to the introduction of innovative approaches to education, both in the process of obtaining an education and in the conditions of lifelong learning, is proven. At the same time, the dual form of obtaining education is considered as a mutually beneficial connecting link, the implementation of which can ensure the innovative development of both the educational institution and the enterprise. At the same time, modern competences of education seekers and competitive personnel of the production environment are formed due to timely training in production conditions with the involvement of leading specialists of both partners, taking into account domestic and global trends. A theoretical substantiation of the general characteristics of the business partnership was carried out based on its principles, purpose, definition of the subjects of the partnership, joint strategy, mechanism of implementation, nature of interaction of partners. The socio-economic essence of the concept of "business partnership" and its management in the context of the implementation of a dual form of education is specified, with the main principles and content of the analysis being highlighted. The reasons for the need to introduce a dual concept into the educational space are systematized. Based on the analysis of the stages of the implementation of the dual form of education in Ukraine, its main tasks are singled out, taking into account the processes of digitalization and intellectualization of modern global business. A general model of business partnership analysis of educational institutions and enterprises is proposed, which serves as a basis for its practical implementation.*

Keywords: *business partnership; dual form of education; innovative management; modern professional competences; competitive staff; competitive advantages of the enterprise; quality of education; quality of human capital.*

Fig.: 2. References: 15.

Бібліографічний опис для цитування:

Тюхтенко Н. Ділове партнерство закладів освіти й підприємств в умовах впровадження дуальної форми здобуття освіти. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 33-45.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-46-58

УДК 65.014.133:631.11

JEL Classification: Q12; Q13; Q18

Олена Шобаніна

доктор економічних наук, професор

Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)

E-mail: shebanina@mnau.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7663-5991>Researcher ID: [C-9010-2018](https://orcid.org/0000-0001-7663-5991). Scopus Author ID: [57224223381](https://orcid.org/0000-0001-7663-5991)**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку аграрного підприємництва під впливом посилення ролі місцевих органів влади, зміни нормативно-правової бази щодо земельних ресурсів. 83 % земель України використовуються в сільськогосподарських цілях. Зміна власності на землю, перетворення системи управління в державі, постійний попит на аграрну продукцію сприяло диференціації підприємницьких структур і їхніх потенційних спроможностей. Господарський рівень аграрного сектору представлений малими, середніми і великими підприємствами. Доведено, що суб'єкти господарювання в сільському господарстві з кількістю працюючих від 10 до 249 осіб формують основну частину доходу галузі. З'ясовано, що найбільші перетворення в період децентралізації в аграрному бізнесі зазнали державні підприємства, виробничі кооперативи, господарські товариства. Надано об'єктивну оцінку діяльності агрохолдингів і визначено їхній вплив на місцевий розвиток.

В умовах децентралізації управління в громадах доцільно розробити проекти активізації підприємницької діяльності. Для формування спроможної громади необхідно: створити належне підприємницьке середовище, інвестиційний клімат, запропонувати проекти розвитку земель, які знаходяться в межах громади. Запровадити в практику стратегічне управління існуючими і створення нових комунальних підприємств з метою забезпечення доходу у спеціальний бюджет громади. Сформувати бюджет участі для планування розвитку сільських територій і підтримки ініціативи її мешканців.

Ключові слова: аграрне підприємництво; розмір підприємства; агрохолдинги; організаційно-правові форми господарювання; децентралізація; розвиток громад; доходи громад.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. У сучасній економіці України важливе значення має аграрний бізнес для забезпечення ефективності реформ децентралізації. Аграрні підприємницькі структури мають вирішальне значення в активізації економічного життя регіону. Розвиток інфраструктури ринку збуту продукції, торговельні можливості, транспортне сполучення території пов'язане з фізичними особливостями розміщення виробництва продукції, особливо сільськогосподарського. Соціальне значення підприємництва полягає у створенні нових робочих місць,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

вирішенні проблем соціального захисту населення. В умовах децентралізації роль бізнесу суттєво зростає через опосередкований ефект від використання місцевих податків, сплачених у місцеві бюджети. Децентралізація – передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування [1]. Кожен мешканець нової громади повинен отримувати публічні, соціальні, медичні, освітні, інфраструктурні, адміністративні послуги відмінної якості. Усе це можна зробити у фінансово спроможних громадах. Дійсно, якщо в громаді є кошти, і місцеве самоврядування використовує їх цілеспрямовано на розвиток адміністративно-територіальної одиниці, то мета проведення реформи децентралізації буде досягнута. Зміни законодавства в межах реформи передбачають збільшення фінансових надходжень у громади за рахунок підприємницької діяльності громад, податків. Враховуючи величезні площі сільськогосподарських угідь, які належать громадам, необхідно сприяти формуванню ефективного аграрного підприємництва. У 2018 році об'єднані громади отримали в комунальну власність майже 1,5 млн га земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів.

Актуальною проблемою планування розвитку громад є розрахунок потенційних ресурсних можливостей організаційних форм підприємництва на даній території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади підприємництва викладено в класичних теоріях Р. Кантільона, Ж. Б. Сейя, А. Маршалла, Ф. Хайєк, Кемпбелл Р. Макконнелла, Стенлі Л. Брю, П. Самуельсона, П. Друкера, Р. Барра. У зазначених працях виокремлюються риси підприємництва – творча, активна, самостійність прийняття рішення, новаторська, готовність до ризику, раціональність діяльності, ініціативність, комунікативність.

У Законі України «Про підприємництво», який був прийнятий у 1991 році, наведено лаконічне визначення: підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством [2]. У Господарському кодексі України вказується мета здійснення підприємницької діяльності – досягнення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

економічних та соціальних результатів і вказуються фактори виробництва. Фактори та можливості економічної активності формують особливості її здійснення. Галузева специфіка та територіальне розташування також мають суттєвий вплив на організаційну структуру та форми господарювання суб'єктів підприємництва. Аграрне виробництво в Україні здійснюється як юридичними особами (господарські товариства, приватні підприємства, кооперативи, фермерські господарства), так і фізичними особами. Дехто з експертів, оцінюючи сучасну організаційно-правову структуру сільського господарства, вважає, що склалася своєрідна більш-менш стійка тріада – господарства населення, фермерські господарства та агрохолдинги [3]. Однак це дуже спрощене сприйняття динамічного середовища формування аграрного бізнесу.

Проблема стійкого розвитку підприємництва полягає у формуванні оптимальних організаційних структур, які дозволяють максимально ефективно використовувати фінансові, матеріальні, технічні та технологічні можливості в умовах змін нормативно-правового законодавства. В умовах децентралізації особливого значення набуває територіально-адміністративна функція підприємництва, що полягає в сприянні розвитку сільських територій, оскільки підприємництво є джерелом формування бюджетів місцевих сільських рад [4].

Мета статті – проаналізувати особливості діяльності різних організаційних структур аграрного підприємництва та визначити перспективи їхнього розвитку в складних процесах децентралізації і формуванні спроможності громад.

Виклад основного матеріалу. Громади з високим рівнем надходжень до бюджету можуть реалізовувати соціальні та інфраструктурні проєкти, створювати умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, фінансувати різні програми місцевого розвитку. Основні надходження у 2020 році громади отримали від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) [5].

Для чіткого розуміння масштабів впливу діяльності аграрних підприємницьких структур на місцевий розвиток оцінимо їх кількість, витрати на персонал та обсяги реалізованої продукції (табл. 1).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 1

Розподіл суб'єктів господарювання за кількістю працюючих та витратами на персонал сільському, лісовому та рибному господарстві за кількістю працюючих у 2021 році

	Кількість підприєм- ницьких структур	% до загальної кількості	Витрати на персонал суб'єктів господарювання, тис. грн	% до загальної кількості
Усього	70803	100	78943969,2	100
суб'єкти підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарстві з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, одиниць	62485	88,25	5335849,2	6,76
суб'єкти підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарстві з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб, одиниць	6183	8,73	16260521,8	20,6
суб'єкти підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарстві з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб, одиниць	1910	2,7	34307437,6	43,46
суб'єкти підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарстві з кількістю зайнятих працівників від 250 осіб, одиниць	225	0,32	23040160,6	29,18

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [6].

Аналізуючи дані таблиці 1 важливо зауважити, що великих потужних галузевих підприємств із більш ніж 250 працівниками всього 225 (0,32 % від усієї кількості), але витрати на персонал у них становлять 23,04 млрд грн лише за 2021 рік. Найбільш важливу групу підприємств аграрної галузі формують структури з кількістю працівників від 50 до 249 осіб – 34,31 млрд грн вони витратили у 2021 році на персонал. Враховуючи роль і місце підприємств з кількістю працюючих від 10 до 249, об'єднаємо дві групи підприємств в одну з кількістю працюючих від 10 до 249, і отримаємо групу, яка більш ніж на половину формує результати діяльності аграрних формувань (табл. 2), що визначає галузеву особливість підприємств АПК. Дійсно, для всіх інших суб'єктів підприємницької діяльності найбільш значущими є формування з кількістю працюючих від 250 осіб.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 2
Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням кількості зайнятих працівників у 2021 році

Показник	Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням кількості зайнятих працівників до 9 осіб, тис. грн		Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням кількості зайнятих працівників від 10 до 249 осіб, тис. грн		Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням кількості зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис. грн		У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	
	Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис. грн	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання з кількістю зайнятих працівників від 10 до 249 осіб, тис. грн	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис. грн	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис. грн	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності
Усього	3173063396	21,2	5602043291	37,4	6214705249,0	41,4		
Сільське, лісове та рибне господарство	254985916,4	27	497547559,6	52,8	190955871,1	20,2		
вирощування однорічних і дворічних культур	233921401,7	29,4		к	152115773,9	19,1		
вирощування багаторічних культур	2579297,8	35,2	4031711,7	55	721010,7	9,8		
тваринництво	3706225,6	4,9	45489058,8	59,5	27241037,7	35,6		
виробництво харчових продуктів	24565810,8	3,2	к	к	к	к		
виробництво м'яса та м'ясних продуктів	3783802,0	3,2	к	к	к	к		

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [6]

к – Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації (первинне та вторинне блокування вразливих значень).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

За даними наведеними в таблиці можна зробити висновок, що сільські, лісові та рибні підприємницькі структури з кількістю працюючих від 10 до 249 осіб реалізували продукцію на більш ніж 497 млрд грн, що становить більшу частину доходу підприємств. У середньому кожне таке підприємство має дохід у розмірі 61,5 млн грн.

Розмір підприємства й організаційно-правова форма характеризують діяльність будь-якого підприємства. Постійні зміни нормативно-правової бази господарювання приводять до структурних змін розподілу суб'єктів господарювання в сільському господарстві за організаційними формами. З 2012 по 2019 рр. кількість господарських товариств зросла на 33 %, кількість приватних підприємств зазнала різноспрямованих змін – спочатку зменшення на 11 %, а потім зростання на 5%, кількість державних підприємств, виробничих кооперативів, фермерських господарств мають постійну лінійну тенденцію до зменшення відповідно на 27,4; 43; 5 % [7]. Найбільших кількісних змін у економіці АПК зазнали господарські товариства, державні підприємства, виробничі кооперативи.

Розглянемо діяльність найбільш впливових господарських товариств в умовах децентралізації. Підприємства агропромислового комплексу у 2020 році отримали дохід у розмірі 559 млрд грн. Обороти лише однієї компанії «Кернел –Трейд» становив 57,4 млрд грн, а чистий прибуток більш за 1,5 млрд грн. Земельний банк компаній «Kernel» – 510 тис. га, «UkrLandFarming» – 475 тис. га, «МХП» – 370 тис. га [8]. Діяльність лише цих агрохолдингів охоплює 22 області України. Потенціал співпраці громад з такими агрокомпаніями сприятиме стратегічному регіональному розвитку в період відновлення України, забезпечення інвестиційними ресурсами соціально-економічних проектів громад.

Агрохолдинги в умовах децентралізації суттєво посилили роботу трикутника «Бізнес-влада-громада». Наприклад, Агрохолдинг МХП разом з Благодійним фондом «МХП – Громаді» кожного року проводять форуми з налагодження взаємовигідного партнерства з громадами. Соціальна відповідальність такого бізнесу формує нову систему підтримки агрохолдингами розвитку громад. За 2020 рік МХП витратив на потреби громад 200 млн грн. Агрохолдингами проводиться робота щодо кредитування малого та мікробізнесу на селі. Взагалі, на конкурентні переваги діяльності такого типу підприємницьких структур впливає земельна політика місцевої влади.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Скорочення державних підприємств, які працюють в АПК, пов'язане з деякими негативними явищами. За 2019 рік збитки від діяльності таких підприємств (57 %) становили 1,3 млрд грн. [9]. 493 аграрних державних підприємства передано на приватизацію. Вважаємо, що державна та місцева влада мають завчасно розробляти комплексні протидії некомпетентному керівництву такими підприємствами. Отже, державні підприємства можуть бути конкурентоспроможними і підтримувати проекти регіонального розвитку.

В усіх розвинених країнах світу виробничі кооперативи успішно функціонують, але як зазначено в роботі І. Червена і С. Павлюк [10], що існуючі в Україні організаційно-економічні та правові умови не забезпечують повноцінного розвитку кооперації на селі. Проблеми розвитку кооперативів і територіальних громад лежать в одній площині й можуть вирішуватися лише взаємопов'язано та комплексно. Це створить міцне підґрунтя для економічних і соціальних досягнень місцевих громад, бо кооператив дає можливість вийти з кризової ситуації в селах та селищах, де немає роботи. Дійсно, кооперативи – це організаційно-правова форма підприємництва, яка в умовах децентралізації може забезпечити належний рівень фінансового забезпечення і вплинути на стан безробіття в регіоні.

Реформа децентралізації передбачає створення ефективної системи управління. У роботі Х. Патрицької [11] зазначено, що органи місцевого самоврядування як суб'єкти формування підприємницького середовища на території громади мають різний вплив на забезпечення чинників її конкурентоспроможності. Тому постає питання визначення основних інструментів формування підприємницького середовища, серед яких можна виділити п'ять груп: стабільна і прозора фіскальна політика, ефективне розпорядження комунальною власністю; раціональне землекористування, плани розвитку земель, правова культура органів місцевого самоврядування. Ці інструменти необхідно врахувати в громаді для забезпечення на її території передумов ефективного конкурентоспроможного аграрного підприємництва.

Програма розвитку громади має передбачати фінансове забезпечення всіх її напрямів роботи. Бюджет громади формується за рахунок загального та спеціального фондів. Доходи місцевого бюджету громад залежать від податкових надходжень (податок на збір на доходи фізичних осіб, рентна плата за користування природних

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ресурсів, внутрішні податки та збори, акцизний податок, податок на майно, екологічний податок), адміністративних зборів та платежів, офіційних трансфертів (дотації, субвенції та ін.). У середньому по громадах такі доходи складають 95%. Доходи, які отримані з підприємницької діяльності громади, зазвичай не перевищують 5 %. Спеціальний фонд громади має акумулювати кошти з різних джерел (рис. 1).

Додаткова господарська діяльність	Власні надходження громади	Плата за оренду майна
Кошти отримані від підприємницької діяльності громади		Кошти за надання послуг
Інвестиційні ресурси для реалізації проектів розвитку		Надходження від реалізації майна
Кошти, отримані від підприємств за виконання цільових заходів		Благодійні внески, гранти

Рис. 1. Складові спеціального фонду бюджету громади

Особливим організаційно-економічним механізмом розвинення підприємництва в громадах буде впровадження бюджету участі. Кожен мешканець громади може запропонувати або соціальний, або бізнес, або культурний проєкт і за демократичним підходом отримати відповідне фінансування. Імплементация досвіду країн світу використання партиципаторного бюджету в Україні свідчить про ефективність участі громади для вирішення питань інвестицій у пріоритетні сфери. Вважаємо, що підтримка ініціативи мешканців громади у бізнес-проєктах чи соціальних проєктах прямо чи опосередковано впливає на підприємницьке середовище у громадах. Дійсно, у 197 тергромад у 2021 році реалізовано проєкти участі на загальну суму 592 млн грн.

Для подальшого формування інвестиційного клімату у громадах розробляються інвестиційні паспорти. У них характеризується географічне розташування території громади, ресурсно-сировинний, трудовий, інфраструктурний, історичний, культурний потенціали. Пропозиції громад складаються насамперед із можливостей оренди об'єктів комунальної форми власності (заводи, складські приміщення, ангари тощо) з метою формування виробничих потужностей на території громади. Громада розробляє інвестиційні проєкти для інвесторів із зазначенням інтересів громади (розвиток переробних галузей, відновлюваної енергетики, туризму, логістики). Найбільш важливе значення в

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

цьому процесі займають територіальні земельні ресурси. У Постанові Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2020 року № 1113 «Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин» виокремлено пункт «Міністерству розвитку громад та територій, Міністерству юстиції, Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства та Державній службі з питань геодезії, картографії та кадастру опрацювати питання щодо активізації оформлення територіальними громадами права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, передані з державної власності». Відповідно до Земельного кодексу України, Закону України «Про місцеве самоврядування» громада дбає про земельні ділянки, які належать громаді. Це – інструмент отримання прибутку через передачу землі в оренду, через запровадження сільськогосподарської підприємницької діяльності, через потенційну можливість мати інвестиційні (кредитні) ресурси.

Схвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» сприяло передачі земель державної форми власності в комунальну. Отже, громадами отримано 4 млн га земель. Розумно управляти цим виключним природним ресурсом – справа громад. Важно зауважити складність керування таким банком землі. Однак великі підприємницькі структури як агрохолдинги мають відповідний досвід. Отже, досвід потужних адаптивних, складних підприємницьких структур має бути використаний в інтересах громад. Управління великими масивами сільськогосподарської землі має здійснюватися чітко під контролем громадянського суспільства.

Село Хуасі в Китаї всевітньо відомо як село мільйонерів. Бідна сільська місцевість перетворилась у взірць економічного зростання за рахунок відмінного місцевого управління підприємницькою діяльністю.

Реформа децентралізації повинна остаточно визначити управлінську та фінансову автономію громад, фіскальну децентралізацію, створити належні соціальні умови для громадян України.

Висновки та пропозиції. Підприємництво як вид економічної діяльності здійснюється на певній просторовій території, що формує різновекторну систему взаємовпливу.

Суб'єкт господарювання використовує природні особливості, інфраструктуру місцевості, людський капітал з відповідним рівнем освіти, з гендерними, віковими характеристиками, з інноваційними

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

здібностями. Головною особливістю аграрного підприємництва – використання основного виробничого фактору землі, з її родючістю, здатністю до відтворення.

З іншого боку, громада, на території якої здійснюється діяльність, отримує дохід зі сплати місцевих податків та зборів, за рахунок орендних платежів, за рахунок податків з фізичних осіб (працівників) підприємницьких структур.

Доведено, що в умовах децентралізації органам місцевого самоврядування необхідно підтримувати роботу аграрних формувань з найманими працівниками в кількості від 10 до 249 осіб. Крім того, доцільно передати таким підприємствам землю сільськогосподарського призначення в оренду за умови працевлаштування мешканців громади.

Територіальна організація влади володіє виключним ресурсом – землею і має активізувати власну підприємницьку діяльність за рахунок створення комунальних підприємств, спрямував отриманий прибуток на вирішення пріоритетних соціально-економічних завдань.

Поєднання взаємовигідної співпраці агрохолдингів та місцевої влади має посилити активізацію малого бізнесу на селі, вирішення соціальних, екологічних, економічних проблем громад.

Ефективна реалізація реформи децентралізації не можлива без підтримки громадськості. Вважаємо, що бюджети участі, які залучені до реалізації аграрних проєктів, здатні вирішувати завдання сталого розвитку громад.

Список використаних джерел

1. Навіщо децентралізація? [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VII. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/about>.

2. Про підприємництво [Електронний ресурс] : Закон України від 26.02.91 № 785-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.

3. Могильний О. М. Трансформація організаційно-правових форм сільського господарства: від багатокладності до латифундації / О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2021. – № 1. – С. 15–27.

4. Олійник Т. Г. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного підприємництва в Миколаївській області / Т. Г. Олійник // Економіка та держава. – 2018. – № 4. – С. 76–79.

5. Кецмур Б. Бюджети громад: як добитися ефективності [Електронний ресурс] / Божена Кецмур. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210139-budzeti-gromad-ak-dobitisa-efektivnosti.html>.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

7. Трутенко Г. О. Розвиток підприємницької діяльності в сільському господарстві України / Г. О. Трутенко // *Економіка АПК*. – 2021. – № 1. – С. 103–112.

8. Агрохолдинги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tripoli.land/agrokholdingi-ukrainy>.

9. Приватизація аграрних державних підприємств: які активи підуть з молотка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/646-privatizatsiya-agrarnih-derjavnih-pidpriemstv-yaki-aktiv-pidut-z-molotka>.

10. Червен І. В. Важливі напрями і проблемні аспекти розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / І. В. Червен, С. І. Павлюк // *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. – 2018. – Вип. 4 (100). – С. 4–10.

11. Патицька Х. О. Напрями стимулювання економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації / Х. О. Патицька // *Регіональна економіка*. – 2018. – № 4. – С. 39–48.

12. Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин [Електронний ресурс] : Постанова Каб. Міністрів України від 16.11.2020 р. № 1113. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1113-2020-%D0%BF#Text>.

References

1. Navishcho detsentralizatsiia? [Why decentralisation?] <https://decentralization.gov.ua/about>.

2. Pro pidpriemnytstvo [On entrepreneurship], Law of Ukraine № 785-XII (on 26.02.91). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.

3. Mohylnyi, O.M. (2021). Transformatsiia orhanizatsiino-pravovykh form silskoho hospodarstva: vid bahatoukladnosti do latyfundatsii. [Transformation of organisational and legal forms of agriculture: from multi-structure to latifundation]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 15–27.

4. Oliinyk, T.H. (2018). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva v Mykolaivskii oblasti. [Current state and trends in the development of agrarian entrepreneurship in the Mykolaiv region]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 4, 76-79.

5. Bozena Ketzmur. (n.d.). *Biudzhetny hromad: yak dobytysia efektyvnosti [Hromada budgets: how to achieve efficiency]*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210139-budzeti-gromad-ak-dobitisa-efektivnosti.html>.

6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Trutenko, H.O. (2021). Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti v silskomu hospodarstvi Ukrainy. [Development of entrepreneurial activity in Ukrainian agriculture]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 103-112.

8. Ahrokhodynhy Ukrainy [Agroholdings of Ukraine]. (n.d.). <https://tripoli.land/agrokholdingi-ukrainy>.

9. Pryvatyzatsiia ahrarnykh derzhavnykh pidpriemstv: yaki aktyvy pidut z molotka [Privatisation of state-owned agricultural enterprises: which assets will go under the hammer]. (n.d.). <https://agropolit.com/spetsproekty/646-privatizatsiya-agrarnih-derjavnih-pidpriemstv-yaki-aktiv-pidut-z-molotka>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

10. Cherven, I.I., Pavliuk, S.I. (2018). Vazhlyvi napriamy i problemni aspekty rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [Important directions and problematic aspects of agricultural cooperation development in Ukraine]. *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomor'ia – Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 4(100), 4-10.

11. Patytska, Kh.O. (2018). Napriamy stymuliuвання ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii [Directions for stimulating the economic development of territorial communities in the context of decentralization]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4, 39-48.

12. Deiaki zakhody shchodo pryskorennia reform u sferi zemelnykh vidnosyn [Some measures to accelerate reforms in the field of land relations], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1113 (dated 16.11.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1113-2020-%D0%BF#Text>.

Отримано 05.11.2022

UDC 65.014.133:631.11

JEL Classification: Q12; Q13; Q18

Olena Shebanina

doctor of Economic Sciences, professor

Mykolayiv National Agrarian University (Mykolayiv, Ukraine)

E-mail: shebanina@mnau.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7663-5991>

Researcher ID: [C-9010-2018](https://orcid.org/0000-0001-7663-5991). Scopus Author ID: [57224223381](https://orcid.org/0000-0001-7663-5991)

**PECULIARITIES OF AGRARIAN ENTREPRENEURSHIP
IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION**

Abstract. *The article examines the peculiarities of development of agrarian entrepreneurship under the influence of strengthening the role of local authorities and changes in the regulatory framework for land resources. 83% of Ukraine's land is used for agricultural purposes. Changes in land ownership, transformation of the state governance system, and constant demand for agricultural products have contributed to the differentiation of entrepreneurial structures and their potential capabilities. The economic level of the agricultural sector is represented by small, medium and large enterprises. It is proved that agricultural entities with the number of employees from 10 to 249 people form the bulk of the industry's income. It is found that the greatest transformations in the period of decentralisation in the agricultural business have been experienced by state-owned enterprises, production cooperatives, and business associations. An objective assessment of the activities of agroholdings is provided and their impact on local development is determined.*

In the context of decentralisation of governance in communities, it is advisable to develop projects to intensify entrepreneurial activity. To form a capable community, it is necessary to: create an appropriate business environment, investment climate, and propose land development projects located within the community. Introduce strategic management of existing and creation of new communal enterprises in order to provide income to a special community budget. Create a participatory budget to plan rural development and support the initiative of its residents.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Cooperation between agricultural holdings and local authorities should strengthen the activation of small businesses in the countryside, solving social, environmental, and economic problems of communities. Effective implementation of the decentralization reform is impossible without public support. We believe that participation budgets, which are involved in the implementation of agricultural projects, are capable of solving the tasks of sustainable development of communities.

Keywords: agrarian entrepreneurship, enterprise size, agroholdings, organizational and legal forms of management, decentralization, community development, community income.

Fig.: 1. Table: 2. References: 12.

Бібліографічний опис для цитування:

Шебаніна О. Особливості діяльності аграрного підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 46-58.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-59-76

УДК 338

JEL Classification: O31; Q16

Наталія Котвицькакандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри економіки, фінансів та облікуПриватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет» (Київ, Україна)E-mail: nakot@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙ
У АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ**

Анотація. У статті проведено аналіз інноваційної активності в агропродовольчій сфері на сучасному етапі. Наведено основні проблеми та недоліки інноваційного розвитку в зазначеній галузі, розглянуто найбільш впливові чинники, які тимчасово зупиняють розвиток та впровадження інноваційних технологій у агропромисловість. Основними завданнями дослідження визначено такі: проаналізувати процеси інноваційного розвитку в агропромисловій галузі господарства в Україні; виявити основні недоліки та проблеми, які спричиняють гальмування інноваційного розвитку в цій галузі; навести чинники, які сприятимуть розвитку інноваційних процесів в українських агропідприємствах. Запропоновані інновації, зокрема, підтримку в галузях селекції, нанотехнологій та генної інженерії мають значний потенціал для покращення ефективності та стійкості виробництва, активності в агропродовольчій сфері України.

Ключові слова: інновації; інноваційний розвиток; інноваційна діяльність; інноваційні технології; агропродовольча сфера.

Рис.: 3. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Розвиток науково-технічного потенціалу агропродовольчої сфери та впровадження інновацій стає визначальним для забезпечення конкурентоспроможності та подальшого прогресивного розвитку цієї галузі в Україні. Якщо ігнорувати ці виклики, протягом кількох найближчих десятиліть відставання від рівня розвинених країн світу може стати майже катастрофічним, а багато ринків можуть стати недосяжними для української агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами інноваційного розвитку, у тому числі в аграрній сфері, займаються провідні вітчизняні науковці, з-поміж яких В. Головатюк, М. Гоменюк, Б. Данилишин, М. Одрехівський, А. Сидорова, В. Тарасевич, Ю. Шпак, О. Шубравська. Однак складність і масштабність цього процесу дає можливість знаходити нові недосліджені аспекти цієї проблеми та продовжувати дослідження.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Метою дослідження є проблеми формування моделі інноваційного розвитку економіки з урахуванням галузевої специфіки.

Виклад основного матеріалу. Світові агропродовольчі системи в теперішній час вступають у принципово нову стадію технологічного розвитку – Agriculture 4.0 (Сільське господарство 4.0). Цей термін використовується для позначення наступних значних тенденцій, з якими стикається агропродовольча сфера, включаючи надання більшої уваги точному землеробству, Інтернету речей (IoT) та використанню великих даних для підвищення ефективності агробізнесу в умовах постійного росту населення планети та зміни клімату [1].

У 2018 році на Всесвітньому саміті урядів було опубліковано доповідь під назвою «Сільське господарство 4.0 – майбутнє сільськогосподарських технологій», підготовлену у співпраці з Oliver Wyman [2]. У цьому звіті виділено чотири основні тенденції, які матимуть найбільший вплив на агропродовольче виробництво в найближчому майбутньому: демографія, дефіцит природних ресурсів, зміна клімату та харчові відходи. Таким чином, у суспільну свідомість увійшов термін «Сільське господарство 4.0».

Ці тенденції ведуть до значних трансформацій у світовій агропродовольчій сфері:

1. Збільшення ролі великих даних (Big Data). Великі дані мають значний потенціал принести користь усьому ланцюгу системи виробництва й розподілу аграрної продукції та будуть відігравати більшу роль, ніж будь-коли раніше у трансформації агропродовольчої сфери.

Розширений зв'язок глобальної агропродовольчої мережі забезпечує величезну кількість переваг по всьому ланцюгу поставок. Аграрні виробники можуть використовувати свої дані для внесення необхідних добрив, виробництва потрібних продуктів, у потрібних обсягах і в потрібний час. Переробні підприємства можуть вдосконалювати свої засоби виробництва та краще орієнтуватися на свою клієнтську базу. Дистриб'ютори можуть використовувати дані для пошуку ресурсів і позиціонування себе для отримання максимальних переваг на ринку.

Технології обробки великих даних, ймовірно, призведуть до найбільших змін у агропродовольчій сфері в цьому столітті. Вони роблять весь ланцюг виробництва й постачання більш конкурентоспроможним і економічно ефективним. Однак ці переваги поширюватимуться не лише на торговельні та переробні ланки. Аграрні виробники отримають набагато більше можливостей через більш глибоке розуміння та точні поради, щодо ведення бізнесу.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Розвиток систем передачі даних веде до більш жорстких специфікацій та прозорості процесів, що дозволяє збільшити прибутковість по всьому ланцюгу виробництва й поставок, водночас підвищити якість та рівень задоволення вимог місцевих та іноземних покупців. Підвищена прозорість та відкритість процесів для всіх учасників веде до кращих результатів, зростання довіри, більш стабільної віддачі капіталу та збільшення прибутковості. При цьому покращиться використання ресурсів і зменшиться вплив на природне середовище.

Ніні відзначається постійне зростання обсягів впровадження аграрними виробниками малих форм господарювання передових технологічних рішень на основі великих даних, хоча раніше вони були доступні лише великими виробниками. Дедалі більше дрібних виробників мають можливість оцінити переваги нових технологій, можливості вимірювати свою продуктивність, включаючи контроль стану ґрунтів, нормування посівів і внесення добрив, контроль якості в реальному часі та ін. Зростає чисельність дрібних виробників, що застосовують експериментальний та підприємницький підхід до прийняття інноваційних рішень, тестують та впроваджують різні покращення.

Великі дані – це шлях досягнення інноваційних змін, засіб, за допомогою якого агропродовольча сфера може розвинути в більш стійку та ефективну систему.

2. Поширення технологій Інтернету речей / Internet of Things (IoT). В останні часи технології IoT зазнали величезного розвитку й поширення. Розумні пристрої стають більш популярними, поширеними і все краще здатні здійснювати обмін даними [3].

Використання IoT на пристроях для аграрного виробництва вже тепер стали нормою. Датчики IoT можна побачити в полі та на худобі. Датчики IoT вже використовуються для моніторингу живлення ґрунту, температури, вологості тощо. Дослідження показують, що Інтернет речей створює 14,4 трлн дол. США в усіх сферах бізнесу [4]. Впровадження цих технологій дає можливість більш ефективного використання даних по всьому ланцюгу виробництва й постачання агропродовольчої продукції, покращення інформаційного забезпечення, підвищення прибутковості та забезпечення сталого виробництва агропродовольчої продукції.

3. Поширення нових технологій.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Нові технології докорінно змінюють усталені форми ведення агробізнесу. Нові пристрої регулярно використовуються аграрними виробниками в усьому світу – дрони-розвідники, сенсорні технології тощо. Блокчейн-технології дозволяють створити нові форми взаємодії в ланцюгу поставок, підвищити довіру між сторонами, усунути зайвих посередників. Блокчейн також дозволяє підвищити безпеку харчових продуктів, простежувати джерело їх походження, виявити масштаби забруднення тощо.

Нові технології ведуть до руйнування старого укладу в агропродовольчому виробництві, зумовлюють зміни й підвищення ефективності галузі.

4. Розвиток «точного землеробства» та підвищення його переваг.

Останніми роками швидко зростають темпи й обсяги впровадження точного землеробства [5].

Точне землеробство дозволяє аграріям виробляти більше продукції з меншими витратами, на засадах визначення найбільш прибуткових частин свого бізнесу, підвищення віддачі інвестицій, прийняття своєчасних і більш ефективних рішень у сфері ведення агробізнесу. Завдяки точному землеробству та використанню інтелектуальних даних аграрії можуть краще керувати виробництвом та оцінювати зміни.

Отже, Сільське господарство 4.0 – це загальний термін для позначення майбутнього агропродовольчої сфери. Як більш інтелектуальної, більш ефективної галузі, яка повною мірою використовує переваги нових технологій для отримання переваг у всьому ланцюзі виробництва й постачання [10].

Найбільш важливим завданням перетворень у агропродовольчій сфері України було й залишається впровадження передових досягнень науки і техніки в агропромислове виробництво. Для успішного вирішення цього завдання необхідне впровадження досягнень науково-технічного прогресу, освоєння передових технологій у виробництві, стимулювання інноваційних процесів у діяльності підприємств й організацій агропродовольчої сфери, зокрема й у діяльності середніх і малих підприємств. Вивчення досвіду провідних, економічно розвинених країн світу свідчить, що підвищення ефективності агропродовольчого виробництва здійснюється насамперед через активізацію інноваційної діяльності та зростання науково-технічного забезпечення цієї сфери.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

На практиці цей процес реалізується шляхом розробки та реалізації інновацій у виробництві аграрної та продовольчої продукції, у організаційно-економічному, техніко-технологічному оновленні агропродовольчого виробництва та підвищенні, на цих засадах, його економічної ефективності [6].

Водночас слід констатувати, що в агропродовольчій сфері української економіки сформувалася несприятлива для інноваційного розвитку ситуація, яка характеризується, зокрема, незадовільним станом науково-технічної сфери галузі. Ця ситуація значно погіршилася через вторгнення РФ в Україну, що призвело до згорання та скорочення багатьох наукових проектів у агросфері.

В умовах глобалізації світогосподарської системи техніко-технологічне відставання українського агропродовольчого виробництва від провідних країн світу – виробників аграрної і продовольчої продукції стає критичним викликом для продовольчої безпеки країни. За ключовими макроекономічними індикаторами агропродовольча сфера України значно відстає від технологічно розвинених економік. Вітчизняне агропродовольче виробництво приблизно у 4-5 разів поступається країнам ЄС та США за показниками енергоємності, у 3-4 рази за показниками матеріалоємності, у 7-9 разів за продуктивністю праці.

Низький науково-технічний рівень сучасної української агропродовольчої сфери зумовлений цілою низкою факторів. Навіть поверхневий розгляд цієї проблеми дає змогу з'ясувати, що не можна розраховувати на якісні перетворення в агропродовольчій сфері за умов наявного сьогодні обсягу фінансового забезпечення галузевої аграрної науки та підтримки інноваційної діяльності в аграрному й харчовому секторах. Отже, при збереженні такої ситуації, дуже нереальним виглядає зростання впровадження нововведень у агропродовольчє виробництво.

Сформована ситуація потребує глибокого наукового аналізу й оцінки для формування засад дієвої інноваційної політики в галузі, втілення якої в життя дала б змогу забезпечити науково-технічний прогрес у агропродовольчій сфері України [7].

Як зазначалося раніше, інновація, нововведення, інноваційна діяльність є основними поняттями наукового підходу, що поєднує різні етапи інноваційного процесу в єдину систему, у безперервно працюючий механізм [8]. Однак ми повинні дати характеристику детермінантам

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

створення інноваційного середовища конкретно в агропродовольчій сфері національного господарства. З цією метою, зокрема, необхідно визначити та проаналізувати специфіку інноваційної діяльності в умовах сільськогосподарського та харчового виробництва.

З цієї позиції слід переглянути теоретичні й прикладні підходи щодо формування передумов інноваційної трансформації агропродовольчої сфери України.

Отже, існує необхідність певної адаптації термінологічного апарату теорії інновацій до специфіки господарювання в агропродовольчій сфері.

Стосовно агропродовольчої сфери економіки категорія «інновація» означає нову або суттєво покращену агропродовольчу продукцію або процес її переробки; нові методи розподілу та збуту аграрної і харчової продукції; нові способи й форми організації аграрного й переробного виробництв, нові моделі здійснення зовнішньоекономічної діяльності за участю товаровиробників галузі. Таким чином, інноваційну діяльність в агропродовольчій сфері доцільно визначити як систему перманентно реалізованих заходів, націлених на формування нової чи суттєво покращеної аграрної продукції, а також продуктів її переробки, створення нової чи значно вдосконаленої техніки та технологій, застосування нових форм та моделей організації виробництва на засадах впровадження результатів науково-технічної діяльності та провідного виробничого досвіду.

Слід зауважити, що сьогодні аграрне виробництво здійснюється переважно в умовах середніх та малих форм господарювання. Ця специфіка істотним чином впливає практично на всі стадії інноваційного процесу в галузі: від здійснення науково-дослідних робіт, трансферу інновації, їх практичної реалізації і до комерціалізації результатів та одержання економічного чи соціального ефекту. Отже, треба визначити певні критичні точки – критерії, які визначають специфіку та дають можливість диференціювати інноваційні процеси в середніх та малих формах господарювання від великих виробників.

До таких критеріїв належать:

- обмеженість усіх видів ресурсів – земельних, матеріально-технічних, фінансових, що зумовлює обмеженість масштабів аграрного виробництва на середніх та малих підприємствах;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- відокремлений характер аграрного виробництва, більш чітко виражена спеціалізація та більш значний вплив природно-кліматичних та ґрунтових факторів на ефективність їхньої діяльності, порівняно з великими аграрними підприємствами;

- більша вмотивованість власників та працівників середніх та малих господарств та більша інтенсивність їхньої праці на фоні поєднання ними різних виробничо-управлінських функцій;

- організаційно-правова та майнова незалежність середніх та малих підприємств, що забезпечує більш високу гнучкість їхньої виробничої діяльності та позитивно впливає на рівень ризиків інноваційної діяльності;

- орієнтація середніх та малих підприємств на отримання прибутку, що вимагає отримання високого економічного ефекту від інноваційної діяльності.

Стосовно середніх та малих підприємств термін «агропродовольча інновація» слід застосовувати для тих ситуацій, коли нова або суттєво покращена агропродовольча продукція або технологічний процес її виробництва та реалізації відбувається при обмеженості ресурсів (земельних, матеріально-технічних, фінансових та ін.) завдяки зусиллям трудового колективу підприємства або об'єднання малих і середніх підприємств.

Інноваційна діяльність малих та середніх підприємств агропродовольчої сфери є процесом виробництва нової чи суттєво покращеної агропродовольчої продукції в умовах обмеженості ресурсів (земельних, матеріально-технічних, фінансових та ін.) із використанням ними результатів інтелектуальної праці (науково-дослідної, конструкторської роботи, передового досвіду та ін.) (рис. 1).

Згідно з визначеною термінологією можна сформулювати визначення терміна «інноваційний потенціал агропродовольчих підприємств» стосовно середніх та малих форм господарювання як їхню спроможність інноваційно розвиватися при обмеженості ресурсів (матеріально-технічних, інвестиційно-фінансових та ін.), в умовах спеціалізації та відокремленості виробничо-логістичних ланцюгів, що визначаються невеликими обсягами операцій із виробництва й реалізації продукції, при орієнтації на високу економічну ефективність інновацій.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

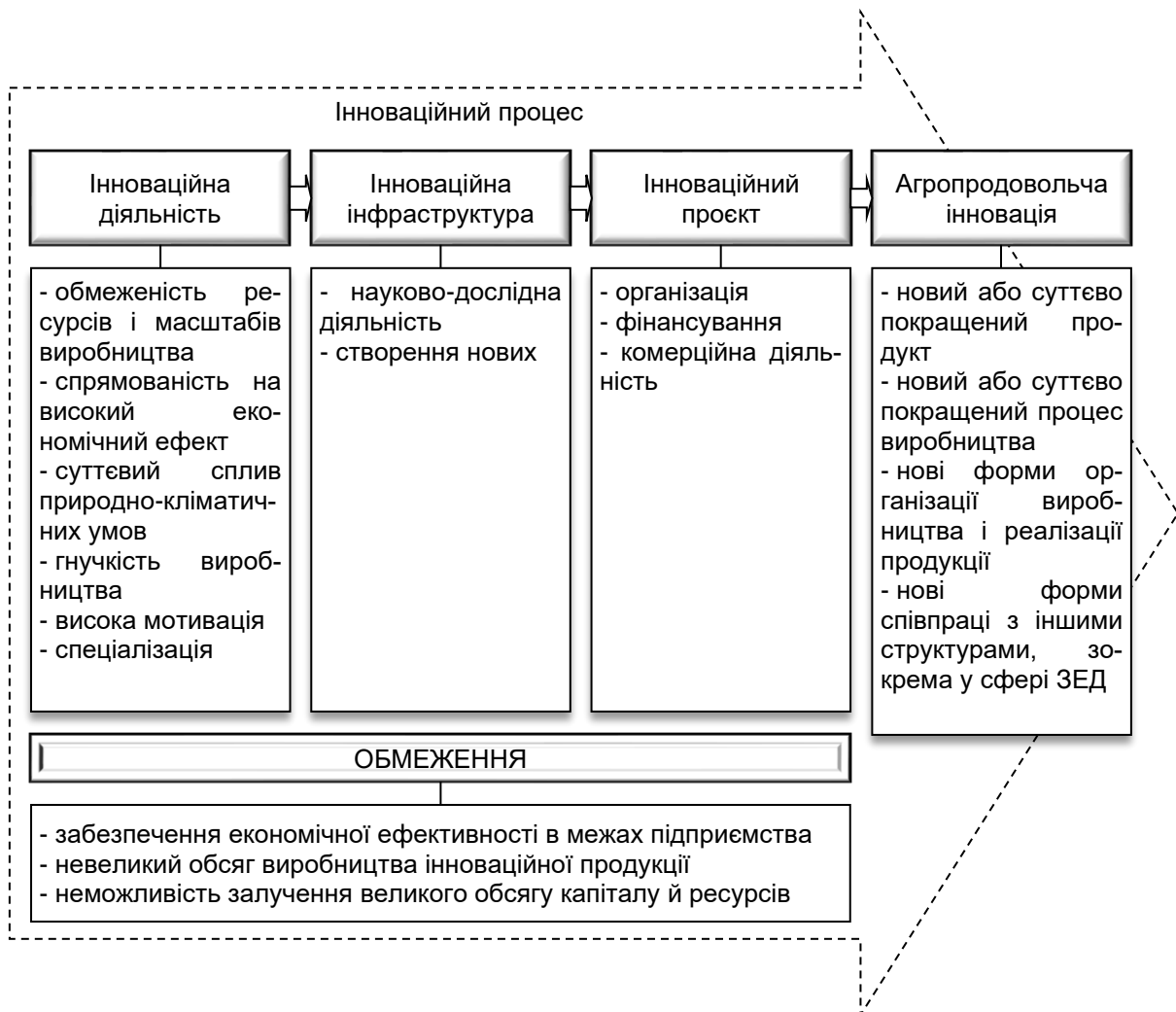

Рис. 1. Інноваційна діяльність агропродовольчих фірм у межах процесного підходу

З погляду процесного підходу інноваційна діяльність середніх та малих підприємств агропродовольчої сфери має певні специфічні ознаки:

- результатом інноваційного процесу є стати агропродовольча інновація;

- реалізація на практиці результатів науково-технічної діяльності середніми та малими суб'єктами агропродовольчої сфери, спрямоване на виробництво кращої за споживчими властивостями агропродовольчої продукції, має обов'язково бути економічно ефективними або, хоча б, беззбитковим;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- процес створення кращої за споживчими властивостями агропродовольчої продукції, реалізується через впровадження нововведень, які дають змогу досягти позитивного економічного результату в умовах відокремленого ведення бізнесу;

- технічне, технологічне, організаційні інновації не повинні бути високо вартісними, оскільки реалізуються в умовах невеликого виробництва в умовах обмеженості ресурсів;

- порівняно невеликий обсяг виробництва інноваційної продукції середніми та малими агропродовольчими підприємствами зумовлює зниження інвестиційних ризиків, що позитивно впливає на інвестиційно-інноваційну привабливість цих бізнес-суб'єктів.

З метою подолання ризиків впровадження інновацій у агропродовольчу сферу необхідно комплексно досліджувати питання розвитку організаційно-економічних засад функціонування галузі в умовах інноваційного розвитку.

Неузгодженість і суперечність цілей та економічних інтересів учасників інноваційного процесу не дозволяють дотримати умову цілісності й комплексності його стадій у агропродовольчому виробництві, особливо у його базовій складовій – аграрному секторі.

Це викликає потребу застосовувати при формуванні та розвитку агропродовольчої інноваційної системи найбільш дієві в заданих умовах моделі й методи діяльності та нові організаційно-економічні засади інноваційної діяльності.

Розвиток системи виробництва, розподілу й реалізації аграрної та харчової продукції багато в чому визначає розвиток держави загалом. Функціонування агропродовольчої сфери країни, з одного боку, виконує завдання забезпечення її продовольчої безпеки, а з іншого – завдання забезпечення населення продовольчою продукцією в необхідній якості, кількості та асортименті [9].

Із цих позицій може бути сформульовано таке визначення агропродовольчої інноваційної системи – це закономірний послідовний етап розвитку агропродовольчої сфери, спрямований на забезпечення продовольчої безпеки країни, сталого продовольчого забезпечення населення якісними харчовими продуктами в необхідній кількості й асортименті, шляхом розробки, впровадження та поширення продуктивних, процесних та соціальних інновацій.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Цим визначенням акцентується роль агропродовольчої інноваційної системи як важливої та необхідної складової національної інноваційної системи, а також як послідовного етапу розвитку агропродовольчої сфери.

Агропродовольча інноваційна система реалізує комплексний підхід до вирішення завдання продовольчої безпеки країни, на засадах забезпечення індивідуальних змінних і зростаючих потреб населення в продовольчій продукції.

Створення і розвиток агропродовольчої інноваційної системи забезпечує глибоку технологічну трансформацію агропродовольчого виробництва в умовах кризових явищ та викликів сучасності та реалізацію ефективних стратегій розвитку села, заміну традиційної структури агропродовольчої сфери принципово новою, відповідною завданням соціально-економічного розвитку країни.

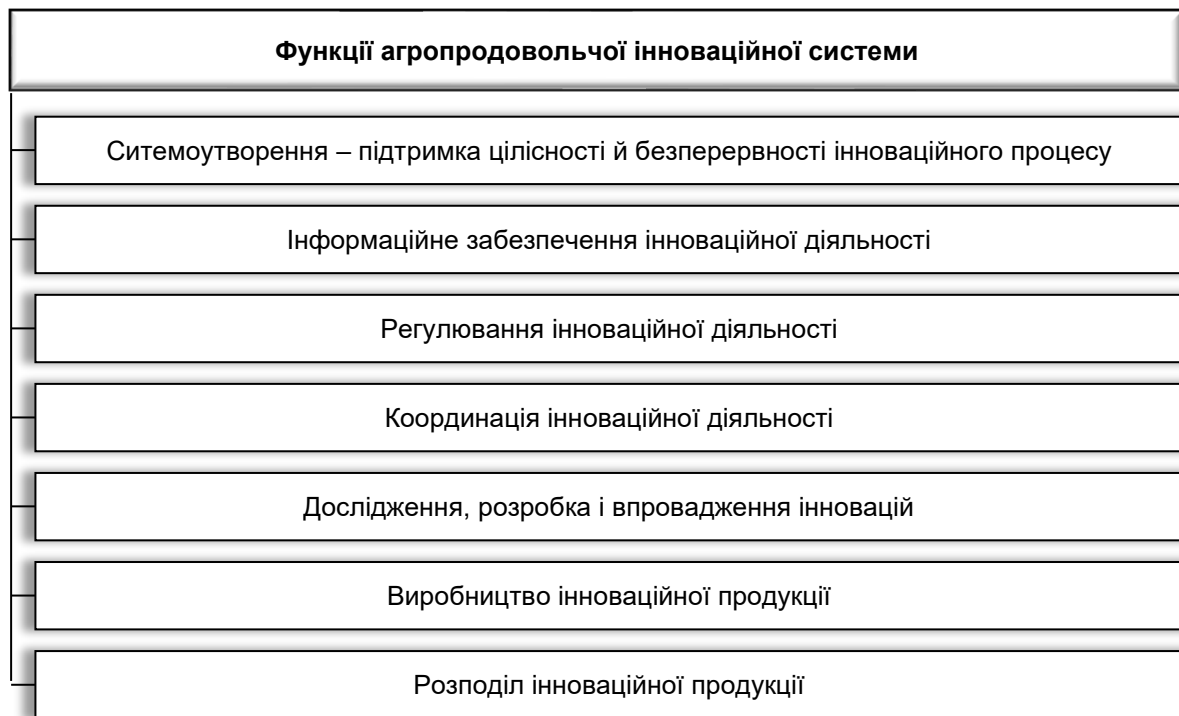
Таким чином, процеси створення й розвитку агропродовольчої інноваційної системи повинні проходити в межах національної інноваційної системи.

Зі структурного погляду, агропродовольча інноваційна система є цілісною комплексною сукупністю: суб'єктів інноваційної діяльності; їхніх взаємозв'язків та процесів взаємодії; інститутів, що упорядковують ці взаємозв'язки та взаємодії, яка має на меті безперервне забезпечення населення якісним продовольством шляхом розробки, впровадження та поширення інновацій.

Основне завдання агропродовольчої інноваційної системи полягає в досягненні сталого продовольчого забезпечення населення держави та постійного дотримання цього стану. Отже, особливість функціонування цієї інноваційної системи полягає в наданні переваги соціальним цілям, а не економічним. Проте система не працюватиме належним чином, якщо не будуть дотримані умови економічної ефективності.

Склад функціонального навантаження агропродовольчої інноваційної системи наведений на рис. 2.

Таким чином, результативність діяльності агропродовольчої інноваційної системи формується на основі збалансування соціальних та економічних цілей та оптимізації витрат на їхні досягнення.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Рис. 2. Функції агропродовольчої інноваційної системи**

У процесі переведення економіки країни на інноваційні рейки розвитку зростатиме роль такої функції агропродовольчої інноваційної системи, як формування «середовища розвитку». Ця функція може навіть стати новою детермінантою розвитку національної соціально-економічної системи.

Функціонування агропродовольчої інноваційної системи як детермінанта розвитку національної і галузевої економіки є джерелом отримання додаткового системного ефекту за рахунок оптимізації складу та взаємодії суб'єктів цієї системи.

В умовах невизначеності та постійних динамічних трансформацій економічних та інституційних систем суб'єкти та структурні елементи агропродовольчої інноваційної системи також повинні постійно змінюватися з метою дотримання рівня ефективності власної діяльності та діяльності всієї системи та для успішного виконання своїх функцій.

Ми можемо виділити фактори функціонування агропродовольчої інноваційної системи за складовими її діяльності (рис. 3).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 3. Фактори функціонування агропродовольчої інноваційної системи

Адаптаційні трансформації в системі повинні бути цілеспрямованими, сприяти розвитку агропродовольчої інноваційної системи загалом. Перманентність змін у економіці галузі актуалізує питання зміни напрямків і умов розвитку агропродовольчої сфери. Концепція формування агропродовольчої інноваційної системи має бути побудована на інших засадах, ніж концепція розвитку агропродовольчої сфери. Ці засади нам треба сформулювати в межах нашого дослідження.

Господарюючі суб'єкти української агропродовольчої сфери відстежують зміни у світових технологічних трендах. Вони зацікавлені в переведенні галузі на новий технологічний лад і розуміють важливість і необхідність інвестування в розробку та впровадження нових продуктів і технологій.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Однак на практиці бізнес-суб'єкти ймовірніше націлені на наздоганяючу стратегію інноваційного розвитку. Вони передусім зацікавлені в уже впроваджених та апробованих іншими світовими виробниками продуктах та технологіях і діють обережно, побоюючись не втратити наявні позиції.

Такий вибір моделі інноваційного розвитку є більш вимушеним, оскільки діяльність українських агропродовольчих виробників характеризується недостатністю фінансових ресурсів для реалізації інноваційних інвестицій, нестабільністю середовища діяльності агробізнесу, високими рівнем невизначеності й ризику, а отже, утрудненням стратегічного планування.

До основних перешкод інноваційного розвитку агропродовольчої сфери треба віднести такі:

- недосконалість нормативно-правової бази, її нестабільність, наявність правових колізій, застарілих норм,

- високий рівень бюрократизму у вирішенні нагальних проблем галузевого розвитку в системі державного регулювання та підтримки діяльності виробників, нестача висококваліфікованих та обізнаних на галузевих проблемах кадрів у системі держрегулювання;

- недостатній рівень обміну інформацією та практичної взаємодії між суб'єктами господарювання, науковими й освітніми установами у розробці та впровадженні нововведень. З одного боку, причинами такого стану є: низький рівень фінансування вітчизняної науки, застаріле обладнання наукових установ тощо, з іншого – проблеми комунікації, тобто різниця в баченні майбутнього науковцями та підприємцями, некоректна або нечітка постановка технічного завдання для дослідження тощо;

- неефективність сформованих державою механізмів підтримки трансферу інновацій, що насамперед орієнтовані на підтримку поступального шляху розвитку агропродовольчої сфери й не здатні підтримувати докорінні якісні перетворення, тобто проривні інновації.

Швидкі й масштабні трансформації в галузі вже в найближчому майбутньому можуть докорінно змінити процеси та умови розвитку глобальної агропродовольчої сфери. Уже сьогодні роль агропродовольчої сфери не обмежується лише виробництвом продовольчої продукції. Ця сфера є взаємно інтегрованою з іншими галузями економіки.

Основні напрями розвитку глобальної агропродовольчої сфери в найближчому майбутньому формуватимуться під впливом таких процесів:

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- переведення економіки на новий – шостий технологічний уклад (постінформаційний);

- виробництво агропродовольчої продукції дедалі більше визначатиметься новими технологіями підвищення врожайності рослин, продуктивності тварин, зниження втрат. Водночас усе менший вплив матимуть природні чинники – погодно-кліматичні й біологічні;

- зміни структури формування вартості в ланцюгах виробництва і постачання агропродовольчої продукції. Так, дедалі більша частина доданої вартості нагромаджуватимуться в наукомістких ланках, таких як сектор селекційно-генетичних досліджень і розробок, ІТ, дизайн технологій та ін.);

- зростання інтегруючого впливу великих міжнародних корпорацій, які намагатимуться контролювати все більшу частку агропродовольчої сфери світу. Великі інтегровані бізнес-структури є рушійною силою розповсюдження інноваційних продуктів і технологій. Саме вони створюють і регулюють глобальні ланцюги виробництва й постачання агропродовольчої продукції і визначають процеси формування доданої вартості в галузі;

- зміна традицій споживання агропродовольчої продукції і, відповідно, попиту на певні традиційні її види. Це пов'язано зі зміною споживчих вподобань, оскільки сьогодні споживачі більше прагнуть купувати готові до вживання продукти. Підвищується попит на продукти з конкретно заданими властивостями, такими як: вміст певних речовин, етичність виробництва, країна походження, спосіб переробки тощо. Отже, традиційні агропродовольчі продукти поступаються місцем продуктам, що відповідають певним суспільним й особистісним цінностям;

- посилення уваги до безпеки агропродовольчої продукції. Відбувається розвиток і удосконалення систем стандартизації та сертифікації аграрної сировини й готових харчових продуктів, Глобальний підхід до стандартизації веде до створення нових механізмів регулювання та обмеження міжнародної торгівлі;

- дедалі більший вплив та інтеграція економіки знань у агропродовольчу сферу. На засадах цифрової трансформації докорінно може бути перетворена структура ресурсовикористання галузі. Зокрема зміниться роль трудових ресурсів, вимоги до їх компетенцій. Окремі професії, де задіяні низькокваліфіковані кадри, можуть зовсім зникнути. Підготовка висококваліфікованих кадрів за новим переліком професій вимагатиме зміну системи галузевої вищої та професійної освіти. Вона має бути гнучкою, швидко реагувати на змінні умови галузі.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

При зміні технологічних укладів виникають нові можливості, відкриваються нові перспективи для підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Національній агропродовольчій сфері необхідно використати цей етап трансформації для забезпечення майбутнього економічного розвитку.

Як показали події 2022 року, агропродовольча сфера України відіграє дуже значну роль у глобальному експорті сільськогосподарської сировини й посідає одну ключових позицій у забезпеченні світової продовольчої безпеки. При цьому слід зауважити, що у вітчизняному експорті переважає загалом продукція сира або неглибокої переробки.

У довоєнні часи Україні вдавалося контролювати імпорт основних товарних груп харчової продукції, і зберігати власну продовольчу незалежність.

Водночас спостерігалася висока залежність від засобів виробництва агропродовольчої продукції. Така залежність суттєво перешкоджає зростанню міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчої сфери України навіть з погляду застарілого індустріального технологічного укладу.

Висновки та пропозиції. Таким чином, можна сформулювати орієнтири подальшого технологічного розвитку української агропродовольчої сфери:

- розвиток вітчизняної бази фундаментальних та прикладних досліджень, що забезпечуватимуть підвищення продуктивності в галузі. Сюди належать дослідження у сфері селекції рослин та покращення генетичного потенціалу тварин, розробки у сфері технологій реалізації селекційно-генетичного потенціалу – нові та покращені добрива, корми, засоби захисту рослин, засоби забезпечення здоров'я тварин тощо. Поєднуючи такі технології, необхідно запропонувати виробникам різноманітні «пакетні» рішення щодо підвищення продуктивності ведення їхньої діяльності;

- впровадження в агропродовольче виробництво інформаційних технологій, що дозволить зменшити відставання України від провідних країн-виробників продовольства за показниками продуктивності праці, врожайності рослин, продуктивності тварин, зниження страт продовольства;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- розширення і урізноманітнення асортименту агропродовольчих товарів із наданням переваги високодоходним їх групам: продуктам із високим ступенем переробки сировини; «нішовим» видам продукції, «здоровому» харчуванню тощо;

- розвиток і розповсюдження систем закритого землеробства, яке усуває залежність від природних погодно-кліматичних і біологічних умов. Нові технології землеробства дозволяють усунути вплив фактору сезонності виробництва та надають змогу розширити географію вирощування певних видів культур;

- розвиток технологій переробки відходів агропродовольчої сфери. У світі існують технології, які здатні вирішити проблему утворення та утилізації відходів, яка набуває окремих місцях серйозного характеру.

Список використаних джерел

1. Що таке Agriculture 4.0? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://proagrica.com/news/what-is-agriculture-4-0/>.
2. Agriculture 4.0 – the future of farming technology [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2018/feb/agriculture-4-0--the-future-of-farming-technology.html>.
3. Leading the IoT, Gartner, 2017.
4. Bradley J. Embracing the Internet of Everything To Capture Your Share of \$14.4 Trillion. More Relevant, Valuable Connections Will Improve Innovation, Productivity, Efficiency & Customer Experience [Electronic resource] / Joseph Bradley, Joel Barbier, Doug Handler. – 2013. – Accessed mode: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/loE_Economy.pdf.
5. Forecast market value of precision agriculture worldwide from 2021 to 2027 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.statista.com/statistics/721921/forecasted-market-value-of-precision-farming-worldwide/>.
6. Шубравська О. В. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. В. Шубравська // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27-35.
7. Жураковська Л. А. Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Л. А. Жураковська; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-derzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-silskogospodarskogo-doradnictva-v>.
8. Янченко З. Б. Інноваційний потенціал підприємства: термінологічні підходи та змістовне наповнення / З. Б. Янченко // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 2. – С. 65-69.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

9. Determinants of the Innovative and Investment Development of Agriculture / N. V. Trusova, O. V. Hryvkivska, N. M. Kotvytska, S. A. Nesterenko, T. I. Yavorska, O. V. Kotyk // *International journal of Agricultural Extension*. – 2021. – Special Issue. – Pp. 81-100.

10. The global competitiveness index 4.0 Methodology and technical notes. (2021). *The global Competitiveness Report 2021*. (pp. 631–647) [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/04Backmatter/3.%20Appendix%20C.pdf>.

References

1. Shcho take Agriculture 4.0? [What is Agriculture 4.0?]. (n.d.). <https://proagrica.com>. <https://proagrica.com/news/what-is-agriculture-4-0/>.

2. Agriculture 4.0 – the future of farming technology. (n.d.). <https://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2018/feb/agriculture-4-0--the-future-of-farming-technology.html>.

3. *Leading the IoT*. (2017). Gartner.

4. Bradley, J., Barbier, J., Handler, D. (2013). Embracing the Internet of Everything To Capture Your Share of \$14.4 Trillion. More Relevant, Valuable Connections Will Improve Innovation, Productivity, Efficiency & Customer Experience. https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/IoE_Economy.pdf.

5. Forecast market value of precision agriculture worldwide from 2021 to 2027. (n.d.). <https://www.statista.com/statistics/721921/forecasted-market-value-of-precision-farming-worldwide/>.

6. Shubravskaya, O.V. (2012). Innovatsiyni rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Innovative development of the agrarian sector of the economy of Ukraine: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (1), 27-35.

7. Zhurakovska, L.A. (2014). *Shchodo derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskohospodarskoho doradnytstva v Ukraini. Analychna zapyska [Regarding state support for the development of agricultural extension in Ukraine. Analytical note]*. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-derzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-silskogospodarskogo-doradnictva-v>.

8. Yanchenko, Z.B. (2013). Innovatsiyni potentsial pidpriemstva: terminolohichni pidkhody ta zmistovne napovnennia [Innovative potential of the enterprise: terminological approaches and meaningful content]. *Biznes-navihator – Business navigator*, (2), 65-69.

9. Trusova, N.V., Hryvkivska, O.V., Kotvytska, N.M., Nesterenko, S.A., Yavorska, T.I., Kotyk, O.V. (2021). Determinants of the Innovative and Investment Development of Agriculture. *International journal of Agricultural Extension*, Special Issue, 81-100.

10. The global competitiveness index 4.0 Methodology and technical notes. (2021). *The global Competitiveness Report 2021* (pp. 631–647). <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/04Backmatter/3.%20Appendix%20C.pdf>.

Отримано 16.10.2022

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC 338

JEL Classification: O31; Q16

Nataliia Kotvytska

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Economics, Finance and Accounting
Private higher educational institution "European University" (Kyiv, Ukraine)
E-mail: nakot@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

**THEORETICAL PRINCIPLES OF INNOVATIONS
IN THE AGRO-FOOD SECTOR**

Abstract. *The agro-food sector is one of the key industries that provides humanity with essential food products. However, it has faced challenges in sustainable development and environmental safety, raising questions about the efficiency and sustainability of this industry. Accordingly, there is ample room for innovation in the agro-food sector. The article analyzes the innovative activity in the agro-food sector at the present stage. The main problems and shortcomings of innovation development in this industry are identified, and the most influential factors that impede the development and implementation of innovative technologies in agriculture are considered. The main objectives of the study are to analyze the processes of innovation development in the agricultural industry in Ukraine, identify the main shortcomings and problems that hinder innovation development in this industry, and list the factors that will contribute to the development of innovative processes in Ukrainian agricultural enterprises. Various research methods were used to address the tasks at hand, including general scientific methods such as analysis and synthesis; scientific abstraction; induction and deduction, as well as specialized methods such as a monographic approach (during the study of the current state of innovation processes in the agricultural sector of Ukraine); and a comprehensive approach (during the development of recommendations for the development of innovations in the agro-industrial sector). It was determined that the agro-industrial complex occupies a leading position among industries that significantly influence the economic situation in Ukraine. It was noted that one of the leading roles in the effective development of innovative technologies, particularly in agriculture, is played by innovative infrastructure: technoparks, business incubators, as they contribute to entering the innovation market. The use of cutting-edge technologies, the implementation of smart production management systems, which make it possible to increase efficiency, reduce costs, and provide more accurate planning, were also discussed. Proposed innovations, such as support in the fields of breeding, nanotechnology, and genetic engineering, have significant potential for improving the efficiency and resilience of production and activity in the agricultural sector of Ukraine.*

Keywords: *innovations; innovative development; innovative activity; innovative technologies; agro-food sector.*

Fig.: 3. References: 10.

Бібліографічний опис для цитування:

Котвицька Н. Теоретичні засади інновацій у агропродовольчій сфері. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 59-76.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-77-88

УДК: 338.432:639.3/.6(477)

JEL Classification: B21; D20; D23

Андрущенко Андрій

аспірант кафедри глобальної економіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України (Київ, Україна)

E-mail: globeco@nubip.edu.ua**ЕВОЛЮЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ ФОРМУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЙ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ
АКВАКУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
ТА ПРОДОВОЛЬЧИХ ВИКЛИКІВ**

***Анотація.** У статті розкрито вплив новітніх тенденцій на розвиток економіки конкурентоспроможної аквакультури. З'ясовано, що в умовах навіть надзвичайних продовольчих викликів аквакультура може ще більше покращувати свої екологічні показники й тим самим сприяти досягненню цілей Європейської Зеленої угоди та пов'язаних із нею стратегій, зокрема і стратегії «Від ферми до виделки». Обґрунтовано, що аквакультура відіграє особливу роль у сприянні переходу до сталих продовольчих систем, а також сприяє розвитку біоекономіки та циркулярної економіки саме через використання відновлюваних водних ресурсів, а також зменшенню забруднення. Надано наукові пропозиції до розроблення проєкту «Концепції відновлення аквакультури» та впровадити у практичну діяльність в Україні.*

***Ключові слова:** аквакультура; конкурентоспроможність; інновації; циркулярна економіка; рибне господарство; галузь; розвиток; інвестиції; євроінтеграція; виклики. Бібл.: 9.*

Постановка проблеми. Нові тенденції розвитку конкурентоспроможної аквакультури концентрують багато ідей, які можуть бути використані для досягнення кращих результатів у галузі вирощування водних організмів. Серед них є використання інноваційних технологій, розробка нових методів вирощування риби та моллюсків, вдосконалення системи управління та контролю якості продукції. Ці зміни стануть важливим кроком на шляху до розвитку стабільного та ефективного ринку аквакультури. Для досягнення успіху у сфері аквакультури необхідно забезпечити належний рівень знань і навичок у фахівців, а також підтримку інноваційних проєктів та інвестицій у розвиток галузі. Важливо також розвивати співпрацю між різними суб'єктами господарювання та налагоджувати діалог між державними органами та представниками бізнесу. Одним із ключових напрямів розвитку аквакультури є забезпечення сталого вирощування водних організмів, яке

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

дозволить зменшити вплив на довкілля та забезпечити продовольчу безпеку. Також важливим є розвиток експортного потенціалу галузі, що дозволить збільшити доходи вітчизняних виробників, зростанню їх конкурентоспроможності, сприятиме розвитку національної економіки.

У цьому контексті важливо забезпечити належну підтримку та розвиток аквакультурного сектору в Україні, що дозволить досягти стабільного розвитку галузі та покращення якості продукції. Новітні технології, ефективні методи вирощування та діалог між різними групами зацікавлених сторін – ключові фактори, які забезпечать успіх у розвитку конкурентоспроможної аквакультури в Україні. Тому й надалі необхідно проводити дослідження, продовжувати збирати дані, аналізувати їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовим питанням розвитку аграрного сектору економіки загалом приділено питання вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема В. Маргасова [6], Н. Коробова [5]. Дослідження тенденцій управління та регулювання в аквакультурі ретельно вивчалась Н. Вдовенко [3; 7], а також детальний аналіз економічних показників сектору аквакультури ЄС постійно проводиться представниками Наукового, Технічного та Економічного комітету з рибного господарства [8]. Водночас зауважимо, що нині на порядок денний виходять проблемні аспекти запровадження і адаптації концептуальних положень Європейської Зеленої угоди та пов'язаних із нею стратегій, зокрема і стратегії «Від ферми до виделки», розробки проекту «Концепції відновлення аквакультури».

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Наші попередні дослідження підтвердили, щоб досягти сталого розвитку, потрібно вирішити низку складних проблем та використати конкурентні переваги в галузі. Зокрема, сектор аквакультури, як і інші сектори економіки ЄС, бере участь у зеленому переході, встановленому Європейською Зеленою угодою. І ми маємо зауважити, що аквакультура відіграє особливу роль у сприянні переходу до сталих продовольчих систем, інновацій, а також сприяє розвитку біоекономіки та циркулярної економіки саме через використання відновлюваних водних ресурсів, повернення у зворотному напрямі тенденції зменшення біорізноманіття, а також зменшенню забруднення. Крім того, рухаючись далі в напрямі конкурентної сталості важливо пропонувати сектору значні економічні можливості, особливо з урахуванням того, що зростає увага громадськості до екологічного сліду продуктів на ринку, який

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

може з'явитись у процесі виробництва та здоров'я тварин. Для цього необхідно перейняти досвід, розробити проект «Концепції відновлення аквакультури» та впровадити у практичну діяльність в Україні.

Мета статті. Науково обґрунтувати шляхи розвитку економіки конкурентоспроможної аквакультури в умовах продовольчих викликів.

Виклад основного матеріалу. Аквакультура створює робочі місця та можливості економічного розвитку в прибережних та сільських громадах у різних європейських країнах. Цей сектор може також допомогти у: декарбонізації економіки, боротьбі зі змінами клімату та пом'якшенні наслідків цього явища, зменшенні забруднення, сприянні ліпшому збереженню екосистем (відповідно до цілей Стратегії біорізноманіття та амбіцій у частині Нульового забруднення токсичними для довкілля речовинами) та стати частиною більш циркулярного управління ресурсами.

Стратегічний, а також тривалий підхід до сталого зростання аквакультури Європейського Союзу нині є більш релевантним, ніж будь-коли. Цей підхід має також встановити шлях до відновлення сектору аквакультури ЄС після наслідків кризи COVID-19, в умовах воєнного стану в Україні та забезпечити більш тривалу сталість і опірність конкурентоспроможної аквакультури [1].

Регламент щодо спільної рибної політики спонукає до скоординованого підходу ЄС для забезпечення підтримки зростання сектору аквакультури з одночасним забезпеченням економічної, екологічної та соціальної сталості [2]. Незважаючи на прогрес, досягнутий завдяки використанню «Відкритого методу координації», встановленого даним Регламентом, а також фінансуванню ЄС, сектор аквакультури досі залишається віддаленим від досягнення реалізації повного потенціалу в термінах зростання та відповідно потребам попиту на більш сталі морепродукти, що зростає [2]. ЄС імпортує більше як 70 % тих обсягів морепродуктів, що споживаються [8].

Продукція аквакультури, включно з імпортом становить 25 % споживання морепродуктів у ЄС, тоді як продукти аквакультури в ЄС становлять менше ніж 10 % споживання ЄС. На аквакультуру припадає менше за 2 % світового виробництва продукції аквакультури. Аквакультура ЄС лишається високо сконцентрованою як у вимірі держав-членів ЄС, так і об'єктів аквакультури, тобто існує значний потенціал для урізноманітнення/диверсифікації. Аквакультура у ЄС, у порівнянні

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

з аквакультурою інших країн, є предметом одного з найбільш обмежуваних регулювань у частині якості, здоров'я та довкілля. Але навіть за таких умов, аквакультура може ще більше покращувати свої екологічні показники і тим самим сприяти досягненню цілей Європейської Зеленої угоди та пов'язаних із нею стратегій, зокрема і стратегії «Від ферми до виделки» [1]. Стратегія «Від ферми до виделки» наочно демонструє потенційні можливості культивованих морепродуктів як незамінного джерела протеїнів для здорового харчування та як важливу складову компоненту кормів для тварин із низьким вуглецевим слідом. Ця стратегія надає цілісний підхід до сталої продовольчої системи, де аквакультура відіграє ключову роль у забезпеченні якісними та здоровими харчовими продуктами. Крім того, Стратегія «Від ферми до виделки» містить низку важливих цілей, що стосуються аквакультури. Зокрема, її завдання включає зменшення використання антимікробних препаратів у виробництві та значне збільшення органічної аквакультури. Це сприятиме розвитку сталої та екологічно чистої продовольчої системи, що буде сприяти збереженню здоров'я та довкілля загалом. Таким чином, застосування Стратегії «Від ферми до виделки» є необхідним у забезпеченні сталого розвитку продовольчої системи, де аквакультура відіграє ключову роль у забезпеченні здоров'я та довкілля. Застосування цієї стратегії допоможе забезпечити більш ефективне використання природних ресурсів і зменшення відходів, що також є важливим елементом сталого розвитку. Зокрема, культивовані морепродукти мають високу продуктивність та можуть бути вирощені в невеликих просторах, що дозволяє зменшити використання земельних ресурсів і збільшити продуктивність з одиниці площі.

Крім того, зменшення використання антимікробних препаратів і збільшення органічної аквакультури допоможе зменшити негативний вплив на довкілля та здоров'я людей. Це особливо важливо в контексті зростаючих проблем зі здоров'ям і довкіллям, які мають глобальний характер. Так, застосування стратегії «Від ферми до виделки» є важливим елементом сталого розвитку, що дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів, зменшення відходів і забезпечення здорового харчування для людей і тварин. Такий підхід є ключовим у формуванні стійкої та екологічно чистої продовольчої системи, яка забезпечує здоров'я та довкілля загалом.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Європейська зелена угода є новою стратегією росту та має за мету стимулювання економіки аквакультури і створення нових робочих місць, що сприяє прискоренню зеленого переходу в економічно ефективний спосіб. Зокрема, важливо сприяти розбудові конкурентоспроможного сектору аквакультури, який є і конкурентним, а також опірним; забезпечує постачання поживної та здорової їжі; зменшує залежність ЄС від імпорту морепродуктів; створює економічні можливості та робочі місця; стає глобальним еталоном щодо сталості. Це надає можливість споживачам робити більш поінформований вибір сталої якісної і безпечної продукції аквакультури та забезпечуватиме однакові правила гри для аквакультури, що продаються на ринку. Ці заходи також мають допомогти у використанні багатьох інструментів, фондів, доступних для розвитку конкурентоспроможної аквакультури, а також підтримці впровадження застосовного законодавства ЄС. Досягнення цього бачення спонукатиме до вирішення різних викликів і використання можливостей конкурентоспроможного сектору аквакультури для досягнення взаємопов'язаних цілей: розбудова опірності та конкурентоспроможності, участь у «зеленому переході», забезпечення соціального прийняття та інформування споживачів і збільшення знань та інновацій.

Відповідно до Стратегії Від ферми до виделки, також у перспективі буде визначено чітко цілеспрямовану підтримку водорослівництва, оскільки водорості повинні стати важливим джерелом альтернативного білка для сталої продовольчої системи та глобальної продовольчої безпеки [1].

Існує дві ключові умови, що уможливають зростання сектору аквакультури як опірної й конкурентної: доступ до простору та води, регуляторні та адміністративні рамки, які мають бути прозорими та ефективними. Незважаючи на прогрес окремих держав-членів ЄС після ухвалення стратегічних настанов [2], у цих сферах потрібні подальші зусилля. Що стосується опірності, то для сектору аквакультури два питання становлять особливий виклик: управління ризиками, пов'язаними з питаннями здоров'я тварин та людини (особливо, але не виключно, пов'язані з малакокультурою) та вплив змін клімату. Що стосується прісноводної аквакультури, то виклики в термінах прибутковості становлять хижаків та посухи. Посухи можуть заподіювати шкоду життєздатності рибницьких господарств, які, на відміну від сільськогосподарських, не завжди отримують компенсації за такі події.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Унаслідок змін клімату вода стає дефіцитом. Також зростає конкуренція за простір і доступ до води серед видів економічної діяльності включно з аквакультурою. Тому особливо важливим є скоординоване просторове планування із залученням відповідних зацікавлених сторін від самого початку процесу. Це просторове планування має забезпечити виділення простору та води різним видам діяльності за умови збереження екосистем. У ЄС уже досягли певного прогресу в інтеграції рибницької діяльності у своє морське просторове планування відповідно до положень Директиви з морського просторового планування [9]. Хоча багато планів для аквакультури були розроблені, на жаль, більшість з них не вдалося втілити у життя, і їх вплив на галузь залишається нез'ясованим. Крім того, щоб забезпечити успіх аквакультури, необхідний подальший розвиток інших аспектів, таких як просторове планування, доступ до водних ресурсів. Важливо спільно працювати над цими викликами, щоб підтримати стійкий розвиток аквакультури та забезпечити стабільне майбутнє для цієї важливої галузі.

Скоординоване просторове планування має охоплювати не лише морську аквакультуру із солонуватими водами включно, але й прісноводну та суходільну аквакультуру (рециркуляційні аквакультурні системи). Слід також передбачати розвиток аквакультури віддалік від берегів, де це дозволяють природні умови. Соціальну вагу має бути повернуто до розвитку аквакультури з низькими екологічними наслідками, такі як поєднання певних типів культивування для подальшого зменшення викидів поживних речовин та органічних відходів у довкілля та інтеграцію прийнятних видів рибницької діяльності, особливо тих, що пропонують екосистемні послуги у захищені райони. Просторове планування має завжди забезпечувати впровадження відповідного законодавства ЄС та робити доступними спеціальні райони для органічної аквакультури та малакокультури. Планування має також враховувати адаптацію аквакультури до змін клімату, а також потенціал певних типів аквакультури до пом'якшення впливу змін клімату, поглинання вуглецю або збереження екосистем, які надають захист від екстремальних погодних умов.

Просторове планування має ґрунтуватись на визначенні районів, прийнятних для аквакультури, через процес залученої координації між різними відповідними органами влади на різних рівнях. Цей процес має розпочинатись з мапування існуючих і потенційних для ведення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

аквакультури районів у такий спосіб, що відповідає існуючому екологічному плануванню (включно з Планами управління річковими басейнами). Таке нанесення на мапу включає процес визначення потенціалу для відновлення занедбаних рибницьких потужностей або конвертації існуючих промислових потужностей у рибницькі потужності. Воно також повинно прагнути сприяти взаємодії між різними видами діяльності та різним використанням простору, таким як сприяння розвитку аквакультури у поєднанні з розвитком установок із вітрової енергетики віддалік від берегів.

Визначення районів, прийнятних для аквакультури, має здійснюватися виключно за чіткими, зрозумілими і прозорими критеріями та інструментами для визначення нових районів. Такі інструменти включають: оцінку впливу на екосистему через стратегічну оцінку впливу; встановлення вимог до якості води (особливо для культивування молюсків); оцінку потенційної синергії та конфліктів з іншими видами діяльності; визначення екологічної спроможності, місткості екосистеми; та визначення необхідної відстані місця розташування рибницького господарства від джерел забруднення. Призначення зони аквакультури має супроводжуватися встановленням відповідного механізму: моніторингу та збирання даних щодо впливу на довкілля рибницької діяльності та моніторингу якості води, особливо в районах, які використовуються для малакокультури.

Ситуація, у якій опинилась галузь аквакультури унаслідок спалаху COVID-19, продемонструвала цінність організацій виробників у частині спільних дій, особливо важливих для малих виробників. Вони забезпечують більшу переговорну силу під час роботи з переробниками та представниками ритейлу. Вони також роблять можливим спільне використання ресурсів та отримання вигід від спільних послуг, зокрема дорадництва, рекламних кампаній, що в іншому випадку було б занадто витратним для індивідуального виробника. Крім того, організації виробників сприяють колективному менеджменту та саморегуляторним ініціативам між виробниками. І якщо організації виробників можуть допомогти виробникам організуватись, то міжгалузеві організації дозволяють поліпшувати інтеграцію виробників за всім ланцюгом створення вартості, що важливо взяти до уваги при формуванні організації виробників в Україні.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Враховуючи, що розвиток сучасної української аквакультури знає стагнації, через те, що не відбулись процеси структурної перебудови управління галуззю, наукова та державна підтримка відсутня, є необхідність запровадити заходи, які б симулювали запровадження українськими рибоводами новітніх біотехнологій, сталих практик ведення рибного господарства. Крім того, необхідна дорожня карта запровадження в аквакультуру ланцюжків доданої вартості, вихід української риби на світові ринки, запровадження маркетингової політики та розробки проєкту «Концепції відновлення аквакультури». Основними проблемами, які генерують чисельні проблеми вітчизняної аквакультури:

1. Основні виробничі активи (передусім рибогосподарські технологічні водойми) не належать суб'єкту аквакультури. Під час приватизації підприємств рибного господарства відбувся штучний розділ єдиного виробничого комплексу – рибницького ставка на землю, воду та гідротехнічні споруди. У результаті таких маніпуляцій рибницькі ставки залишилися в державній власності, а інші об'єкти виробничої інфраструктури – були викуплені суб'єктами аквакультури. Інвестиційна привабливість аквакультурних господарств у такому вигляді дорівнює нулю. Проблема комплексна й не може бути вирішена в короткостроковій перспективі, але потребує державної регуляції саме в розрізі отримання суб'єктом аквакультури у власність комплексу в складі: земельна ділянка та розташовані на ній гідротехнічні споруди, інші споруди (пристрої), будівлі, устаткування, інвентар тощо.

2. «Тінізація» аквакультури. Складні та коштовні процедури оформлення водойм, землі та гідроспоруд, корупційна складова процесів, надмірне податкове навантаження змушують суб'єктів аквакультури ховатися в «тінь». Особливо це стосується малого та мікробізнесу. Проблема комплексна і не може бути вирішена лише в межах законодавчого регулювання.

3. Відсутність державної підтримки. Суб'єкти аквакультури є сільськогосподарськими товаровиробниками, але мають свої особливості. Проте державна підтримка сектору рівна нулю, на відміну від інших напрямів агрокультури. І тваринництво, і виробництво зернових, олійних, ягідних культури отримують гарну дотацію і відповідно стимульовані. Надання дотацій аквакультурі заважає її «тінізація». Виробничий цикл продукції аквакультури 2-4 роки, а в деяких напрямках аквакультури і до 7-10 років, зокрема в осетрівництві, тоді як урожай

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

зернових, олійних, овочевих культур аграрії отримують щорічно і мають дотацію. Тому, крім електронних сервісів, що виводять аквакультуру з «тіні» і зменшують корупційні ризики необхідно запровадити також економічні механізми, зменшення навантаження та забезпечити рівні конкурентні умови, залучення інвестицій, розвиток електронних державних сервісів підтримки.

4. За досвідом європейських країн, зокрема доречним є досвід країн Східної Європи: Польщі, Румунії, Чехії, Угорщини величезне значення для розвитку сектору аквакультури є консолідація учасників ринку аквакультури та створення дієвого представницького органу в органах влади.

Це стратегічні засади, які сьогодні формують сферу відносин українського рибництва, що потребують комплексного рішення.

Висновки і пропозиції. Таким чином, важливими інструментами в забезпеченні конкурентоспроможності аквакультури є організації виробників та ринкові організації, а також контроль та боротьба з шахрайством. І нарешті, сектор також можна зробити більш конкурентоспроможним шляхом подальшої диверсифікації продукції аквакультури та виробництвом продукції з доданою вартістю. Серед пропозицій щодо вирішення проблем є такі: а) забезпечити трансформацію переходу у власність суб'єктів аквакультури земельної ділянки в комплексі з майном: гідротехнічних споруд рибогосподарських технологічних водойм, виробничі будівлі та споруди, устаткування та інвентар; б) запровадити електронну систему управління галуззю е-Риба, запровадження системи простежуваності продукції аквакультури, запровадження системи декларування (ідентифікація) суб'єктів аквакультури, запровадження адміністративної відповідальності за ненадання статистичної звітності; в) запровадити комплексний механізм державної підтримки, у тому числі дотацій на продукцію аквакультуру, створити умови для виведення української риби та продукції з неї на світові ринки, стимулювати розвиток ланцюжків з доданою вартістю; г) законодавче врегулювати діяльність асоціації виробників аквакультури, надання повноважень, встановлення прав та обов'язків членів асоціації.

Список використаних джерел

1. Стратегічні настанови для більш сталої та конкурентної аквакультури ЄС на період 2021–2030 рр. Повідомлення від Єврокомісії Європейському парламенту, раді та економічному та соціальному комітетові та комітетові регіонів. – Брюссель, 2021.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Про Спільну рибну політику. Регламент ЄС від 11.12.2013 № 1380/2013 Європейського Парламенту та ради із змінами до Регламентів ЄС № 1954/2003 та ЄС № 1224/2009 та скасування Регламентів Ради № 2371/2002 та (ЄС) № 639/2004 та Рішення ради 2004/585/ЄС // *Офіційний вісник Європейського Співтовариства*. – L354/22.

3. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. M. Vdovenko // *Economic Annals-XXI*. 2015. № 5–6. С. 53–56.

4. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. М. Вдовенко // *ScienceRise*. – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–44.

5. Vdovenko, N.M., Korobova, N.M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards / N. M. Vdovenko // *Wspolraca Europejska*. – 2015. – № 3(3), Vol. 3. – С. 68–80.

6. Маргасова В. Стратегія державної підтримки інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу в умовах інформаційної безпеки / В. Маргасова, О. Шевцова // *Науковий вісник Полісся*. – 2022. – № 1 (24). – С. 23–37.

7. Вдовенко Н. М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції / Н. М. Вдовенко // *Innovative solutions in modern science*. – 2016. – № 4 (4). – С. 3–17.

8. Детальний аналіз економічних показників сектору аквакультури ЄС. Науковий, Технічний та Економічний комітет з рибного господарства (STECF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stecf.jrc.ec.europa.eu/reports/economic>.

9. Directive 2014/89/EU із створення схеми з морського просторового планування.

References

1. Strategic guidelines for a more sustainable and competitive EU aquaculture for the period 2021–2030. Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council and the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (12.05.2021).

2. Pro Spilnu rybnu polityku. Rehlament YES vid 11.12.2013 № 1380/2013 Yevropeyskoho Parlamentu ta rady iz zminamy do Rehlamentiv EU № 1954/2003 ta EU № 1224/2009 ta skasuvannya Rehlamentiv Rady № 2371/2002 ta (EU) № 639/2004 ta Rishennya rady 2004/585/YES [About the Common Fisheries Policy. EU Regulation No. 1380/2013 of the European Parliament and the Council dated 11.12.2013 amending EU Regulations No. 1954/2003 and EU No. 1224/2009 and repealing Council Regulations No. 2371/2002 and (EC) No. 639/2004 and Council Decision 2004/ 585/EU]. *Ofitsiyyny visnyk Yevropeyskoho Spivtovarystva*, L354/22.

3. Vdovenko, N.M. (2015). Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. *Economic Annals-XXI*, 5–6, 53–56. <http://dx.doi.org/10.21003/ea>.

4. Vdovenko, N.M. (2015). Metodolohizatsiia haluzevoho derzhavnogo upravlinnia na shliakhu adaptatsii ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeyskoho Soiuzu [Methodology of sectoral state administration on the path of adapting the economy to the conditions and requirements of the European Union]. *ScienceRise*, 5/3 (10), 39–44.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

5. Vdovenko, N.M., & Korobova, N.M. (2015). Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*, 3(3), 68–80.

6. Margasova, V., & Shevtsova, O. (2022). Stratehiia derzhavnoi pidtrymky innovatsiinykh tekhnolohii ro-zvytku ahropromyslovoho kompleksu v umovakh informatsiinoi bezpeky [Strategy of state support of innovative technologies for the development of the agro-industrial complex in terms of information security]. *Polissya scientific bulletin – Naukovyi visnyk Polissia*, 1(24), 23–37.

7. Vdovenko, N.M. (2016). Hlobalni priorytety staloho vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii [Global priorities of sustainable production of agricultural products]. *Innovative solutions in modern science – Innovative solutions in modern science*, 4(4), 3–17.

8. Detalnyi analiz ekonomichnykh pokaznykiv sektoru akvakultury YES. Naukovyy, Tekhnichnyy ta Ekonomichnyy komitet z rybnoho hospodarstva (STECF) [Detailed analysis of economic indicators of the EU aquaculture sector. Scientific, Technical and Economic Committee on Fisheries (STECF)]. <https://stecf.jrc.ec.europa.eu/reports/economic>.

9. Directive 2014/89/EU iz stvorennya skhemy z mors'koho prostorovoho planuvannya [Directive 2014/89/EU on the creation of a marine spatial planning scheme].

Отримано 15.09.2022

UDC 338.432:639.3/.6(477)

JEL Classification: B21; D20; D23

Andrii Andrushchenko

PhD Student of the Department of Global Economics
National University of life and environmental sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

E-mail: globeco@nubip.edu.ua

**EVOLUTIONARY IMPERATIVES OF THE FORMATION
AND DEVELOPMENT TRENDS OF A COMPETITIVE
AQUACULTURE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN
INTEGRATION AND FOOD CHALLENGES**

Abstract. *The article examines the influence of the latest trends on the development of the economy of competitive aquaculture. It has been found that even in the face of extreme food challenges, aquaculture can further improve its environmental performance and thereby contribute to the achievement of the goals of the European Green Deal and related strategies, including the Farm to Fork strategy. It should be noted that aquaculture plays a special role in promoting the transition to sustainable food systems, and also contributes to the development of the bioeconomy and the circular economy precisely through the use of renewable water resources, the return in the opposite direction of the trend of decreasing biodiversity, as well as the reduction of pollution. In addition, moving further in the direction of “competitive sustainability” is important to offer the sector significant economic opportunities, especially*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

given that there is increasing public attention to the ecological footprint of products on the market, which may appear in the production process and animal health. According to the Farm to Fork Strategy, targeted support for seaweed farming is also in the future, as algae should become an important source of alternative protein for a sustainable food system and global food security. Two key conditions enabling the growth of a resilient and competitive aquaculture sector are identified: access to space and water, regulatory and administrative frameworks that must be transparent and efficient. Among the proposals for solving the problems are the following: a) to ensure the transformation of the land plot in a complex with property into the ownership of aquaculture subjects: hydrotechnical structures of fishing technological ponds, production buildings and structures, equipment and inventory; b) introduce an electronic management system for the e-Fish industry, introduce a traceability system for aquaculture products, introduce a system for declaration (identification) of aquaculture subjects, introduce administrative responsibility for failure to provide statistical reporting; c) introduce a complex mechanism of state support, including subsidies for aquaculture products, create conditions for bringing Ukrainian fish and products from it to world markets, stimulate the development of value-added chains; d) legislatively regulate the activity of the association of aquaculture producers, grant of powers, establishment of rights and obligations of the members of the association. Scientific proposals for the development of the "Aquaculture Restoration Concepts" project and its implementation in practical activities in Ukraine have been provided.

Keywords: aquaculture, competitiveness, innovation, circular economy, fishery, industry, development, investment, European integration, challenges.

References: 9.

Бібліографічний опис для цитування:

Андрущенко А. Еволюційні імперативи формування і тенденцій розвитку економіки конкурентоспроможної аквакультури в умовах євроінтеграції та продовольчих викликів. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 77-88.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-89-99

УДК: 33:58:339.3:351(477)

JEL Classification: B21; D20; D23

Тишечко Андрій

аспірант кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (Київ, Україна)

E-mail: globeco@nubip.edu.ua**ЕВОЛЮЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РИБНОГО
ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ВИКЛИКІВ**

Анотація. У статті досліджено вплив еволюційних тенденцій розвитку галузі рибного господарства в системі агропромислового комплексу. З'ясовано, що в умовах воєнних дій, природних катастроф, можуть знадобитися додаткові заходи регулювання для забезпечення безпеки працівників рибного господарства та збереження навколишнього середовища. Запропоновано шляхи вирішення та впровадження ефективних механізмів контролю та регулювання, які сприятимуть розвитку сталого рибного господарства. Надано наукові пропозиції до розроблення проекту «Державної стратегії розвитку галузі рибного господарства на період до 2030 року», з урахуванням економічних викликів, які стоять перед Україною і світом щодо національної та продовольчої безпеки в умовах сучасної економіки і глобальної конкуренції.

Ключові слова: національна економіка; регулювання; рибне та сільське господарство; інвестиції; інвестиційний процес; інструменти регулювання; галузь; рибальство; аквакультура; агропромисловий комплекс.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. Регулювання рибного господарства в умовах надзвичайних викликів стає дедалі більш актуальним завданням у нашому світі, де кліматичні зміни, природні катастрофи та інші фактори можуть значно пошкодити рибні ресурси та знизити ефективність рибогосподарської діяльності. Одним із важливих аспектів регулювання є моніторинг і прогнозування стану рибних ресурсів, що можна здійснювати за допомогою новітніх технологій. Наприклад, використання дронів і супутникового зображення дозволяє отримувати точні дані про кількість риби у водоймах та зміни в розміщенні рибних стад. Аналіз цих даних допомагає розробляти ефективні стратегії рибогосподарської діяльності в умовах надзвичайних ситуацій. Крім того, правове регулювання є невід'ємною частиною еволюційних процесів регулювання рибного господарства з урахуванням надзвичайних викликів для України. Умови надзвичайних викликів можуть створювати нові перспективи для законодавства, які потрібно враховувати при розробленні та впровад-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

женні правових актів, що стосуються рибного господарства. В умовах воєнних дій можуть знадобитися додаткові заходи регулювання для забезпечення безпеки працівників рибного господарства та збереження навколишнього середовища. Тому й надалі необхідно проводити науково-практичні дослідження, продовжувати аналізувати аналітичні та статистичні дані, застосовувати інструменти економічного аналізу, щоб забезпечити стабільність на агропродовольчому ринку й забезпечити належне харчування для населення України та світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовим питанням стратегічного управління як регуляторними, так і інвестиційними процесами саме в аграрному секторі економіки загалом і в сільськогосподарських підприємствах зокрема проводиться вченими-економістами й нині. Зокрема, ці питання досліджували у своїх працях С. Захарін, І. Кичко, С. Стоянова-Коваль [2], В. Маргасова [4; 7]. Також питання дослідження тенденцій управління та регулювання в умовах інформаційної безпеки, ризиків та невизначеності глобалізації не обійшли дослідники І. Охріменко, Є. Овчаренко, І. Гнатенко [3], О. Шевцова [4], Н. Вдовенко [5; 8; 11], Байдала В., Бурлака Н., Діюк А. [6], Коробова Н. [10], І. Марченко [7], М. Федоренко, С. Павлюк [12], О. Лукяненко [9; 13]. При цьому слід зазначити, що питання розвитку основних еволюційних тенденцій регулювання в галузях сільського господарства, включаючи сектор рибного господарства (рибальство й аквакультура), активно продовжують обговорюватись у вченнях провідних науковців, економістів і практиків і в нинішніх умовах.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В аспекті цього дослідження ми проведемо детальний аналіз підходів до запровадження на практиці ефективного інструментарію регулювання у процесі еволюції підходів до регулювання саме рибного господарства. Функціонування агропромислового комплексу потребує регулювання розвитку рибного господарства, яке є важливою галуззю в забезпеченні продовольством України, але щоб досягти сталого розвитку, потрібно вирішити низку складних проблем. На жаль, на сьогодні ці проблеми ще не отримали належного уваги та розв'язання. Для цього необхідно розробити та впровадити ефективні стратегії управління рибними ресурсами, що передбачають збереження, відновлення запасів риб, поліпшення природного та штучного їх відтворення. На порядок денний виходить і надання наукових пропозицій до розроблення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

проєкту «Державної стратегії розвитку галузі рибного господарства на період до 2030 року», враховуючи економічні виклики, які стоять перед Україною і світом щодо національної та продовольчої безпеки. Ми маємо безпосередньо звернути увагу на важливість підтримки розвитку галузі. Від цього залежить не лише стан економіки, але й забезпечення населення якісними харчовими продуктами.

Мета статті. Науково обґрунтувати та внести пропозиції для виокремлення оптимальних варіантів регулювання рибного господарства у процесі еволюцій і трансформацій у системі агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Існують декілька ключових факторів, які становлять суттєві перешкоди для регулювання рибного господарства протягом тривалого часу. Серед них можна відзначити неефективне управління промисловими запасами більшості видів риб, низький рівень їх природного відтворення та штучного розведення, що призводить до зменшення національного виробництва, зниження біорізноманіття та, наскільки це можливо, до неправильного використання потенціалу водних об'єктів загалом. Крім того, значний негативний антропогенний вплив на водні екосистеми через гідробудівництво, зміни клімату та забруднення, що призводить до деградації природних біоценозів, теж є серйозною проблемою. Також не можна не відзначити високий рівень імпортозалежності та застарілість законодавства, що часто призводять до надмірного паперового навантаження для отримання дозвільних документів для ведення господарської діяльності у галузі рибного господарства. Інші проблеми, які необхідно вирішувати, – це відсутність прозорих і конкурентних механізмів розподілу між суб'єктами господарювання доступу до водних біоресурсів, а також констатація факту високого рівня незаконного, непідзвітного та неконтрольованого рибальства. Усі ці проблеми потребують негайного вирішення та впровадження ефективних механізмів регулювання, які сприятимуть розвитку сталого рибного господарства, інвестиціям у галузі.

За останні десять років в Україні спостерігається значне зменшення рівня добування водних біоресурсів, а саме на понад 60 %. Це викликано різким зменшенням кількості вилову риби в Чорному та Азовському морях, що має серйозний вплив на економіку та екологію країни.

За десять років, з 2011 по 2021 рр., рівень добування (вилову) водних біоресурсів в Україні зменшився більше ніж на дві третини. Це сталося через різке падіння вилову риби в Чорному та Азовському

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

морях, і це має серйозний вплив на розвиток галузі рибного господарства в країні. Зокрема, у 2011 р. суб'єктами рибного господарства та технологічно пов'язаними з ними підприємствами, установами та організаціями було добуто (виловлено) понад 211,1 тис. тонн водних біологічних ресурсів, а у 2021 р. цей показник становив лише 73,7 тис. тонн.

Маємо зауважити, що у 2021 році було здобуто та виловлено приблизно 37,7 тис. тонн водних біологічних ресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах). З цієї кількості 12,9 тис. тонн було переважно отримано за допомогою аквакультури, 7,1 тис. тонн одержали за допомогою спеціальних товарних рибних господарств, а 12,9 тис. тонн виловлено з водосховища р. Дніпро та 4,8 тис. тонн вилучено з інших внутрішніх рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). При цьому 8,3 тис. тонн водних біологічних ресурсів було вилучено у Чорному морі, а в середньому близько 4,5 тис. тонн в Азовському морі та 23,2 тис. тонн саме за межами юрисдикції країни. Зменшення вилову водних біоресурсів внутрішніх водойм та морів Чорного та Азовського є серйозною проблемою для економіки України та її міжнародної залежності від імпорту рибної продукції. Крім того, ця ситуація має негативний вплив на забезпечення внутрішнього ринку України важливим харчовим продуктом, що є особливо проблематичним.

Риба та рибні продукти – важлива складова раціону українців, які стежать за своїм здоров'ям та дотримуються здорового способу життя. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2020 році українці спожили 517 тис. тонн риби та рибних продуктів, що стало вагомим показником розвитку ринку. Національна рибна продукція склала 118 тис. тонн, що становить понад 22 % від загального фонду споживання. Це свідчить про позитивні тенденції в розвитку вітчизняного рибного господарства, а також про збільшення обсягів виробництва національних рибних продуктів.

В Україні через імпорт переважно постачається риба та рибні продукти на ринок. Протягом останніх років він становить близько 80 % загального обсягу споживання риби та рибних продуктів у країні. Починаючи з 2015 р. ми спостерігаємо стійке зростання імпорту риби та рибних продуктів до України, і у 2021 р. його обсяг становив 446 тис. тонн. Водночас імпортована риба та рибна продукція продовжує займати значну частину на ринку України. У 2020 році обсяг імпорту становив 424 тис. тонн, або понад 77 % від загального фонду

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

споживання. Це свідчить про необхідність розвитку вітчизняного рибного господарства та зменшення залежності від імпорту. Однак важливо приділяти увагу розвитку внутрішнього ринку риби й рибних продуктів, щоб забезпечити стале постачання населення якісною та свіжою продукцією з місцевих джерел. Також важливо звернути увагу на стан довкілля та екологічну стійкість рибальства. Необхідно приділяти увагу збереженню рибних запасів та збільшенню кількості промислових та рекреаційних зон, де заборонено виловлювати рибу. Необхідно підтримувати розвиток малого й середнього підприємництва в галузі, надаючи їм фінансову та технічну підтримку, щоб створити конкурентоспроможні умови для місцевих виробників та зменшити залежність від імпорту. Крім цього, важливо проводити ефективну рекламну та освітню кампанії серед населення про користь споживання місцевої риби та рибних продуктів. Це дозволить підвищити інтерес до власної продукції та сприяти її збуту. Загалом, вирішення проблеми залежності від імпорту риби та рибних продуктів в Україні потребує комплексного підходу та зусиль з боку влади, підприємців та населення. Важливо забезпечити стале постачання населення якісною та свіжою продукцією, зберегти навколишнє середовище та сприяти розвитку місцевої економіки й надано нами при розробленні проекту «Державної стратегії розвитку рибного господарства до 2030 року» (рис. 1).

Для забезпечення сталого розвитку ринку риби та рибних продуктів в Україні необхідно розвивати місцеве виробництво, підтримувати малих і середніх виробників, проводити ефективну рекламну та освітню кампанії серед населення про користь споживання місцевої риби та рибних продуктів. Такі заходи сприятимуть збільшенню кількості національної продукції на ринку та зменшенню залежності від імпорту.

Дані Комітету рибного господарства продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) свідчать, що у 2018 році середньорічний показник споживання риби і рибних продуктів у світі становив 20,5 кг на душу населення. При цьому продукція аквакультури становила близько 52 % від загального обсягу споживання. Як бачимо, за прогнозами ФАО, середньорічний показник споживання риби й рибних продуктів у світі до 2030 року зросте і становитиме 21,5 кг.

Україна не є винятком щодо загальної тенденції збільшення обсягу споживання рибної продукції на душу населення. За останні роки спостерігається зростання цього показника від 8,6 кг у 2015 році до

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

10,8 кг у 2017 році та до 13,7 кг у 2021 році. Проте, на жаль, Україна не досягла середньосвітового рівня споживання риби та рибної продукції за весь період своєї незалежності. Цю ситуацію можна пояснити збільшенням імпорту риби та рибної продукції до країни.

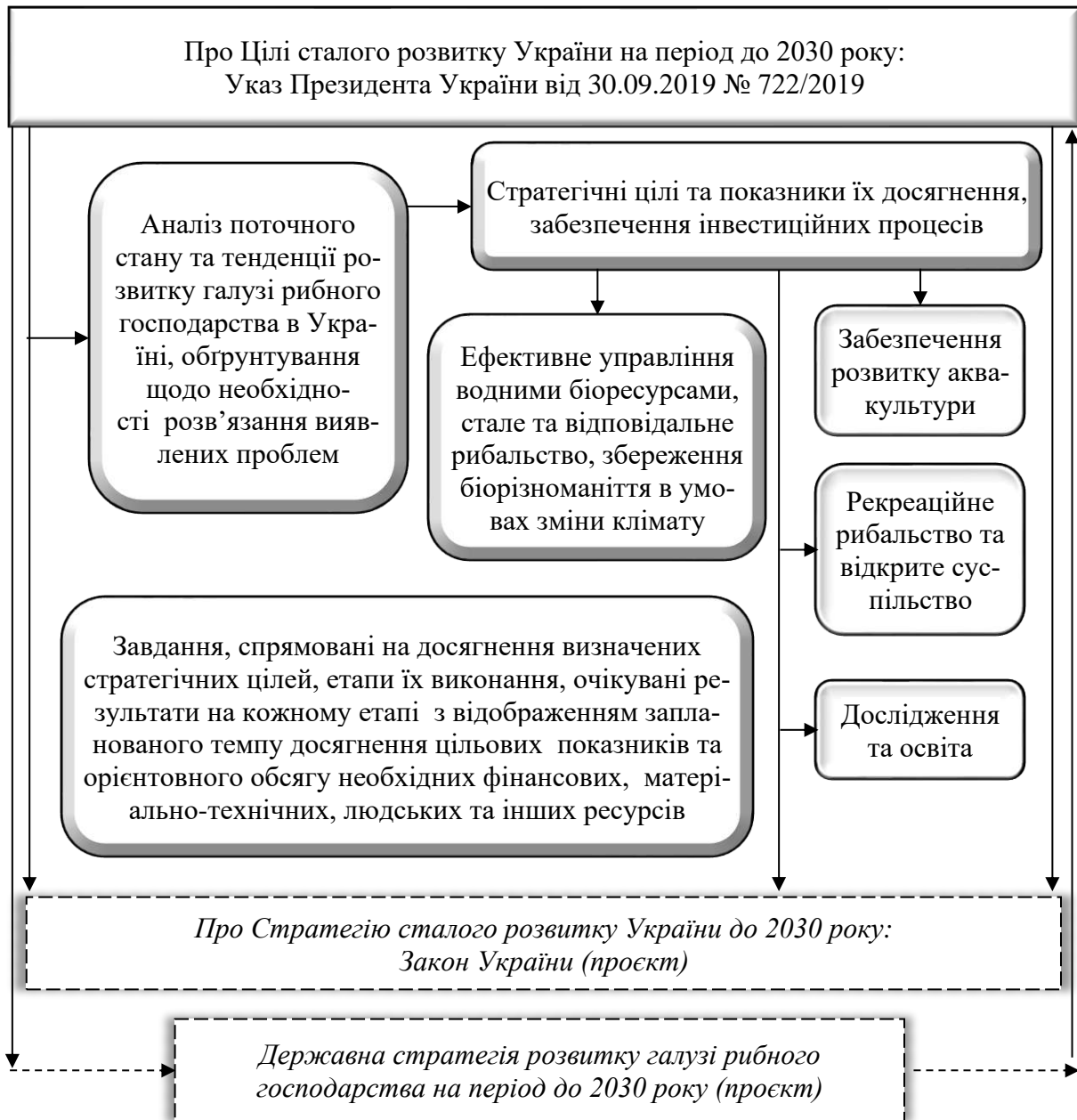

Рис. 1. Базові еволюційні засади регулювання галузі рибного господарства в умовах надзвичайних викликів

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Україна має значний потенціал для вирощування вітчизняної рибної продукції, оскільки внутрішні водойми країни, такі як водосховища Дніпра, причорноморські лимани-озера та водойми-охолоджувачі, досить великі, проте зариблюються менше ніж на 5 % від можливостей. Це означає, що існує значний потенціал для зростання вітчизняного виробництва рибної продукції в Україні, якщо будуть вжиті відповідні заходи щодо їх збільшення. Наведені факти свідчать про те, що українська рибна галузь має незабезпечені можливості для розвитку, і це може бути корисним не тільки для економіки країни, але і для її населення.

Отже, нині важливою метою стає забезпечення сталого розвитку галузі рибного господарства в Україні в умовах зміни клімату, зменшення залежності від імпорту, підвищення конкурентоспроможності та створення умов для привабливих інвестиційних можливостей. Ми маємо в перспективі збільшити виробництво рибної продукції, збалансуючи економічні, природоохоронні та соціальні інтереси, щоб забезпечити стале зростання галузі рибного господарства та її довгострокову життєздатність.

Висновки і пропозиції. Таким чином, зауважимо, що розвиток галузі повинен бути здійснений з урахуванням економічних тенденцій та потреб споживачів. Необхідно забезпечити підтримку інновацій та новітніх технологій у виробництві, щоб збільшити продуктивність та ефективність галузі. Крім цього, важливо розробити ефективну систему контролю за якістю рибних продуктів, щоб забезпечити безпеку та здоров'я споживачів. Також потрібно звернути увагу при здійсненні інвестицій, налагодженні інвестиційних процесів на екологічну сторону виробництва, враховуючи вплив галузі на довкілля та природні ресурси. Усі ці аспекти повинні бути враховані при формуванні Державної стратегії розвитку рибного господарства до 2030 року, забезпеченні її стабільності та розвитку в умовах сучасної економіки та глобальної конкуренції. Тільки так можна забезпечити національну і продовольчу безпеку та зробити галузь рибного господарства успішною та прибутковою.

Список використаних джерел

1. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія / Х. А. Григор'єва. – Х. : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Strategic management of the investment process in the sector (for example, agricultural enterprises and the food industry / S. Zakharin, S. Stoyanova-Koval, I. Kychko, V. Marhasova, I. Shupta // *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. – 2021. – Vol. 14. – Pp. 185-194.

3. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації / І. В. Охріменко, Н. М. Вдовенко, Є. І. Овчаренко, І. А. Гнатенко // *Економіка та держава*. – 2021. – № 8. – С. 4–9. – DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.4.

4. Маргасова В. Стратегія державної підтримки інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу в умовах інформаційної безпеки / В. Маргасова, О. Шевцова // *Науковий вісник Полісся*. – 2022. – № 1(24). – С. 23-37.

5. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. М. Вдовенко // *ScienceRise*. – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–44.

6. Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine / N. Vdovenko, V. Baidala, N. Burlaka, A. Diuk // *Problems and Perspectives in Management*. – 2018. – Vol. 16, Issue 4. – Pp. 186–200.

7. Маргасова В. Базові методичні підходи до обліку і контролю витрат при формуванні біологічних активів рослинництва й тваринництва на агропродовольчому ринку / В. Маргасова, Н. Вдовенко, І. Марченко // *Економічний аналіз*. – 2022. – Т. 32, № 4. – С. 207–216. – DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.207>.

8. Вдовенко Н. М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції / Н. М. Вдовенко // *Innovative solutions in modern science*. – 2016. – № 4 (4). – С. 3–17.

9. Лук'яненко О. Д. Потенціал рибальства в глобальній економіці / О. Д. Лук'яненко // *Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки*. – 2020. – № 4, Т. 2. – С. 7–12.

10. Vdovenko N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards / N. M. Vdovenko, N. M. Korobova // *Wspolnaca Europejska*. – 2015. – № 3 (3), Vol. 3. – С. 68–80.

11. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. M. Vdovenko // *Economic Annals-XXI*. – 2015. – № 5–6. – С. 53–56. – DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea>.

12. Базові засади розвитку рибальства та аквакультури в умовах трансформаційних процесів / М. О. Федоренко, Н. М. Вдовенко, С. С. Павлюк, О. А. Дюдяєва // *Водні біоресурси та аквакультура*. – 2020. – Вип. 2. – С. 47–57.

13. Lukyanenko A. Global Motivations and Aquaculture Development Trends / A. Lukyanenko // *Green, Blue & Digital Economy Journal*. – 2020. – Vol. 1, No. 2. – Pp. 132–139.

References

1. Hryhorieva, Kh. A. (2019). *Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia [State support of agriculture in Ukraine: problems of legal provision]*. Vydavnychyy dim «Helvetyka».

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Zakharin, S., Stoyanova-Koval, S., Kychko, I., Marhasova, V., & Shupta, I. (2021). Strategic management of the investment process in the sector (for example, agricultural enterprises and the food industry) (on the example of agricultural enterprises and the food industry). *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14, 185–194.

3. Okhrimenko, I.V., Vdovenko, N.M., Ovcharenko, YE.I., & Hnatenko, I.A. (2021). Innovatsii v systemi stratehichnoho upravlinnia bezpekoiu natsionalnoi eko-nomiky v umovakh ryzykiv ta nevyznachenosti hlobalizatsii [Innovations in the system of strategic management of the security of the national economy in conditions of risks and uncertainties of globalization]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 8, 4–9. doi: 10.32702/2306-6806.2021.8.4.

4. Margasova, V., & Shevtsova, O. (2022). Stratehiia derzhavnoi pidtrymky innovatsiinykh tekhnolohii ro-zvytku ahropromyslovoho kompleksu v umovakh informatsiinoi bezpeky [Strategy of state support of innovative technologies for the development of the agro-industrial complex in terms of information security]. *Naukovyi visnyk Polissia – Polissia scientific bulletin*, 1(24), 23–37.

5. Vdovenko, N.M. (2015). Metodolohizatsiia haluzevoho derzhavnoho upravlinnia na shliakhu adaptatsii ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeiskoho Soiuzu [Methodology of sectoral state administration on the path of adapting the economy to the conditions and requirements of the European Union]. *ScienceRise*, 5/3(10), 39–44.

6. Vdovenko, N., Baidala, V., Burlaka, N., & Diuk, A. (2018). Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 16 (2), 179–189.

7. Marhasova, V., Vdovenko, N., & Marchenko, I. (2022). Bazovi metodychni pidkhody do obliku i kontroliu vytrat pry formuvanni biolohichnykh aktyviv roslynnytstva y tvarynnytstva na ahroprodovol-chomu rynku [Basic methodical approaches to accounting and cost control in the formation of biological assets of crop and livestock production on the agro-food market]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 32(4), 207–216. <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.207>.

8. Vdovenko, N.M. (2016). Hlobalni priorytety staloho vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii [Global priorities of sustainable production of agricultural products]. *Innovative solutions in modern science*, 4(4), 3–17.

9. Lukyanenko, O.D. (2020). Potentsial rybalstva v hlobalnii ekonomitsi [The potential of fishing in the global economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 4(2), 7–12.

10. Vdovenko, N.M., & Korobova, N.M. (2015). Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*, 3(3), 68–80.

11. Vdovenko, N. M. (2015). Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. *Economic Annals-XXI*, 5–6, 53–56. <http://dx.doi.org/10.21003/ea>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

12. Fedorenko, M.O., Vdovenko, N.M., Pavlyuk, S.S., & Dyudyayeva, O.A. (2020). Bazovi zasady rozvytku rybalstva ta akvakultury v umovakh transformatsiinykh protsesiv [Basic principles of development of fisheries and aquaculture in conditions of transformational processes]. *Vodni bioresursy ta akvakultura – Water bioresources and aquaculture*, 2, 47–57.

13. Lukyanenko, A. (2020). Global Motivations and Aquaculture Development Trends. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, 1(2). 132–139.

Отримано 08.10.2022

UDC 33:58:339.3:351(477)

JEL Classification: B21; D20; D23

Andrii Tishechko

PhD Student of the Department of Global Economics
National University of life and environmental sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

E-mail: globeco@nubip.edu.ua

EVOLUTIONARY PRINCIPLES OF FISHERIES REGULATION IN CONDITIONS OF EXTRAORDINARY CHALLENGES

Abstract. *The article examines the impact of evolutionary trends in the development of the fishery sector in the system of the agro-industrial complex. It has been found that in the conditions of military operations and natural disasters, additional regulatory measures may be needed to ensure the safety of fishery workers and environmental protection. It has been established that Ukraine is not an exception to the general trend of increasing fish consumption per capita. In recent years, there has been an increase in this indicator from 8.6 kg in 2015 to 10.8 kg in 2017 and to 13.7 kg in 2021. It has been proven that Ukraine did not reach the average world level of consumption of fish and fish products during the entire period of its independence. This situation can be explained by the increase in the import of fish and fish products to the country. It should be noted that fish and fish products are mainly supplied to the market in Ukraine through imports. In recent years, it has accounted for about 80% of the total consumption of fish and fish products in the country. Since 2015, we have observed a steady increase in the import of fish and fish products to Ukraine, and currently, in 2021, its volume is 446 thousand tons. There are several key factors that have been significant obstacles to fisheries regulation for a long time. Among them, one can note the ineffective management of industrial stocks of most fish species, the low level of their natural reproduction and artificial breeding, which leads to a decrease in national production, a decrease in biodiversity and, as far as possible, to the incorrect use of the potential of water bodies in general. In addition, the significant negative anthropogenic impact on water ecosystems due to hydraulic engineering, climate change and pollution, which leads to the degradation of natural biocenoses, is also a serious problem. The article also notes the high level of import dependence and outdated legislation, which often lead to excessive paperwork for obtaining permits for conducting economic activities in the field of fisheries. Other problems that need to be solved are the lack of transparent and competitive mechanisms for the distribution of access to aquatic biological resources among economic entities, as well as the fact of a high level of*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

illegal, unaccountable and uncontrolled fishing. All these problems require an immediate solution and the implementation of effective control and regulation mechanisms that will contribute to the development of sustainable fisheries.

Ways of solving and implementing effective mechanisms of control and regulation that will contribute to the development of sustainable fisheries are proposed. Scientific proposals for the development of the project "State strategy for the development of the fishery industry for the period until 2030" have been provided, taking into account the economic challenges facing Ukraine and the world in terms of national and food security in the conditions of the modern economy and global competition.

Keywords: *national economy; regulation; fisheries and agriculture; investments; investment process; regulatory tools; industry; fishing; aquaculture; agro-industrial complex.*

Fig.: 1. References: 13.

Бібліографічний опис для цитування:

Тишечко А. Еволюційні засади регулювання рибного господарства в умовах надзвичайних викликів. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 89-99.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-100-113

УДК 330.322:332.142:336.1

JEL Classification: G11; H21; H72

Ірина Ломачинська

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та підприємництва
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна)
E-mail: i.lomachynska@onu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-6884>
ResearcherID: [E-9174-2018](https://orcid.org/E-9174-2018). Scopus Author ID: [5722196182222](https://orcid.org/5722196182222)

Ірина Чуркіна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та інновацій
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна)
E-mail: churkina.irina0403@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3922-6648>

**ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Анотація. Визначено, що соціально-економічна безпека регіону призначена забезпечити зростання соціально-економічного добробуту громади, що можливо лише за відповідного рівня інвестицій. Узагальнено теоретичні та практичні аспекти формування податкового потенціалу інвестиційного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Визначено податковий потенціал інвестиційного розвитку як один із головних системних елементів формування соціально-економічної безпеки регіону, який охоплює сукупність процесів і явищ у виробничій, інвестиційній, інноваційній, фінансовій, податковій, бюджетній сферах і залежить від сукупності факторів, зокрема, динаміки економічного розвитку, соціальної структури населення регіону, мобільності робочої сили, рівня ресурсної забезпеченості, природно-кліматичних умов, нормативно-правового регулювання, якості правовикористання, рівня інтегрованості в систему міжнародних економічних відносин та ін. Доцільним вбачається підвищення результативності податкових і бюджетних механізмів щодо інвестиційного стимулювання зростання ефективності суб'єктів господарювання та детінізації, що потребує розширення податкової бази в регіоні, спрощення й оптимізації структури податків, удосконалення системи адміністрування податків, запровадження оптимальних і ефективних ставок податків, забезпечення економічної та соціальної справедливості при справлянні податків тощо. Як результат, формуються привабливі умови на рівні адміністративно-територіальної одиниці для розвитку малого і середнього бізнесу, самозайнятості населення, використання можливостей чинного законодавства щодо податкового стимулювання інвестиційної активності. Узагальнено, що для підвищення рівня та якості податкового потенціалу інвестиційного розвитку регіонів необхідно систематично досліджувати структуру та динаміку місцевих бюджетів, ефективність інвестиційних процесів, розвивати співпрацю державних та місцевих органів влади, представників бізнесу, інвесторів, суспільства.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Ключові слова: соціально-економічна безпека регіону; інвестиційний розвиток регіону; податковий потенціал; децентралізація; фінансова децентралізація; фіскальна децентралізація; податкове стимулювання інвестицій.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. У 2014 році з прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні було розпочато процес децентралізації в напрямі забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів на основі підвищення рівня їхньої фінансової самодостатності шляхом посилення фіскальної децентралізації, яка загалом сприяє поступовому зростанню національної економіки України шляхом оптимізації та удосконалення місцевих фінансів. Результатом розвитку цих процесів має стати формування соціально-економічної безпеки регіону, як системи захищеності всіх учасників соціально-економічних відносин на всіх рівнях – від держави до кожного окремого громадянина. Головним завданням останньої є досягнення соціально-економічної стабільності, забезпечення стійкості соціально-економічної системи до внутрішніх та зовнішніх загроз, створення перспектив соціально-економічного зростання для виконання стратегічних цілей бізнесу в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем [1]. Отже, соціально-економічна безпека регіону призначена забезпечити зростання соціально-економічного добробуту громади, що досягається через технологічне оновлення виробництва; зростання якості та обсягів виробництва товарів і послуг, інноваційної продукції, рівня зайнятості та доходів населення; розвитку людського капіталу; покращення умов праці, ринкової інфраструктури, стану навколишнього середовища, що можливо лише за відповідного рівня інвестицій.

Серед факторів, що забезпечують інвестиційну активність у регіоні, важливим є сприятливе бізнес-середовище, вигідне географічне положення, структура економіки та рівень її диверсифікованості, ресурсний і науковий потенціал, розвиток ринкової та транспортної інфраструктури тощо. Для залучення потенційних інвесторів органи місцевого самоврядування в умовах децентралізації напередодні війни почали активно використовувати такі інструменти, як інвестиційні карти територій, створення «бренду» міста/населеного пункту та його застосування у просуванні продукції та послуг, вироблених у тій чи іншій місцевості, формування інвестиційної привабливості регіону на основі

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

відкритості та публічності щодо, наприклад, виділення земельних ділянок для бізнес-діяльності, надання дозвільних документів, електронного врядування, консалтингу й т. ін. Однак посилення конкуренції за інвестиційні ресурси, асиметричність регіонального розвитку в умовах фінансової децентралізації актуалізує роль податкових інструментів у стимулюванні соціально-економічного розвитку, що підтверджується і світовою та європейською практикою. Крім того, питання заслуговує уваги у контексті соціально-економічної безпеки регіонів в умовах поствоєнного відновлення національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, що досліджують різні аспекти інвестиційного розвитку регіонів в умовах фіскальної децентралізації та доводять його значущість у контексті соціально-економічної безпеки. Треба відзначити О. Амошу, В. Гейця, О. Дяконенко, С. Каламбета, А. Крисоватого, Е. Лібанову, О. Лайко, І. Луніну, В. Мельника, В. Талпу й ін. Чисельні дослідження зарубіжних учених довели, що взагалі фінансова та фіскальна децентралізація є важливою для вирівнювання регіональних диспропорцій, стимулювання соціально-економічного розвитку регіону та країни загалом, зростання рівня життя та дохідності, зменшення бідності населення (Х. Блохлігер і Б. Егерт, Р. Бодвей і С. Роберт, Н. Джеммелл, Р. Кінлер, К. Лесман, К. Ліндаман, Дж. Мартінес, Р. Масгрейв, Дж. Сільва, К. Турмайер, В. Целіос та ін.).

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас, попри значний обсяг наукових публікацій із цієї теми, залишаються недостатньо обґрунтованими теоретичні та практичні основи формування податкового потенціалу інвестиційного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації. Саме податкові інструменти, як демонструє європейський досвід, стають переважними в залученні інвестиційних ресурсів, їх ефективному використанні, формуванні умов міжрегіональної податкової інвестиційної конкуренції, що формує умови соціально-економічної безпеки територіальних громад в умовах децентралізації.

Мета статті. Головною метою є дослідження концептуальних аспектів формування податкового потенціалу інвестиційного розвитку регіону як складової його соціально-економічної безпеки в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на досягнення децентралізації в Україні протягом декількох років, залишаються проблеми щодо подальшого забезпечення бюджетної

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

самостійності й фінансової незалежності місцевих бюджетів для надання якісних суспільних послуг та ефективного функціонування бюджетної системи, які поглибилися в результаті широкомасштабної агресії РФ проти України [2]. Отже, враховуючи сучасні реалії, для формування соціально-економічної безпеки регіону в сучасних умовах розвитку національної економіки України важливим є збільшення надходжень до бюджетів територіально-адміністративних одиниць, передусім за рахунок зростання ділової активності локального підприємництва.

Досвід, набутий суб'єктами господарювання в період глобальної пандемії COVID-19, а також під час воєнного стану, демонструє беззаперечну перевагу економічної самоорганізації населення перед централізованим управлінням у вирішенні різноманітних проблем завдяки непорушності принципу субсидіарності та автономного прийняття багатьох управлінських рішень органами місцевого самоврядування. Це є важливим аргументом щодо посилення фінансової самодостатності місцевих бюджетів у поствоєнний період, що потребує повернення до напрямів і пріоритетів розвитку децентралізації до початку військової агресії РФ, ураховуючи наслідки війни.

Важливою складовою посилення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах подальшої децентралізації, особливо що стосується інвестиційного розвитку в поствоєнний період, серед іншого, є збільшення податкового потенціалу регіону. Податковий потенціал треба розглядати як «вбудований регулятор», який активно використовують задля соціально-економічної безпеки регіонів та національної економіки, оскільки податкове регулювання може забезпечувати прискорення чи стримування інвестиційних потоків для соціально-економічного розвитку окремих територій, певних галузей та секторів економіки, різних соціальних груп населення тощо.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення податкового потенціалу у спеціалізованій літературі, А. Борщ та І. Долженко визначають, що податковий потенціал «відображає не тільки існуючий рівень оподаткування адміністративно-територіальної одиниці, але й ті резерви, які можна було б використати для покриття бюджетного дефіциту та покласти в основу механізму фінансового вирівнювання регіонів» [3]. Отже, податковий потенціал інвестиційного розвитку регіону формується на основі фактичних податкових надходжень, тобто всіх

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

податків і зборів, сплачених платниками на адміністративній території, та умисної несплати податків, що проявляється як податковий борг, податкові пільги, ухилення від оподаткування.

А. Крисоватий визначив, що «мобілізація податків, зборів, обов'язкових платежів у повному обсязі до бюджетів становить реалізовану складову податкового потенціалу, а до нереалізованої частини можна зарахувати існуючі в економіці України податкові пільги» [4, с. 37]. Якщо з погляду держави та місцевих органів влади податкові пільги (преференції) – це податкові втрати, які не надійшли в бюджет, то податкові преференції щодо інвестиційної діяльності є одним із головних стимулів економічного зростання, що забезпечить збільшення податкових надходжень у майбутньому. Більш того, податкові преференції можуть стати і чинником детінізації господарської діяльності.

Отже, податкове регулювання як процес має базуватися на свідомому, активному й цілеспрямованому використанні існуючої незалежно від волі суб'єктів управління регулюючої функції податків для отримання певних соціально-економічних результатів [5, с. 15]. Отже, регулююча функція податків є основою податкового регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання регіону. У цьому контексті заслуговує підхід до розуміння податкового потенціалу А. Меламеда [6, с. 26], який визначає його як «суму податків, яку можна зібрати, не позбавляючи господарюючих суб'єктів стимулів для подальшого розвитку». Отже, під податковим потенціалом інвестиційного розвитку регіону слід розуміти максимально можливу величину потенційних фінансових ресурсів адміністративної території, яка може бути мобілізована й ефективно використана для подальшого зростання соціально-економічного добробуту, оскільки створює привабливі умови для інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання регіону. При цьому можна погодитися з А. Борщ та І. Долженко [3], що фактично зібрані податки та обов'язкові платежі до бюджетів регіонів – це податкоспроможність. Їх порівняння дозволяє виявити резерви збільшення доходів місцевих бюджетів окремих територій, у тому числі для забезпечення інвестиційного розвитку. Таким чином, удосконалення податкового та міжбюджетного регулювання має ґрунтуватися на потенційних можливостях регіону й пошуках шляхів для інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання на основі оптимізації податкової бази як інструменту підвищення податкового потенціалу інвестиційного розвитку території.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Головним результатом децентралізації в Україні стало створення об'єднаних територіальних громад і перехід на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом. Фіскальна децентралізація розширила джерела формування доходів місцевих бюджетів, що відповідає збільшенню повноважень органів місцевого самоврядування з управління різними сферами життя територіальних громад (освіта, охорона здоров'я, ЖКГ, соціальний захист, транспорт та дороги, будівництво та регіональний розвиток, управління в громаді). У результаті основними групами доходів місцевих бюджетів стали частина загальнодержавних податків (податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств, рентна плата за використання природних ресурсів, акциз на спирт, алкоголь, тютюн, паливо тощо); місцеві податки та збори (збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір); неподаткові надходження (прибутки комунальних підприємств, штрафи, адміністративні збори і платежі або плата за послуги, які надають бюджетні установи, штрафи за порушення законодавства про працю); міжбюджетні трансферти – субвенції та дотації (гарантована державою зарплата педагогам, оплата спільних для громад всієї області проєктів, наприклад, будівництво або ремонт дороги, реставрація визначних пам'яток культури й ін.).

З моменту початку реформи децентралізації надходження до місцевих бюджетів зростають, як і частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України. До найбільших доходів місцевих бюджетів беззмінно належать податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), міжбюджетні трансферти, єдиний податок, податок на майно й акциз із роздрібною торгівлі. Значну частку надходжень забезпечують і власні надходження бюджетних установ, акциз з імпортованого пального, доходи від операцій з капіталом та адміністративні збори. Саме вони забезпечують більш ніж 90 % усіх надходжень до бюджетів адміністративно-територіальних громад. У доходах місцевих бюджетів у 2021 р. надходження від ПДФО становили понад 50 % (2018 р. – 31,9 %), від міжбюджетних трансфертів – близько 20 % (2018 р. – 43,3 %). Кошти від єдиного податку та податку на майно становили у 2021 р. 11,5 % та 8,2 % бюджету відповідно. Порівняно з 2018 роком, це відповідно на 4,1 та 1,9 % більше. У бюджетах у 2021 р. кошти від акцизу з роздрібною торгівлі та власних надходжень бюджетних установ становили 3 та 2,7 % (2018 р. – 2,4 % і 3,1 % відповідно) [8].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Водночас структура надходжень до місцевих бюджетів по окремих адміністративно-територіальних громадах сильно різниться. Крім того, рівень фінансової та податкової спроможності бюджетів також відмінний, оскільки кожна адміністративна територія має свою структуру економіки та потенціал її розвитку, кількість мешканців і соціальну структуру населення тощо. Як результат, виникають фіскальні дисбаланси місцевих бюджетів, що обмежує виконання функцій, делегованих державою місцевим органам самоврядування, які вирішуються через бюджетне регулювання на основі міжбюджетного вертикального та горизонтального вирівнювання. Горизонтальне передбачає, що місцеві бюджети, які мають податкоспроможність (залежить від кількості населення і надходжень від ПДФО в частині, що зараховується до відповідного бюджету) нижче 0,9 середнього показника по Україні, отримують базову дотацію для підвищення рівня їх фінансової забезпеченості, натомість, місцеві бюджети з індексом податкоспроможності понад 1,1 перераховують частину своїх бюджетних ресурсів (реверсна дотація) для підтримки менш спроможних громад. Вертикальне вирівнювання, у свою чергу, спрямоване на перерозподіл частини бюджетів вищих рівнів на користь місцевих з метою забезпечення їх фінансової самодостатності.

Отже, соціально-економічна безпека й соціально-економічний добробут регіону залежить від спроможності збільшувати надходження до бюджетів адміністративно-територіальних громад, і оскільки основним джерелом є податки, то місцеве самоврядування для забезпечення фінансової самодостатності вимушене створювати привабливі умови для розвитку локального підприємництва. Чисельні дослідження демонструють пряму залежність податкових надходжень до місцевих бюджетів від рівня економічного розвитку, ділової активності та продуктивності суб'єктів господарювання на її території. Зокрема, на прикладі ПДФО це доводить Ю. Раделицький [9]. При цьому інвестиційна складова відіграє пріоритетну роль. У свою чергу, інвестиційний розвиток суб'єктів господарювання залежить як від рівня податкового навантаження, так і тих умов інвестиційної привабливості [10], які фінансово спроможні забезпечити органи місцевого самоврядування: розвиток ринкової інфраструктури, підтримка в розробці суб'єктами господарювання інвестиційних проєктів, створення інвестиційної карти, реклама соціально-економічного потенціалу регіону, детінізація, надання грантів, створення регіональних фондів гарантування інвестицій, безкоштовне консультування тощо. Щодо податкового навантаження суб'єктів

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

господарювання, то важливою складовою податкового потенціалу інвестиційного розвитку регіону є місцеві податки і збори, які надходять до місцевих бюджетів у повному обсязі, і встановлення яких залежить від рішень місцевих органів влади. Отже, органи місцевого самоврядування можуть самостійно визначати ставки таких податків, звільняти від оподаткування і призначати податкові пільги таким чином, щоб це максимально ефективно впливало на надходження до бюджету й інвестиційну поведінку платників податку відповідно до визначеного рівня ефективності та соціальної справедливості.

Оскільки податкові пільги не завжди ефективні та справедливі, важливим у забезпеченні інвестиційного розвитку регіону є саме визначення об'єктів оподаткування та встановлення оптимальних ставок місцевих податків. Позитивним аспектом такого підходу на місцевому рівні є те, що з'являється можливість безпосередньо врахувати особливості розвитку, розташування, розміщення на території підприємницьких структур, пріоритетних інтересів та проблем розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Разом із цим, важливим для вибору податкових преференцій ефективного стимулювання інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання є виявлення саме тих податків і зборів, які мають найбільший позитивний ефект для соціально-економічної безпеки регіону. Загальні можливості та кращу придатність використання основних податків для стимулювання інвестицій в економічних системах базового рівня в Україні оцінила та узагальнила у своєму дослідженні В. Талпи [11]. Хоча також треба ще враховувати особливості й потенціал економіки регіону.

Застосування ефективних механізмів податкового стимулювання інвестиційного розвитку регіонів на основі ефективного податково-бюджетного регулювання, якості державних інститутів, створення бізнес-інкубаторів і регіональних науково-технологічних парків дозволить сформулювати передумови і для податкової конкуренції як фактору соціально-економічного зростання регіону, як на рівні приватного сектору, так і сектору суспільних благ [12; 13]. Саме такий підхід наближає Україну до Європейського Союзу, де Європейська концепція регіонального інвестиційно-податкового конкурування територій передбачає надання можливостей окремим адміністративним територіям провадження бюджетно-податковим регулювання власним господарським розвитком.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 1

Можливості та краща придатність використання основних податків для стимулювання інвестицій в економічних системах базового рівня в Україні

Податки	Єдиний податок	Податок на прибуток	ПДВ	ПДФО	Інші місцеві, в т.ч. ресурсні податки і платежі
Охоплення підприємницького сектору в масштабному вимірі	значне	значне	значне	значне	значне
Охоплення підприємницького сектору в секторальному вимірі	значне	значне	значне	значне	середнє
Суспільна значущість для підприємців	висока	середня	середня	висока	середня
Фінансова значущість для підприємців	висока (для СМГ майже критична)	висока	висока	висока	відносно невисока
Бюджетна значущість	середня	висока	висока	висока	відносно невисока
Еластичність регулювання	висока	середня	середня	середнє	відносно невисока
Компенсаційна здатність	середня	середня	середня	висока	висока
Селективність підтримки національних та локальних пріоритетів розвитку	висока	низька	низька	низька	середня
Адміністративна гнучкість з позицій здійснення регуляторної функції органами місцевого самоврядування (можливість встановлення ставок та інших умов оподаткування на локальному рівні)	висока	майже нульова	майже нульова	висока за умов застосування непрямих механізмів	висока
Критичність для бюджетів з надання пільг з податку	відносно невисока	висока	висока	висока	відносно невисока

Джерело: [11].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Висновки та пропозиції. Отже, одним із головних аспектів соціально-економічної безпеки регіону в умовах децентралізації є його податковий потенціал. Завдяки розширенню та оптимізації структури податкової бази, що визначає його величину, з'являється можливість посилити або послабити стимули до інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання та забезпечити технологічне оновлення виробництва, зростання виробництва інноваційних товарів і послуг, рівня зайнятості та доходів населення, зростання людського капіталу й ефективності його використання, покращення умов праці та життєдіяльності тощо. У контексті цього доцільним представляється підвищення результативності податкових і бюджетних механізмів щодо інвестиційного стимулювання зростання ефективності суб'єктів господарювання та детінізації, що потребує розширення податкової бази у регіоні, спрощення й оптимізацію структури податків, удосконалення системи адміністрування податків, запровадження оптимальних і ефективних ставок податків, забезпечення економічної та соціальної справедливості при справлянні податків тощо. Як результат, сформується привабливі умови на рівні адміністративно-територіальної одиниці для розвитку конкурентоспроможного малого і середнього бізнесу, самозайнятості населення, використання можливостей діючого законодавства щодо податкового стимулювання інвестиційної активності. Це, у свою чергу, забезпечить зростання соціально-економічного добробуту та зростання податкового потенціалу регіону в перспективі, покращення податкової культури і податкової грамотності суб'єктів господарювання, удосконалення системи адміністрування податкових платежів та роботи фіскальних органів.

Податковий потенціал інвестиційного розвитку є одним із головних системних елементів формування соціально-економічної безпеки регіону, він охоплює сукупність процесів і явищ у виробничій, інноваційній, фінансовій, податковій, бюджетній сферах і залежить від сукупності факторів, зокрема, динаміки економічного розвитку, соціальної структури населення регіону, мобільності робочої сили, рівня ресурсної забезпеченості, природно-кліматичних умов, нормативно-правового регулювання, якості правовикористання, рівня інтегрованості у систему міжнародних економічних відносин й ін. Тому для підвищення рівня та якості податкового потенціалу інвестиційного розвитку

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

регіонів необхідно систематично досліджувати структуру та динаміку місцевих бюджетів, аналізувати ефективність інвестиційних процесів, розвивати співпрацю державних та місцевих органів влади, представників бізнесу, інвесторів, суспільства.

Список використаних джерел

1. Чуркіна І. Є. Особливості розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації в Україні / І. Є. Чуркіна // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2022. – Том 27, вип. 2 (92). – С. 65-73.
2. Ломачинська І. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни / І. Ломачинська, І. Чуркіна // Грааль науки. – 2022. – № 20 (вересень). – С. 29-31.
3. Борщ А. Г. Податковий потенціал та його вплив на міжбюджетне регулювання / А. Г. Борщ, І. І. Долженко // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 4. – С. 112-116.
4. Крисоватий А. І. Планування та прогнозування податкових надходжень : навч. посіб. / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізима, В. В. Маслій. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – 260 с.
5. Іванов Ю. Б. Регулятивний потенціал податкової системи України : монографія / за заг. ред. Ю.Б. Іванова. – Х. : ХНЕУ, 2009. – 400 с.
6. Меламед М. Я. Структура валового внутрішнього продукту України за категоріями доходу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Київський національний економічний ун-т. – К., 2002. – 19 с.
7. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 №2456-VI (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20270101>.
8. Бюджети територіальних громад обласних центрів України за 2018-2021 роки. Аналітичний огляд [Електронний ресурс] / Центр спільних дій. – Режим доступу: <https://centreua.org/wp-content/uploads/2021/07/Byudzhety-terytorialnyh-gromad-oblasnyh-tsentriv-Ukrai-ny-za-2018-2021-roky.-Analitichnyy-oglyad.pdf>.
9. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія / Ю. О. Раделицький. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. – 312 с.
10. Гелеверя Є. М. Інвестиційна привабливість регіонів як основа сталого розвитку країни / Є. М. Гелеверя, Ю. І. Сергієнко // Бізнес Інформ. – 2020. – № 4. – С. 111–117.
11. Талпа В. П. Податкове стимулювання інвестиційного розвитку економіки України в умовах реформ : дис. ... д-ра філософії : спец. 051 «Економіка» / В. П. Талпа ; ІПРЕЕД. – Одеса, 2021. – 242 с.
12. Ломачинська І. Соціально-економічні ефекти бюджетно-податкової децентралізації / І. Ломачинська, Р. Щур // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2017. – Т. 22, вип. 5 (58). – С. 180-183.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

13. Ломачинська, І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпаکت-інвестицій / І. А. Ломачинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 2. – С. 16-22.

References

1. Churkina, I.E. (2020). Osoblyvosti rozvytku mistsevykh byudzhativ v umovakh detsentralizatsiyi v Ukraini [Peculiarities of the development of local budgets in conditions of decentralization in Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Odessa National University Herald. Economy*, 27(2(92)), 65–73.

2. Lomachynska, I., & Churkina, I. (September 2020). Detsentralizatsiya mistsevykh byudzhativ v Ukraini: vyklyky v period viyny [Decentralization of local budgets in Ukraine: challenges during the war]. *Hraal nauky – Grail of science*, 20, 29-31.

3. Borshch, A.G., Dolzhenko, I.I. (2011). Podatkovi potentsial ta yoho vplyv na mizhbiudzhethne rehuliuвання [Tax potential and its impact on interbudgetary regulation]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agriculture*, 4, 112–116.

4. Krysovaty, A.I., Kizyma, A.Ya., & Maslii, V.V. (2011). *Planuvannya ta prohnozuvannya podatkovykh nadkhodzen* [Planning and forecasting of tax revenues]. Economic Thought.

5. Ivanov, Yu.B. (Ed.). (2009). *Rehulyatyvnyi potentsial podatkovoï systemy Ukrainy* [Regulatory potential of the tax system of Ukraine]. KHNEU.

6. Melamed, M.Ya. (2002). *Struktura valovoho vnutrishnoho produktu Ukrainy za katehoriïamy dokhodu* [The structure of the gross domestic product of Ukraine by income categories] [PhD dissertation; Kyiv National University of Economics].

7. Budget Code of Ukraine [Budget Code of Ukraine] (July 7, 2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20270101>.

8. *Joint action center*. (2021). Byudzhetny terytorialnykh hromad oblasnykh tseŋtriv Ukrainy za 2018-2021 roky [Budgets of territorial communities of regional centers of Ukraine for 2018-2021]. *centreua.org*. <https://centreua.org/wp-content/uploads/2021/07/Byudzhetny-terytorialnyh-gromad-oblasnyh-tseŋtriv-Ukrai-ny-za-2018-2021-roky.-Analitchnyy-oglyad.pdf>.

9. Radelytskyi, Yu.O. (2018). *Mistsevi byudzhetny v umovakh pohlyblennya finansovoyi detsentralizatsiyi v Ukraini* [Local budgets in the conditions of deepening financial decentralization in Ukraine]. LNU.

10. Heleveria, E.M., & Sergienko, Yu.I. (2020). Investytsiyna pryvablyvist' rehioniv yak osnova staloho rozvytku krayiny [Investment attractiveness of regions as the basis of sustainable development of the country]. *Biznes Inform – Business Inform*, 4, 111–117.

11. Talpa, V.P. (2021). *Podatkove stymuliuвання investytsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh reform* [Tax stimulation of investment development of the economy of Ukraine in the conditions of reforms] [dissertation of a doctor of philosophy; IPREED].

12. Lomachynska, I., & Schur, R. (2017). Sotsialno-ekonomichni efekty byudzhetno-podatkovoï detsentralizatsii [Socio-economic effects of fiscal decentralization]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Odessa National University Herald. Economy*, 22(5(58)), 180–183.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

13. Lomachynska, I.A. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennya sutnosti impakt-investytsiy [Conceptual approaches to determining the essence of impact investments]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 6–22.

Отримано 06.09.2022

UDC 330.322:332.142:336.1

JEL Classification: G11; H21; H72

Iryna Lomachynska

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship
Odessa I. I. Mechnikov National University (Odesa, Ukraine)

E-mail: i.lomachynska@onu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-6884>

ResearcherID: [E-9174-2018](https://orcid.org/0000-0002-6112-6884). Scopus Author ID: [5722196182222](https://orcid.org/0000-0002-6112-6884)

Iryna Churkina

Doctor of Economics, Professor of the Department of Management and Innovation
Odessa I. I. Mechnikov National University (Odesa, Ukraine)

E-mail: churkina.irina0403@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3922-6648>

**TAX POTENTIAL OF INVESTMENT DEVELOPMENT
IN THE SYSTEM OF SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY
OF THE REGION IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION**

Abstract. *It is substantiated that the socio-economic security of the region is intended to ensure the growth of the socio-economic welfare of society, which is achieved through the technological renewal of production; growth in the production of products and services, innovative products, employment and incomes of the population; development of human capital; improvement of working conditions, market infrastructure and environmental conditions. All this is possible with an appropriate level of investment. Theoretical and practical aspects of the formation of the tax potential of the region's investment development in the context of financial decentralization are summarized. It is substantiated that the tax potential of investment development is one of the main systemic elements in the formation of the socio-economic security of the region. It covers a set of processes and phenomena in the production, investment, innovation, financial, tax, budgetary spheres and depends on a combination of factors, in particular, the dynamics of economic development, the social structure of the population of the region, labor mobility, the level of resource provision, natural and climatic conditions, legal regulation, the quality of law enforcement, the level of integration into the system of international economic relations. It seems expedient to increase the effectiveness of tax and budgetary mechanisms for investment incentives for growth in the efficiency of economic entities and deshadowing, which requires expanding the tax base in the region, simplifying and optimizing the structure of taxes, improving the tax administration system, introducing optimal and efficient tax rates, ensuring economic and social justice in the collection taxes. As a result, attractive conditions will be formed at the*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

level of an administrative-territorial unit for the development of small and medium-sized businesses, self-employment of the population, and the use of the possibilities of the current legislation on tax incentives for investment activity. It is generalized that in order to increase the level and quality of the tax potential of the investment development of regions, it is necessary to systematically study the structure and dynamics of local budgets, the effectiveness of investment processes, cooperation between state and local authorities, business representatives, investors, and society.

Keywords: *socio-economic security of the region; investment development of the region; tax potential; financial decentralization; fiscal decentralization; tax incentives for investments.*

Table: 1. References: 13.

Бібліографічний опис для цитування:

Ломачинська І., Чуркіна І. Податковий потенціал інвестиційного розвитку в системі соціально-економічної безпеки регіону в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 100-113.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-114-123

УДК 330.34:332.142

JEL Classification: R11; R22

Світлана Тульчинська

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: tuha@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>Scopus Author ID: [55367786700](https://orcid.org/0000-0002-1409-3848)**Марта Дергалюк**

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: marta17.06@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8791-9121>Scopus Author ID: [57216750677](https://orcid.org/0000-0001-8791-9121)**ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ЯК СТИМУЛЯТОР
ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

Анотація. З'ясовано, що немає єдиної думки щодо структури економічного потенціалу регіону, виявлено існування різних поглядів на його структуру, а також введення в науковий простір такого трактування потенціалу, який відповідає новим економічним умовам, що базуються на стрімкому розвитку інформатизації та цифрових технологій. Це засвідчує необхідність всебічного дослідження процесів формування, функціонування та використання економічного потенціалу регіону як стимулятора інтенсифікації розвитку в сучасних умовах цифрової трансформації. Проведено аналіз поглядів щодо структуризації економічного потенціалу регіону показав, що вони мають суттєві відмінності й на сьогодні не має єдиного погляду на це питання. Водночас виявлена певна схожість, яка дозволила згрупувати досліджувані підходи. У межах цього дослідження з'ясовані основні тенденції та характеристика впливу цифровізації, виявлені фактори та їхні прояви на потенціал. З'ясовано, що цифровізація є основою, що безпосередньо впливає на регіональний розвиток та рівень його потенціалу, від якого своєю чергою залежить готовність приєднуватися та використовувати нові знання, інформацію, інновації. Доведена провідна роль регіону та його потенціалу як бази формування нових підходів до питань розвитку в умовах цифрової трансформації за рахунок зміщення акцентів на нематеріальні фактори, людські ресурси, інституції, нематеріальну частку складових регіонального потенціалу та внутрішню природу факторів інтенсифікації його розвитку.

Ключові слова: потенціал; економічний потенціал; економічний потенціал регіону; інтенсифікація розвитку; цифрова економіка; цифровізація.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Постановка проблеми. Розвиток цифровізації на тлі глобалізації економічних відносин призвів до трансформації всіх сфер соціально-економічної діяльності. Сьогодні спостерігається швидкий перехід від індустріальної до постіндустріальної, зокрема цифрової економіки, відбувається зміна соціально-економічного укладу, що формує новітню економічну, соціальну, технологічну реальність та повністю переформатовує звичні системи. Такі трансформаційні тенденції, безумовно, впливають на процеси формування та використання економічного потенціалу регіону, що зумовлює необхідність їх ґрунтовного вивчення та наукову спрямованість цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси цифровізації, становлення та функціонування цифрової економіки, їхній вплив на соціально-економічний розвиток досліджували такі закордонні та вітчизняні вчені, як Т. Васильців, Б. Гарифуллин, Дж. Гелбрейт, М. Капельс, Р. Ліпсі, В. Ляшенко, Т. Месенбург, М. Руденко, Дж. Стігліц, Д. Тапскотт Ж. Фурастье, Т. Юдіна тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На тлі великої кількості наукових доробків, які стосуються окресленої проблеми, питанням, присвяченим з'ясуванню впливу трансформаційних процесів цифровізації на формування та використання економічного потенціалу регіону, розгляду його як стимулятора інтенсифікації в умовах становлення цифрової економіки в Україні не приділено достатньої уваги.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад взаємодії економічного потенціалу регіонів як стимулятора інтенсифікації розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації.

Методологічною базою цього дослідження виступають провідні положення теорії розвитку продуктивних сил, регіональної економіки, концепції цифрової економіки, а також такі загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання, як аналіз, синтез, узагальнення, систематизації тощо, які були використанні для вивчення підходів щодо розуміння та структуризації економічного потенціалу регіону, розгляду його як стимулятора інтенсифікації розвитку, виокремлення основних факторів впливу та проявів цифровізації на потенціал.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Виклад основного матеріалу. Для економічного потенціалу регіону характерним є те, що сферою його застосування охоплюються як економічна, так і соціальна діяльність. Економічного потенціалу регіону має складну структуру, яка розкриває потребу в проведенні його комплексного аналізу. Економічного потенціалу регіону характеризується гармонійним поєднанням сукупності економічних ресурсів та можливостей суспільства, а також кількісним та якісним співвідношенням усіх його складових. Отже, іншим актуальним питанням в межах цього дослідження є структуризація економічного потенціалу регіону, який складається з великої кількості елементів. З метою дослідження складових потенціалу, розглянемо підходи вчених, які пропонують різні класифікації. Так, існує підхід, який пропонує виділяти такі чотири класифікаційні ознаки потенціалу, як належність до сфери суспільного виробництва, досягнутий рівень, зміст, ресурсну структуру [1]. Згідно з іншим підходом пропонується виокремлювати вісім класифікаційних ознак [4].

Також у наукових працях висвітлюється думка, що характеризує ресурсний підхід до структуризації економічного потенціалу регіону, згідно з яким до нього належать такі складові, як трудовий, інвестиційний та природноресурсний потенціали, які своєю чергою описуються розміром та якістю таких видів ресурсів, як трудові, капітальні та природні. За функціональною ознакою до складу економічного потенціалу включають такі складові, як виробничий, споживчий, організаційно-економічний, природно-економічний, трудовий, науково-інформаційний [9, с. 36-39; 2, с. 15].

Цікавим є підхід, що виділяє два провідних варіанти до структуризації потенціалу: блочно-модульний (базується на поєднанні трьох складових) та функціональний (включає в себе функціональні області) [6, с. 57]. Велика кількість учених дотримується думки, що до елементів економічного потенціалу регіону слід віднести сукупність взаємопов'язаних потенціалів [3].

Різні дослідники виділяють різну сукупність потенціалів, до найбільш поширених треба віднести: виробничий, ресурсний (природноресурсний), трудовий, інноваційний, фінансовий, екологічний, інвестиційний, матеріальний, інформаційний, інтелектуальний тощо.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Отже, проведений аналіз поглядів щодо структуризації економічного потенціалу регіону показав, що вони мають суттєві відмінності й на сьогодні не має єдиного погляду на це питання. Водночас виявлена певна схожість, яка дозволяє згрупувати досліджувані підходи. До першої групи належать підходи, які спрямовані на представлення економічного потенціалу регіону як однокомпонентної сукупності елементів, до яких представники цього напрямку відносять такі основні складові, як трудовий, виробничий, ресурсний, інформаційний та фінансовий потенціали.

До другої групи належать наукові роботи, у яких дослідники виокремлюють особливі складові, змінюють традиційні елементи, здійснюють їх об'єднання за певними новими характеристиками тощо. Наприклад, до складових потенціалу пропонується відносити потенціал якості життя, який включає в себе розвиненість інфраструктури, рівень соціального захисту населення, ступінь безпечності умов життя та праці, наявність перспективи для молодого покоління, а також кластерний потенціал, що характеризує наявність регіональних, виробничих, інноваційних кластерів [5, с. 14].

У науковий вжиток введено поняття «потенціал нової економіки регіону», який характеризує новітні спроможності розвитку регіону на основі залучення інформаційних ресурсів, систем, технологій. Запропонована дефініція відповідає умовам нової економіки та складається з трьох потенціалів, які її охоплюють та набули незалежності внаслідок зміни інноваційного потенціалу: потенціал знань, потенціал інформації та потенціал технологій, до яких додають інтегральний потенціал. З метою реалізації зазначених потенціалів, у свою чергу, необхідне залучення ресурсів, які визначені авторами цієї наукової розробки як потенціали нижчого порядку: природноресурсний, кадрово-інтелектуальний, фондовий, інвестиційний, організаційно-управлінський [7, с. 58].

Таким чином, сучасна наукова думка відображає зміни в розумінні змістовних характеристик та структурних складових економічного потенціалу регіону, пошуку таких механізмів їх включення, ефективного використання, які будуть відповідати умовам переходу на нову модель економічного розвитку. Становлення та розвиток такої моделі

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

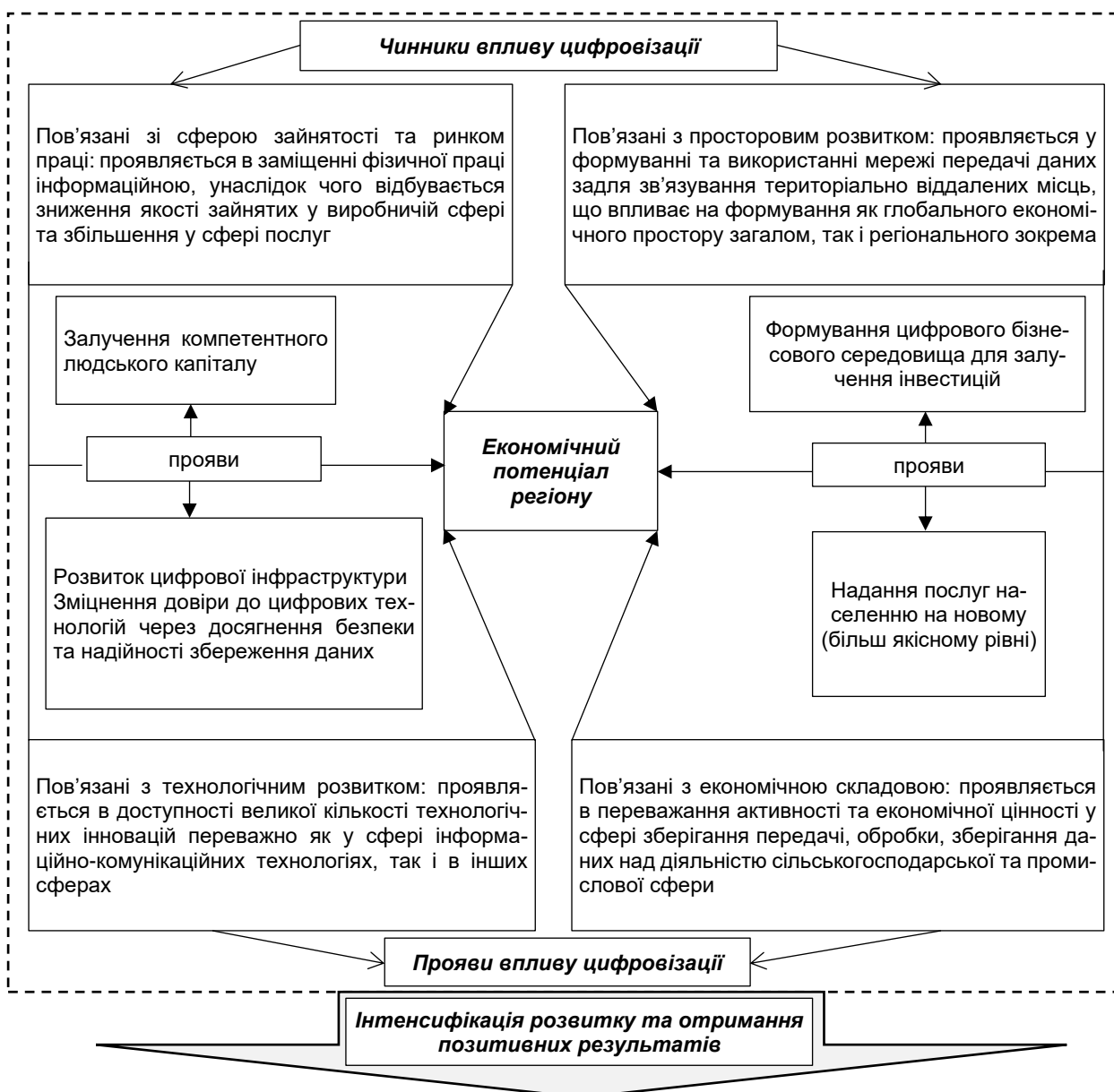
супроводжується глобалізацією економіки, стрімким розвитком та застосуванням цифрових технологій, інформатизацією, поширення електронних послуг, започаткування віртуальної реальності.

Унаслідок чого відбувається утворення нових соціально-економічних зв'язків, відносин, стратегій, переорієнтація виробничих процесів та систем зі створення матеріальних благ на надання послуг, зміна управлінської моделі, суспільних норм, ініціювання великих демографічних змін [8]. Такі процеси пов'язані з формуванням, становленням та подальшим розвитком цифрової економіки, яка є базою та впливає на потенціал регіонального розвитку, на економічний потенціал регіонів, на його рівень, від якого залежить спроможність долучатися до новітніх технологій, знань, інформації, тобто готовність переходу та включення до процесів цифровізації.

Зазначені процеси є взаємопов'язаними між собою, оскільки поява технологічних інновацій базується на нових знаннях, які, у свою чергу, набувають поширення на основі застосування комунікацій та передачі інформації. За такої ситуації особливого значення набувають потенціали знань, технологій та інформації, а також існуючі соціально-економічні та правові умови регіону, у яких вони функціонують та які їх об'єднують. Такі умови вирізняють регіони один від одного, спричиняють відмінний прояв його елементів, характеризують економічного потенціалу регіону як єдину систему, що призводить до необхідності проведення ґрунтовного аналізу чинників різного характеру, які впливають та впливатимуть на посилення економічного потенціалу регіону (рис. 1).

Тобто можна дійти висновку, що основою для формування нового критерію до проблем розвитку в умовах цифровізації виступили регіони, що пояснюється їх наближеністю до ресурсів та населення, а також досягненням позитивних результатів у просторому вимірі не лише за рахунок матеріальних факторів, а передусім нематеріальних. Відбулося зрушення до потенціалу ефективності функціонування регіонів, успішність реалізації передбачає такі складові, як нематеріальні фактори (інтелектуальний капітал, соціальний капітал); людські ресурси (компетентність, мобільність, пристосування до змін); інституції (ефективність, можливості).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- виникнення та утворення нового джерела ВРП за рахунок формування та реалізації нових програмних продуктів і сервісів;
- підвищення продуктивності праці і збільшення доданої вартості;
- створення робочих місць;
- ефективніше використання наявних ресурсів унаслідок запровадження та поширення масової цифровізації економіки (починає розвиватися економіка спільного споживання);
- досягнення стрімкого скорочення витрат на виробництво одиниці продукції за рахунок спільного використання інфраструктури

Рис. 1. Вплив цифровізації на економічний потенціал регіону як стимулятора інтенсифікації розвитку

Джерело: розроблено авторами.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

В умовах цифровізації сукупність зазначених факторів слід вважати передумовою розвитку регіону та його економічного потенціалу, показники функціонування та реалізації якого будуть залежати, ймовірно, від нематеріальної частини його складових, що приводить до думки, що фактори інтенсифікації розвитку економічного потенціалу регіонів переважно мають внутрішній характер, а не зовнішній. Основними факторами, які стримують розвиток регіонального потенціалу є просторові диспропорції, такі як рівень дохідності, зайнятості населення, умови ведення бізнесу тощо. При цьому цифрова економіка спрямована на зменшення зазначених нерівностей, які заважають економічному розвитку.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дало змогу детально вивчити наявні погляди на структурні складові економічного потенціалу регіону та з'ясувати їх зміни внаслідок прояву таких сучасних трансформаційних процесів, як піднесення рівні інформатизації та цифровізації соціально-економічних аспектів життя. Виокремлені основні фактори впливу та прояви цифрової економіки на економічний потенціал регіону, який за умов цифровізації слід вважати стимулятором інтенсифікації розвитку.

Отже, сучасний регіональний розвиток суттєво залежить від рівня використання його економічного потенціалу, що набуває особливого значення саме в умовах цифровізації. Становлення та подальше провадження цифрової трансформації сприяє виявленню саме тих необхідних складових та їхніх властивостей потенціалу, а також встановленню між ними зв'язків, які сприятимуть економічному піднесенню розвитку регіону.

Подальших наукових досліджень вимагають питання обґрунтування взаємодії розвитку цифровізації регіональних економічних систем та побудову на цій основі потенціалоформуючого простору регіонів, що сприятиме активізації регіонального розвитку, у тому числі в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Список використаних джерел

1. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону : монографія / за ред. В. Ф. Семенова, О. І. Руденко. – Одеса : Одеський нац. екон. ун-т, 2012. 150 с.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

2. Карчева Г. Т. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки / Г. Т. Карчева, Д. В. Огородня, В. А. Опенько // Фінансовий простір. – 2017. – № 3 (27). – С. 13-21.

3. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // Ефективна економіка. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

4. Лешанич С. Є. Формування складових економічного потенціалу регіону / С. Є. Лешанич // Моделювання регіональної економіки. – 2013. – № 2. – С. 319–328.

5. Макаренко М. В. Економічний потенціал регіону як основа його розвитку / М. В. Макаренко // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 34. – С. 12-18.

6. Попело О. В. Аналіз ресурсного потенціалу регіонів України / О. В. Попело // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2018. – Вип. 2(14). – С. 64-83.

7. Тульчинська С. О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України : монографія / С. О. Тульчинська. – Херсон : Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.

8. Тульчинська С. О. Розвиток інтелектуально-інноваційної системи регіонів в умовах становлення економіки знань / С. О. Тульчинська // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 16. – С. 28-31.

9. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – 2-ге вид. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.

References

1. Semenov, V.F., & Rudenko, O.I. (Eds.) (2012). *Doslidzhennia rivnia vykorystannia ekonomichnoho potentsialu rehionu [Study of the level of economic potential of the region]*. Odeskiy nats. ekon. un-t.

2. Karcheva, H. T., Ohorodnia, D. V., & Openko, V. A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Finansovyi prostir – Financial space*, 3(27), 13-21.

3. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and prospects of avant-garde development]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

4. Leshanych, S.Ye. (2013). Formuvannia skladovykh ekonomichnoho potentsialu rehionu [Formation of components of economic potential of the region]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky – Modeling of the regional economy*, 2, 319–328.

5. Makarenko, M.V. (2017). Economic potential of the region as a basis of its development. [Economic potential of the region as a basis for its development]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of the Azov State Technical University*, 34, 12–18.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

6. Popelo, O.V. (2018). Analiz resursnoho potentsialu rehioniv Ukrainy [Analysis of the resource potential of the regions of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2(14), 64-83.

7. Tulchynska S.O. (2014). *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsiynoyi systemy rehioniv Ukrayiny* [Prospects and dominants of the development of the intellectual and innovative system of the regions of Ukraine]. "PP Vyshemirsky V.S."

8. Tulchynska, S.O. (2012). Rozvytok intelektualno-snpvasiyqnoi sistemi regioniv v umovah stanovleniya ekonomiki znaniy [Development of the intellectual and innovative system of regions in the conditions of the formation of the knowledge economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 16, 28-31.

9. Fedonin, O.S., Riepina, I.M., & Oleksiuk. O.I. (2006). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [The potential of the enterprise: formation and evaluation]. KNEU.

Отримано 16.08.2022

UDC 330.34:332.142

JEL Classification: R11; R22

Marta Derhaliuk

PhD in Economics, Associate Professor of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine)

E-mail: marta17.06@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8791-9121>

Scopus Author ID: [57216750677](https://orcid.org/0000-0001-8791-9121)

Svitlana Tulchynska

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky

E-mail: tuha@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

Scopus Author ID: [55367786700](https://orcid.org/0000-0002-1409-3848)

**ECONOMIC POTENTIAL OF THE REGION AS A STIMULATOR
OF THE INTENSIFICATION OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL
ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION**

Abstract. *The lack of a unified opinion regarding the structure of the region's economic potential was clarified, the existence of different views on its structuring was revealed, as well as the introduction into the scientific space of such an interpretation of the potential that corresponds to new economic conditions based on the rapid development of informatization and digital technologies. This proves the need for a comprehensive study of the processes of formation, functioning and use of the economic potential of the region as a stimulator of intensification of development in modern conditions of digital transformation. The analysis of*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

views on the structuring of the economic potential of the region showed that they have significant differences and to date there is no unified view on this issue. At the same time, a certain similarity was found, which allows to group the investigated approaches. The first group should include approaches aimed at presenting the economic potential of the region as a one-component set of elements, the second group should include special components of the potential that change traditional elements and combine them according to certain new characteristics. Within the framework of this study, the main trends and characteristics of the influence of digitalization were clarified, the factors and their manifestations on the potential were identified. It was found that digitalization is the basis that directly affects regional development and the level of its potential, which in turn depends on the willingness to join and use new knowledge, information, innovations. The leading role of the region and its potential as a basis for the formation of new approaches to development issues in the conditions of digital transformation due to the shift of emphasis to intangible factors, human resources, institutions, the intangible share of the components of the regional potential and the internal nature of the factors of intensification of its development has been proven.

Keywords: potential; economic potential; economic potential of the region; intensification of development; digital economy; digitalization.

Fig.: 1. References: 9.

Бібліографічний опис для цитування:

Тульчинська С., Дергалюк М. Економічний потенціал регіону як стимулятор інтенсифікації розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 114-123.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-124-136

УДК 332.14:502.33

JEL Classification: O2; P25; R58

Хохуляк Олеся

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри зеленої економіки та економіки природокористування
Державна екологічна академія післядипломної освіти
та управління (Київ, Україна)

E-mail: oleolex.22@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0778-5501>**РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД**

Анотація. У статті обґрунтовано роль стратегічного планування у системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Аргументовано уявлення про територіальну громаду, як об'єкт стратегування, що дало змогу інтерпретувати стратегічне планування як інструмент узгодження функцій оцінки, планування, розробки, регулювання та контролю за реалізацією заходів націлених на балансування соціальних, екологічних та економічних процесів розвитку територіальної громади. Застосування інструментарію стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад також дає змогу координувати та узгоджувати державні та місцеві пріоритети із суспільними інтересами, визначати ресурсні можливості й потенціали, та обґрунтовувати їх оптимальний варіант використання з можливих альтернативних.

Ключові слова: стратегія; планування; роль; сталий розвиток; територіальна громада; функції.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. У сучасних умовах мінливих змін в економіці територіальних одиниць важким завданням є прогноз реалізації пріоритетів їхнього розвитку. Тому, зважаючи на низьку фінансову спроможність територіальних громад щодо реалізації програм, необхідною умовою є запровадження інструментів стратегування в процес місцевого самоврядування. Це зумовлює необхідність формування цілісного уявлення про територіальну громаду як об'єкт стратегування сталого розвитку, що в комплексі є системним завданням, вирішення якого передбачає розробку нових підходів та методів. Тому, з огляду на нові особливості адміністративно-територіального розвитку України й низку еколого-економічних проблем, завдання стратегічного планування з метою сталого розвитку територіальних громад потребує суттєвого теоретико-методичного обґрунтування.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні питання стратегічного планування на національному та регіональному рівнях, а також підходи до реалізації стратегій розвитку економіки висвітлені у працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. В їхніх працях розкриваються основні завдання та функції стратегічного планування з урахуванням галузевих чи територіальних особливостей. Зокрема, К. Пастух зазначає, що «одним з елементів спеціального економічного інструментарію муніципального менеджменту є стратегічне планування» [1, с. 196]. При цьому для розвитку будь-якої територіальної громади, визначальним чинником вона визначає розробку стратегії [1, с. 197]. Натомість М. Свистович визначає стратегічне планування як формалізований процес постановки стратегічних цілей і розробки багатоваріантного стратегічного плану їх досягнення на основі обраної стратегії [2]. І згідно з таким трактуванням головним результатом стратегічного планування є стратегічний план, що передбачає обґрунтування основних завдань та ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей [2, с. 38]. С. Романюк також звертає увагу на те, що саме стратегічний план заснований на баченні, яке містить картину майбутнього, але й передбачає гнучкість для адаптації бачення в часі й відповідно до вимог, що виникають [3].

На думку У. Кінга та Д. Кліланда, завдання стратегічного планування полягає в тому, щоб визначити цілі, напрями діяльності та шляхи створення, а також виробити політику, яка забезпечить досягнення цілей. Кінцевим результатом процесу стратегічного планування є стратегічні рішення [4, с. 24]. Н. Сментина та А. Фіалковська зазначають, що головне призначення стратегічного планування – створити й підтримати відповідність між цілями розвитку, потенційними можливостями й шансами [5]. Стратегічне планування в системі муніципального менеджменту виконує насамперед аналітично-прогностичну функцію. Крім того, воно реалізує і пізнавально-виховну функцію, спрямовану на формування в суб'єктів місцевих відносин нових уподобань та пріоритетів. Результат – це документ, у якому детально викладені заходи, необхідні для досягнення майбутніх цілей, визначених на основі інформації, що отримана під час процесу планування [5].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас, визнаючи беззаперечний внесок зазначених учених у формування методології планування, зауважимо, що низка положень щодо

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

обґрунтування інституту стратегічного планування в системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад потребують ґрунтовнішого та глибшого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні ролі стратегічного планування в системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад та формулюванні пропозицій щодо його раціональної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Система місцевого самоврядування згідно з чинною законодавчою базою передбачає функціонування адміністративно-територіальних одиниць, які представлені такими одиницями: АР Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Сьогодні у зв'язку з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» до адміністративно-територіальних одиниць умовно можна віднести й територіальні громади [6]. Так, станом на 01.01.2022 року в Україні були такі адміністративно-територіальні одиниці: АР Крим, 24 області, Київ та Севастополь, 1469 територіальних громад, 461 місто, 108 районів у містах, 881 селищ та 28369 сільських населених пунктів. Об'єднані територіальні громади (ОТГ) – це вид територіальних громад, які утворювалися в Україні під час адміністративної реформи протягом 2015–2020 рр. через об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад) [6]. У табл. 1 подано кількість громад за категоріями в розрізі областей України.

У червні 2020 р. шляхом трансформації існуючих ОТГ були сформовані нові територіальні громади по всій території України. З того моменту всі громади отримували рівні повноваження, тому застосування терміна «об'єднана» щодо цих громад втратило будь-який сенс.

Поступальний розвиток суспільства підтверджує гіпотезу, що збалансоване соціально-економічне зростання є індикатором ефективного управління будь-якого процесу. При цьому, зарубіжна та вітчизняна практика свідчить про те, що важливим механізмом розвитку будь-якої системи, яка визначає пріоритети певної території є реалізація стратегії [7]. Сучасні підходи до стратегування територіального розвитку ґрунтуються на правилах стратегічного мислення, а сам термін стратегування передбачає систематизацію дій щодо прогнозування та планування, з подальшим контролем і координацією. Стосовно економічної системи територіальних громадах визначення стратегування можна сформулювати наступним чином – це

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

системний процес розробки та реалізації стратегічних документів, що передбачає аналіз поточної ситуації, моніторингу трендів, вироблення концепції, вибору інструментів та методів формування прогнозної моделі розвитку просторової економіки територій.

Таблиця 1

**Кількість територіальних громад за категоріями
в розрізі регіонів України**

Область	Міські	Селищні	Сільські	Усього
АР Крим	–	–	–	–
Вінницька	18	22	23	63
Волинська	11	18	25	54
Дніпропетровська	20	25	41	86
Донецька	43	14	9	66
Житомирська	12	22	32	66
Закарпатська	11	18	35	64
Запорізька	14	17	36	67
Івано-Франківська	15	23	24	62
Київська	24	23	22	69
Кіровоградська	12	16	21	49
Луганська	20	12	5	37
Львівська	39	16	18	73
Миколаївська	9	14	29	52
Одеська	19	25	47	91
Полтавська	16	20	24	60
Рівненська	11	13	40	64
Сумська	15	15	21	51
Тернопільська	18	16	21	55
Харківська	17	26	13	56
Херсонська	9	17	23	49
Хмельницька	13	22	25	60
Черкаська	16	10	40	66
Чернівецька	11	7	34	52
Чернігівська	16	24	17	57
Загалом	409	435	625	1469

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Варто зазначити, що планування будь-якої дії, як альтернатива безпосередньому реагуванню на проблемну ситуації та спроба забезпечити превентивну реакцію на внутрішні та зовнішні чинники, характерне для сфери управління вже давно. Однак після розвитку та впровадження у різних країнах моделі, спрямованої на досягнення

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

конкретних результатів, змінилися інструменти планування, у тому числі на територіальному рівні. Тому, на відміну від класичної моделі планування, що опирається на сучасний стан, стратегічне планування здійснюється з майбутнього до сьогодні, орієнтується не на сучасні тренди, а на перспективу досягнення заданих цілей. Це передбачає визначення взаємопов'язаних цілей як для поточної процесної діяльності, так і для програмно-проектної діяльності, яка орієнтована на результати розвитку [8].

Особливий науковий інтерес територіальних громад зумовлений їхнім потенціалом подальшого активного економічного розвитку та здатністю стати локомотивами підвищення рівня та якості життя в країні загалом. У зв'язку з цим актуалізується парадигма сталого розвитку, як нова світоглядна модель, що поєднує екологічний, соціальний та економічний вимір у глобальній перспективі. Така модель сфокусована на максимізацію загальних суспільних благ у довгостроковій перспективі шляхом балансування різновекторних інтересів різноспрямованих представників суспільства.

З позицій розгляду ролі та значення стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад слід звернути увагу, що основою цього процесу є територіальні громади. Саме усвідомлення та прийняття населенням, органами місцевого самоврядування територіальних громад змісту стратегічного планування дає змогу визначити роль як в економічних, екологічних та соціальних відносинах. Сучасні територіальні громади є центрами, у яких зосереджено основний потенціал та продуктивні сили суспільства. Як форма просторової організації, територіальні громади є складною системою узгодження різноспрямованих інтересів населення, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання, яка забезпечує, з одного боку, просторові умови розміщення продуктивних сил, з іншого – методи та форми їх взаємодії.

Відмінною особливістю, що впливає на сталий розвиток територіальної громади як соціо-еколого-економічної системи, є внутрішні зв'язки між елементами всередині цієї системи та зовнішні зв'язки з іншими системами. Тому територіальна громада є складним об'єктом, який повинен мати здатність до реалізації певних завдань у досягненні сталого розвитку при зміні внутрішніх та зовнішніх умов. При цьому розвиток територіальних громад визначається дієвими трансформаціями, спрямованими на формування та досягнення оптимальних

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

структурних пропорцій розміщення продуктивних сил, суспільства та екосистем. Тому формування моделі сталого розвитку територіальних громад зумовлює необхідність розробки механізму територіального стратегічного планування, що дає змогу планувати розвиток громад як відкритих соціо-еколого-економічних систем, враховуючи швидку адаптацію до змін параметрів зовнішнього середовища.

Диференціація територіальних громад за рівнем розвитку, нерівномірність розміщення ресурсів та продуктивних сил, наслідком чого є суттєві відмінності в рівні та якості життя, інвестиційної привабливості вимагають поглибленого розгляду інструментів забезпечення сталого розвитку територій. При цьому варто також врахувати, що окрім нерівномірності територіального розвитку спостерігаються також його асинхронність в часовому проміжку. Поняття асинхронності значною мірою пов'язана з неоднорідністю елементів та міжелементних зв'язків, суперечливістю їхнього впливу на поведінку системи, природних особливостей елементів по-різному реагувати на внутрішні та зовнішні сигнали. Для аналізу асинхронності просторового розвитку може застосовуватися кластеризація територіальних громад. Така кластеризація за відповідними критеріями асинхронності й нерівномірності ілюструє просторову диференціацію територій.

Загалом процес стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад передбачає обов'язкову взаємодію суб'єктів соціально-економічної системи, що визначає характер функціонування процесів у такій системі. Запропонована модель відображає процес вирішення завдань планування розвитку територіальних громад з урахуванням [7]:

- національних та регіональних пріоритетів;
- галузевих стратегій розвитку економіки та інфраструктури;
- стратегій соціально-економічного розвитку країни та регіонів.

Розвиток територій характеризується комплексом просторових, економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших чинників, які повинні враховуватись у процесі стратегічного територіального планування. Тому, як правильно зазначає З. Бурик, для територій розробляється не один, а низка планових документів, кожний з яких має свій об'єкт і призначення. У сукупності вони формують цілісну систему планування розвитку територій [9, с. 90].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Процес стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад передбачає реалізацію низки взаємопов'язаних функцій та завдань. Першочерговою функцією, на нашу думку, є формування системи моніторингу та підтримки управлінських рішень, яка спрямована на забезпечення аналітичною інформацією органи місцевого самоврядування. Важливою складовою є також координація державного та місцевого стратегічного планування, що передбачає аналіз внутрішніх та зовнішніх умов, диспропорцій і можливостей розвитку країни, регіону та територіальних громад, а також окремих галузей економіки на різних рівнях управління. Крім цього, зміст вказаної функції залежить від узгодження інтересів та завдань суб'єктів територіальних громад (жителі громади, суб'єкти господарювання та органи місцевого самоврядування), їх декомпозиція і свій вклад у процес стратегування. Для цього необхідно, щоб процес стратегічного планування здійснювався на системній основі, а планові показники мають бути взаємопов'язані з конкретними заходами та відповідними ресурсами [10; 11]. Крім цього, стратегічне планування сталого розвитку територіальних громад має бути орієнтоване не лише на визначення та досягнення пріоритетних цілей та показників, а й на балансування економічного, екологічного та соціального напрямів.

Просторова диференціація територій дає змогу виявити тип територіальної громади та визначити подібні до неї громади за вибраними для аналізу критеріями. Такий підхід може використовуватися як узагальнена оцінка для порівняння територіальних громад. Однак при розробці стратегії розвитку територіальної громади важливо визначити місце та роль окремої громади щодо кожного з індикаторів аналізу. Тому для проведення такого порівняння та візуалізації, на нашу думку, варто застосовувати кластерний підхід, що також дозволить оцінити нерівномірність розвитку територій. У результаті така діагностика дає змогу описати стан об'єднаних територіальних громад, краще зрозуміти їхні особливості, переваги та недоліки, а також визначити стратегічні вектори розвитку й розробити найефективніші заходи підтримки.

Варто відзначити важливість функції адаптації до умов зовнішнього середовища, що полягає в можливості відповідного реагування елементів системи до змін умов середовища проживання та господарювання, а також довкілля та природокористування. Призначення цієї функції полягає у створенні відповідного інструментарію управління,

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

коли стане можливим повною мірою використати наявні переваги для досягнення запланованих результатів, нівелюючи негативні впливи загроз та ризиків розвитку територіальних громад.

Важливим є також розробка стратегії функціонування системи, за якої досягнення запланованих результатів передбачатимуть ефективного використання та розподіл фінансових, трудових, природноресурсних та інших ресурсів. Таким чином, пошук збалансованого поєднання цілей та ресурсного потенціалу елементів системи виступає важливою функцією стратегічного планування.

Враховуючи визначені пріоритети соціально-економічної та екологічної політики, цілей та завдань розвитку України та регіону важливим є формування комплексу заходів на рівні територіальної громади, що забезпечують досягнення цих цілей зважаючи на наявні ресурси для їх досягнення. Важливим завданням є також створення умов, що забезпечують залучення громадян та суб'єктів господарювання у процес стратегічного планування, а також координація дій учасників стратегічного планування та заходів, передбачених стратегічними документами за термінами їх реалізації, очікуваними результатами й можливостями забезпечення.

Аналіз завдань та функцій стратегічного планування розвитку територіальних громад показує, що всі результати такого планування, крім, власне, стратегії є логічним виконанням наступних дій: підготовка, формування цілей, моделювання та прогнозування, формування сценаріїв, вибір найкращого варіанта розвитку та формування дорожньої карти стратегії [7, с. 82-83].

Системність стратегічного планування має обов'язково передбачати функціональне поєднання різних стратегічних документів, тобто документи, що розробляються на різних етапах, від прогнозів до планів і програм, мають доповнювати і конкретизувати результати документів попередніх етапів. У свою чергу, плани та програми мають передбачати конкретний інструментарій для досягнення стратегічних цілей сталого розвитку як у галузевому, так і у просторовому вимірах. Тому кінцевим результатом процесу стратегічного планування є розробка не тільки стратегічного плану, а безпосередньо результати досягнення цілей сталого розвитку територіальної громади, сформульованих й затверджених стратегічним планом.

Принципове значення стратегічного планування для забезпечення сталого розвитку територіальних громад полягає у його безпосередньому впливі на соціально-економічні процеси. Реалізація

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

запланованих заходів залежно від сценаріїв розвитку тієї чи іншої події відбувається у вигляді прийнятих рішень через вплив на керовані чинники, ефективність яких визначається встановленими значеннями індикаторів. Таким чином, у системі стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад досягається взаємодія між процесами оцінки поточного стану, плановими індикаторами та безпосередньо досягнутими результатами заданих цілей.

З метою прийняття управлінських рішень через запланований вплив на чинники, суб'єкт управління отримує інформацію про поточний стан об'єкту від інформаційно-аналітичної системи. Сформовані за визначеним алгоритмом значення поточних і запланованих показників системи порівнюються, після чого за потреби робиться кореляція моделі і за результатами приймається відповідне управлінське рішення (рис. 1). Об'єднуючим елементом і інтегральним інструментом системи стратегічного планування та управління сталим розвитком територіальної громади є інформаційно-аналітична система, що дає змогу ефективно акумулювати, систематизувати й візуалізувати дані з метою оцінки поточного стану та формування відповідних планових індикаторів, а також проведення аналізу відповідностей.

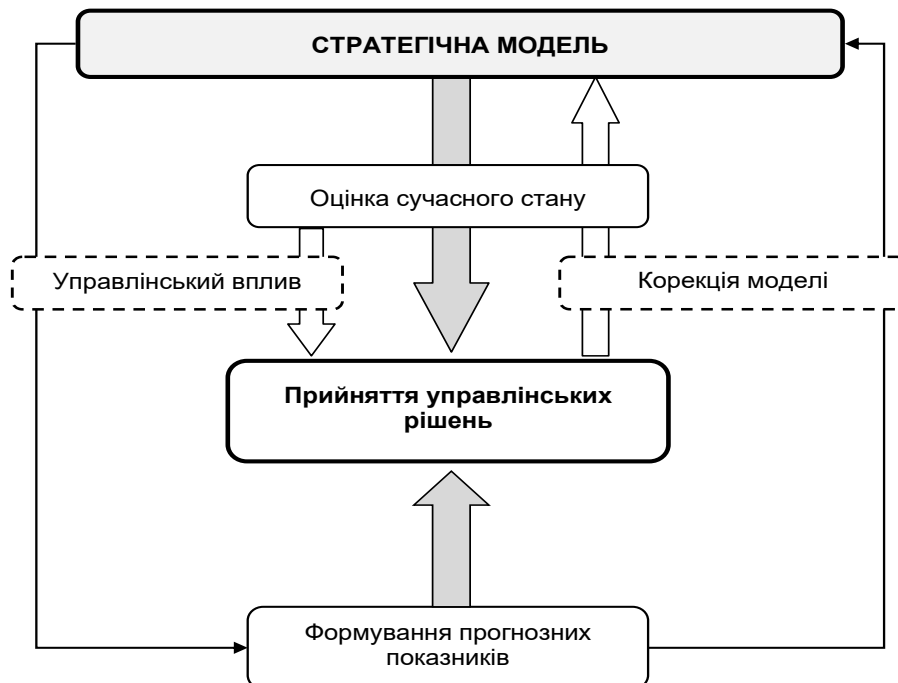

Рис. 1. Організація внутрішніх зв'язків при прийнятті управлінських рішень у системі стратегічного планування

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таким чином, за умови відповідного функціонування системи стратегічного планування досягається стан стійкості взаємозв'язків між об'єктами, суб'єктами та процесами управління, що дозволяє сформувати зворотні зв'язки для своєчасної корекції та адаптації на проміжні результуючі індикатори. Узгодженість функціональності елементів стратегічної моделі призводить до підвищення керованості, тобто до ефективної реалізації прийнятих управлінських рішень, що сприяє досягненню цілей сталого розвитку територій.

Висновки і пропозиції. Таким чином, стратегічне планування є сучасним інструментом забезпечення сталого розвитку територіальних громад, що дає змогу узгодити функції оцінки, планування, розробки, регулювання та контролю за реалізацією заходів націлених на балансування соціальних, екологічних та економічних процесів. Воно являє собою комплекс взаємопов'язаних програмних важелів у різних тимчасових інтервалах, які передбачають координацію та узгодження державних та місцевих пріоритетів із суспільними інтересами. А також мають здатність швидкого реагування на зовнішні зміни та визначення ресурсних можливостей і потенціалів та обґрунтовувати їх оптимальний варіант використання з можливих альтернативних.

Безпосередньо удосконалення інструментів та методів стратегічного планування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальних громад має відбуватися через реалізацію системи заходів, що налічують організацію збору та обробки інформації, формування баз даних, побудову моделей з метою подальших обґрунтованих рекомендацій щодо управлінського впливу на виявлені проблемні питання соціо-еколого-економічної системи відповідної громади. Для вирішення поставлених завдань необхідно першочергово запровадити заходи з цифрової трансформації процесів оцінки, планування, розробки, регулювання та контролю, що забезпечить органи місцевого самоврядування необхідною аналітичною інформацією для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад / К. Пастух // Науковий вісник: Державне управління. – 2011. – № 1(7). – С. 195–215.
2. Свистович М. Б. Сутність та основні поняття стратегічного планування / М. Б. Свистович // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 37–43.
3. Романюк С. А. Теорія та практика стратегічного управління / С. А. Романюк. – К. : НАДУ, 2019. – 232 с.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

4. King W. R. *Strategic Planning and Policy* / W. R. King, D. I. Cleland. – New York: Van Nostrand Reinhold, 1979. – 124 p.
5. Сментина Н. В. Стратегічне планування місцевого розвитку : навч. посіб. / Н. В. Сментина, А. А. Фіалковська. – К. : ФОП Гуляєва В.М., 2019. – 244 с.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 91.
7. Хохуляк О. О. Концептуальні основи стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад / О. О. Хохуляк // Економічний дискурс. – 2021. – № 3-4. – С. 79–86.
8. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, І. В. Валентюк, А. Ф. Ткачук. – К. : НАДУ, 2017. – 121 с.
9. Бурик З. М. Стратегічне планування розвитку територій, як інструмент управління / З. М. Бурик // Публічне урядування. – 2020. – № 5 (25). – С. 53–62.
10. Ісаєва Н. Шляхи вдосконалення системи стратегічного планування в Україні на сучасному етапі / Н. Ісаєва // Економічний вісник. – 2015. – № 4. – С. 88–96.
11. Yousef A.Y. Thaher. The impact of sustainability strategic planning and management on the organizational sustainable performance: A developing-country perspective / Yousef A.Y. Thaher, Ayham A.M. Jaaron // *Journal of Environmental Management*. – 2022. – Vol. 305. – Pp. 25–31.

References

1. Pastukh, K. (2011). *Strategichne planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad*. [Strategic planning for the development of territorial communities]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: Public Administration*, 1(7), 195–215.
2. Svystovych, M.B. (2013). *Sutnist ta osnovni poniattia stratehichnoho planuvannia* [The essence and basic concepts of strategic planning]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 2, 37–43.
3. Romaniuk, S.A. (2019). *Teoriia ta praktyka stratehichnoho upravlinnia* [Theory and practice of strategic management]. NADU.
4. King, W.R., & Cleland, D.I. (1979). *Strategic Planning and Policy*. Van Nostrand Reinhold.
5. Smentyna, N.V., & Fialkovska, A.A. (2019). *Strategichne planuvannia mistsevoho rozvytku* [Strategic planning of local development]. FOP Huliaieva V.M.
6. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [On voluntary unification of territorial communities], Law of Ukraine dated February 5, 2015 № 157-VIII.
7. Khokhuliak, O.O. (2021). *Kontseptualni osnovy stratehichnoho planuvannia rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad* [Conceptual foundations of strategic planning for the development of united territorial communities]. *Ekonomichnyi dyskurs – Economic discourse*, 3-4, 79–86.
8. Berdanova, O.V., Vakulenko, V.M., Valentiuk, I.V., & Tkachuk, A.F. (2017). *Strategichne planuvannia rozvytku obiednanoi terytorialnoi hromady* [Strategic planning for the development of a united territorial community]. NADU.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

9. Buryk, Z.M. (2020). Stratehichne planuvannia rozvytku terytorii, yak instrument upravlinnia. [Strategic planning of territorial development as a management tool]. *Publichne uriaduvannia – Public administration*, 5(25), 53–62.

10. Isayeva, N. (2015). Shliakhy vdoskonalennia systemy stratehichnoho planuvannia v Ukraini na suchasnomu etapi [Ways to improve the strategic planning system in Ukraine at the current stage]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Herald*, 4, 88–96.

11. Yousef, A.Y. Thaher, Ayham A.M. Jaaron. (2022). The impact of sustainability strategic planning and management on the organizational sustainable performance: A developing-country perspective. *Journal of Environmental Management*, 305, 25–31.

Отримано 05.10.2022

UDC 332.14:502.33

JEL Classification: O2, P25, R58

Olesia Khokhuliak

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor Department of Green Economics and Environmental Economics
State Ecological Academy of Postgraduate Education
and Management (Kyiv, Ukraine)

E-mail: oleolex.22@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0778-5501>

**THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING IN THE SYSTEM
OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

Abstract. *The article substantiates the role of strategic planning in the system of ensuring sustainable development of territorial communities. The availability of such tools will allow territorial communities to form the most reasonable and probable development scenarios, which will become a driver of economic growth. The idea of the territorial community as an object of strategizing was argued, which made it possible to interpret strategic planning as a tool for coordinating the functions of assessment, planning, development, regulation and control over the implementation of measures aimed at balancing the social, ecological and economic processes of the development of the territorial community. The application of the toolkit of strategic planning for the sustainable development of territorial communities also makes it possible to coordinate and harmonize state and local priorities with public interests, to determine resource opportunities and potentials, and to justify their optimal use option from possible alternatives.*

The main functions and tasks of strategic planning for the sustainable development of territorial communities are substantiated, namely: the formation of a monitoring system and support for management decisions; coordination of state and local strategic planning; spatial differentiation of territories; adaptation to environmental conditions; effective use and distribution of financial, labor, natural and other resources; creation of conditions that ensure the involvement of citizens and business entities in the process of strategic planning, as well as coordination of actions of strategic planning participants and measures provided for by strategic documents. The analysis of the tasks and functions of strategic planning for the

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

development of united territorial communities shows that all the results of such planning, except, in fact, the strategy, are the logical implementation of the following actions: preparation, formation of goals, modeling and forecasting, formation of scenarios, selection of the best development option and formation of the road strategy maps.

Under the condition of the appropriate functioning of the strategic planning system, a state of stability of relationships between objects, subjects and management processes is achieved, which allows forming feedback loops for timely correction and adaptation to intermediate resulting indicators. The consistency of the functionality of the elements of the strategic model leads to an increase in manageability, that is, to the effective implementation of the adopted management decisions, which contributes to the achievement of the goals of sustainable development of territories. The direct improvement of tools and methods of strategic planning in the context of ensuring the sustainable development of territorial communities should take place through the implementation of a system of measures that include the organization of information collection and processing, the formation of databases, and the construction of models for the purpose of further substantiated recommendations.

Keywords: strategy; planning; role; sustainability; local community; functions.

Fig.: 1. *Table:* 1. *References:* 11.

Бібліографічний опис для цитування:

Хохуляк О. Роль стратегічного планування в системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 124-136.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-137-145

УДК 330.1:338.2

JEL Classification: D81

Тетяна Ткаченко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: tatvla@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2424-6123>Scopus Author ID: [57216484536](https://orcid.org/0000-0002-2424-6123)**УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ**

Анотація. Встановлено, що економічна безпека підприємства передбачає наявність захищеності функціонування підприємства від негативних проявів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища та можливості швидкого реагування на них для забезпечення адаптації підприємства до нових трансформаційних умов. Доведено необхідність управління системою економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. Виокремлено, що метою управління економічною безпекою промислового підприємства виступає розроблення дієвої системи економічної безпеки для забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства в умовах високої конкуренції в поточному та стратегічному періодах та своєчасної можливості передбачення зовнішніх та внутрішніх загроз та нівелювання їхнього негативного впливу. Встановлено, що до основних принципів управління системою економічної безпеки промислового підприємства належать: цілеспрямованість, адаптивність, інтегрованість, безперервність, оперативність. Встановлено основні завдання системи управління економічною безпекою промислового підприємства. Виокремлено, що при управлінні економічною безпекою промислових підприємств доцільно використовувати такі заходи регулювання, як правові, фінансові, інформаційні, стратегічні, інноваційні, виробничі, маркетингові.

Ключові слова: економічна безпека; конкурентні умови; система економічної безпеки; управління економічною безпекою; безпека; економічна безпека підприємства.

Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Посилення конкурентної боротьби, зовнішні загрози, що спричинені воєнними діями на території України внаслідок вторгнення Російської Федерації, дедалі більше актуалізують проблему прийняття управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств. Сучасні умови функціонування промислових підприємств вимагають від них прийняття управлінських рішень, що спроможні забезпечити безперебійність виробничої діяльності, швидке реагування на зовнішні загрози, стійкий розвиток підприємства та забезпечення реалізації економічних інтересів на основі використання власних конкурентних переваг як на

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Зазначене вимагає приділення уваги питанням управління системою економічної безпеки промислових підприємств для забезпечення їхнього стійкого розвитку в конкурентних умовах. При цьому з урахуванням сучасного економічного розвитку промислових підприємств в умовах воєнних дій необхідним є розроблення загальних рекомендацій щодо управління системою економічної безпеки промислових підприємств у конкурентних умовах, що актуалізує це дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему економічної безпеки підприємств широко досліджували науковці, серед яких: Б. Андрушків, Т. Васильців, Г. Козаченко, М. Копитко, О. Ляшенко, Є. Овчаренко, Є. Олейніков, В. Пономарьов, О. Сороківська, С. Тульсинська, В. Франчук, І. Хома, В. Шинкаренко С. Шкарлет та інші.

Аспекти, пов'язані з управлінням системою економічної безпеки промислових підприємств з метою забезпечення конкурентних позицій на ринку, порушували у свої дослідження такі науковці, як О. Ареф'єва, Л. Артеменко, Н. Бабіна, С. Баркова, О. Васильєва, О. Ілляшенко, О. Коробчинський, В. Лойко, В. Мейти, К. Фень, І. Фоміченко, Ю. Ус, З. Якубович та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Необхідно зазначити, що на практиці промислові підприємства під час управління системою економічної безпеки продовжують зіштовхуватися з проблемами, що вимагає подальших наукових розвідок у цій площині, зокрема щодо впровадження концептуальних засад управління економічною безпекою з урахуванням сучасних викликів економічного розвитку.

Метою статті є обґрунтування засад управління системою економічної безпеки промислових підприємств у конкурентних умовах.

Для досягнення поставленої мети нами було вирішено такі завдання:

- виявлено взаємозв'язок та сутність таких понять, як «безпека», «економічна безпека», «економічна безпека підприємства», «управління економічною безпекою промислового підприємства»;

- обґрунтовано необхідність управління системою економічної безпеки промислового підприємства;

- виокремлено основну мету, завдання та принципи управління економічною системою промислового підприємства.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, що дає можливість комплексно підійти до проблеми управління економічної безпеки промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення функціонування промислових підприємств в Україні дедалі більше вимагає приділення уваги до управління економічною безпекою в умовах загострення конкурентної боротьби, змін, що відбуваються на ринку ресурсів, порушення логістичних потоків та викликів, що спровоковані воєнними діями на території України. На сьогодні питання забезпечення економічною безпекою та ефективного управління нею виходить для промислових підприємств на передній план, оскільки саме від цих аспектів залежить стійкість економічного розвитку підприємства, адаптація його до зовнішніх викликів, забезпечення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Дослівно поняття «безпека» у перекладі з грецького тлумачиться як «володіння ситуацією», що розкриває саму сутність цього поняття [1, с. 29]. Тобто безпека забезпечує такий стан для суб'єкта, який дає можливість відчувати спокій у разі виникнення загроз, зберігаючи свою цінність та стійкість.

Економічна безпека має велику кількість тлумачень, оскільки може розглядатися щодо різних рівнів економічних систем як на макро-, так і на мікрорівнях та поширюватися на всі сфери життєдіяльності населення та суспільного відтворення [3; 7, с. 208]. Економічна безпека має тісний взаємозв'язок на всіх рівнях, оскільки неможливо забезпечити умовно повну безпеку певного рівня економічної системи окремо від інших рівнів суспільного розвитку.

Економічна безпека підприємства передбачає наявність захищеності функціонування підприємства від негативних проявів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища та можливості швидкого реагування на них для забезпечення адаптації підприємства до нових трансформаційних умов. Економічна безпека підприємства розглядається під кутом ресурсного, функціонального, захисного, стійкого, правового, конкурентного, інформаційного, фінансового, синергійного та інших підходів [8, с. 55; 6; 5, с. 151; 11, с. 176]. Усі ці підходи є правомірними та мають право на існування, оскільки система економічної безпеки підприємства забезпечує стійкість функціонування підприємства та всіх його складових як у поточному періоді, так і в майбутньому, забезпечуючи протидію та пристосування до зовнішніх та внутрішніх загроз його розвитку.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає від керівника, усіх ланок управління та безпосередньо від працівників безпекових структур достатньо глибоких теоретичних знань, практичних навичок та креативності для забезпечення ефективного безпекового функціонування підприємства.

Необхідність управління системою економічної безпеки промислового підприємства зумовлена такими факторами [2, с. 139; 4, с. 115; 9, с. 56]:

- постійна взаємодія промислового підприємства як будь-якої відкритої системи із зовнішнім середовищем, що несе в собі загрози та ризики, які дестабілізують діяльність підприємства та можуть нести в собі деструктивні непоправні негативні впливи;
- наявність вузьких місць у діяльності підприємства, що потребують особливої уваги з боку системи економічної безпеки, що зменшує загрози їх функціонування, оскільки економічна безпека виступає основним резервом оптимізації діяльності промислового виробництва;
- вимоги сучасних тенденцій економічного розвитку, за яких економічна безпека суб'єктів суспільного розвитку виступає фактором забезпечення їхньої конкурентоспроможності та ефективності функціонування.

Головною метою управління економічною безпекою підприємства виступає забезпечення ефективного функціонування підприємства, стійкості його розвитку, підвищення конкурентоспроможності, нарощування потенціалу підприємства [10, с. 65]. При управлінні системою економічної безпеки на промисловому підприємстві повинно враховуватися багато факторів, серед яких: специфічні особливості підприємства, розвиненість сфери економічної діяльності, розташування та специфіка ринків ресурсів і продукції, обсяги матеріально-технічних та фінансових ресурсів, життєвий цикл розвитку, ступінь конкуренції та багато іншого.

Створення ефективної системи управління економічною безпекою промислового підприємства, яка забезпечує прогнозування змін у зовнішніх та внутрішніх факторах, вчасно виявляти та нівелювати негативний прояв загроз економічного розвитку створює умови для ефективного функціонування промислового підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Метою управління економічною безпекою промислового підприємства виступає розроблення дієвої системи економічної безпеки для забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства в умовах високої конкуренції в поточному та стратегічному періодах і своєчасної можливості передбачення зовнішніх та внутрішніх загроз та нівелювання їхнього негативного впливу.

До основних принципів управління системою економічної безпеки промислового підприємства належать:

- цілеспрямування, що передбачає єдність цілей економічної безпеки та цілей розвитку промислового підприємства, оскільки будь-які рішення щодо управління економічною безпекою впливають на результати діяльності самого підприємства;

- адаптивності, що передбачає можливість швидкого реагування управління економічною системою промислового підприємства в разі виникнення зовнішніх або внутрішніх загроз розвитку промислового підприємства, зміни в управлінні економічною безпекою впливають на зміни в діяльності господарюючого суб'єкта й таким чином дають можливість пристосуватися до змін середовища функціонування;

- інтегрованості, оскільки управління системою економічної безпеки підприємства є частиною загального менеджменту підприємства, а будь-які управлінські рішення щодо системи економічної безпеки прямо або опосередковано впливають на результати його діяльності;

- безперервності, оскільки управління системою економічної безпеки не може бути тимчасовим, оскільки сама система безпеки повинна постійно захищати інтереси промислового підприємства;

- оперативності, передбачає урахування швидких змін, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі та можливість системи економічної безпеки вчасно, адекватно реагувати на зміни.

Основними завданнями системи управління економічної безпеки промислового підприємства є:

- збір, аналіз, постійний моніторинг показників внутрішнього та зовнішнього середовища;

- моделювання впливу змін навколишнього середовища на діяльність підприємств;

- прогнозування розвитку подій з урахуванням загальноекономічних тенденцій розвитку;

- захист законних прав та інтересів підприємства;

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- виявлення напрямів діяльності конкурентів, партнерів, постачальників та змін у поведінці покупців промислової продукції;
- забезпечення збереження матеріальних цінностей промислового підприємства;
- виявлення, запобігання, припинення можливих протиправних дій з боку працівників, конкурентів, контрагентів;
- захист інформації та комерційних таємниць промислового підприємства.

При управлінні економічною безпекою промислових підприємств доцільно використовувати такі заходи регулювання, як:

- правові, що базуються на нормативно-правових законодавчих документах щодо діяльності промислового підприємства як суб'єкта господарювання та передбачають засади забезпечення його діяльності;
- фінансові, які сприяють формуванню фінансової незалежності та стабільності економічного розвитку підприємства, формування матеріальних цінностей підприємства та належний їх захист;
- інформаційні – передбачають збір, обробку, аналіз інформації для використання її як релевантної інформації при прийнятті управлінських рішень;
- стратегічні, що передбачають розроблення та впровадження стратегічних заходів для запобігання кризовим ситуаціям у діяльності промислового підприємства;
- інноваційні – впровадження інноваційних технологій з метою підвищення ефективності діяльності та підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства;
- виробничі, що передбачають впровадження напрямів для підвищення раціоналізації використання ресурсів та нарощення виробничого потенціалу промислового підприємства;
- маркетингові, що дають можливість за рахунок маркетингових інструментів та комунікацій підвищити конкурентоспроможність промислового підприємства та розширити коло клієнтів.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження дає можливість зазначити, що управління економічною безпекою промислових підприємств повинно відповідати сучасним тенденціям та умовам економічного розвитку, мати гнучкий характер та сприяти максимальному захисту промислового підприємства від можливих загроз та ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Управління економічною системою доцільно запроваджувати відповідно до виокремлених принципів, а саме: цілеспрямованості, адаптивності, інтегрованості, безперервності та оперативності, що дає можливість досягти головної мети управління економічною безпекою промислового підприємства, якою виступає забезпечення ефективного функціонування підприємства, стійкості його розвитку, підвищення конкурентоспроможності, нарощування потенціалу підприємства.

Подальших досліджень у площині управління економічною безпекою промислових підприємств вимагають питання впливу зовнішніх загроз та напрямів їх нівелювання, що пов'язані з воєнними діями на території України внаслідок воєнної агресії з боку Російської Федерації.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В. Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі : монографія / О. В. Ареф'єва. – К. : ФОП Маслаков, 2019. – 342 с.
2. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14, № 2. – С. 138-145.
3. Вовк О. М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичне забезпечення / О. М. Вовк // Приазовський економічний вісник. – 2018. – № 6(11). – С. 120-124.
4. Данченко О. Б. Стратегічне управління у сфері фінансово-економічної безпеки підприємства: методичні положення щодо забезпечення / О. Б. Данченко, Ю. А. Поскрипко // Економіка та суспільство. – 2016. – Вип. 6. – С. 111-116.
5. Ілляшенко О. В. Передумови формування механізму управління системою економічної безпеки підприємства / О. В. Ілляшенко, Ю. С. Погорелов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4(2). – С. 151-156.
6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / Ляшенко О. М. – 2-ге вид., перероб. – К. : НІСД, 2015. – 348 с.
7. Поляков П. А. Структура системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства / П. А. Поляков // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 2. – С. 207-211.
8. Тульчинська С. О. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки / С. О. Тульчинська, О. С. Солосіч // Агросвіт. – 2019. – № 22. – С. 54-59.
9. Тульчинська С. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства / С. Тульчинська, О. Солосіч, В. Чорній // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – Вип. 9. – С. 54-58.
10. Тульчинська С. О. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств : монографія / С. О. Тульчинська, Б. П. Чорній, С. В. Салоїд. – К., 2018. – 170 с.
11. Хімич О. В. Система управління економічною безпекою підприємства / О. В. Хімич // Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова. – 2020. – Т. 25, вип. 6(85). – С. 176-180.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

References

1. Arefieva, O. (2019). *Konkurentospromozhnist pidpriemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori [Competitiveness of enterprises in the international digital space]*.
2. Vasyliiev, O.V., & Meita, V.I. (2013). Formuvannia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpriemstv [Formation of the economic security management system of industrial enterprises]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 2, 138-145.
3. Vovk, O.M. (2018). Upravlinnia rozvytkom systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: teoretychne zabezpechennia [Management of enterprise economic security system development: theoretical aspects]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 6(11), 120-124.
4. Danchenko, O.B., & Poskrypko, Yu.A. (2016). Stratehichne upravlinnia u sferi finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: metodychni polozhennia shchodo zabezpechennia [Strategic management in the field of financial and economic security of the enterprise: methodical regulations regarding provision]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, 6, 111-116.
5. Illiashenko, O.V., & Pohorelov, Yu.S. (2015). Peredumovy formuvannia mekhanizmu upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Prerequisites for the formation of the management mechanism of the economic security system of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 4(2), 151-156.
6. Liashenko, O.M. (2015). *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]* (2nd ed.). NISD.
7. Poliakov, P.A. (2019). Struktura systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu mashynobudivnoho pidpriemstva [The structure of the economic security management system of the machine-building enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 2, 207-211.
8. Tulchynska, S.O., & Solosich, A. (2019). Aktualni problemy pidvyshchennia prybutkovosti komunalnykh pidpriemstv yak faktor ekonomichnoi bezpeky [Actual problems of increasing the profitability of utilities as a factor of economic security]. *Ahrosvit*, 22, 54-59.
9. Tulchynska, S., Solosich, O., & Chorniy, V. (2021). Vplyv didzhytalizatsii upravlinnykh protsesiv na systemu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The impact of digitalization of management processes on the system of economic security of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 9, 54-58.
10. Tulchynska, S.O., Chornii, B.P., & Saloid, S.V. (2018). *Mekhanizm otsiniuvannia zaluchennia investytsiinykh resursiv yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [the mechanism of evaluation of attracting investment resources as a means of ensuring economic security of industrial enterprises]*.
11. Khimich, O.V. (2020). Systema upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [The system of management of economic security of the enterprise]. *ONU imeni I.I. Mechnikova – Herald of I. I. Mechnikov National University*, 6(85)(25), 176-180.

Отримано 09.10.2022

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

UDC 330.1:338.2

JEL Classification: D81

Tatiana TkachenkoPhD in Economics, Associate Professor of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: tatvla@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/00000-0002-2424-6123>Scopus Author ID: [57216484536](https://orcid.org/00000-0002-2424-6123)**MANAGEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM
OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE IN COMPETITIVE CONDITIONS**

Abstract. *It was established that the economic security of the enterprise presupposes the protection of the functioning of the enterprise from negative manifestations of the influence of the external and internal environment and the ability to quickly respond to them to ensure the adaptation of the enterprise to new transformational conditions. Ensuring the economic security of the enterprise requires sufficient deep theoretical knowledge, practical skills and creativity from the manager, all management levels and directly from the employees of the security structures to ensure the efficient and trouble-free functioning of the enterprise. The necessity of managing the system of economic security of an industrial enterprise in competitive conditions has been proven. It is highlighted that the goal of managing the economic security of an industrial enterprise is the development of an effective system of economic security to ensure sustainable economic development of the enterprise in conditions of high competition in the current and strategic periods and the timely possibility of predicting external and internal threats and leveling their negative impact. It was established that the main principles of management of the economic security system of an industrial enterprise should include: goal orientation, adaptability, integration, continuity, efficiency. The main tasks of the economic security management system of an industrial enterprise are: collection, analysis, constant monitoring of indicators of the internal and external environment; modeling the impact of changes in the surrounding environment; forecasting the development of events; protection of legal rights and interests of the enterprise; identifying areas of activity and their changes in the functioning of competitors, partners, suppliers; ensuring the preservation of material assets of an industrial enterprise; information protection. It is highlighted that when managing the economic security of industrial enterprises, it is expedient to use such regulatory measures as: legal, financial, informational, strategic, innovative, production, marketing.*

Keywords: *economic security; competitive conditions; system of economic security; management of economic security; security; economic security of the enterprise.*

References: 11.

Бібліографічний опис для цитування:

Ткаченко Т. Управління системою економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 137-145.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-146-159

УДК 658.14/.17[69:658]

JEL Classification: L74; L21

Микола Руденко

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: mvrudenko@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3134-5354>**МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОЦЕСУ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Анотація. Стаття присвячена методичному інструментарію процесу діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства. Визначено головну мету функціонування системи економічної безпеки будівельного підприємства як гарантування стабільної поточної діяльності підприємства на основі здійснення моніторингу та діагностики рівня економічної безпеки з метою своєчасного виявлення, мінімізації та запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам. Сформульовано функціональні цілі забезпечення досягнення головної мети функціонування системи економічної безпеки. За виділеними функціональними складовими економічної безпеки будівельного підприємства запропонована система одиничних показників та їхніх граничних (рекомендованих) значень, які в сукупності складають систему індикаторів. Визначено діапазони значення рівня інтегрального показника економічної безпеки будівельного підприємства відповідно до теорії Харрінгтона. За запропонованою методикою діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства проведено розрахунки кількісних значень функціональних складових та інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства. Наведено результати розрахунку кількісних значень рівня функціональних складових для ТОВ «Казак» за період 2017–2020 рр. Надано результати групування значень показників рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» для отримання якісного виміру рівня економічної безпеки будівельного підприємства відповідно до теорії Харрінгтона. Побудована графоаналітична модель рівня економічної безпеки будівельного підприємства ТОВ «Казак» за функціональними складовими за період IV кв. 2020 р. Отримано рівняння Брауна для побудови прогнозних значень рівня економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: будівельне підприємство; економічна безпека; мета; моніторинг; діагностика; методичний інструментарій; функціональні складові; індикатори; інтегральний показник; прогноз.

Рис.: 1. Табл.: 7. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Будівельне підприємство розглядається як складна динамічна соціально-економічна система взаємопов'язаних елементів, яка адаптується до умов зовнішнього середовища. Управління економічною безпекою будівельного підприємства передбачає проведення моніторингу та діагностики рівня економічної безпеки. Для проведення якісної діагностики потрібно визначитися з алго-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ритмом її проведення. Для будівельних підприємств існують певні обмеження, які пов'язані з особливостями роботи цих підприємств. Тому виникає необхідність у розробці методичного інструментарію та визначенню оптимального алгоритму проведення діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства з урахуванням особливостей його роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості діяльності підприємств будівельної галузі та забезпечення їхньої економічної безпеки досліджено в працях багатьох науковців. Проблемам оцінки стану економічної безпеки будівельних підприємств присвячено дисертацію Ю. Дзяньбо [1]; питання організація та функціонування системи економічної безпеки підприємств будівельного холдингу досліджено в дисертації О. Коробчинського [2]. Водночас теоретичні основи та сучасні підходи до забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств досліджені у статтях В. Андрієнко, Н. Богдан [3; 4]. Дослідження діагностики загроз економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів проведено в роботі О. Іванків [5]. Питання моніторингу рівня економічної безпеки промислового підприємства досліджено у статті В. Лойко [6]. Проблема стійкості та економічної безпеки національної економіки присвячена монографія В. Маргасової [7]. У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України запропоновано розраховувати рівень економічної безпеки за функціональними складовими [8]. Розрахунок рівня економічної безпеки запропоновано проводити на рівні національної економіки. Для визначення рівня економічної безпеки будівельного підприємства у процесі діагностики доцільно запропонувати інший алгоритм розрахунків.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичного інструментарію процесу діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства.

Результати дослідження. При формуванні системи економічної безпеки будівельного підприємства потрібно враховувати техніко-технологічні особливості функціонування будівельних підприємств. Головною метою функціонування системи економічної безпеки будівельного підприємства є гарантування стабільної поточної діяльності підприємства на основі здійснення моніторингу та діагностики рівня економічної безпеки з метою своєчасного виявлення, мінімізації та

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам. Для забезпечення досягнення головної мети функціонування системи економічної безпеки будівельного підприємства сформульовані такі функціональні цілі:

- формування системи економічної безпеки на підприємстві, визначення працівників та підрозділів, які відповідають за підтримання системи економічної безпеки в належному стані;
- формування інформаційних потоків для постійного моніторингу за рівнем економічної безпеки на підприємстві;
- здійснення моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища на наявність загроз та ризиків;
- ідентифікація загроз та ризиків, їх оцінка та ранжування;
- збір та обробка інформації і підготовка даних для проведення розрахунків поточного рівня економічної безпеки будівельного підприємства;
- проведення розрахунків рівня економічної безпеки будівельного підприємства за обраною методикою;
- розробка заходів (за необхідності) для покращення рівня економічної безпеки будівельного підприємства, визначення обсягів їх фінансового забезпечення та відповідальних за впровадження заходів у діяльність підприємства;
- розрахунок прогнозного значення рівня економічної безпеки будівельного підприємства на визначений термін часу;
- здійснення запланованих заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки будівельного підприємства;
- аналіз поточної ситуації на підприємстві на внесення коригувань (за необхідності) у процес функціонування системи економічної безпеки будівельного підприємства.

Процес діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства базується на процесі моніторингу. Процес моніторингу здійснюється безперервно протягом усього часу діяльності будівельного підприємства. За розробленою схемою руху інформаційних потоків інформація про стан окремих показників діяльності будівельного підприємства надходить до фахівця з економічної безпеки. Інформація завантажується в електронну базу накопичення інформації для визначення рівня економічної безпеки. Наприкінці кожного місяця за визначеним алгоритмом розраховується рівень економічної безпеки будівельного підприємства. Результати розрахунків надаються керівництву буді-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

вельного підприємства. Після обговорення та прийняття рішень щодо проведення або не проведення певних заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки, відбувається процес розрахунку прогнозного рівня економічної безпеки будівельного підприємства з урахуванням запропонованих заходів (або без урахування таких заходів, якщо прийнято рішення щодо недоцільності їх здійснення).

Метою процесу управління рівнем економічної безпеки будівельного підприємства є визначення бажаного та можливого стану системи економічної безпеки, який може бути досягнутий, за умови запобігання виникненню загроз економічній безпеці та забезпечення стабільного розвитку підприємства. Управління рівнем економічної безпеки будівельного підприємства доцільно здійснювати за виділеними функціональними складовими: фінансово-інвестиційною, техніко-технологічною, управлінською та кадрово-інтелектуальною, інформаційною, інноваційною, інтерфейсною, нормативно-правовою, силовою. Для прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня економічної безпеки будівельного підприємства здійснюється процес діагностики. Запропоновано такі етапи проведення діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства.

Етап 1. Формування системи одиничних показників (індикаторів) за функціональними складовими.

Етап 2. Розрахунок кількісних значень одиничних показників (індикаторів) за функціональними складовими.

Етап 3. Формування рівнянь функцій Харрінгтона за індикаторами для зведення їх значень до єдиних меж вимірювання [9].

Етап 4. Розрахунок кількісних значень рівня функціональних складових.

Етап 5. Розрахунок інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства.

Етап 6. Визначення стану рівня економічної безпеки будівельного підприємства за допомогою теорії Харрінгтона [9].

Етап 7. Прийняття управлінських рішень щодо розробки заходів для покращення рівня окремих функціональних складових економічної безпеки та підвищення рівня економічної безпеки будівельного підприємства.

Етап 8. Прогнозування рівня економічної безпеки будівельного підприємства з урахуванням запропонованих заходів [10].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

За виділеними функціональними складовими економічної безпеки будівельного підприємства запропонована наступна система індикаторів (табл. 1).

Таблиця 1

**Система одиничних показників економічної безпеки
будівельного підприємства**

Інтегральний показник рівня економічної безпеки будівельного підприємства	<i>Групові показники</i>	<i>Одиничні показники</i>
	1. Показник рівня фінансово-інвестиційної безпеки	1.1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності 1.2. Коефіцієнт автономії 1.3. Коефіцієнт рентабельності активів 1.4. Коефіцієнт прибутковості інвестицій
	2. Показник рівня техніко-технологічної безпеки	2.1. Коефіцієнт придатності основних засобів 2.2. Коефіцієнт активної частини основних засобів 2.3. Коефіцієнт ступеня відповідності технологій підприємства світовим стандартам 2.4. Коефіцієнт ефективності завантаження виробничого обладнання за часом та продуктивністю
	3. Показник рівня управлінської та кадрово-інтелектуальної безпеки	3.1. Показник ефективності управління 3.2. Показник ефективності персоналу 3.3. Коефіцієнт стабільності складу працівників 3.4. Показник продуктивності праці працівників
	4. Показник рівня інформаційної безпеки	4.1. Коефіцієнт технічної забезпеченості передачі інформації 4.2. Коефіцієнт швидкості передачі інформації від управлінського апарату до підлеглих 4.3. Коефіцієнт впливу неформальної інформації на управлінські рішення 4.4. Коефіцієнт ефективності системи документообороту на підприємстві
	5. Показник рівня інноваційної безпеки	5.1. Коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності підприємства 5.2. Коефіцієнт вагомості інноваційних продуктів
	6. Показник рівня інтерфейсної безпеки	6.1. Коефіцієнт виконання договірних зобов'язань постачальниками 6.2. Коефіцієнт виконання договірних зобов'язань підприємством
	7. Показник рівня нормативно-правової безпеки	7.1. Коефіцієнт дотримання норм законодавства 7.2. Коефіцієнт ефективності системи охорони праці на підприємстві
	8. Показник рівня силової безпеки	8.1. Коефіцієнт ефективності захисту активів 8.2. Коефіцієнт ефективності захисту працівників

Джерело: складено автором.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Для кожного одиничного показника сформовано формули для розрахунку його кількісного значення та наведено рекомендовані або граничні величини (табл. 2).

Таблиця 2

**Рекомендовані значення одиничних показників (індикаторів)
економічної безпеки будівельного підприємства**

Одиничний показник	Рекомендовані значення
1.1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$\geq 0,2-0,25$
1.2. Коефіцієнт автономії	$\geq 0,5$
1.3. Коефіцієнт рентабельності активів	>0 і зростає
1.4. Коефіцієнт прибутковості інвестицій	$>1,1$ і зростає
2.1. Коефіцієнт придатності основних засобів	$\rightarrow 1$
2.2. Коефіцієнт активної частини основних засобів	$\rightarrow 1$
2.3. Коефіцієнт ступеня відповідності технологій підприємства світовим стандартам	$>0,5$ і зростає
2.4. Коефіцієнт ефективності завантаження виробничого обладнання за часом та продуктивністю	$>0,5$ і зростає
3.1. Показник ефективності управління	>0 і зростає
3.2. Показник ефективності персоналу	>0 і зростає
3.3. Коефіцієнт стабільності складу працівників	$\rightarrow 1$
3.4. Показник продуктивності праці працівників	зростає
4.1. Коефіцієнт технічної забезпеченості передачі інформації	$\rightarrow 1$
4.2. Коефіцієнт швидкості передачі інформації від управлінського апарату до підлеглих	$\rightarrow 1$
4.3. Коефіцієнт впливу неформальної інформації на управлінські рішення	$\rightarrow 0$
4.4. Коефіцієнт ефективності системи документообороту на підприємстві	$\rightarrow 1$
5.1. Коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності підприємства	$\rightarrow 1$
5.2. Коефіцієнт вагомості інноваційних продуктів	$\rightarrow 1$
6.1. Коефіцієнт виконання договірних зобов'язань постачальниками	$\rightarrow 1$
6.2. Коефіцієнт виконання договірних зобов'язань підприємством	$\rightarrow 1$
7.1. Коефіцієнт дотримання норм законодавства	$\rightarrow 1$
7.2. Коефіцієнт ефективності системи охорони праці на підприємстві	$\rightarrow 1$
8.1. Коефіцієнт ефективності захисту активів	$\rightarrow 1$
8.2. Коефіцієнт ефективності захисту працівників	$\rightarrow 1$

Джерело: складено автором.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Після отримання результатів розрахунків фактичні кількісні значення одиничних показників порівнюються з рекомендованими або граничними величинами цих значень та відбираються показники з найбільшими кількісними відхиленнями. Визначається ступінь загрози цих показників для рівня економічної безпеки. Далі за визначеним алгоритмом проводяться розрахунки кількісного значення функціональних складових і інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства. Кількісні значення рівнів функціональних складових та інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства переводяться у якісний вимір відповідно до теорії Харрінгтона (табл. 3).

Таблиця 3

Діапазони значення рівня інтегрального показника економічної безпеки будівельного підприємства відповідно до теорії Харрінгтона

<i>Діапазон значень</i>	<i>Характеристика оцінки</i>
0,00 – 0,19	незадовільний рівень економічної безпеки підприємства
0,20 – 0,36	низький рівень економічної безпеки підприємства
0,37 – 0,62	задовільний рівень економічної безпеки підприємства
0,63 – 0,79	добрий рівень економічної безпеки підприємства
0,80 – 1,00	відмінний рівень економічної безпеки підприємства

Джерело: запропоновано автором на основі теорії Харрінгтона [9].

Інформація про загрозовий стан окремих показників доводиться до керівництва будівельного підприємства для наступного прийняття управлінських рішень. Якщо приймаються рішення про проведення заходів щодо усунення загроз економічній безпеці будівельного підприємства, то процес розрахунків інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства проводиться повторно з урахуванням нових даних.

За запропонованою методикою діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства проведено розрахунки кількісних значень функціональних складових та інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства (табл. 4).

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Таблиця 4

**Результати розрахунку кількісних значень рівня
функціональних складових для ТОВ «Казак»
за період 2017–2020 рр.**

Період	Назва функціональної складової економічної безпеки будівельного підприємства								Інтегральний показник економічної безпеки
	фінансово-інвестиційна	техніко-технологічна	управлінська та кадрово-інтелектуальна	інформаційна	інноваційна	інтерфейсна	нормативно-правова	силова	
II кв. 2017 р.	0,7356	0,4375	0,7234	0,8467	0,2431	0,8873	1,0000	0,7656	0,8073
III кв. 2017 р.	0,6218	0,4591	0,6817	0,7947	0,2267	0,6522	1,0000	0,7763	0,7773
IV кв. 2017 р.	0,6673	0,5217	0,7168	0,7483	0,1894	0,8305	1,0000	0,6987	0,7844
I кв. 2018 р.	0,6529	0,5746	0,5814	0,6919	0,2531	0,8644	1,0000	0,7234	0,7918
II кв. 2018 р.	0,4723	0,5329	0,5782	0,4891	0,2276	0,6746	1,0000	0,7982	0,7435
III кв. 2018 р.	0,6581	0,5614	0,5836	0,5390	0,2835	0,8396	0,8897	0,8341	0,7843
IV кв. 2018 р.	0,3927	0,5472	0,6092	0,5471	0,2981	0,5124	1,0000	0,8499	0,7465
I кв. 2019 р.	0,5729	0,5837	0,6561	0,5209	0,2565	0,6634	0,8943	0,8612	0,7691
II кв. 2019 р.	0,5376	0,6108	0,6378	0,5580	0,1983	0,6907	0,8876	0,8902	0,7609
III кв. 2019 р.	0,4859	0,6763	0,6403	0,5339	0,2712	0,6973	1,0000	0,9216	0,7821
IV кв. 2019 р.	0,5571	0,6889	0,6882	0,6673	0,3133	0,7945	1,0000	0,9567	0,8202
I кв. 2020 р.	0,5362	0,6843	0,7315	0,8489	0,3365	0,8471	0,8893	0,9786	0,8356
II кв. 2020 р.	0,5891	0,6564	0,7576	0,8579	0,2945	0,8796	1,0000	0,9857	0,8423
III кв. 2020 р.	0,3741	0,5807	0,7459	0,8693	0,3456	0,8843	1,0000	0,9877	0,8209
IV кв. 2020 р.	0,4082	0,6065	0,7187	0,8726	0,3726	0,8921	1,0000	0,9965	0,8307

Джерело: розраховано автором.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

За проведенням аналізом динаміки рівня функціональних складових економічної безпеки будівельного підприємства ТОВ «Казак» у кількісному вимірі можна зробити висновок, що найбільший рівень безпеки у IV кв. 2020 р. підприємство має за нормативно-правовою складовою, а найнижчий рівень безпеки – за інноваційною складовою. Загальна динаміка зміни кількісних значень рівнів функціональних складових будівельного підприємства ТОВ «Казак» за досліджуваний період (II кв. 2017 р. – IV кв. 2020 р.) має позитивну тенденцію зростання кількісних значень показників. Результати групування значень показників рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» для отримання якісного виміру рівня економічної безпеки будівельного підприємства відповідно до теорії Харрінгтона (табл. 5).

Таблиця 5

Діапазони якісного значення рівня інтегрального показника економічної безпеки будівельного підприємства ТОВ «Казак» відповідно до теорії Харрінгтона

<i>Кількість періодів</i>	<i>Питома вага кількості періодів, %</i>	<i>Діапазони значень за розрахунками</i>	<i>Діапазон значень за теорію Харрінгтона</i>	<i>Характеристика оцінки</i>
0 періодів	0	немає	0,00 – 0,19	незадовільний рівень економічної безпеки підприємства
0 періодів	0	немає	0,20 – 0,36	низький рівень економічної безпеки підприємства
0 періодів	0	немає	0,37 – 0,62	задовільний рівень економічної безпеки підприємства
9 періодів	0,60	0,7435 - 0,7918	0,63 – 0,79	добрий рівень економічної безпеки підприємства
6 періодів	0,40	0,8073 - 0,8423	0,80 – 1,00	відмінний рівень економічної безпеки підприємства
Разом 15 періодів	100, 00	-	-	-

Джерело: розраховано автором.

За аналізом значень інтегрального показника рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» у якісному вимірі за досліджуваний період (II кв. 2017 р. – IV кв. 2020 р.) можна зробити висновок, що більшість періодів підприємство мало «добрий» рівень економічної безпеки. Рівень економічної безпеки ТОВ «Казак» має позитивну тенденцію до зростання з «доброго» рівня до «відмінного» рівня.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

За проведеним аналізом кількісних та якісних значень інтегрального показника рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» за 15 кварталів проведено систематизацію загроз економічній безпеці будівельного підприємства (табл. 6).

Таблиця 6

Систематизація виявлених проблем в управлінні рівнем економічної безпеки ТОВ «Казак»

<i>Назва підприємства</i>	<i>Характеристика виявлених проблем</i>
ТОВ «Казак»	1. Низький рівень інноваційної складової. Найвище значення показника інноваційної безпеки за період II кв. 2017 р. по IV кв. 2020 р. 0,3726 у IV кв. 2020 р. Рекомендоване значення показника близько до Найвищий рівень інноваційної складової економічної безпеки становив 37,26 % від рекомендованого значення. 2. Значне зниження рівня фінансово-інвестиційної складової на 44,51 %, за період 15 кварталів: з 0,7356 у II кв. 2017 р. до 0,4082 у IV кв. 2020 р.

Джерело: складено автором.

Графоаналітична модель рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» за період IV кв. 2020 р. надає можливість наочно побачити рівень економічної безпеки підприємства (рис. 1).

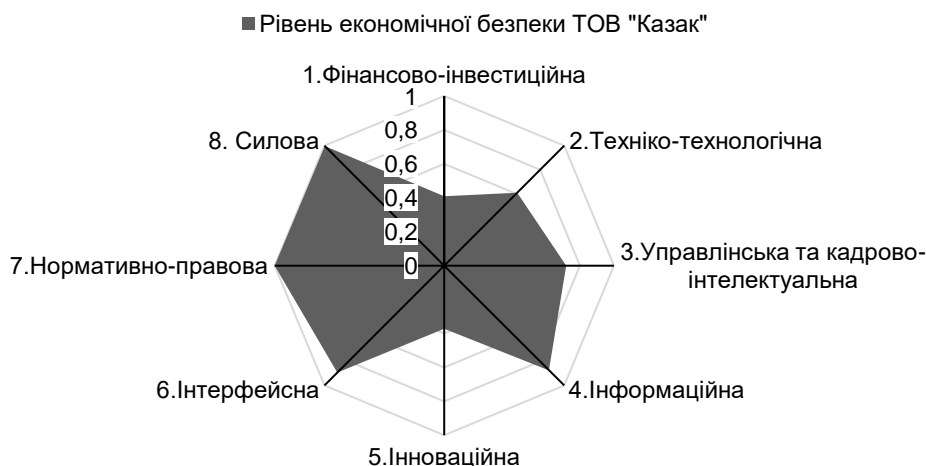

Рис. 1. Графоаналітична модель рівня економічної безпеки будівельного підприємства ТОВ «Казак» за функціональними складовими за період IV кв. 2020 р.

Джерело: складено автором.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

За визначеним алгоритмом отримано рівняння Брауна для побудови прогнозних значень рівня економічної безпеки підприємства (формула (1)).

$$K \text{ ек.безп.} = 0,8110 - 0,0006 * t, \quad (1)$$

де t – крок для розрахунків, приймається рівним 1 (I квартал).

За розрахованими кількісними значеннями прогнозного рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» визначено якісний їх вимір (табл. 7).

Таблиця 7

Прогнозні значення рівня економічної безпеки ТОВ «Казак» у якісному вимірі на наступні періоди

Назва будівельного підприємства	Прогнозне значення рівня економічної безпеки на початок періоду	Якісна оцінка рівня економічної безпеки будівельного підприємства за теорією Харрінгтона	Прогнозне значення рівня економічної безпеки на кінець періоду	Якісна оцінка рівня економічної безпеки будівельного підприємства за теорією Харрінгтона
ТОВ «Казак»	0,8104	відмінний рівень	0,8062	відмінний рівень

Джерело: складено автором.

Прогнозний рівень економічної безпеки ТОВ «Казак» залишається на «відмінному» рівні, тому можна запропонувати керівництву дотримуватися досягнутого рівня економічної безпеки, проте звернути увагу на рівень інноваційної та фінансово-інвестиційної складових економічної безпеки.

Висновки та пропозиції. Система економічної безпеки будівельного підприємства є складною, комплементарною, динамічною системою, яка потребує здійснення постійного моніторингу за станом економічної безпеки будівельного підприємства, діагностики цього стану в певні періоди часу, розробки заходів щодо виявлених загроз, планування достатнього фінансування процесу проведення цих заходів, здійснення заходів і знову здійснення процесу моніторингу та діагностики. Реалізація запропонованого методичного інструментарію на практиці надає можливість отримати вичерпну інформацію про стан економічної безпеки будівельного підприємства та інформацію про можливі джерела загроз його стабільному функціонуванню, сформулювати та реалізувати комплекс рекомендацій щодо подолання негативних тенденцій розвитку на основі своєчасного реагування на їх прояв. Розроблені рекомендації відображаються в положеннях стратегії

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

безпечного розвитку підприємства. З метою її ефективної реалізації на підприємстві відбувається закріплення обов'язків, повноважень та відповідальності виконавців. На основі проведених розрахунків інтегрального показника рівня економічної безпеки будівельного підприємства визначається якісний показник стану економічної безпеки будівельного підприємства та розробляється стратегія подальшого розвитку будівельного підприємства.

Список використаних джерел

1. Дзяньбо Ю. Оцінка стану забезпечення економічної безпеки корпоративних підприємств будівельної галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ю. Дзяньбо. – Х., 2015. – 23 с.
2. Коробчинський О. Л. Організація та функціонування системи економічної безпеки підприємств будівельного холдингу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О. Л. Коробчинський ; Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К., 2010. – 19 с.
3. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств / В. М. Андрієнко // Будівельне виробництво. – 2013. – № 55. – С. 14–22.
4. Богдан Н. М. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємств будівельного комплексу в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем [Електронний ресурс] / Н. М. Богдан // Ефективна економіка. – 2012. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1434>.
5. Іванків О. Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напруги їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів / О. Іванків // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – № 1. – С. 44–45.
6. Лойко В. В. Моніторинг рівня економічної безпеки промислового підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Лойко // Ефективна економіка. – 2015. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4446>.
7. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління / В. Г. Маргасова. – Чернівці : Десна Поліграф. 2014. – 416 с.
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
9. Harrington E. C. The Desirability Function. Industrial Quality Control / E. C. Harrington. – April, 1965. – Pp. 494–498.
10. Іванова Н. І. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Н. І. Іванова ; Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля». – Дніпро, 2018. – 544 с.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

References

1. Dzanbo, Yu. (2015). *Otsinka stanu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky korporatyvnykh pidpriemstv budivelnoi haluzi* [Assessment of the state of economic security of corporate enterprises in the construction industry] (PhD Thesis, Economics and management of enterprises (by type of economic activity)).
2. Korobchinsky, O.L. (2010). *Orhanizatsiia ta funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv budivelnoho kholdynhu* [Organization and functioning of the system of economic security of construction holding companies] (PhD Thesis, Business Economics, University of Economics and Law "KROK").
3. Andrienko, V.M. (2013). *Suchasni pidkhody do zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpriemstv* [Modern approaches to ensuring the economic security of construction companies]. *Budivelne vyrobnytstvo – Construction production*, 55, 14–22.
4. Bogdan, N.M. (2012). *Teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv budivelnoho kompleksu v protsesi vzaiemodii iz zovnishnim seredovyschem* [Theoretical aspects of ensuring economic security of construction companies in the process of interaction with the external environment]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 10. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1434>.
5. Ivankiv, O. (2016). *Diagnosis of the threat to economic security of the enterprise and directions of their leveling in the context of European integration processes* [Diagnostics of threats to the economic security of the enterprise and directions for their leveling in the conditions of European integration processes]. *Ekonomichni chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 1, 44–45.
6. Loiko, V.V. (2015). *Diahnostyka zahrozy ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva y napriamy yikh niveliuvannia v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv* [Monitoring the level of economic security of an industrial enterprise]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4446>.
7. Margasova, V.G. (2014). *Systema zabezpechennia stijkosti natsional'noi ekonomiky ta ii bezpeky: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia* [The system of ensuring the stability of the national economy and its security: theory, methodology, management practice]. Desna Polygraph.
8. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine], Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
9. Harrington, E.C. (1965). *The Desirability Function*. *Industrial Quality Control* (pp. 494–498).
10. Ivanova, N.I. (2018). *Prohnozuvannia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky: rehionalnyi aspekt* [Forecasting the economic security of the national economy: the regional aspect] (Doctor Thesis, Economics and management of enterprises (by type of economic activity)). Alfred Nobel University.

Отримано 26.08.2022

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

UDC 658.14/.17[69:658]

JEL Classification: L74; L21

Mykola Rudenko

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mvrudenko@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3134-5354>**METHODICAL TOOLS FOR THE PROCESS OF DIAGNOSTICS
OF THE LEVEL OF ECONOMIC SAFETY
OF A CONSTRUCTION ENTERPRISE**

Abstract. *The article is devoted to the methodological tools of the process of diagnosing the level of economic security of a construction company. The main purpose of the economic security system of a construction company as a guarantee of stable current activities of the company based on monitoring and diagnosing the level of economic security in order to timely identify, minimize and prevent internal and external threats. The functional goals of ensuring the achievement of the main goal of the economic security system are formulated. According to the selected functional components of economic security of the construction company, a system of unit indicators and their limit (recommended) values is proposed, which together constitute a system of indicators. The ranges of values of the level of the integrated indicator of economic security of the construction enterprise according to Harrington's theory are defined. According to the proposed method of diagnosing the level of economic security of the construction company, calculations of quantitative values of the functional components and the integrated indicator of the level of economic security of the construction company. The results of calculating the quantitative values of the level of functional components for LLC "Kazak" for the period 2017 - 2020 are presented. A graph-analytical model of the level of economic security of the construction company LLC "Kazak" by functional components for the period of 4 sq. M. 2020 Brown's equation is obtained to build predictive values of the level of economic security of the enterprise.*

Key words: *construction enterprise; economic security; purpose; monitoring; diagnostics; methodical tools; functional components; indicators; integrated indicator; forecast.*

Fig.: 1. Table: 7. References: 10.

Бібліографічний опис для цитування:

Руденко М. Методичний інструментарій процесу діагностики рівня економічної безпеки будівельного підприємства. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 145-159.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-160-177

УДК [336.76:004]:330.567.28

JEL Classification: E44; R20; O14

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). Scopus Author ID: [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

Наталія Холявко

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: nateco@meta.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-7233>
ResearcherID: [G-6951-2014](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233). Scopus Author ID: [56912328200](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233)

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>
ResearcherID: [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129). Scopus Author ID: [57221967563](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129)

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ПЕРЕВАГИ
ТА РИЗИКИ ДЛЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ**

Анотація. У статті проаналізовано особливості цифровізації ринку фінансових послуг. Зокрема, виокремлено та систематизовано основні наслідки активного використання інформаційно-комунікаційних технологій банківськими й небанківськими установами для їхнього розвитку, сфери фінансових послуг і національної економіки. Також акцентовано на базових перевагах і недоліках використання таких технологій різними суб'єктами господарювання, насамперед домогосподарствами. Досліджені основні деструктивні наслідки для домогосподарств від цифровізації фінансових послуг. Відповідно проведено обґрунтування впливу цифрових технологій на стан інформаційної безпеки домогосподарств у сучасних умовах тотального використання таких технологій на ринку фінансових послуг.

Ключові слова: домогосподарство; ринок фінансових послуг; інформаційна безпека; цифровізація; інформаційно-комунікаційні технології.

Рис.: 2. Бібл.: 23.

Постановка проблеми. Цифрові технології сьогодні відіграють одну з ключових ролей у розвитку національної економіки, усієї фінансової сфери будь-якої розвинутої країни. Особливо наслідки цифровізації економічних відносин відчуються у сфері фінансових

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

послуг, у межах якої кредитні та інвестиційні установи намагаються максимально використати потенціал цих технологій та підвищити якість послуг, які ними надаються.

Безперечно, фінансова сфера вже сьогодні значно трансформувалася під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, впровадження яких вимагало від фінансових посередників зміни підходів до обслуговування клієнтів, інколи стратегій розвитку та взагалі бізнес-моделей функціонування. Загалом окреслені технології дозволяють отримати переваги всім учасникам ринку фінансових послуг. Проте також при впровадженні цифрових інновацій виникають і певні складнощі й негативні наслідки від тотальної цифровізації фінансової сфери.

Домогосподарства є одними з найбільш важливих економічних суб'єктів для розвитку ринку фінансових послуг. Безумовно, значною мірою впровадження сучасних технологій у свою роботу зумовлено бажанням фінансових установ підвищити якість надання послуг і таким чином підвищити рівень власної конкурентоспроможності з метою забезпечення умов для стратегічного та довгострокового розвитку в майбутньому. Проте для домогосподарств цифровізація сфери фінансових послуг також несе певні загрози та ризики, виникнення яких може негативно вплинути на їхній фінансовий стан, збереження конфіденційної особистої, зокрема й фінансової, інформації.

Саме тому значна кількість зусиль фінансових компаній спрямована на забезпечення максимального захисту власної діяльності, інформації про клієнтів. Однак періодичні випадки, що спостерігаються в цій сфері, втрати коштів клієнтами банківських і небанківських установ засвідчують наявність досить складних та системних проблем у цьому напрямку. Це й зумовлює необхідність проведення додаткових досліджень з метою теоретичного та прикладного опису основних загроз цифровізації передусім для домогосподарств у процесі отримання фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі цифрових технологій у процесі надання фінансових послуг домогосподарствам сьогодні активно досліджуються науковцями, до яких насамперед належать: А. Жаворонок, С. Міщенко, С. Науменкова, Н. Пантелєєва, А. Сірко, В. Сємєова, Н. Федорова, Р. Щур.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У своїх роботах такі науковці, як І. Білоус, О. Вінник, С. Єгорицева, Ю. Панкратова, Н. Пацурія, А. Полторак, Б. Пшик, Г. Чміль розглядають питання виникнення потенційних загроз та ризиків від використання цифрових технологій у фінансовій сфері банківськими й небанківськими установами, а також негативний вплив для інших економічних суб'єктів від потенційних зазначених перешкод.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання науковців у сфері дослідження особливостей впливу цифровізації на ринок фінансових послуг, аналізу наслідків для такої сфери від активного використання фінансовими установами інформаційно-комунікаційних технологій, актуальними залишаються питання поглиблення теоретичних положень обґрунтування загроз для домогосподарств, які можуть виникати при використанні ними сучасних фінансових послуг, що надаються на основі активного залучення зазначених технологій.

Мета статті є аналіз сучасних тенденцій цифровізації ринку фінансових послуг та виокремлення і опис основних ризиків використання таких послуг домогосподарствами.

Виклад основного матеріалу. Отже, ринок фінансових послуг є складною макроекономічною системою, яка сьогодні розвивається в складних умовах функціонування банківських і небанківських установ. Загалом такий ринок можна розглядати як сукупність економічних відносин, що виникають у процесі реалізації нематеріальної форми результатів взаємодії, яким притаманна споживча вартість, між суб'єктами в процесі задоволення одними учасниками (виробниками) фінансових потреб інших (споживачів) на взаємовигідній основі узгодження їхніх інтересів власним коштом, рахунок клієнтів або коштом залучених фінансових ресурсів інших суб'єктів відповідно до чинного законодавства з метою отримання прибутку, збереження вартості активів або досягнення соціального ефекту від реалізації такої взаємодії [6, с. 40].

Цифрові технології сьогодні дійсно пронизують фактично всі сфери суспільних відносин. Особливо їхній вплив відчувається в економічній сфері, де застосування передових інформаційних інновацій дає можливість суб'єктам господарювання забезпечити підвищення власної ефективності, рівня конкурентоспроможності. Відповідно у фінансовій сфері використання потенціалу таких технологій є більш ніж

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

важливим для фінансових установ, враховуючи досить високий рівень конкуренції між ними. Саме активна роль цих установ у розробці, адаптації, модернізації та використанні цифрових технологій у власній роботі забезпечили досить високі темпи цифровізації всієї сфери фінансових послуг. До загальних наслідків активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій банківськими й небанківськими установами нині належать такі:

1) можливість зберігати та ефективно використовувати великі обсяги фінансової інформації, які постійно збільшуються в результаті роботи фінансових установ;

2) можливість раціонально будувати бізнес-процеси на основі глибокого аналізу доступної та вже акумульованої від клієнтів фінансової інформації;

3) підвищення якості процесів управління ризиками фінансових установ, що позитивно впливає на їхній фінансовий стан і ефективність функціонування;

4) краща взаємодія між фінансовими установами та іншими учасниками ринку фінансових послуг, які надають додаткові послуги таким установам: Бюро кредитних історій, рейтингові агентства;

5) можливість збору більших обсягів інформації про потенційних клієнтів, що дозволяє прийняти більш раціональні та виважені рішення;

6) зручність взаємодії між фінансовими установами та їх клієнтами, цифровізація процесів надання фінансових послуг;

7) цифровізація сфери платежів, що дозволяє забезпечити миттєвість розрахунків між клієнтами, сплату їхніх зобов'язань перед фінансовими установами;

8) можливість використовувати значні обсяги макроекономічної інформації органами державної влади для виявлення системних потенційних кризових явищ на ринку фінансових послуг та їх вчасного запобігання. Наприклад, Комісія з цінних паперів і бірж США використовує алгоритми обробки великих даних для оперативної ідентифікації аномалій у біржовій торгівлі та запобігання появі критично небезпечних фінансових «бульбашок» [14; 19, с. 8; 1].

Окремо для домогосподарств цифровізація сфери фінансових послуг дозволяє отримати такі конструктивні переваги:

– підвищений рівень приватності проведення фінансових операцій;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- постійний доступ до здійснення фінансових послуг, зручність зберігання всіх платежів та інших операцій в архівах;
- скорочення часу для здійснення фінансових операцій, кращий рівень доступності до інформації фінансових установ;
- зростання рівня моніторингу власних коштів, отримання постійних повідомлень про стан рахунку, перекази коштів, їх зарахування від фінансової установи;
- нагадування від банківських та небанківських установ клієнтам про наступні платежі за зобов'язаннями за чинними угодами;
- можливість здійснювати фінансові операції та керувати власними коштами за допомогою смартфона, в режимі онлайн;
- підвищений рівень доступності позикових коштів;
- простота здійснення розрахунків, переказів, оплати рахунків;
- нові та зручні інструменти для підприємців;
- широкий спектр додаткових фінансових послуг, які можна отримати, використовуючи онлайн-додатки (страхування, інвестування, депозити);
- можливість здійснювати операції з різними видами валют у різних країнах світу тощо [12; 13].

Проте, крім явних переваг для фінансової сфери, як засвідчує досвід, цифрові технології сприяють виникненню і нових загроз для як виробників, так і споживачів фінансових послуг. Особливо важливим стають питання безпеки у сфері надання фінансових послуг домогосподарствам, де рівень шахрайства, втрат може бути досить високим, а вирішення проблем займати значний період, враховуючи велику кількість таких клієнтів у фінансових установ. Також забезпечення надійності фінансових трансакцій, захисту інформації для домогосподарств є одним із компонентів формування репутації фінансової компанії, що в будь-якому випадку впливає на якість її роботи та формування умов для довгострокового розвитку у майбутньому. На рис. 1 представлена схема можливих потенційних загроз для домогосподарств у процесі використання ними фінансових послуг за допомогою цифрових технологій.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

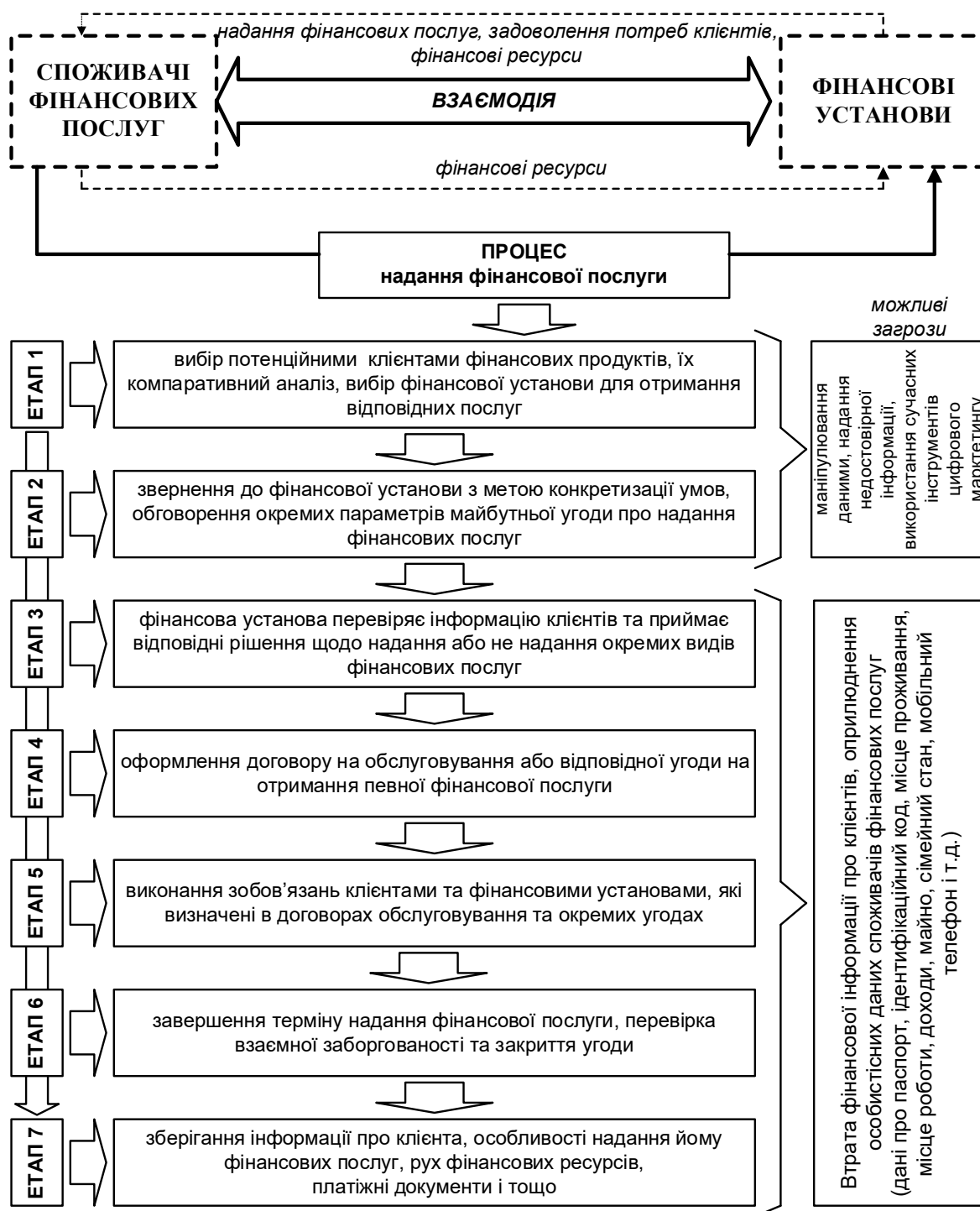

Рис. 1. Загрози для домогосподарств у процесі використання ними фінансових послуг

Джерело: складно авторами з урахуванням [2; 3; 21].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Таким чином, можна констатувати, що цифровізація сфери фінансових послуг сприяла формуванню значної кількості ризиків різної природи для всіх економічних суб'єктів, включаючи й самі банківські, і небанківські фінансові установи. Проведемо більш детальний розгляд саме загроз та ризиків цифрової трансформації ринку фінансових послуг для домогосподарств. На наш погляд, їх сукупність доцільно розподілити на дві групи: індивідуальні та системні.

Індивідуальні перешкоди являють собою потенційні загрози для домогосподарств, які можуть виникати у процесі використання цифрових технологій з урахуванням конкретних особистісних особливостей людини. Серед їх, на наш погляд, варто виокремити такі:

- 1) недостатній рівень цифрової грамотності;
- 2) наявність цифрової нерівності в суспільстві та різний доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, який визначається територією проживання домогосподарств;
- 3) рівень доходу для придбання необхідними мобільними девайсами, які дозволяють використовувати цифрові можливості фінансових установ та ін. [8; 16; 22].

До системних ризиків використання цифрових технологій, які можуть призвести до деструктивних наслідків для домогосподарств у процесі використання фінансових послуг, можна віднести такі:

- 1) хакерські дії, втрата індивідуальної фінансової інформації;
- 2) поширення фейкової інформації щодо функціонування фінансових установ, використання назв банків, небанківських установ для надсилання повідомлень шахрайського типу;
- 3) маніпулювання людською свідомістю, що може здійснюватися на основі використання новітніх цифрових технологій впливу на поведінку людини (контекстна реклама, маніпулювання фактами, статистичною інформацією);
- 4) кібератаки на роботу фінансових установ, які призводять до втрати індивідуальної інформації клієнтів, яка може поширюватися у відкритому доступі в подальшому;
- 5) психологічний вплив з метою схилення домогосподарств до нерациональної поведінки у сфері прийняття фінансових рішень унаслідок використання сучасних цифрових технологій (чат-боти, дзвінки і т. ін.) [4; 11].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Системі ризику є загальними для всіх домогосподарств і всієї сфери фінансових послуг. Проте в їх реалізації також враховуються індивідуальні чинники домогосподарств. При цьому цифрові технології дозволяють здійснювати швидке опрацювання значних масивів даних про клієнтів фінансових установ з подальшим їх цілеспрямованим використанням на різних групах споживачів фінансових послуг. Також зазначимо, що цифрові технології значно ускладнюють процес виявлення та ідентифікації шахраїв, що вимагає від фінансових установ більших фінансових ресурсів, часу, а отже, клієнти можуть довго очікувати рішення про повернення втрачених ними коштів.

Безумовно, більша частина ризиків для домогосподарств від цифровізації сфери фінансових послуг пов'язана з втратою особистої інформаційної безпеки, що може відбуватися в результаті поширення відповідної фінансової інформації про клієнтів. Розглянемо більш детально питання інформаційної безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг. Для цього розглянемо спочатку сутність інформаційної безпеки. Представимо декілька підходів до розгляду цього поняття:

1) інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, при якому досягається інформаційний розвиток (технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний тощо), за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди [10, с. 11];

2) інформаційна безпека – це такий стан захищеності життєво важливих інтересів, а отже, й інформаційної озброєності держави, суспільства, особистості, за якого жодні інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки й дії, що призводять до негативних відхилень на шляху до стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів [18];

3) інформаційна безпека – представляє собою стан захищеності потреб в інформації особистості, суспільства й держави, при якому забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз [5, с. 46-48];

4) інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігають нанесенню шкоди через: неповноту, невчасність і недостовірність використовуваної інформації; негативний інформаційний вплив; негативні

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації [17].

Отже, інформаційна безпека є багатоаспектним поняттям, яка характеризує розвиток інформаційних систем в умовах непередбачуваності та постійного впливу ендогенних та екзогенних чинників. Відповідно інформаційна безпека особистості є одним із компонентів загальної системи інформаційної безпеки і відіграє ключову роль у формуванні безпечного інформаційного простору для розвитку інших суб'єктів та підсистем безпеки. Погоджуємося з позицією Н. Федорової, В. Смелової, які зазначають, що «одним із важливих завдань держави в епоху інформатизації суспільного життя є гарантування інформаційного суверенітету особистості як складової частини інформаційної безпеки. Інформаційна безпека особистості являє собою стан захищеності її психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів, зокрема маніпулювання, дезінформування, спонукування до самогубства» [20, с. 14].

Відповідно, забезпечення інформаційної безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг в умовах розвитку цифрових технологій є складовою процесу формування інформаційної безпеки цих економічних суб'єктів. При цьому, враховуючи важливу роль фінансових відносин у їх життєдіяльності, забезпечення інформаційної безпеки громадян у сфері функціонування банківських і небанківських установ є одним із найбільш важливих завдань захисту домогосподарств і одночасно формування стабільних умов для функціонування всього ринку фінансових послуг. Окреслений ринок є сукупністю довірчих відносин між фінансовими установами та їхніми клієнтами, а інформаційна безпека є основною, на якій довіра може формуватися між окресленими суб'єктами.

На рис. 2 представлено теоретичні положення сутності інформаційної безпеки домогосподарств особливостей її забезпечення у складних умовах соціально-економічного розвитку суспільства.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

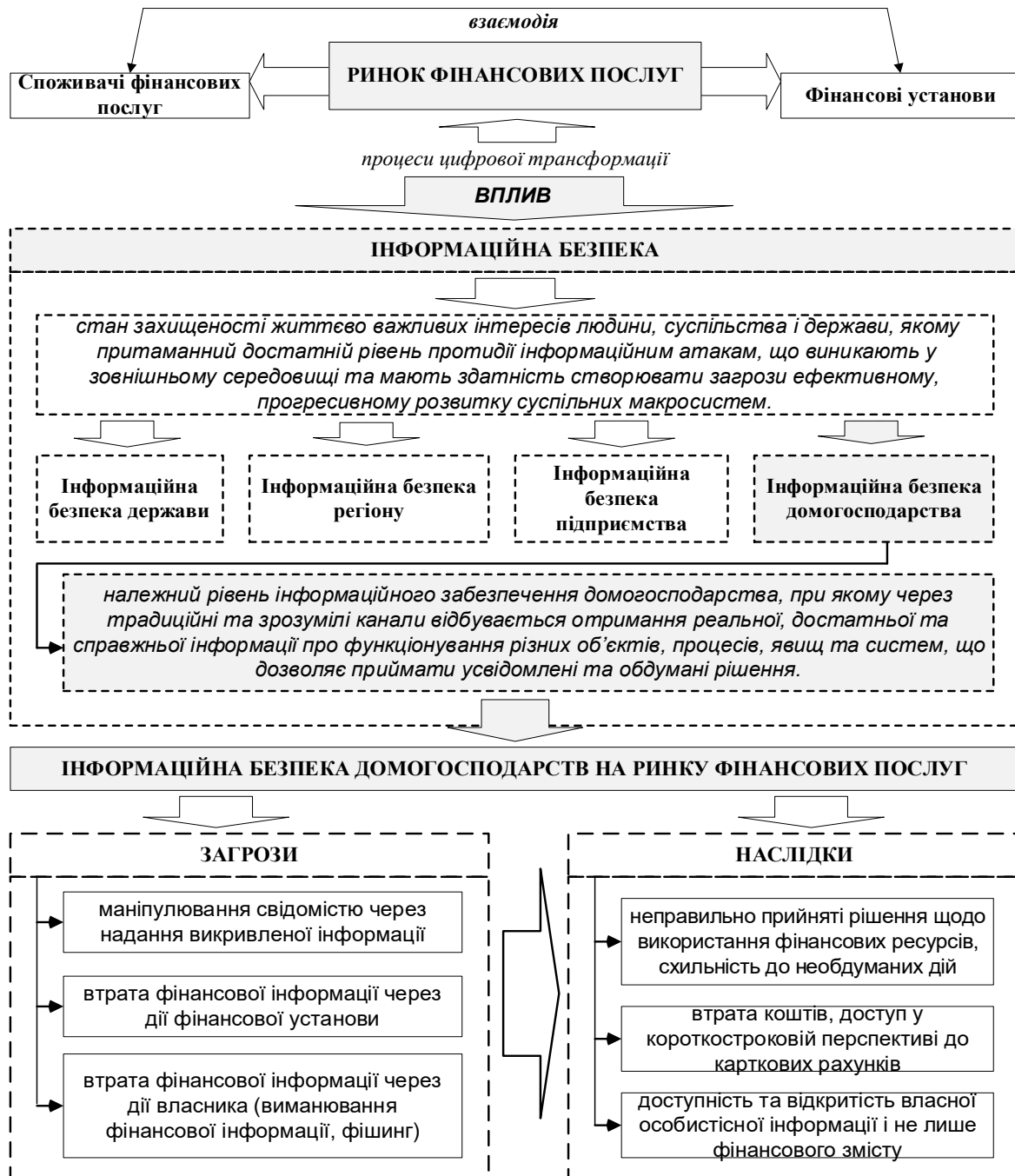

Рис. 2. Теоретичні положення забезпечення інформаційної безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг в умовах цифровізації

Джерело: складено авторами на основі: [7; 9; 15].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отже, аналізуючи дані рис. 2, можна виокремити такі особливості та специфічні риси забезпечення інформаційної безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг:

- необхідність опрацювання та зберігання великої кількості інформації про клієнтів фінансовими установами, обсяги якої з кожним роком збільшуються;

- наявність значної кількості осіб, які мають доступ до персоніфікованої інформації про клієнтів фінансових установ (працівники фронт-, бек-офісів);

- поширення інформації про домогосподарства при зверненні їх до різних фінансових установ, що підвищує ризик втрати такої інформації;

- фінансові установи повинні забезпечувати безпеку не лише інформації про своїх клієнтів, але її формувати безпечний простір її обігу між підрозділами, передачі від окремих офісів до центрального офісу, що формує нові можливості для шахраїв;

- банки й небанківські установи зобов'язані в сучасному світі формувати нові механізми взаємодії з клієнтами в разі виникнення кризових ситуацій у сфері втрати фінансової інформації;

- важливість забезпечення розуміння власних дій споживачами фінансових послуг, працівниками фінансових установ як у ситуаціях втрати особисто клієнтами фінансової інформації (крадіжка карток, неусвідомлена передача пін-кодів), так і в тих ситуаціях, коли її втрата відбувається у результаті неефективної роботи систем безпеки фінансових установ та ін.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проаналізовано особливості впливу цифровізації на поведінку домогосподарств на ринку фінансових послуг. В результаті дослідження встановлено, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології здійснили вже потужний вплив на функціонування небанківських і небанківських фінансових установ, що кардинальним чином змінило основу їхньої діяльності. Використання значного потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у роботі зазначених установ значно вплинуло і на процеси їх взаємодії з власними клієнтами. У статті виокремлені основні наслідки цифровізації фінансових відносин. Також визначено конструктивні ефекти від використання сучасних інформаційних технологій для домогосподарств. При цьому також проаналізовано загрози і ризики, які ці

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

суб'єкти отримують унаслідок подальшої трансформації ринку фінансових послуг в результаті впливу цифрових технологій на процеси взаємодії між фінансовими установами та їхніми клієнтами.

Особливу увагу у статті присвячено аналізу теоретичних положень забезпечення інформаційної безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг. При цьому обґрунтовано, що такий вид безпеки є важливим елементом у забезпеченні розвитку такого ринку, оскільки відіграє ключову роль у формуванні довірчих відносин між фінансовими установами та іншими економічними суб'єктами. Результати ґрунтовного аналізу концептуальних положень забезпечення інформаційної безпеки домогосподарств у сфері фінансових послуг дозволили виокремити основні особливості та специфічні риси забезпечення зазначеного виду безпеки.

Список використаних джерел

1. Абрамова А. С. Дослідження розвитку Fintech: кейс для країн східної Європи / А. С. Абрамова, А. В. Жаворонок, М. П. Федішин // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2020. – Вип. 1-2. – С. 8-25. – DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.8-25>.
2. Білоус І. І. Основні чинники впливу та загрози фінансовій безпеці домогосподарства [Електронний ресурс] / І. І. Білоус // Ефективна економіка. – 2020. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8104>.
3. Буряк А. В. Споживачі на ринку фінансових послуг: огляд поведінкових ефектів та світові підходи до їх врахування [Електронний ресурс] / А.В. Буряк, І.В. Діденко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2017. – № 1. – С. 18-26. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68337>.
4. Вінник О. Переваги та ризики цифровізації економіки: проблеми правового регулювання [Електронний ресурс] / О. Вінник // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 3. – С. 56-62. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/11.pdf>.
5. Горбатюк О. М. Сучасний стан та проблеми інформаційної безпеки України на рубежі століть / О. М. Горбатюк // Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. – 1999. – Вип. 14: Міжнародні відносини. – С. 46-48.
6. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія / М. В. Дубина. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – 666 с.
7. Дубницький В.І. Теоретико-методологічні аспекти забезпечення економічної та інформаційної безпеки регіону в умовах цифрової трансформації [Електронний ресурс] / В. І. Дубницький, Н. Ю. Науменко, О. В. Овчаренко // Держава та регіони. – 2021. – № 3. – С. 78-87. – Режим доступу: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/3_2021/14.pdf.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

8. Єгоричева С.Б. Вплив використання кредитних послуг на фінансову безпеку домогосподарств в Україні [Електронний ресурс] / С. Б. Єгоричева, І. В. Вертебний // Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах. – 2021. – № 3(42). – С. 67-74. – Режим доступу: <https://www.ser.net.ua/index.php/SER/article/view/442>.

9. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія / О. О. Золотар. – К. : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 446 с.

10. Інформаційна безпека : підручник / В. В. Остроухов, М. М. Присяжнюк, О. І. Фармагей, М. М. Чеховська та ін. ; під ред. В. В. Остроухова – К. : Видавництво Ліра-К, 2021. – 412 с.

11. Маркевич К. Не позитивами єдиними. Які небезпеки криються за цифровізацією [Електронний ресурс] / Катерина Маркевич // Центр Разумков. – 27 травня 2021. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/statti/ne-pozytyvamy-iedynymy-yaki-nebezpeky-kryiutsia-za-tsyfrovizatsiieiu>.

12. Науменкова С. Цифрова фінансова інклюзія: можливості та обмеження для України [Електронний ресурс] / С. Науменкова, С. Міщенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2020. – № 1-2 (274-275). – С. 133-149. – Режим доступу: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/274-275/page.php?id=abstract/ukr/133-149>.

13. Панкратова В.О. Права людини в епоху інформаційних технологій [Електронний ресурс] / В. О. Панкратова, Д.С. Шейн // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 3. – С. 34-37. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/3_2021/9.pdf.

14. Пантелєєва Н. М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози [Електронний ресурс] / Н. М. Пантелєєва // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Вип. 3(03). – С. 68–73. – Режим доступу: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf.

15. Пацурія Н. Окремі питання цифровізації відносин щодо захисту прав та законних інтересів споживачів небанківських фінансових послуг [Електронний ресурс] / Н. Пацурія // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 3. – С. 196-204. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/33.pdf>.

16. Полторак А. С. Моніторинг стану фінансової безпеки домогосподарств та його впливу на рівень фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / А. С. Полторак, В. Ю. Паламарчук // Вісник економічної науки України. – 2020. – № 2. – С. 145-151. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/monitoring-stanu-finansovoyi-bezpeki-domogospodarstv-ta-yogo-vplivu-na-riven-finansovoyi-bezpeki-ukrayini>.

17. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.

18. Сащук Г. М. Безпекові виміри телепростору : монографія / Г. М. Сащук. – К. : Грамота, 2007. – 136 с.

19. Сірко А. В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави [Електронний ресурс] / А. В. Сірко // Ефективна економіка. – 2020. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8337>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

20. Федорова Н. Є. Інформаційна безпека та шляхи її забезпечення на етапі інформаційно-технологічної революції / Н. Є. Федорова, В. Л. Сметова // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 57. – С. 13-16.

21. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення [Електронний ресурс] : монографія / за заг. ред. доктора економічних наук, професора Пшика Б. І. – Львів : СПОЛОМ, 2020. – 274 с. – Режим доступу: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf>.

22. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 [Електронний ресурс]. – К., 2021. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

23. Чміль Г. Л. Цифровізація діяльності суб'єктів споживчого ринку: можливості та загрози [Електронний ресурс] / Г. Л. Чміль // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2021. – № 13. – С. 124-134. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/17538>.

References

1. Abramova A.S., Zhavoronok A.V., & Fedyshyn M.P. (2020). Doslidzhennia rozvytku Fintech: keis dlia krain skhidnoi Yevropy [Fintech development research: a case for Eastern European countries]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*, 1-2, 8-25. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.8-25>.

2. Bilous, I.I. (2020). Osnovni chynnyky vplyvu ta zahrozy finansovii bezpetsi domo-hospodarstva [Main factors of influence and threats to the financial security of the household]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (8). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8104>.

3. Buriak, A.V., & Didenko, I.V. (2017). Spozhyvachi na rynku finansovykh posluh: ohliad povedinkovykh efektiv ta svitovi pidkhody do yikh vrakhuvannia [Consumers on the financial services market: an overview of behavioral effects and global approaches to their consideration]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of the Sumy State University. Economy series*, (1), 18-26. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68337>.

4. Vinnyk, O. (2020). Perevahy ta ryzyky tsyfrovizatsii ekonomiky: problemy pravovo-ho rehuliuвання [Advantages and risks of digitalization of the economy: problems of legal regulation]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, (3), 56-62. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/11.pdf>.

5. Horbatiuk, O.M. (1999). Suchasnyi stan ta problemy informatsiinoi bezpeky Ukra-yiny na rubezhi stolit [Modern state and problems of information security of Ukraine at the turn of the century]. *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni T. Shevchenka – Bulletin of T. Shevchenko Kyiv University*, 14: Mizhnarodni vidnosyny, 46-48.

6. Dubyna, M.V. (2018). Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi in-stytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of development of the market of financial services based on the institution of trust: theory, methodology, practice]. ChNTU.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Dubnytskyi, V.I., Naumenko, N.Yu., Ovcharenko, O.V. (2021). Teoretyko-metodolohichni aspekty zabezpechennia eko-nomichnoi ta informatsiinoi bezpeky rehionu v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Theoretical and methodological aspects of ensuring the economic and informational security of the region in the conditions of digital transformation]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, (3), 78-87. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/3_2021/14.pdf.

8. Yehorycheva, S.B., Vertebnyi, I.V. (2021). Vplyv vykorystannia kredytnykh posluh na finansovu bez-peku domohospodarstv v Ukraini [The impact of the use of credit services on the financial security of households in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv ta nebankivskykh finansovykh ustanov u suchasnykh umovakh – Problems and prospects for the development of banks and non-bank financial institutions in modern conditions*, (3(42)), 67-74. <https://www.ser.net.ua/index.php/SER/article/view/442>.

9. Zolotar, O.O. (2018). *Informatsiina bezpeka liudyny: teoriia i praktyka [Human information security: theory and practice]*. TOV «Vydavnychi dim «ArtEk».

10. Ostroukhov, V.V. (Ed.). (2021). *Informatsiina bezpeka [Information security]*. Vydavnytstvo Lira-K.

11. Markevych, K. (May 27, 2021). *Ne pozytyvamy yedynymy. Yaki nebezpeky kryiutsia za tsyfrovizatsiieiu [Not the only positives. What dangers lie behind digitalization]*. <https://razumkov.org.ua/statti/ne-pozytyvamy-iedynymy-yaki-nebezpeky-kryiutsia-za-tyfrovizatsiieiu>.

12. Naumenkova, S., & Mishchenko, S. (2020). Tsyfrova finansova inkluziia: mozhlyvosti ta obmezhenia dlia Ukrainy [Digital financial inclusion: opportunities and limitations for Ukraine]. *Naukovyi vis-nyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, (1-2(274-275)), 133-149. <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/274-275/page.php?id=abstract/ukr/133-149>.

13. Pankratova, V.O., Shein, D.S. (2021). Prava liudyny v epokhu informatsiinykh tekhnolohii [Human rights in the era of information technologies]. *Yurydychnyi naukovyi elekt-ronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, (3), 34-37. http://lsej.org.ua/3_2021/9.pdf.

14. Pantieliieva, N.M. (2017). Finansovi innovatsii v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky: tendentsii, vyklyky ta zahrozy [Financial innovations in the conditions of digitalization of the economy: trends, challenges and threats]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovsky economic bulletin*, 3(03), 68–73. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf.

15. Patsuriia, N. (2020). Okremi pytannia tsyfrovizatsii vidnosyn shchodo zakhystu prav ta zakonnykh interesiv spozhyvachiv nebankivskykh finansovykh posluh [Separate issues of digitalization of relations regarding the protection of the rights and legitimate interests of consumers of non-bank financial services]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, (3), 196-204. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/33.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

16. Poltorak, A.S., Palamarchuk, V.Yu. (2020). Monitoryng stanu finansovoi bezpeky domohospodarstv ta yoho vplyvu na riven finansovoi bezpeky Ukrainy [Monitoring the state of financial security of households and its impact on the level of financial security of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of economic science of Ukraine*, (2), 145-151. <https://cyberleninka.ru/article/n/monitoring-stanu-finansovoyi-bezpeki-domogospodarstv-ta-yogo-vplyvu-na-riven-finansovoyi-bezpeki-ukrayini>.

17. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 rr. [On the main principles of the development of the information society in Ukraine for 2007–2015], Law of Ukraine dated January 9, 2007 № 537-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.

18. Sashchuk, H.M. (2007). *Bezpekovi vymiry teleprostoru [Security dimensions of telespace]*. Hramota.

19. Sirko, A.V. (2020). Realii tsyfrovoy ekonomiky: novi mozhlyvosti ta vyklyky dlia suspilstva i derzhavy [Realities of the digital economy: new opportunities and challenges for society and the state]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (11). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8337>.

20. Fedorova, N.Ye., Smiemova, V.L. (2020). Informatsiina bezpeka ta shliakhy yii zabezpechennia na etapi informatsiino-tekhnolohichnoi revoliutsii [Information security and ways to ensure it at the stage of the information-technological revolution]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 57, 13-16.

21. Pshyk, B.I. (2020). *Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukraini: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennia [Financial security of households in Ukraine: modern problems and mechanism of provision]*. SPOLOM. <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf>.

22. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovyi dobrobut v U kraini u 2021 [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in the country in 2021]. (2021). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

23. Chmil, H.L. (2021). Tsyfrovizatsiia diialnosti subiektiv spozhyvchoho rynku: mozhlyvosti ta zahrozy [Digitization of the activities of consumer market subjects: opportunities and threats]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism*, (13), 124-134. <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/17538>.

Отримано 27.09.2022

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC [336.76:004]:330.567.28

JEL Classification: E44; R20; O14

Maksym Dubyna

Doctor of Economics, Professor,

Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). Scopus Author ID: [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)**Nataliia Kholiavko**

Doctor of Economics, Professor,

Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)E-mail: nateco@meta.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-7233>ResearcherID: [G-6951-2014](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233). Scopus Author ID: [56912328200](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233)**Olha Popelo**

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>ResearcherID: [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129). Scopus Author ID: [57221967563](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129)**DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL SERVICES MARKET:
ADVANTAGES AND RISKS FOR HOUSEHOLDS**

Digitalization processes today are objective and affect the development of all spheres of society, including the financial system. Within this system, information and communication technologies have become the most widespread in the field of financial services. Using the potential of these technologies, banking and non-banking institutions today actively use them in the implementation of their own activities. Digitalization of financial relations creates a number of advantages for economic entities. In the article, such constructive consequences were singled out and systematized. Special attention was focused on specifying the benefits that households receive from the use of digital technologies in the interaction with financial institutions.

However, the results of the study also prove that digital technologies form a number of threats to economic entities, which, when they occur, can have a destructive effect on their activities, lead to reputational and material losses. In the article, the main risks of using information and communication technologies by households when providing financial services are highlighted. Their totality was divided into two groups, namely: individual - depending on the personal characteristics of clients of financial institutions (education, place of residence, income, etc.); systemic - inherent in general functioning of such institutions within the financial services market, and that have the ability to form threats for all consumers of financial services, regardless of their personal characteristics.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Considerable attention was also paid in the article to the study of conceptual provisions for ensuring information security of households within the financial services market. In particular, the essence of the "information security" concept was analyzed, theoretical and applied provisions for ensuring the appropriate level of such security in the conditions of modern external and internal challenges were described. It also made it possible to single out the features and specific features of ensuring the household's information security in the financial services market.

Keywords: household; financial services market, information security, digitalization, information and communication technologies.

Fig.: 2. References: 23.

Бібліографічний опис для цитування:

Дубина М., Холявко Н., Попело О. Цифровізація ринку фінансових послуг: переваги та ризики для домогосподарств. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 160-177.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-178-189

УДК 36:368.336.71

JEL Classification: G22; G21

Олена Панченко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: pan68@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)**Олена Базілінська**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)**ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЙОГО УЧАСНИКІВ**

Анотація. У статті розкрито роль та значення інтеграційних процесів на фінансовому ринку для забезпечення конкурентоспроможності його учасників. Визначено, що основними критеріями підвищення конкурентоспроможності є диверсифікація діяльності, клієнтоорієнтований підхід і сформована система забезпечення функціонування інтегрованої бізнес-моделі. Зазначено, що фінансове інтеграційне утворення збільшує можливості для диверсифікації і швидкого реагування на раптові виклики і зміни на ринку, зменшуючи негативний вплив ризиків. Встановлено, що інтеграційні процеси на фінансовому ринку забезпечують не тільки реалізацію клієнтоорієнтованого підходу, а й управління цінністю клієнтів, яке ґрунтується на залученні та утриманні їх протягом усього життя. Визначено, що конкурентні переваги реалізуються через зниження витрат на надання послуг, зростання кількості послуг, які припадають на одного клієнта, і як наслідок збільшення рентабельності бізнесу.

Ключові слова: фінансовий ринок; інтегрований фінансовий посередник; інтеграційні процеси; диверсифікація; конкурентоспроможність; клієнтоорієнтованість.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. В умовах макроекономічної нестабільності суттєво посилюється конкуренція на фінансовому ринку, тому фінансові установи активно шукають нові джерела збільшення своїх доходів за рахунок вдосконалення окремих складових діяльності та інтегрування бізнес-процесів, розширення асортименту послуг та покращення сервісного обслуговування клієнтів. У таких умовах важливою світовою тенденцією стала стратегія розвитку інтеграційних процесів на фінансовому ринку, яка забезпечує конкурентоспроможність фінансових установ за рахунок диверсифікації їхньої діяльності та формування клієнтоорієнтованого підходу до реалізації послуг.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Однією з форм інтегрування на фінансовому ринку є поглиблення співпраці між банківськими установами та страховими компаніями за рахунок створення і реалізації спільних фінансових послуг. У результаті банківсько- страхова взаємодія дозволяє об'єднати конкурентні переваги обох сторін, що сприяє прискоренню руху суспільного капіталу та динамічному зростанню фінансового ринку. Тому дослідження інтеграційних процесів на фінансовому ринку в сучасних умовах є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток взаємодії між фінансовими посередниками та форми інтеграції бізнес-процесів на фінансовому ринку розглядають і вивчають як вітчизняні, так і закордонні вчені, а саме: В. Д. Базилевич, О. Ю. Донецькова [2], С. М. Єш [7], Ю. С. Клапків [4], С. М. Козьменко [5], Р. В. Пікус [6], В. В. Тринчук [9], В. М. Фурман [10] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються неузгодженими та дискусійними питання сутності та змісту інтеграційних процесів на фінансовому ринку, а також визначення механізму функціонування інтегрованих фінансових посередників. Не існує єдиного підходу до трактування категорій, які використовуються при визначенні інтегрованих бізнес-процесів на фінансовому ринку. Тому в межах цього дослідження зробимо спробу розкрити більш детально особливості, переваги та недоліки створення інтегрованих фінансових посередників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття ролі та значення інтеграційних процесів на фінансовому ринку для підвищення конкурентоспроможності фінансових установ в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Активні інтеграційні процеси на фінансових ринках зарубіжних країн зі створення об'єднань банків, страховиків та інших фінансових посередників спостерігаються із середини 90-х років ХХ ст. Так, у 1998 р. відбулось об'єднання Travelers та Citicorp у США, а згодом інтеграційні процеси активізувались на фінансовому ринку Великої Британії та Австралії, а також була укладена угода між Allianz та Dresdner Bank. Вважається, що передумовою цих процесів були реформи, які спрямовувались на зменшення сегментів фінансового ринку і стимулювання об'єднання його учасників.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Тривалий час у зарубіжній практиці концепція розширення інтеграційних процесів на фінансовому ринку обмежувалась перехресним продажем послуг між банківськими установами та страховими компаніями. На сучасному етапі концепція еволюціонувала і вже охоплює не тільки страхові компанії і банківські установи, а й компанії з управління активами.

Інтегрована фінансова компанія спрямовує свою діяльність на надання комплексу різних видів фінансових послуг, забезпечуючи потреби своїх клієнтів через різні канали реалізації протягом тривалого часу.

За рахунок інтеграції фінансових посередників створюються умови для більш повної реалізації наявних можливостей кожної сторони, поступового збільшення клієнтської бази та обсягів надання фінансових послуг, а також зростання доходів. Тому важливим стимулом розвитку інтеграції на фінансовому ринку є наявність переваг для всіх сторін взаємодії та клієнтів, які проявляються в загальному підсумку в зростанні конкурентоспроможності інтегрованих фінансових установ. Бізнес-моделі інтегрованих фінансових компаній створюють конкурентні переваги за рахунок диверсифікації діяльності, управління цінністю клієнта та сформованої інтегрованої системи забезпечення (рис. 1).

Важливим критерієм підвищення конкурентоспроможності інтегрованих фінансових установ є диверсифікація їхньої діяльності. Фінансове інтеграційне утворення збільшує можливості для диверсифікації, є більш гнучким і готовим до подолання викликів ринку. Інтегровані компанії краще реагують на зміни в потребах клієнтів, економічне оточення та необхідність створення нових каналів збуту. При цьому диверсифікація діяльності є важливим засобом управління ризиками. Це важливо, оскільки процес надання фінансових послуг практично завжди передбачає певні зобов'язання та надання гарантій, а отже, фінансові посередники беруть на себе суттєві ризики. При цьому вони повинні викликати довіру й мати ресурси на фінансування ймовірних негативних результатів діяльності.

Інтеграційні процеси в секторі фінансових послуг передбачають використання комплексного підходу до управління ризиками, у зв'язку з цим виникає потреба у формуванні інтегрованими фінансовими компаніями власних моделей, пов'язаних з оцінкою ризиків і управління ними.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

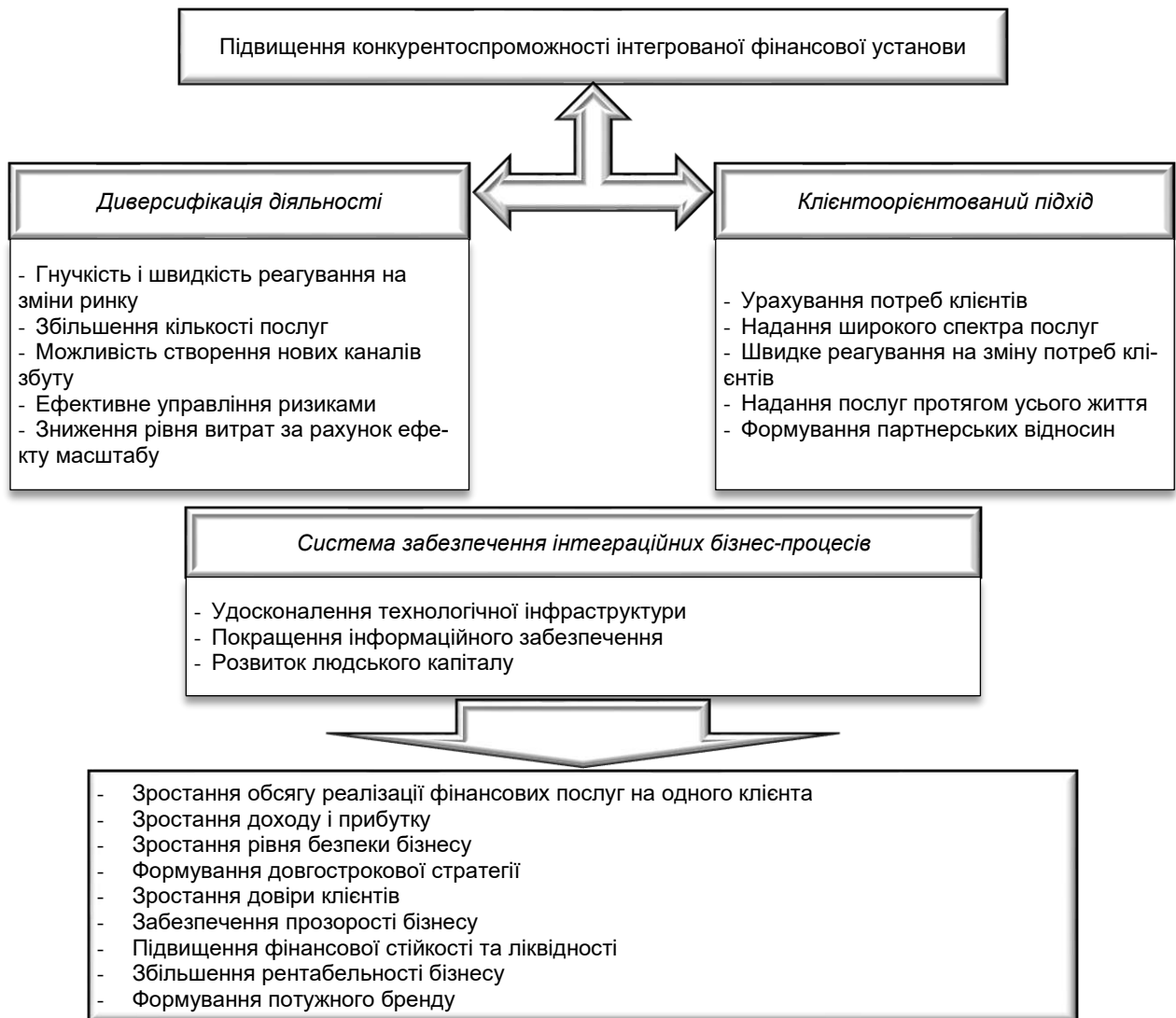

Рис. 1. Вплив інтеграційних процесів на підвищення конкурентоспроможності інтегрованих фінансових посередників

Це створює потужні можливості для зменшення наявних ризиків і приводить до їх своєчасного виявлення, вимірювання та контролю за ними. У результаті це сприяє зростанню рівня безпеки ведення бізнесу та використанню економічного потенціалу кожної бізнес-одиниці, що збільшує ефективність диверсифікації діяльності фінансових посередників у результаті інтеграції. Таким чином, створюються умови для прибуткової діяльності за рахунок всебічного застосування сучасних інструментів управління ризиками, які властиві різним видам фінансового бізнесу та формування довгострокових перспектив розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отриманню максимальної переваги сприяє не тільки інтеграція діяльності з управління ризиками, а і розробка узгодженої фінансової звітності й показників ефективності, реалізація загальних сервісів і технологій, створення системи обліку та управління персоналом. Тому диверсифікація діяльності інтегрованих фінансових посередників надає гнучкості їхній діяльності й можливість швидко реагувати на раптові виклики та зміни на ринку, тим самим зменшуючи негативний вплив ризиків.

Важливим критерієм конкурентоспроможності на фінансовому ринку є максимальне врахування вимог клієнтів і надання широкого спектра фінансових послуг для задоволення їхніх потреб у процесі обслуговування. Клієнтоорієнтований підхід вимагає не тільки вивчення потреб споживачів і врахування їх очікувань, а і своєчасне виявлення можливих тенденцій на ринку і гнучке реагування на їх зміни.

При цьому необхідно враховувати, що для кожного клієнта переваги в обслуговуванні є різними. Часто клієнти, отримуючи фінансові послуги, бажають мати постійний зв'язок з фінансовою установою і консультування в Інтернеті. Крім того, багато клієнтів бажають отримувати комплексне обслуговування та мати альтернативні варіанти вибору між різними послугами. У процесі інтегрування виникає здатність швидко визначати потреби клієнтів і вдосконалювати фінансові послуги, оскільки для розробки та впровадження нововведень є необхідні ресурси, відповідне ціноутворення та можливість забезпечити своєчасне й ефективне виведення їх на ринок.

Крім того, інтеграційні процеси на фінансовому ринку також сприяють формуванню у клієнтів правильного уявлення про необхідність використання фінансових послуг на різних етапах життя. Упродовж життя людини потреба у фінансових послугах поступово зростає. Це послуги пов'язані зі страхуванням життя, здоров'я та працездатності, страхуванням рухомого й нерухомого майна, страхуванням ризиків споживчих та іпотечних кредитів, а також кредитів для ведення бізнесу та ін. Виникають потреби, які пов'язані з накопиченням коштів для оплати навчання, до важливих подій у житті людини, до пенсійного віку тощо.

Проте необхідно враховувати не тільки потреби в конкретних послугах, а й вимоги щодо процесу їх надання, які складно задовольнити окремо банком чи страховою компанією. Інтегрована фінансова компанія отримує інформацію про різноманітність фінансових потреб

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

клієнтів і формує відповідну пропозицію фінансових послуг. Тому важливою перевагою інтегрованого фінансового посередника перед самостійним банком або страховиком є можливість надавати послуги протягом усього життя клієнта. Це також стосується і корпоративних клієнтів, яким надаються послуги на основі комплексного підходу.

Таким чином, інтеграційні процеси на фінансовому ринку забезпечують не тільки реалізацію клієнтоорієнтованого підходу, а й управління цінністю клієнта, оскільки формування переліку фінансових послуг починається з визначення можливих фінансових потреб клієнтів і орієнтуються на їх залучення та утримання протягом усього життя. Управління цінністю клієнта здійснюється на основі бази даних, яка містить:

- інформацію про клієнта (вік, стать, сімейний стан, адреса, рівень доходу);
- перелік послуг, які клієнт придбав за видами діяльності компанії;
- зворотний зв'язок із компанією (пропозиції та зауваження клієнта, зміна адреси, правонаступника, бенефіціара та ін.).

Інтегрована компанія використовує базу даних клієнтів та інформацію про ринок для прийняття взаємовигідних рішень у процесі створення послуг, що позитивно впливає на кінцеві фінансові результати діяльності. Таким чином, у процесі інтегрування формується тісний зв'язок і партнерські відносини з клієнтами, які орієнтовані на оптимальний рівень задоволення їхніх потреб.

Отже, в умовах інтеграції фінансових посередників є можливість співпрацювати з клієнтами для задоволення їхніх потреб, використовуючи відповідні послуги та диверсифікацію діяльності. Зазвичай конкурентні переваги у процесі інтегрування полягають у можливості врахування особливих потреб клієнтів, низьких витратах, кращому сервісі для клієнтів та збільшенні прибутку для власників. Проте основою реалізації цих переваг є управління цінністю клієнта – процес, коли компанія, використовуючи наявні дані про клієнтів, передбачає та зацікавлює їх до отримання фінансових послуг у майбутньому, що забезпечує фінансову стійкість діючого бізнесу.

В умовах макрофінансової нестабільності набуває особливого значення управління цінністю клієнта, яке створює умови для довгострокового партнерства. У результаті можуть прийматись фінансові рішення, які розраховані на тривалий період, оскільки встановивши

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

довгострокові відносини зі своїми клієнтами, компанія підтримує свій бізнес на ефективній основі й забезпечує формування потужного бренду. Це також є важливою перевагою процесів інтегрування суб'єктів фінансового ринку.

Отже, забезпечення фінансової стійкості та ліквідності інтегрованих фінансових установ у довгостроковому періоді за рахунок диверсифікації діяльності та клієнтоорієнтованого підходу є важливою їхньою перевагою, оскільки сприяє формуванню довіри та підвищенню зацікавленості клієнтів у співпраці, що забезпечує притік довгострокових зобов'язань і інвестиційну активність. Тому основні критерії підвищення конкурентоспроможності інтегрованих фінансових установ пов'язані між собою і здійснюють взаємний вплив на ефективність функціонування фінансового ринку.

Визначені конкурентні переваги реалізуються через зниження витрат на надання послуг та збільшення кількості послуг, які припадають на одного клієнта, і як наслідок збільшення рентабельності бізнесу. Тому поширенню інтеграційних процесів сприяє також підвищення ефективності діяльності фінансових установ за рахунок досягнення ефекту масштабу. При чому ефект масштабу не обмежується тільки за рахунок структури витрат компанії, а й за рахунок мінімізації витрат у результаті зменшення конфліктів і дострокового припинення договорів при реалізації фінансових послуг, що забезпечується зменшенням незадоволеності клієнтів. Ефективне функціонування забезпечується за рахунок того, що в умовах інтеграції виникає можливість забезпечити оптимальне співвідношення ціни та якості, своєчасне та якісне обслуговування, а перелік послуг формується на основі аналізу фактичних потреб.

Реалізація всіх переваг диверсифікації та клієнтоорієнтованого підходу в діяльності фінансового посередника здійснюється системою забезпечення інтегрованого бізнес-процесу. Так, формування ефективної технологічної інфраструктури має значний вплив на всі складові фінансового бізнесу. Правильне інформаційне забезпечення реалізації фінансових послуг, здатність використовувати сучасні управлінські та фінансові методи оцінки ефективності, використання бази даних клієнтів для відстеження обсягів і переліку купівлі послуг та їх прогнозування також має значний вплив на якість та своєчасність обслуговування клієнтів.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Інтеграційні процеси на фінансовому ринку забезпечують реальні можливості для розвитку людського капіталу за рахунок зростання технологічних навичок при використанні сучасних цифрових технологій для надання фінансових послуг споживачам і отримання максимальних переваг від використання фінансових інноваційних продуктів і маркетингових ноу-хау. Розвиток цифрових технологій у банківській сфері автоматично сприяє їх розвитку й у страхуванні. Тому інтегрована фінансова компанія має явні переваги у використанні знань і досвіду працівників. Працівники інтегрованих компаній можуть досягти більших результатів, ніж окремої компанії за рахунок спільного використання бази даних та сучасних інформаційних технологій.

Однак для того щоб отримати всі переваги за рахунок інтеграційних процесів на фінансовому ринку, необхідно досягти певного рівня інтегрування і насамперед це стосується диверсифікації. Ефективність диверсифікації залежить від глибини інтеграції фінансових посередників, тому її можна розглядати на окремих «рівнях». Диверсифікація може бути на найвищому рівні загального управління інтегрованою фінансовою компанією, або на нижчому рівні, всередині фінансових посередників. Досягнення диверсифікації на нижчому рівні зменшує ризики функціонування інтеграційного утворення та підвищує його фінансову стійкість. Тому важливою умовою ефективної інтеграції є правильна її організація як на рівні керівництва, так і на рівні підрозділів.

Вважається, що з макроекономічного погляду поглиблення інтеграційних процесів на фінансовому ринку підвищує ефективність функціонування всієї фінансової системи в короткостроковому періоді. Проте зменшення чисельності учасників фінансового ринку в кінцевому підсумку може призвести до його монополізації і, як наслідок, до зростання вартості фінансових послуг для кінцевих споживачів. Тому в довгостроковій перспективі скорочення конкуренції може негативно вплинути на ефективність функціонування фінансового ринку і фінансової системи загалом. Для нейтралізації негативних наслідків інтеграційних процесів на фінансовому ринку необхідно вдосконалити законодавство і встановити чіткі законодавчі норми для запобігання монополізації фінансового ринку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Переваги в інтеграції досягаються за рахунок переміщення різних фінансових послуг в один портфель. Часто для зменшення ризиків та забезпечення прибутковості, інтеграційні процеси не відображаються у фінансовій і бухгалтерській звітності. Це ускладнює порівняння інтегрованих фінансових компаній із традиційними банками, страховиками. Розвиток інтеграційних процесів у секторі фінансових послуг спрямований на підвищення прозорості та розкриття інформації всіма фінансовими установами, у тому числі недержавними, а також розкриття фінансової інформації та показників спільної фінансової діяльності.

Таким чином, переваги інтеграційних процесів на фінансовому ринку полягають у тому, що інтегрований фінансовий посередник може запропонувати клієнтам більше, ніж окрема фінансова установа. Інтеграційні процеси мають більший ефект за рахунок надання меншої кількості менш прибуткових видів фінансових послуг і збільшення кількості послуг більш прибуткових, а надання стандартизованих послуг дозволяє реалізувати ефект масштабу.

Висновки і пропозиції. Отже, в умовах суттєвого посилення конкуренції на фінансовому ринку та необхідності активного пошуку фінансовими установами нових джерел збільшення своїх доходів зростає інтерес до інтегрування фінансових бізнес-процесів. Тому в подальших дослідженнях необхідно визначити фінансові перспективи розвитку інтегрованих фінансових посередників у порівнянні з окремим банком або страховою компанією, дослідити, як змінюється вартість інтегрованої фінансової установи для інвесторів, а також розглянути, як сприймає інтеграційні процеси регулятор фінансового ринку.

Важливою є відповідь на питання, чи повинна інтегрована фінансова компанія функціонувати як одне ціле з поєднанням окремих видів діяльності чи як сума окремих частин. Оскільки вважається, що просте об'єднання банку та страхової компанії в межах групового холдингу без подальшої інтеграції мало що змінює. Інтеграційні процеси спрямовані не тільки на отримання фінансового результату від простого об'єднання окремих складових, а і збільшення вартості інтегрованої фінансової компанії. Це означає отримання синергетичного ефекту за рахунок удосконалення процесу надання інтегрованих фінансових послуг для клієнтів. Для цього необхідно вивчати та посилювати відмінності в послугах, які сприяють підвищенню їхньої ефективності та зменшувати відмінності, які не підвищують ефективність надання інтегрованих фінансових послуг.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Альошина Л. Є. Активізація інтеграційних процесів у взаємовідносинах банків і страхових організацій / Л. Є. Альошина, Л. О. Петик // *Фінанси України*. – 2006. – № 6. – С. 107-113.
2. Донецькова О. Ю. Банкострахування : учебное пособие / О. Ю. Донецькова, Е. А. Помогаева. – Москва : Директ-Медиа, 2013. – 84 с.
3. Зубарев В. Банк і страхування: «за» і «проти» / В. Зубарев // *Вісник НБУ*. – 2004. – Листопад. – С. 32-38.
4. Клапків Ю. Банкострахування: нові виклики та можливості / Ю. Клапків, В. Тринчук // *Страхова справа*. – 2014. – № 3. – С. 55–59.
5. Козьменко С. М. Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції // С. М. Козьменко, К. В. Багмет // *Вісник НБУ*. – 2012. – № 2. – С. 22–27.
6. Пікус Р. В. Технологія збуту страхових продуктів через мережі банків в Україні / Р. В. Пікус, Г. І. Олійник // *Економіка та держава*. – 2012. – № 6. – С. 57–60.
7. Еш С. М. Фінансовий ринок / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
8. Базилінська О. Я. Концептуальні засади розвитку банківсько-страхової взаємодії в сучасних умовах / О. Я. Базилінська, О. І. Панченко // *Наукові записки НаУКМА*. – 2021. – Т. 6, вип. 1. – С. 14-21.
9. Тринчук В. В. Зарубіжний досвід розвитку банкострахування / В. В. Тринчук, В. В. Кучеренко // *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. – 2017. – Вип. 4(71). – С. 166–170.
10. Фурман В. М. Стратегічні альянси страхових компаній та банків: зарубіжний досвід та перспективи створення в Україні / В. М. Фурман // *Страхова справа*. – 2002. – № 3(7). – С. 88-90.
11. Ширинян Л. Метод раціоналізації формування уставного фонду страхових компаній України / Л. Ширинян // *Економіка України*. – 2006. – № 11. – С. 27-35.

References

1. Aloshina, L.Ye., Petik, L.O. (2006). Aktyvizatsiia intehratsiinykh protsesiv u vzaiemovidnosynakh bankiv i strakhovykh orhanizatsii [Activation of integration processes in the relationship between banks and insurance organizations]. *Finansi Ukrayini – Finance of Ukraine*, 6, 107-113.
2. Doneckova, O.Yu., Pomogaeva E.A. (2013). *Bankostrahovanie. [Bankinsurance]*. Direkt-Media.
3. Zubariev, V. (2004). Bank i strahuvannya: «za» i «proti». [Bank and insurance: "for" and "against"]. *Visnik NBU – Visnyk NBU*, 32-38.
4. Klapkiv, Yu., Trinchuk V. (2014). Bankostrakhuvannia: novi vyklyky ta mozhlyvosti [Bancassurance: new challenges and opportunities]. *Strakhova sprava – Insurance business*, (3), 55–59.
5. Kozmenko, S.M., Bagmet, K.V. (2012). Teoretychne pidgruntia bankivsko-strakhovoi intehratsii [Theoretical basis of banking and insurance integration]. *Visnik NBU – Visnyk NBU*, (2), 22–27.
6. Pikus, R.V., Olijnik, G.I. (2012). Tekhnolohiia zbutu strakhovykh produktiv cherez merezhi bankiv v Ukraini [The technology of selling insurance products through bank networks in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (6), 57–60.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Esh, S.M. (2011). *Finansovyi rinhok [Financial market]*. Tsentri uchbovnoi literatury.
8. Bazilinska, O.Ya., Panchenko, O.I. (2021). Kontseptualni zasady rozvytku bankivsko-strakhovoi vzaiemodii v suchasnykh umovakh [Conceptual foundations of the development of banking and insurance cooperation in modern conditions]. *Naukovi zapiski NaUKMA – Scientific notes of NaUKMA*, 6(1), 14-21.
9. Trinchuk, V.V., Kucherenko, V.V. (2017). Zarubizhnyi dosvid rozvytku bankostrakhuvannia [Foreign experience in the development of bancassurance]. *Visnyk Sumskoho natsionalnogo ahromnogo universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment – Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and management*, 4(71), 166–170.
10. Furman, V.M. (2002). Stratehichni aliatsy strakhovykh kompanii ta bankiv: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy stvorennia v Ukraini [Strategic alliances of insurance companies and banks: foreign experience and prospects for creation in Ukraine]. *Strakhova sprava – Insurance business*, (3(7)), 88-90.
11. Shirinyan, L. (2006). Metod racionalizatsii formirovaniia ustavnogo fonda strakhovykh kompanii Ukrainy [The method of rationalization of formation of the statutory fund of insurance companies of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (11), 27–35.

Отримано 18.09.2022

UDC 36:368.336.71

JEL Classification: G22, G21

Olena Panchenko

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)E-mail: pan68@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)**Olena Bazilinska**PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kyiv, Ukraine)E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)**INTEGRATION PROCESSES IN THE FINANCIAL MARKET
AS A CONDITION FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS
OF ITS PARTICIPANTS**

Abstract. Within the article, the role and relevance of integration processes in the financial market to ensure the competitiveness of its participants is revealed. It is determined that the main criteria for increasing competitiveness are the diversification of activities, a client-oriented approach and a formed system for ensuring the functioning of an integrated business model. It is noted that financial integration increases opportunities for the diversification and

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

quick response to sudden challenges and market changes, reducing negative impact of risks. It is established that integration processes in the financial market ensure not only the implementation of a client-oriented approach, but also the management of the value of clients, which is based on attracting and retraining them throughout their life. The formation of the effective technological infrastructure has a significant impact on all components of the financial businesses. It is determined that integration processes in the financial market contribute to the creation of real opportunities for the development of human capital due to the growth of its skills in creating new companies based on the use of modern digital technologies and introduction of effective means of working with clients. It is noted that an important condition for effective integration is its correct organization both at the level of management and at the level of units. It is established that competitive advantages are realized due to the reduction of costs for providing services, the increase in the number of services that fall to one client, and as a result, the increase in the level of business profitability. It is noted that from a macroeconomic point of view, the deepening of integration processes in the financial market increases the efficiency of the functioning of the entire financial system in the short term. However, the decrease in the participants' number of the financial market may ultimately lead to its monopolization, and, as a result, to the increase in the cost of financial services for end consumers. Therefore, in the long term, it is necessary to improve legislation and establish clear legal norms to prevent the monopolization of the financial market.

Keywords: financial market; integrated financial intermediary; integration processes; diversification; competitiveness; customer orientation.

Fig.: 1. References: 11.

Бібліографічний опис для цитування:

Панченко О., Базилінська О. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку як умова підвищення конкурентоспроможності його учасників. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 178-189.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-190-205

УДК 336.76:355.01(447)

JEL Classification: E44; G21

Ірина Садчикова

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)**Віктор Садчиков**

кандидат економічних наук,

головний фахівець сектору бізнесу фізичних осіб АТ ПУМБ (Чернігів, Україна)

E-mail: victor.sadchikov@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9450-8942>ResearcherID: [F-4249-2014](http://orcid.org/0000-0002-9450-8942)**ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ
УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Анотація. У статті проведено обґрунтування сутності категорії «фінансові інструменти», що здійснено на основі аналізу сформованих у науковій літературі підходів до розгляду цієї дефініції. У результаті було запропоновано авторське розуміння змісту «фінансові інструменти» кредитного ринку, виокремлено базові змістовні ознаки цієї категорії. Також вагома увага сфокусована на описі ролі фінансових інструментів у розвитку кредитного ринку України в період військового стану. Розглянуто та актуалізовано значення кредитного ринку в системі ринкових відносин у зв'язку із впровадженням воєнного стану. Обґрунтовано взаємозв'язок між різними сегментами кредитного ринку, що поділяються за ознакою відносної однорідності фінансових інструментів, які ними використовуються.

Ключові слова: кредит; ринок; кредитний ринок; воєнний стан; фінансові інструменти; економіка; кредитування.

Рис.: 9. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану ринкова економіка та кредитний ринок виступають як посередники від власників фінансових інструментів до користувачів цими інструментами. Кредитний ринок виступає основною сферою специфічних економічних взаємовідносин, де попит і пропозиція формуються за допомогою фінансових посередників. Основною функцією кредитного ринку в таких відносинах виступає забезпечення розподілу вільних фінансових інструментів та можливість перетворення їх на інвестиційний капітал або його різновид, що виступить ефективним механізмом зниження

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

транзакційних витрат у процесі руху капіталу від надавача до споживача. Такий рух відбувається за допомогою фінансових інструментів. Відповідно, визначення фінансових інструментів кредитного ринку України в умовах воєнного стану є одним із ключових питань, а саме як основна передумова існування самого кредитного ринку з точки зору потреб у цих видах ресурсів того чи іншого суб'єкта ринкових відносин. Для поліпшення ситуації вирішення проблеми пошуку фінансових інструментів лежить у сфері мобілізації вільних накопичень підприємницьких структур і трансформації їх у капіталовкладення.

Аналіз останніх публікацій. Окремі теоретичні положення щодо здійснення кредитної діяльності за допомогою фінансових інструментів розглядали у своїх роботах: О. Барановський, І. Бурденко, В. Дем'янишин, М. Дубина, Я. Дропа, А. Загородній, Ю. Коваленко, В. Корнєєв, М. Крупка, Г. Лацик, В. Легка, О. Маслово, Є. Масленников, В. Опарін, А. Пересада, Л. Примостка, Б. Пшик, О. Сохацька, В. Унинець-Ходаківська, В. Чесноков, А. Фельдман, В. Шелудько та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на різноманітність досліджень у сферах розвитку кредитного ринку та наявних у ньому фінансових інструментів, можемо констатувати, що саме зв'язок між сегментами кредитного ринку, що є порівняно однорідними за своєю ознакою відносності – залишається недостатньо дослідженими.

Саме проблема широкого вибору фінансових інструментів та їх раціонального і правильного застосування залежно від умов, що склалися, у тому числі й під час воєнного стану забезпечує максимальну мобілізацію цих кредитних ресурсів, їх розподіл, перерозподіл та використання та потребує вирішення питання розвитку динаміки та розгалуженості фінансових інструментів, що є присутніми на кредитному ринку України і умовах воєнного стану.

Розвинений кредитний ринок передбачає велику кількість учасників кредитних і фінансово-кредитних відносин через посередників або опосередковано, що могли б задовольняти попит найвибагливіших інвесторів. Однак це питання є малодослідженим і залишається одним із найважливіших в Україні.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Метою статті є з'ясування сутності, визначення видів, дослідження особливостей функцій функціонування фінансових інструментів на кредитному ринку в Україні в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Розвиток національної економіки та ринкових відносин неможливий без функціонування ефективного кредитного ринку, що забезпечує розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів між усіма секторами економіки держави. Відповідно, доступні та якісні фінансові інструменти є основою кредитного ринку, що сприятимуть активізації підприємницької діяльності та нагромадженню достатньої кількості обігового капіталу спрямованого на нарощення виробничого потенціалу та збагачення держави.

Використання фінансових інструментів є основою для функціонування та існування різних фінансово-кредитних інституцій на кредитному ринку, що служать посередником руху капіталу в різних формах між суб'єктами кредитного ринку [10].

Нині у вітчизняній економічній літературі не існує єдиного консолідованого підходу до поняття «фінансовий інструмент», а різноманітність поглядів представлена на рис. 1.

У міжнародній практиці термін «фінансові інструменти» включає в себе сукупність понять, таких як: інвестування, розподіл капіталу, здійснення платежів, отримання кредитних ресурсів, тощо. Як видно із рис. 1, більшість приведених визначень фінансових інструментів включає в себе поняття «кредитні ресурси». Автори понять об'єднують ринок позикового капіталу із кредитним ринком, а фінансово-кредитні інструменти поділяють на окремі категорії «фінансові інструменти» та «кредитні інструменти», хоча ці поняття можна і треба об'єднати під загальне поняття фінансові інструменти». На нашу думку, фінансові інструменти – це особливий вид продукту, що представлений на кредитному ринку, включає в себе формування договору або угоди на надання даного виду послуги і використовується для залучення (інвестування) однією стороною – надавачем послуги та отримання економічної вигоди іншою. У процесі реалізації фінансових інструментів отримувач (покупець) отримує права (вимоги), а продавець (надавач) – зобов'язання [4].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

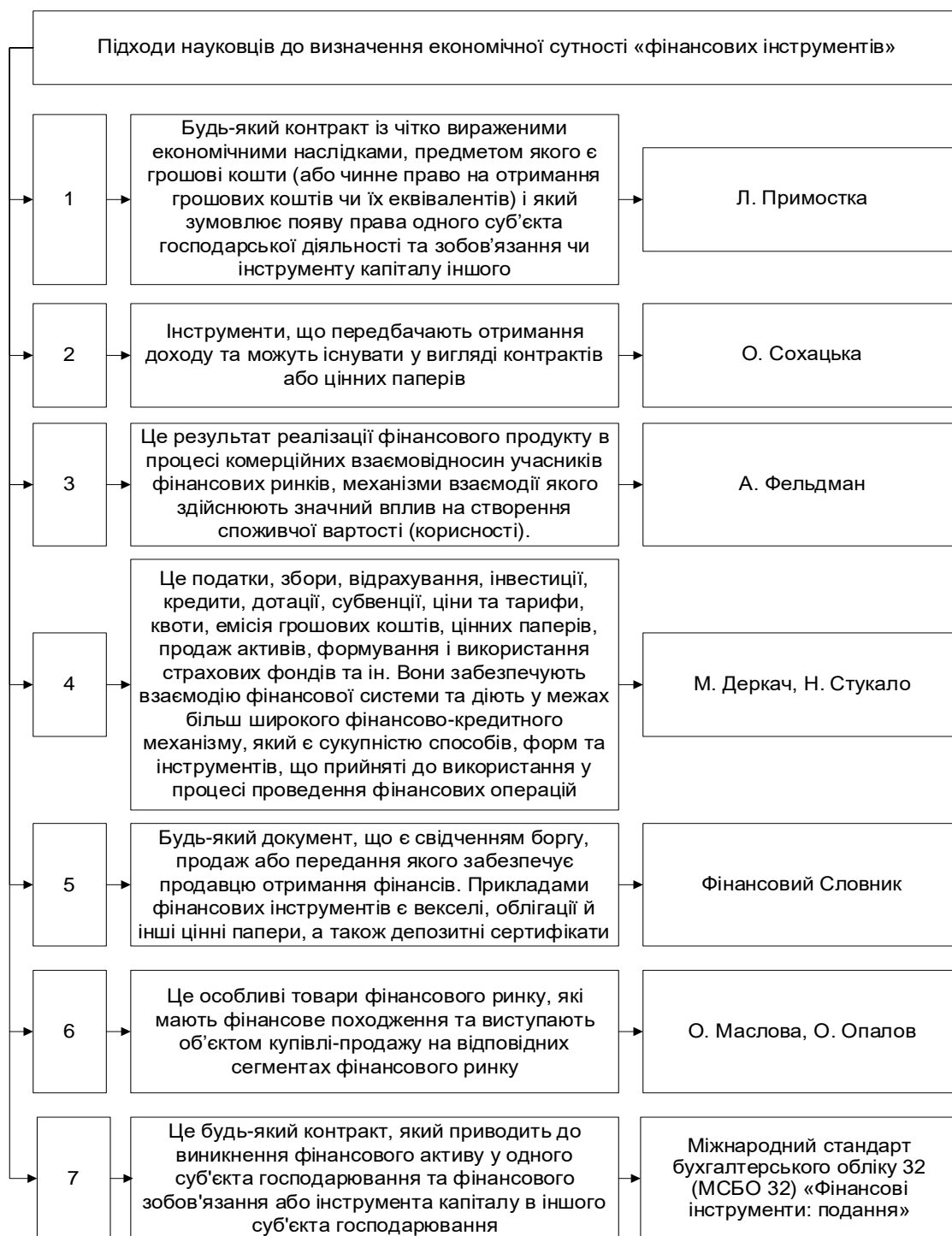

Рис. 1. Підходи науковців до визначення економічної сутності фінансових інструментів

Джерело: побудовано авторами з використанням [2; 8; 9; 12; 14-16].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У процесі реалізації всіх без винятку видів фінансових інструментів вони перетворюються для власника цих активів на фінансові активи, а для емітента – зобов'язання (рис. 2) [5].

Рис. 2. Етапи перетворення фінансових інструментів на фінансові активи та зобов'язання

Джерело: побудовано авторами на основі [4-7; 11].

З погляду держави та покладених на неї функцій – формування її фінансових ресурсів відбувається за допомогою справляння податків і зборів та інших обов'язкових платежів із суб'єктів господарювання та населення. Водночас у результаті виконання даних процесів уряд отримує зобов'язання щодо забезпечення належного рівня якості освіти, охорони здоров'я, оборони країни, розвитку науково-технічного прогресу та виконання інших своїх функцій.

Масштабний та зтяжний характер війни в Україні підвищують кредитні ризики на кредитному ринку, а посилена війною внутрішня інфляція та скорочення монетарної політики уповільнюють економічне зростання та загрожують рецесією основним партнерам та кредиторам держави [5].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Повномасштабна збройна агресія Росії в Україні переломила сталу тенденцію поступового зменшення частки непрацюючих кредитів (NPL) у вітчизняних банках, яке тривало з 2018 року: за цей час обсяг NPL знизився майже на 300 млрд грн, частка в кредитному портфелі скоротилася з 55 до 27 % станом на 1 березня 2022 року. Негативним результатом війни стали: руйнування активів та заставного майна, втрата доходів та погіршення платоспроможності позичальників знижують їхню спроможність обслуговувати кредити, погіршують якість кредитних портфелів банків та зумовлюють збільшення відрахувань у резерви [10].

Банки вже визнали значні кредитні втрати – від початку повномасштабної війни обсяги відрахування в резерви під кредити перевищили 100 млрд грн і становлять понад 12 % кредитного портфеля, що банки мали наприкінці лютого 2022 року. Потенційні втрати кредитного портфеля внаслідок війни, економічної кризи та енергетичного терору країни-агресора можуть сягнути 30 %. Україна зберегла підтримку країн, що її виказували з перших днів війни, і навіть розширила коло прихильників завдяки успіхам сил оборони та дипломатії. За оцінкою Інституту світової економіки Кіля, загальна сума анонсованої та наданої офіційної фінансової, військової та гуманітарної допомоги країн-партнерів уже перевищує 120 млрд дол. [10].

Зважаючи на фінансову ситуацію на жовтень 2022 р. на кредитному ринку України склалася позитивна ситуація у зв'язку із залученням грантових та інших видів коштів (рис. 3) за даними Інституту світової економіки, м. Кіль (Німеччина).

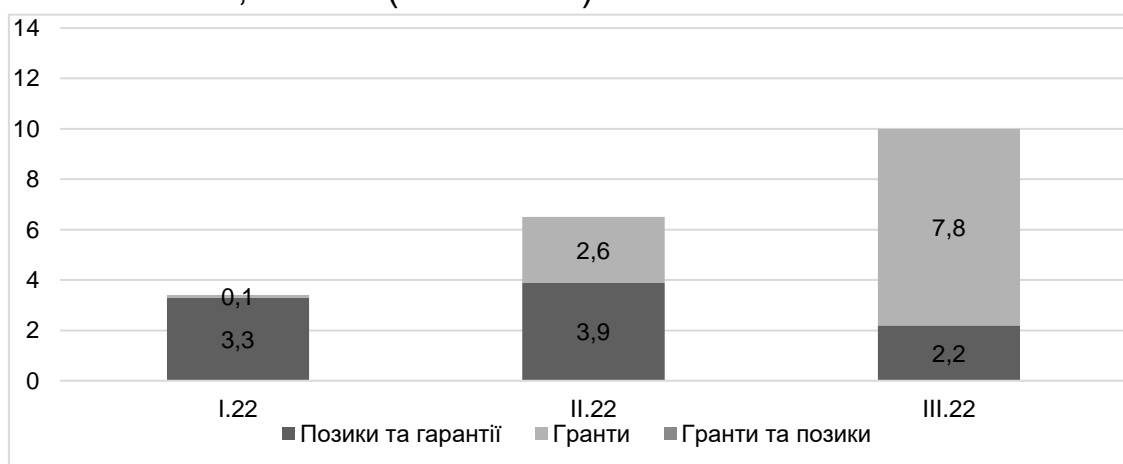

Рис. 3. Оголошена фінансова допомога Україні від найбільших партнерів, млрд євро

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

За дев'ять місяців 2022 року тільки на фінансування потреб бюджету отримано понад 28 млрд дол., з яких 42 % – гранти. Усі ці програми покликані напряду стабілізувати кредитний ринок України, 39 % якого на жовтень 2022 р. складала списані за рахунок резервів кредитні зобов'язання.

На кредитний ринок України безпосередньо вплинуло руйнування енергетичної інфраструктури (рис. 4).

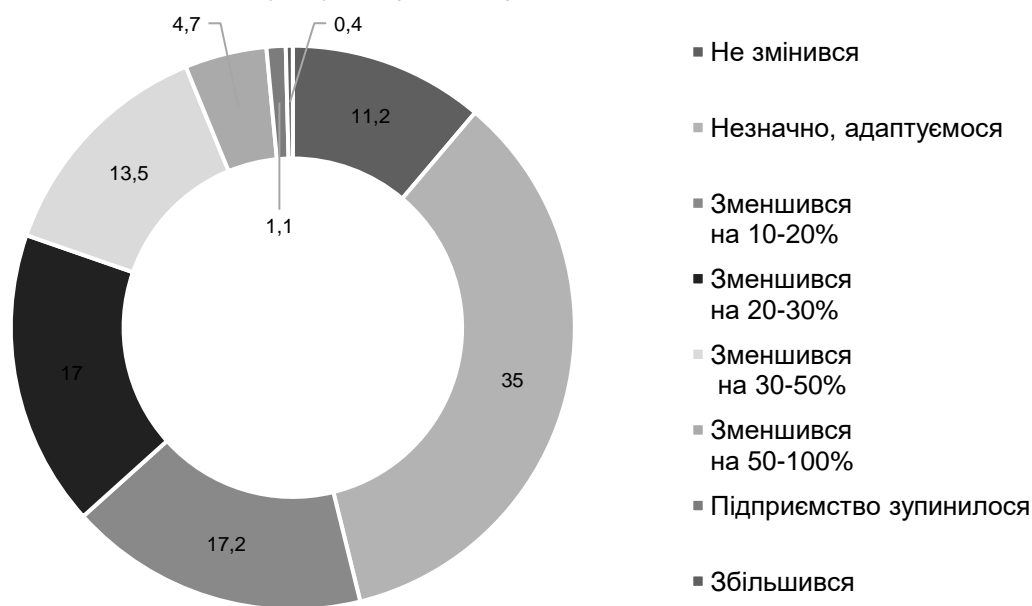

Рис. 4. Зміна обсягу випуску продукції/надання послуг у зв'язку із віяловими відключеннями е/е, %

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Протягом III кварталу 2022 року економіка України поступово відновлювалася. Цьому сприяли спершу стабілізація фронту, а згодом звільнення ЗСУ вже більшої частини окупованих у 2022 році територій. Отже, поступово налагоджувалися виробництво та ланцюги постачання. Угода про функціонування «зернового коридору» сприяла суттєвому зростанню експорту агропродукції, підтримала транспортні та інші послуги, створила кращі умови для зберігання цьогорічного врожаю [1].

Однак починаючи із жовтня матеріалізувався потужний ризик для економіки – значні перебої в електропостачанні через регулярні та масштабні обстріли енергетичної інфраструктури. Дефіцит електроенергії призводить до простоїв бізнесу, ускладнює логістику та продажі.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Проблеми, пов'язані з дефіцитом електроенергії, виснажуватимуть ресурси підприємств, знижуватимуть їхню платоспроможність та посилюватимуть кредитні ризики. Деякі компанії можуть припинити роботу. У результаті це може призвести до чергової хвилі погіршення якості кредитного портфеля банків. Нині ризики подальшого спаду виробництва є вищими, ніж ймовірність позитивних зрушень. Згідно з поточними оцінками, реальний ВВП цього року скоротиться приблизно на третину [3; 10]. Інфляційні процеси також безпосередньо впливають на стан кредитного ринку України, а саме за підсумками 9 місяців 2022 року інфляція в Україні не перевищила 30 % (рис. 5).

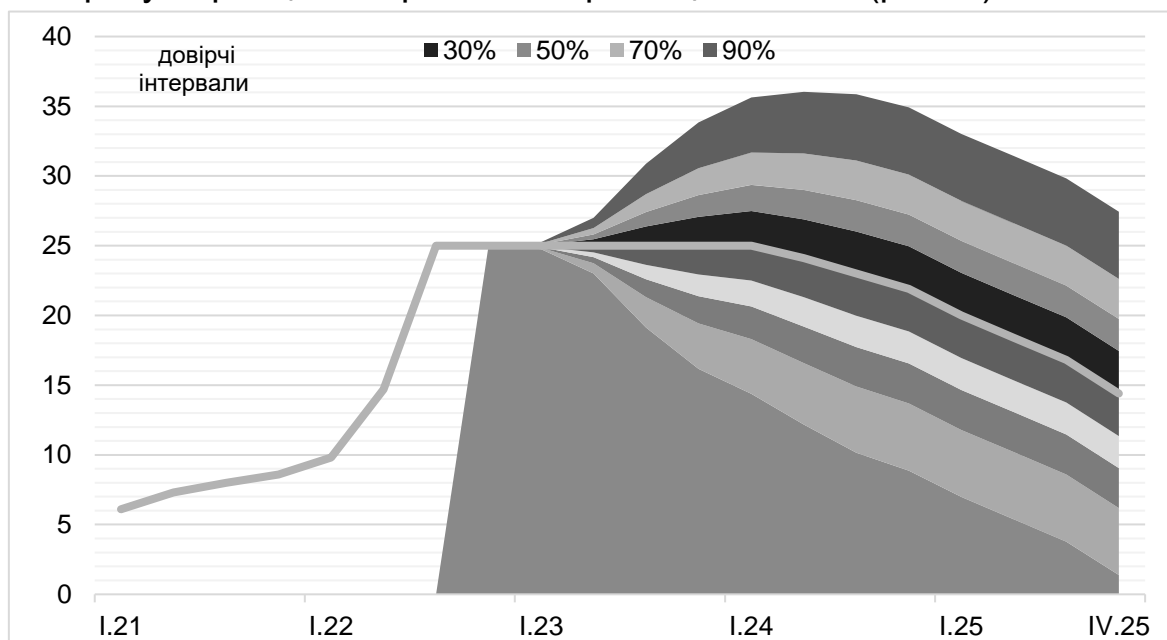

Рис. 5. Облікова ставка, % (фактичні та прогнозні показники)

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Основними рушіями зростання цін залишаються фактори пропозиції: руйнування виробничих потужностей, порушення логістики, збільшення виробничих витрат, обмежена пропозиція окремих товарів. Свій внесок в інфляцію мали липнєве коригування курсу гривні до долара США та високі темпи зростання світових цін. Стримували ціновий тиск червнєве підвищення облікової ставки до 25 % річних та його поступова трансмісія у ринкові ставки, пригнічений попит, а також фіксація тарифів на житлово-комунальні послуги. Більшість цих факторів сповільнюватимуть інфляцію у 2023-2025 рр. [10; 17].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Прогноз НБУ та міжнародних аналітичних компаній передбачає утримання високої облікової ставки тривалий час, спонукаючи банки надалі підвищувати та утримувати на вищому рівні ставки за депозитами. Це послабить тиск на валютний ринок та поліпшить структуру фондування банків. Розглянемо та проаналізуємо діаграму рис. 6 (прибутки та збитки великих та середніх підприємств, за період, % р/р) більше детально [10].

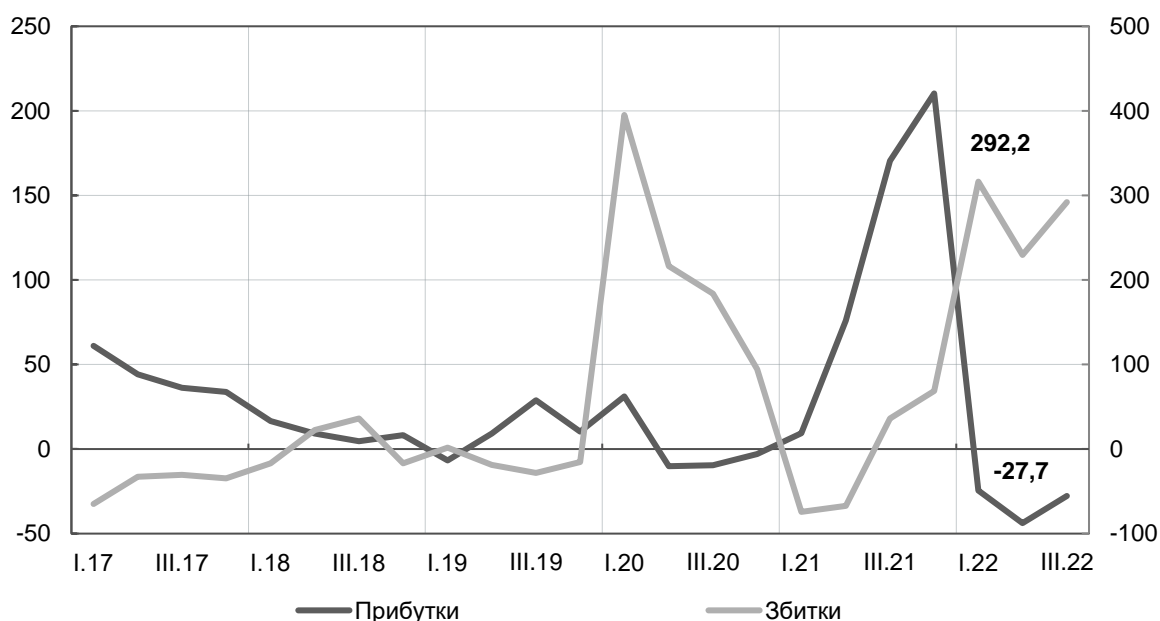

Рис. 6. Прибутки та збитки великих та середніх підприємств, за період, % р/р

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Приватний сектор (великі та середні підприємства) різко скоротили зайнятість та зарплати від початку великої війни. У результаті різкого зростання виплат військовослужбовцям і стабільних доходів працівників державного сектору сукупні номінальні доходи населення перевищують показники минулого року [1; 18]. Попит на нові кредити залишається пригніченим, закредитованість підприємств нині знижується, що безпосередньо пов'язано із їх активністю на ринку виробництва та надання товарів та послуг.

Проте багато клієнтів банків мають труднощі з обслуговуванням кредитів і можуть тимчасово втратити доступ до кредитних продуктів [10].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Низький споживчий попит зменшує кредитування та боргове навантаження (рис. 7). Втрата доходів значною частиною домогосподарств позначилася на їхніх оцінках рівня добробуту. За даними Info Sapiens, нижчим за середній його вважають 58 % опитаних.

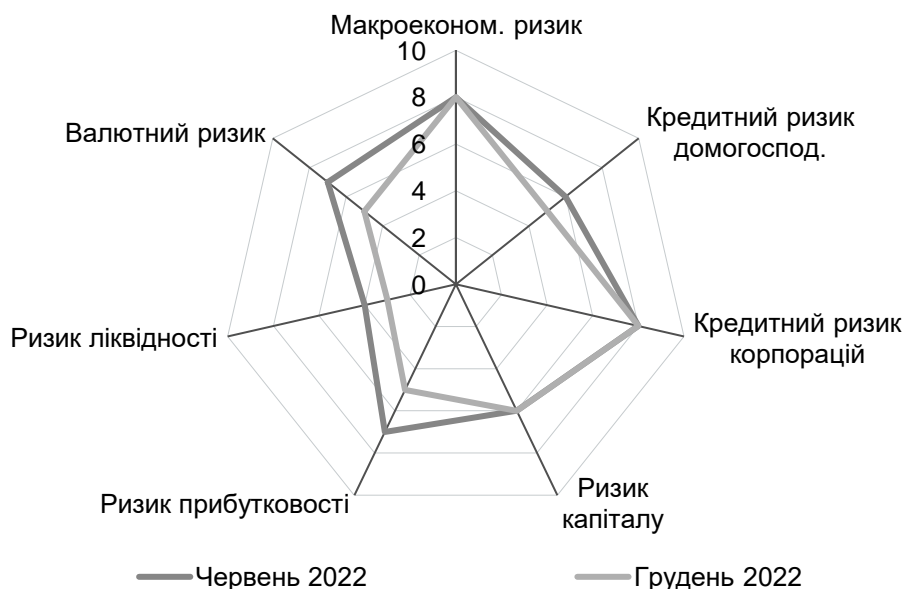
Рис. 7. Фактори зміни попиту на кредити домогосподарствам

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

У жовтні після початку масових ракетних обстрілів погіршилися споживчі настрої та знизився попит на товари тривалого вжитку. Тож, споживчий попит населення залишається пригніченим. Це знижує і кредитний попит як на споживчі незабезпечені позики, так і на іпотеку.

Оскільки кредитний портфель населення зменшується, а номінальні доходи зростають, кредитне навантаження домогосподарств дещо скоротилося.

Проте така тенденція не була рівномірною. Для багатьох домогосподарств втрата роботи чи скорочення зарплати в приватному секторі значно ускладнило обслуговування кредитів. Боржники, які найбільше постраждали від наслідків війни, масово припинили обслуговування позик, насамперед споживчих. Для них відновлення доступу до позик, передусім банківських, буде вкрай ускладненим. Карту ризиків кредитного ринку України відобразимо на рис. 8.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Рис. 8. Карта ризиків фінансового сектору**

(*НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців)

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Макроекономічний ризик не змінився – падіння економіки у 2022 році буде значним, попри відновлення у III кварталі. Рівень державного боргу та дефіциту бюджету відносно ВВП залишаються високими. Масштабні обстріли енергетичної інфраструктури погіршують макроекономічні перспективи. Значні надходження міжнародної фінансової допомоги покращили платіжний баланс та дещо компенсували негативну зміну інших складових [1; 13].

Ліквідність банківського сектору надалі зростає завдяки приросту клієнтських коштів (рис. 9). З початку повномасштабної війни до листопада фондування від населення та бізнесу зросло на п'яту частину. Ключовим джерелом додаткової ліквідності в системі є державні видатки, зокрема виплати військовослужбовцям. Міжнародна допомога та емісійні кошти, що надані НБУ до бюджету, еквівалентні більш як половині видатків державного бюджету у 2022 році.

Банки наповнювалися новими ресурсами з-позавітчизняної приватної фінансової системи. Значні, регулярні та тривалі припливи додаткових коштів у банківську систему суттєво відрізняють поточну кризу від попередніх.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Зростання клієнтських коштів дало банкам можливість відмовлятися від дорогих кредитів рефінансування, які фінустанови активно залучали в періоди найбільшої непевності під час коронакризи та на початку воєнної агресії. Їхня частка у фондуванні впала до дворічного мінімуму. У результаті НБУ в листопаді зміг відмовитися від кризового інструменту підтримки ліквідності – бланкового рефінансування.

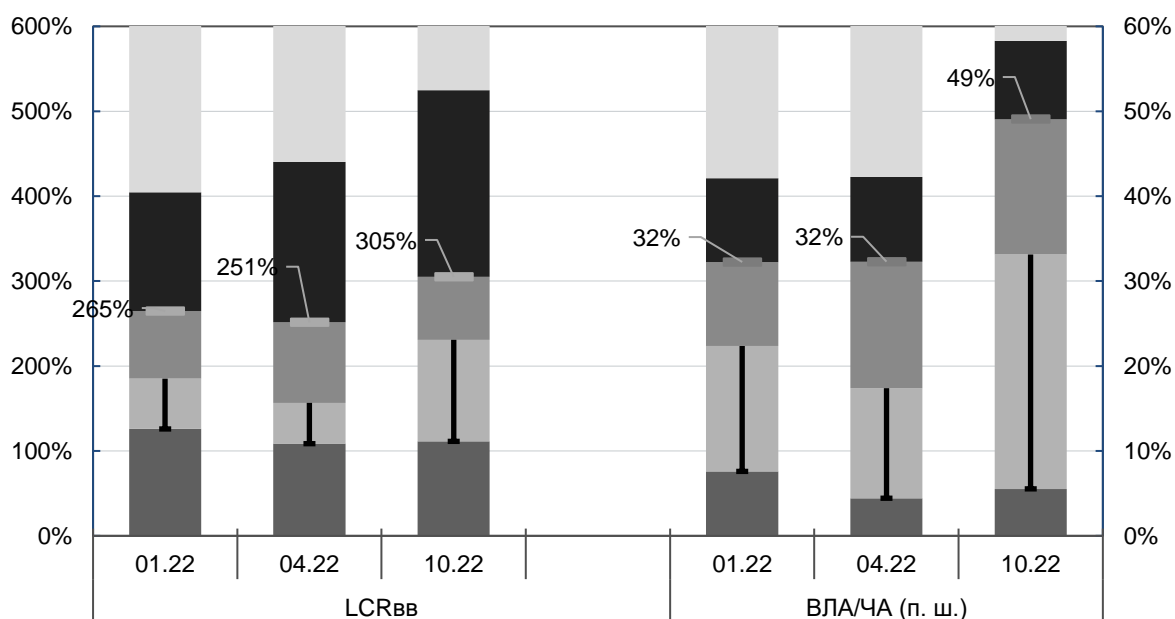

Рис. 9. Розподіл LCR в усіх валютах та частки високоякісних ліквідних активів (ВЛА) у всіх валютах у чистих активах (ЧА)*
Джерело: побудовано автором на основі [10].

Фінустанови за графіком обслуговували та погашали зовнішні борги, обсяг яких надалі зменшувався і становив лише 4% зобов'язань наприкінці III кварталу. З огляду на незначний обсяг зовнішніх позик, банки не мали потреби їх реструктурувати.

Висновки і пропозиції. Для забезпечення фінансової стабільності у складних умовах воєнного стану розвитку кредитного ринку та його фінансових інструментів треба використовувати злагоджені зусилля і тісну координацію всіх учасників кредитного ринку, а саме: банків, небанківських фінансових установ, НБУ, та інших регуляторів в особі державних органів влади й міжнародних партнерів. Учасники кредитного ринку використовуючи наявні джерела інформації та відповідні їм фінансові інструменти мають своєчасно оцінювати всі можливі ризики обслуговування боргів, зокрема це повна сплата відсотків.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Після завершення дії «кредитних канікул» протягом та після закінчення дії воєнного стану учасники кредитного ринку мають повною мірою враховувати факт несплати процентів. Частина позичальників досі може потребувати короткострокових реструктуризацій, проте такі реструктуризації не повинні приховувати реальної спроможності позичальників обслуговувати кредити. Учасника кредитного ринку також дуже важливо вчасно переглядати моделі оцінки очікуваних збитків враховуючи плинні та сталі параметри чутливі до зміни макроумов на кредитному ринку через фінансові інструменти.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка про зерновий ринок та стан потужностей для зберігання зерна в Україні (станом на 30 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/ggxes>.
2. Данилевич А. П. Фінансові інструменти: особливості визначення, класифікації та обігу / А. П. Данилевич // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 1(46). – С. 64–74.
3. Дубина М. В. Розвиток ринку кредитних послуг України / М. В. Дубина, Н. М. Чийпеш // Розвиток ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – С. 126-151.
4. Кириленко С. А. Зміна парадигми продажу банківських послуг в умовах розвитку цифрових каналів дистрибуції / С. А. Кириленко // Світ фінансів. – 2016. – Вип. 4(49). – С. 140-147.
5. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації / В. О. Корнівська // Проблеми економіки. – 2017. – № 3. – С. 254-261.
6. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // Ефективна економіка. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.
7. Дропа Я. Б. Фінансові інструменти формування ресурсів у національній економіці в умовах глобалізації / Я. Б. Дропа // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 16. – С. 682-687.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32) «Фінансові інструменти: подання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU12040>.
9. Миськів Г. В. Функціонування та розвиток кредитного ринку в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Миськів Галина Василівна ; ДВНЗ «Університет банківської справи». – К., 2016. – 539 с.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
11. Поляк Н.П. Кредитні інструменти розвитку реальної економіки в Україні : дис. ... кандидата економічних наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н. П. Поляк; ДВНЗ «Університет банківської справи». – К., 2016. – 223 с.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

12. Прокопенко В. Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: дефініційні аспекти [Електронний ресурс] / В. Ю. Прокопенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 247-259. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2014_1_27.

13. Садчикова І. В. Державне регулювання кредитного ринку в умовах військового стану в Україні / І. В. Садчикова, В. С. Садчиков // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 3(31). – С. 190-199.

14. Унінець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : [навч. посіб.] / В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Костюкевич, О. А. Лятамбор. – К. : ЦНЛ, 2009. – 392 с.

15. Фельдман А. Б. Производные финансовые товарные инструменты / А. Б. Фельдман. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 241 с.

16. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. 3-є вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.

17. Features of the Formation and Transformation of Household Credit Behavior Under Macroeconomic Instability / M. Dubyna, O. Popelo, O. Panchenko, O. Bazilinska, V. Matskiy, O. Lobko // International Journal of Sustainable Development and Planning. – 2022. – Vol. 17, No. 7. – Pp. 2075-2087. – DOI: <https://doi.org/10.18280/ijstdp.17070>.

18. The role of the credit services market in ensuring stability of the banking system / A. Zhavoronok, R. Shchur, Y. Zhezherun, I. Sadchykova, N. Viadrova, L. Tychkovska // International Journal of Safety and Security Engineering. – 2022. – Vol. 12, № 6. – Pp. 667-679. – DOI: <https://doi.org/10.18280/ijssse.120602>.

References

1. Analitichna dovidka pro zernovyi rynek ta stan potuzhnosti dlia zberihannia zerna v Ukraini (stanom na 30 lystopada 2022 r.) [Analytical report on the grain market and the state of grain storage facilities in Ukraine (as of November 30, 2022)]. <http://surl.li/ggxes>.

2. Danylevych, A.P. (2009). Finansovi instrumenty: osoblyvosti vyznachennia, klasyfikatsii ta obihu [Financial instruments: peculiarities of definition, classification and circulation]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of the NDFI*, (1(46)), 64–74.

3. Dubyna, M.V., & Chyipesh, N.M. (2022). Rozvytok rynku kredytnykh posluh Ukrainy [Development of the credit services market of Ukraine]. In M. V. Dubyna (Ed.), *Rozvytok rynku finansovykh posluh v umovakh stanovlennia tsyfrovoy ekonomiky – Development of the financial services market in the conditions of the formation of the digital economy* (pp. 126-151). NU «Chernihivska politekhnikha».

4. Kyrylenko, S.A. (2016). Zmina paradyhmy prodazhu bankivskykh posluh v umovakh rozvytku tsyfrovyykh kanaliv dystrybutsii [Changing the paradigm of selling banking services in the context of the development of digital distribution channels]. *Svit finansiv – World of Finance*, 4(49), 140-147.

5. Kornivska, V.O. (2017). Tsyfrovyyi bankinh: ryzyky finansovoi dyhitalizatsii [Digital banking: risks of financial digitalization]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, (3), 254-261.

6. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of the avant-garde character of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (1). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Dropa, Ya.B. (2017). Finansovi instrumenty formuvannia resursiv u natsionalnii ekonomitsi v umovakh hlobalizatsii [Financial instruments of resource formation in the national economy in the conditions of globalization]. *Hlobalni ta natsionalni proble-my ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 16, 682-687.
8. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 32 (MSBO 32) «Finansovi instrumenty: podannia» [International Accounting Standard 32 (IAS 32) "Financial Instruments: Presentation"]. <https://ips.ligazakon.net/document/MU12040>.
9. Myskiv, H.V. (2016). *Funktsionuvannia ta rozvytok kredytnoho rynku v Ukraini [Functioning and development of the credit market in Ukraine]* [Doctor thesis, Universytet bankivskoi spravy].
10. Ofitsiyni sait Natsionalnogo banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. <http://www.bank.gov.ua>.
11. Poliak, N.P. (2016). *Kredytni instrumenty rozvytku realnoi ekonomiky v Ukraini [Credit instruments for the development of the real economy in Ukraine]* [PhD theses, Universytet bankivskoi spravy].
12. Prokopenko, V.Yu. (2014). Finansovo-kredytni instrumenty na rynku nerukhomosti: defynitsiini aspekty [Financial and credit instruments on the real estate market: definitional aspects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia ekonomichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. economic series*, 1, 247-259. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2014_1_27.
13. Sadchykova, I.V., & Sadchykov, V.S. (2022). Derzhavne rehuliuвання kredytnoho rynku v umovakh vii-skovoho stanu v Ukraini [State regulation of the credit market in the conditions of martial law in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(31)), 190-199.
14. Unynets-Khodakivska, V.P., Kostiukevych, O.I., Liatambor, O.A. (2009). *Rynok finansovykh posluh: teoriia i praktyka [Market of financial services: theory and practice]*. TsNL.
15. Feldman, A.B. (2003). *Proizvodnye finansovye tovarnye instrumenty [Derivative financial commodity instruments]*. Finansy i statistika.
16. Zahorodnii, A.H., Vozniuk, H.L., & Smovzhenko, T.S. (2000). *Finansovyi slovnyk [Financial dictionary]*. 3rd ed. Znannia.
17. Dubyna, M., Popelo, O., Panchenko, O., Bazilinska, O., Matskiv, V., & Lobko, O. (2022). Features of the Formation and Transformation of Household Credit Behavior Under Macroeconomic Instability. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(7), 2075-2087. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.17070>.
18. Zhavoronok, A., Shchur, R., Zhezherun, Y., Sadchykova, I., Viadrova, N., & Tychkovska, L. (2022). The role of the credit services market in ensuring stability of the banking system. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 12(6), 667-679. <https://doi.org/10.18280/ijssse.120602>.

Отримано 15.09.2022

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 336.76:355.01(447)

JEL Classification: E44; G21

Iryna Sadchykova

PhD, Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)**Viktor Sadchykov**

PhD, the chief specialist of the business sector of private individuals

JSC FUIB (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: viktor.sadchikov@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9450-8942>ResearcherID: [F-4249-2014](https://orcid.org/0000-0002-9450-8942)**FINANCIAL INSTRUMENTS OF THE DEVELOPMENT CREDIT MARKET OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS**

Abstract. *The article substantiates the essence of the "financial instruments" category, which is based on the analysis of the approaches to considering this definition developed in the scientific literature. As a result, the author's understanding of the meaning of "financial instruments" of the credit market was proposed, and the basic meaningful features of this category were highlighted. Considerable attention is focused on the description of the role of financial instruments in the development of the credit market of Ukraine during the period of martial law. The importance of the credit market in the system of market relations in connection with the introduction of martial law is considered and updated. The relationship between different segments of the credit market, which are divided according to the relative homogeneity of the financial instruments used by them, is substantiated. The problem of a wide selection of financial instruments of the credit market and their correct application depending on the changing conditions - ensures the maximum mobilization of credit resources, their rational distribution and quick redistribution and effective use and is unsolved and needs to be solved, especially with the development of dynamism and branching financial instruments present on the credit market of Ukraine. A developed credit market implies the presence of a significant number of intermediaries and a large selection of high-quality and affordable financial instruments that would satisfy the demand of the most demanding investors. However, the lack of the latter is an important problem in Ukraine. The relevance of this issue is possible under the condition of effective functioning of the credit market, the main purpose of which is to redistribute free resources from individuals and legal entities that have their surplus to those business entities that feel a lack of investment.*

Keywords: *credit; market; credit market; martial law; financial instruments; economy; lending.*

Fig.: 9. References: 18.

Бібліографічний опис для цитування:

Садчикова І., Садчиков В. Фінансові інструменти розвитку кредитного ринку України в період воєнного стану. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 190-205.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-206-221

UDC 336.7

JEL Classification: E44

Yuliia Humenna

PhD in Economic Sciences, Associate Professor
Senior lecturer of Department of Financial Technologies and Entrepreneurship
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: y.humenna@biem.sumdu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5309-6016>. ResearcherID: [AAD-6227-2020](https://orcid.org/AAD-6227-2020)**Daria Lutsenko**

Student

Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: daryalutsenko24@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9246-2022>**Yuriy Petrushenko**

Doctor of Economic Sciences, Professor.
Head of the Department of International Economic Relations
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: Y.Petrushenko@biem.sumdu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9902-7577>. ResearcherID: [C-1072-2018](https://orcid.org/C-1072-2018)**Maryna Brychko**

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Senior lecturer of Department of Financial Technologies and Entrepreneurship
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: m.brychko@biem.sumdu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9351-3280>. ResearcherID: [P-4841-2014](https://orcid.org/P-4841-2014)**MORTGAGE LENDING: TRENDS AND PERSPECTIVES IN UKRAINE**

Abstract. This article is devoted to the study of the theoretical and practical issues of the development of mortgage lending in Ukraine. The paper examines the economic and legal aspects of the essential basis of mortgage and mortgage lending. Trends of mortgage lending are analysed, in particular in terms of the following indicators: the volume of mortgage loans issued, the amount of mortgages, the number of mortgage loans, the maximum number of market participants. The research period in the work is 2017-2021. The article analyses such indicators of residential mortgage lending as: indicators of purchasing activity of the population in the housing market, indices of housing prices in the primary and secondary market, residential mortgage lending to individuals for the purchase, construction and reconstruction of real estate in terms of currencies. In the work, a comparative analysis of the conditions for providing mortgage lending by leading banks in accordance with the sustainability rating was carried out. The conducted analysis of the peculiarities of the functioning of the mortgage housing lending market in Ukraine made it possible to form the key directions for the activation of this type of lending with the participation of the state and the banking sector.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Keywords: *mortgage; mortgage lending; residential real estate; primary real estate market; secondary real estate market.*

Fig.: 3. Table: 1. References: 29.

Urgency of the research. The development of the mortgage lending market in Ukraine lags far behind the situation in Eastern and Central European countries in the field of mortgage lending. Today, the trends in the functioning of the mortgage market in Ukraine are accompanied by a number of problems that require an urgent solution, namely: the imperfection of the legal framework; lack of a legislative provision regarding the functioning of the secondary mortgage market of mortgage securities; inefficient, unpredictable, long-term and costly procedure for the creditor to foreclose on the subject of a mortgage by a court decision; underdevelopment of the infrastructure of the housing market and housing construction; inability of the banking system to work according to international reinvestment schemes; distrust of the population towards Ukrainian banks. This negatively affects the rate of socio-economic development of the country in general. The successful functioning of the mortgage lending market will contribute to: attracting long-term financial resources to the credit and financial industry, ensuring employment in this sector of the economy, developing the stock market and financial services, and stimulating the real estate sector.

Actual scientific researches and issues analysis. Numerous works of foreign and Ukrainian economists and scientists [1-11] are devoted to the study of aspects of the functioning of the mortgage lending market. They made significant contribution to the development of mortgage lending theory and practice. The key principles of the functioning of the domestic mortgage market are regulated in accordance with the legislative framework: the Constitution of Ukraine [12], the Civil Code of Ukraine [13], the Economic Code of Ukraine [14], the Land Code of Ukraine [15], the laws of Ukraine "On Mortgage" [16], "On guaranteeing property rights to real estate objects that will be built in the future" [17], as well as international treaties of Ukraine.

Uninvestigated parts of general matters defining. Without diminishing the significance of the conducted research in the direction of the analysis of mortgage lending, the peculiarities of the implementation of housing mortgage lending by institutions of the banking sector remain insufficiently disclosed. This forms the preconditions for additional analysis and study of the peculiarities of mortgage lending in our country.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

The research objective. The main goal of this work is the analysis of theoretical and practical aspects, in particular, the trends and features of the implementation of mortgage lending in Ukraine in the context of determining the prospects for its further development.

The statement of basic materials. Mortgage lending plays an important role in the structure of market relations of the state. Thus, real estate, which is pledged by the bank, is positioned as a reliable means of fulfilling obligations. The analysis of trends of mortgage lending, in particular the peculiarities of its implementation in Ukraine, involves the definition of the theoretical essence of the concept of "mortgage". In the legal field, according to the Law of Ukraine "On Mortgage", a mortgage is defined as a type of enforcement an obligation with real estate (an indivisible object of unfinished construction, a future object of real estate) that remains in the possession and use of the mortgagor, according to which the mortgagor has the right, in the event of non-fulfilment by the debtor of the obligation secured by the mortgage, to satisfy his claims at the expense of the subject of the mortgage mainly before other creditors of such debtor. From an economic point of view, the concept of "mortgage" arises in the form of a pledge of real estate in order to secure a debt obligation, which is specified as a credit [1-11]. Therefore, the study of the essence of the mortgage at the current stage of the of the world economy development based on various sources of information, both from the economic and legal fields, allows us to distinguish the following approaches in understanding the mortgage:

- mortgage as a mechanism or method of crediting on pledge;
- mortgage as a process of providing a secured loan;
- mortgage as pledge for real estate.

In this paper, we support the majority of scientists and understand the mortgage as the pledge of immovable property, accordingly - mortgage lending as the process of providing credit funds to the borrower on pledge. The structural elements of mortgage lending are industrial, land and residential mortgages. The industrial mortgage is aimed at ensuring the industrialization of industry in the country, the land mortgage is aimed at the modernization of agriculture, and the residential mortgage supposes the provision of housing to the population and thus fulfills a socio-economic role in the social development of the country. A residential mortgage loan is a loan, the fulfillment of one's own obligations, under which the borrower secures real estate for residential purposes with a mortgage (except for

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

objects of incomplete construction), that is, gives this property as a pledge [18]. Such a loan is issued under the conditions, if the subject buys residential real estate on the real estate market. Also, loans issued to the borrower for other purposes are equated to residential mortgage loans, if he takes these loans, pledging residential real estate.

We will analyze the trends of mortgage lending in Ukraine. In the period from January to July 2021, Ukrainian banks issued mortgage loans worth UAH 4.4 billion [19; 20]. This amount exceeded three times the amount of mortgages for 7 months of 2020, and 2.3 times the amount. These indicators were published by the press service of the National Bank of Ukraine. As for July 2021, banks issued 974 mortgage loans for a total of UAH 773.2 million. The recorded maximum number of market participants is 21 banks that issued mortgages in July 2021. In general, in the first seven months of 2021, banks issued 5,626 mortgage loans in the amount of UAH 4.4 billion. Compared to the corresponding period last year, the volume of current mortgage lending has tripled in monetary terms. Loans are mainly issued on the secondary market for the purchase of housing: both in terms of monetary volume and the number of contracts, their share in July 2021 exceeded 90% of all mortgage loans granted. The mortgage lending market remains quite concentrated: 90% of new deals were concluded by only the five most active banks [21; 22].

Unlike other countries, mortgage rates in Ukraine are quite high. For example, in Germany, the interest rate for mortgage loans with a term of 10 years or more is currently 0.75%, if the term is 15 years, it increases to 1% per annum. In Poland, the average interest rates on mortgage loans are approximately 2.5%, in Spain and the USA - 3%.

Meanwhile, in Ukraine, the mortgage lending rate is a minimum of 7.5% and a maximum of 18.2% per annum. This situation is largely due to economic instability and negative experience from the past. In 2014, a moratorium was introduced on the foreclosure of apartments as a pledge for foreign currency loans. Therefore, due to possible risks, financial institutions assign high mortgage rates. Also, the size of the mortgage interest rate is highly dependent on inflationary expectations.

Because of all this, as well as because of the lack of transparency of the primary real estate market, the share of mortgage lending in new buildings in Ukraine is very low (approximately 5%) [23].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

State credit programs for providing citizens with housing did not have a particular impact on the Ukrainian real estate market for the period from the beginning of 2012 to 2020. According to the Association of Real Estate Specialists of Ukraine, under the terms of the "Affordable Mortgage 7%" program, the "discounted" mortgage at 7% increased the number of potential home buyers by only 1-2% [13].

As we know, the main factors that characterize trends of the mortgage market both in the whole world and in Ukraine are competition, market price, demand and supply. In developed countries, this trend is quite positive. This is confirmed by the fact that the level of demand in the housing market is identified with the volume of construction, while prices, despite the increase in the costs of developers, remain almost unchanged thanks to the determining competition. When analyzing the level of consumer purchasing power in the housing market and constructing a diagram based on the database of the Ministry of Justice of Ukraine and the State Statistics Service of Ukraine, we will analyze the situation in Ukraine (Fig. 1).

Fig. 1. Indicators of consumer purchasing power in the housing market of Ukraine for 2017-2021 years
Source: developed by the authors based on [24; 20].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

It can be observed from the diagram that the number of purchase and sale contracts increased throughout the studied period. In terms of capital investments for housing construction, citizens invested the least amount of money in real estate during the II-III quarter of 2020 and I quarter of 2021. This situation is related to the fluctuation (growth) of the exchange rate, self-isolation in 2020 due to the COVID-19 pandemic, the introduction of quarantine in Ukraine and seasonality.

In our opinion, the economy of our country is growing too slowly, which is significantly different from the global pace. This situation forms barriers to realizing the potential of the state, and for the population of Ukraine - barriers to improving the standard of living. We believe that the economy needs a significant push that will bring a positive impact that will be felt by both citizens and the country in general - this is a mortgage (a reliable and proven tool). The practice of neighboring states demonstrates that a positive impact on the country's macroeconomics contributes to GDP growth and attracts investment in residential real estate. The development of the mortgage market will enable the launch of mechanisms for reform, activation of the Ukrainian economy, and financing mechanisms.

We will conduct an analysis of the housing price indices in Ukraine. As the analysis shows for the years 2017-2021, the general price index grew both in the primary market and in the secondary market. Let's pay attention to housing price indices on the primary market in the third quarter of 2021. The indicators increased by 1.6% compared to the third quarter of 2020. Regarding the secondary market for the same period, the data increased by 2.1%. In the IV quarter of 2021, we can only assume that the price index will remain at the level of the values of the III quarter of 2021 or even increase slightly. The interest rate on the mortgage loan is also an important factor affecting the scale of mortgage lending to residents [6] (Fig. 2).

In order to further develop practical recommendations for improving the activity of mortgage lending with the participation of banks, we analyze banking activity by the number of issued mortgage loans. It should be emphasized that in Ukraine the ratio of mortgage portfolio in hryvnia to GDP is less than 1%. Currently, mortgages are needed by banks, the population and developers, as the mortgage portfolio is one of the most reliable, and thanks to the mortgage, social problems are solved. Based on the results of the Ministry of Finance, the stability rating of banks with portfolios of

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

retail deposits of 1 billion hryvnias is highlighted. The stability rating is formed in terms of the following indicators: stress resistance, loyalty of depositors, analysts' assessment, place in the rating by individual deposits.

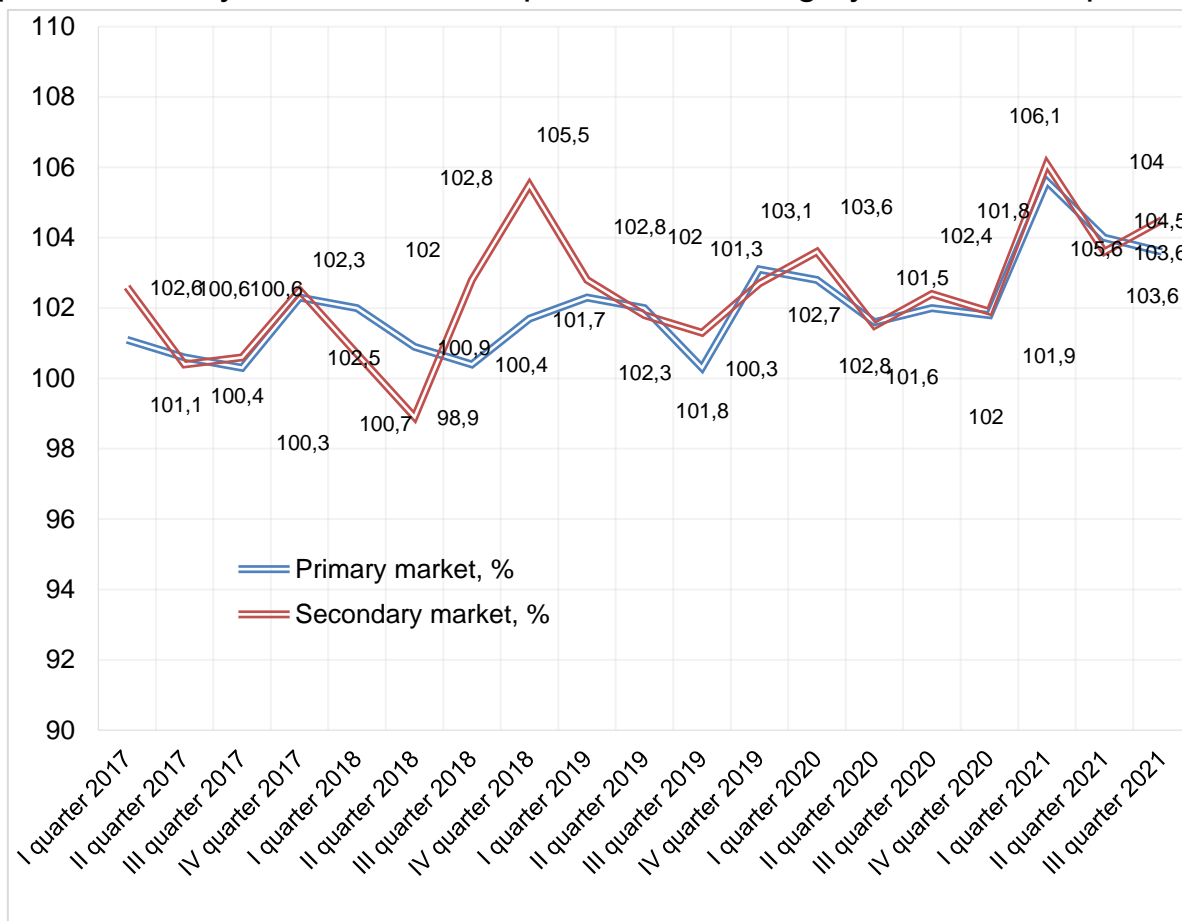

Fig. 2. Housing price indices on the primary and secondary market of Ukraine for 2017-2021

Source: developed by the authors based on [24].

Thus, the five banking institutions that receive the highest ratings in terms of sustainability include: JSC “Raiffeisen Bank”, JSC “OTP BANK”, JSC “CREDI AGRICOLE BANK”, JSC “UKRSIBBANK”. These banks belong to foreign banking groups or are supported by Western countries. It bears mentioning that high positions in the sustainability rating are also occupied by state-owned Ukrainian banks: JSC “State savings Bank of Ukraine”, JSC “KREDOBANK”, JSC CB “PrivatBank”, JSC “UKRGAZBANK”. We will analyze the conditions for mortgage lending in the secondary housing market at the end of 2021 (Table 1) among the banks mentioned.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Table 1

Conditions for providing mortgage lending by Ukrainian banks

Name of bank	Conditions for providing mortgage lending			
	Advance amount	Mortgage interest rate	Loan issuing commission, %	Insurance commissions, %
1. Joint stock company "State savings Bank of Ukraine"	- from 15%;	- 7%;	-0,5	-0,35
	- from 20%;	-8% - the first 12 months, 13% - starting from the 13th month (one size);	-0,99	-0,3
	- from 30%;	- 11,49%;	-0	-0,3
	- from 30%.	- 9,99%.	-0,99	-0,35
2. Public joint-stock company joint stock bank "UKRGASBANK"	- from 30%;	- for the first two years 9.90%; - for the next 18 years - 12.99%	-0,99	- 0,3
3. Joint-stock company commercial bank "PrivatBank"	- from 25%;	-12% for the first year; -UIRD*12M+4% - annual rate from the 2nd year, (UIRD- Ukrainian Index of Retail Deposit Rates);	-1	-0,5
4. Joint stock company «KREDOBANK»	- from 20% to 40%;	- the first year 12%; - the second year 14%; - the third year 16%; -from the fourth year UIRD*3m+6,50%;	-1	- 0,23
	- from 40%.	- the first year 11%; - the second year 13%; - the third year 15%; from the fourth year UIRD*3M+4,50%		

Source: developed by the authors based on [25-28].

Based on the results of the analysis, the conditions for providing mortgages by banks that provide mortgage loans on the real estate market are relatively similar.

Based on the proposed conditions of the bank, an important element is the interest and attracting the attention of future customers, i.e. borrowers. Interest rates are fixed only at the JSC "State savings Bank of Ukraine". In addition, the rates are not tied to UIRD (Ukrainian Index of Retail Deposit Rates) fluctuations, while this is the case with other competitors. Since the volume of mortgage lending is also affected by exchange rates, it is necessary to examine the volume of real estate secured loans in terms of currencies (Fig. 3).

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

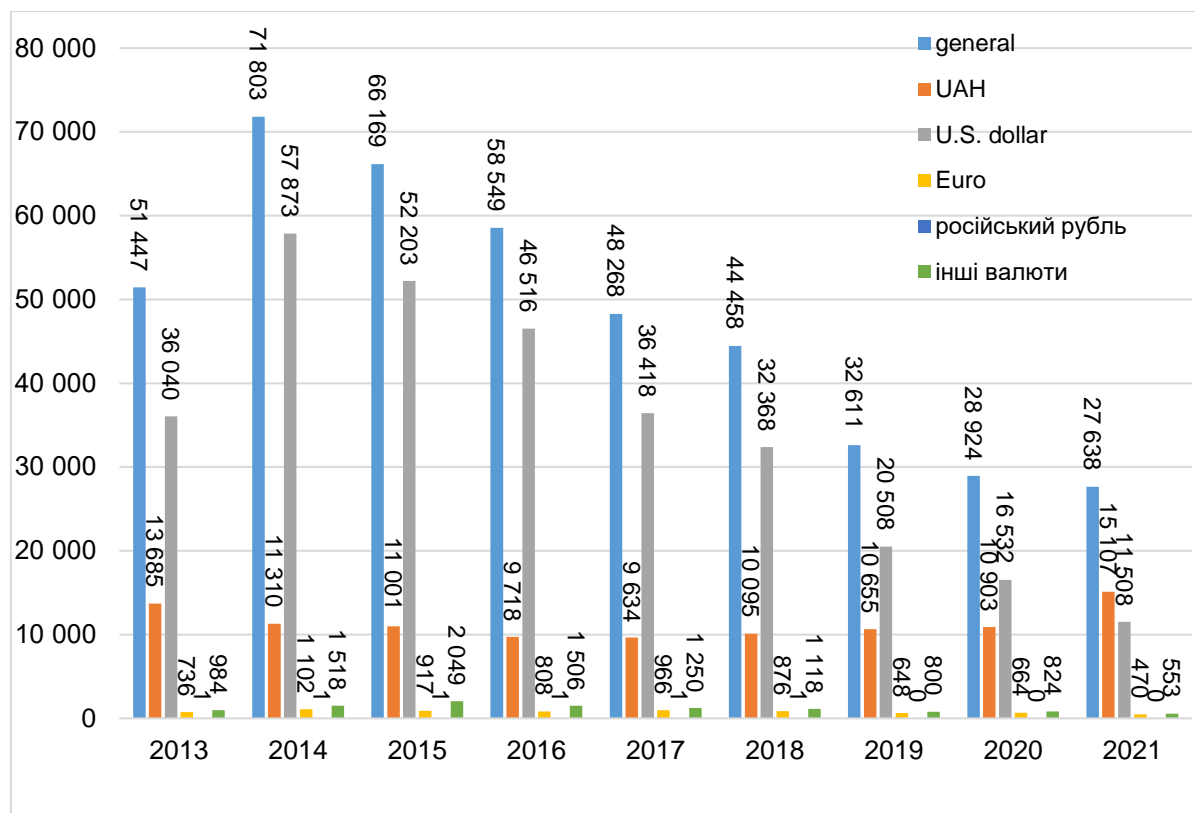

Fig. 3. Housing mortgage lending to individuals for the purchase, construction and reconstruction of real estate by currency for 2013-2021, UAH million

Source: developed by the authors based on [29].

The synthesis of mortgage loans in terms of currencies shows a rather ambiguous situation, since in absolute terms there is a significant reduction in the volume of mortgages in all types of currencies, except for the period of 2013-2014. Based on the diagram, the amount of loans granted to individuals for the purchase of real estate is traced, mainly in US dollars, as of 2014-2021. However, there is a decreasing trend. This is due to the significant volatility of exchange rates in our country and high currency risks for all participants in the agreement.

The conducted analysis of the peculiarities of the functioning of the mortgage housing lending market in Ukraine allows us to form key directions for the activation of this type of lending.

With the participation of the state, we see the following steps to stimulate providing of housing mortgages in Ukraine:

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- strengthening of the legislative framework on the aspects of mortgage lending, in particular strengthening the protection of creditors' rights;
- financing of government preferential programs for the population of Ukraine, in terms of providing loans only to categories of the population that are in the queue for housing or are recognized as needing to improve living conditions;
- introduction and development of motivational mechanisms by the government in terms of the development of tax benefits for employers and developers in the context of residential mortgages;
- introduction of a mechanism for providing land plots to local authorities for developers at below-market prices due to a decrease in the cost of residential real estate.

On the part of the banking sector, the following processes can be implemented regarding the development of mortgage lending in the housing sector:

- participation of the banking sector in preferential government programs for lending to the population in the context of housing mortgages;
- implementation and development of mechanisms for reducing the cost of mortgage housing lending based on the ranking of interest rates for housing mortgage loans, taking into account the borrower's scoring;
- formation of a competitive environment between banks in the domestic market, which increases the attractiveness of the mortgage itself.

Conclusions and propositions. The conducted analysis of the trends in the functioning of the mortgage lending market forms the prerequisites for the implementation of the key directions given in the work regarding the activation of the housing sector mortgage market by the state and the banking sector. The implementation of the key steps regarding the growth of the level of mortgage lending in Ukraine, will provide state support in the growth of the level of mortgage housing lending in the primary and secondary markets by taking part in construction and investment associations; loans at preferential interest rates to employers participating in the employee/employer scheme; support of developers. In addition, the volume of bank mortgage lending will increase significantly.

Therefore, the rise of the mortgage market in our country will have a positive effect on the money market and increase the level of banks' competitiveness. Such effect will be achieved if the necessary infrastructure of the

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

mortgage market is created, and banks, in turn, will be redirected to mortgage lending. In addition, the financial system of Ukraine will strengthen every time due to the expansion of its participants. Based on the results of the study, it can be said that the housing lending market in Ukraine requires significant improvement. It is appropriate to emphasize the fact that among more than 70 existing banks, only 10 take an active part in attracting new mortgage loans. Loyal conditions from banks in the future will contribute to an increase in the share of mortgages in the total gross domestic product of Ukraine and will ensure high-quality competition in the housing lending market.

References

1. Hnatkivskyi, B. (2009). Funktsionuvannia systemy ipotechnoho kredytuvannia v Ukraini [Functioning of the mortgage lending system in Ukraine]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini – Formation of Market Economy in Ukraine*, 19, 179–187.
2. Davydenko, D.O. (2016). Protses formuvannia yak sposib podolannia problem finansuvannia zhytlovoi nerukhomosti [The formation process as a way to overcome the problems of financing residential real estate]. *III mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – III International Scientific and Practical Conference* (pp. 132-134). “Helvetyka” Publishing House.
3. Denysenko, M.P., Liubunia, O.S., Kirieieva, O.I. (2005). *Ipotechne kredytuvannia [Mortgage lending]*. Center for Educational Literature.
4. Ofitsiinyi sait MinfinMedia (2021). [Official site of the MinfinMedia]. www.minfin.com.ua. <https://minfin.com.ua/banks/rating>.
5. Ievtukh, A. (2000). Ipoteka yak skladova rynkovoho mekhanizmu hospodariuvannia [Mortgage as a component of the market economy mechanism]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 65-69.
6. Ofitsiinyi sait Konfederatsii Budivelnikiv Ukrainy (2021). [Official site of the Confederation of Builders of Ukraine]. <http://kbu.org.ua>. <http://kbu.org.ua>.
7. Lahutin, V.D. (2002). *Kredytuvannia: teoriia i praktyka [Lending: theory and practice]*. Znannia.
8. Mochernyi, S.V. (1995). *Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk [Economic dictionary-reference]*. Femina.
9. Banky vydaly vdvichi bilshe ipotechnykh kredytiv, nizh torik [Banks issued twice as many mortgage loans than last year]. (2021). www.epravda.com.ua. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/10/677690>.
10. Business. Euro zone banks raised bar for mortgages in third quarter. (2021). www.reuters.com. <https://www.reuters.com/business/euro-zone-banks-raised-bar-mortgages-third-quarter-ecb-says-2021-10-26>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

11. Euro area bank lending survey. (2021). www.ecb.europa.eu. https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/ecb.bls-survey2021q2~b868c78ada.en.html.
12. Konstytutsiia Ukrainy № 254к/96-ВР [The Constitution of Ukraine]. (1996). zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV [The Civil Code of Ukraine]. (2003). zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
14. Hospodarskyi kodeks Ukrainy № 436-IV [The Economic Code of Ukraine]. (2003). zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
15. Zemelnyi kodeks Ukrainy № 2768-III [The Land Code of Ukraine]. (2002). zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
16. Pro ipoteku [On Mortgage]. № 898-IV (2003), Law of Ukraine on June 5, 2003 № 898-IV. zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.
17. Pro harantuvannia rechovykh prav na obiekty nerukhomoho maina, yaki budut sporudzeni v maibutnomu [On guaranteeing property rights to real estate objects that will be built in the future], *Law of Ukraine on August 15, 2022 № 2518-IX*. zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text>.
18. Mortgages in Europe - statistics & facts. (2021). www.statista.com. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/3926/mortgages-in-europe/#dossierKeyfigures>.
19. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. (2021). www.mof.gov.ua. <https://mof.gov.ua/uk>.
20. Ofitsiyniy sait Ministerstva yustytzii Ukrainy [Official website of the Ministry of Justice of Ukraine]. (2021). www.minjust.gov.ua. <https://minjust.gov.ua>.
21. Natsionalnyi Bank Ukrainy. Zvit pro finansovu stabilnist [National Bank of Ukraine. Report on financial stability]. (2021). www.bank.gov.ua. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2021-H1.pdf.
22. Ukrainska pravda [Ukrainian truth]. (2021). www.epravda.com.ua. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/10/677690>.
23. OLX nerukhomist. Shcho take ipoteka: prostymy slovamy [OLX real estate. What is a mortgage: in simple words]. (2021). www.blog.olx.ua. <https://blog.olx.ua/30059/shho-take-ipoteka-prostimi-slovami>.
24. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyka Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (2021). www.ukrstat.gov.ua. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Ofitsiyniy sait derzhavnoho oshchadnoho banku Ukrainy [Official website of the State Savings Bank of Ukraine]. (2021). www.oschadbank.ua. <https://www.oschadbank.ua>.
26. Ofitsiyniy sait aktsionernoho banku «UKRHAZBANK» [Official website of JSC "UKRGASBANK"]. (2021). www.ukrgasbank.com. <https://www.ukrgasbank.com>.
27. Ofitsiyniy sait aktsionernoho tovarystva «PryvatBank» [Official website of the JSC "PrivatBank"]. (2021). www.kredobank.com. <https://kredobank.com.ua>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

28. Ofitsiyni sait aktsionernoho banku «KREDOBANK» [Official website of the JSC KREDOBANK]. (2021). www.kredobank.com.ua. <https://kredobank.com.ua>.

29. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy [Official Internet representation of the National Bank of Ukraine]. (2021). www.bank.gov.ua. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial>.

Список використаних джерел

1. Гнатківський Б. Функціонування системи іпотечного кредитування в Україні / Б. Гнатківський // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 179–187.

2. Давиденко Д. О. (2016). Процес формування як спосіб подолання проблем фінансування житлової нерухомості / Д.О. Давиденко // III міжнародна науково-практична конференція (м. Хмельницький, 11–12 листопада 2016 р.). – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – С.132-134.

3. Денисенко М. П. Іпотечне кредитування : навч. посіб. для студ. вищих навчальних закладів / М. П. Денисенко, О. С. Любуня, О. І. Кіреєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 392 с.

4. Офіційний сайт МінфінМедіа [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/banks/rating>.

5. Євтух А. Іпотека як складова ринкового механізму господарювання / А. Євтух // Економіка України. – 2000. – № 1. – С. 65-69.

6. Офіційний сайт Конфедерації Будівельників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbu.org.ua/>.

7. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика / В. Д. Лагутін. – К.: Т-во «Знання», 2002. – 215 с.

8. Економічний словник-довідник / [ред. С. В. Мочерний]. – К. : Femina, 1995. – 367 с.

9. Банки видали вдвічі більше іпотечних кредитів, ніж торік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/10/677690>.

10. Business. Euro zone banks raised bar for mortgages in third quarter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/business/euro-zone-banks-raised-bar-mortgages-third-quarter-ecb-says-2021-10-26>.

11. Euro area bank lending survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/ecb.blssurvey2021q2~b868c78ada.en.html.

12. Конституція України № 254к/96-ВР (1996) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

13. Цивільний кодекс України № 435-IV (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

14. Господарський кодекс України № 436-IV (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

15. Земельний кодекс України № 2768-III (2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
16. Про іпотеку : Закон України № 898-IV (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.
17. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому : Закон України № 2518-IX (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text>.
18. Mortgages in Europe - statistics & facts [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.statista.com/topics/3926/mortgages-in-europe/#dossierKeyfigures>.
19. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk>.
20. Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua>.
21. Національний Банк України. Звіт про фінансову стабільність 2021р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2021-H1.pdf.
22. Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/10/677690>.
23. OLX нерухомість. Що таке іпотека: простими словами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.olx.ua/30059/shho-take-ipoteka-prostimi-slovami>.
24. Офіційний сайт Державної служби статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Офіційний сайт державного ощадного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua>.
26. Офіційний сайт акціонерного банку «УКРГАЗБАНК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrgasbank.com>.
27. Офіційний сайт акціонерного товариства «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua>.
28. Офіційний сайт акціонерного банку «КРЕДОБАНК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kredobank.com.ua>.
29. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial>.

Отримано 11.10.2022

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.7

JEL Classification: E44

Юлія Гуменна

кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри фінансових технологій і підприємництва
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: y.humenna@biem.sumdu.edu.ua**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5309-6016>. **ResearcherID:** [AAD-6227-2020](https://orcid.org/0000-0001-5309-6016)**Дар'я Луценко**

Студент, кафедра фінансових технологій і підприємництва
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: daryalutsenko24@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-9246-2022>**Юрій Петрушенко**

Доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: Y.Petrushenko@biem.sumdu.edu.ua**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9902-7577>. **ResearcherID:** [C-1072-2018](https://orcid.org/0000-0001-9902-7577)**Марина Бричко**

Кандидат економічних наук, доцент
старший викладач кафедри фінансових технологій і підприємництва
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: m.brychko@biem.sumdu.edu.ua**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9351-3280>. **ResearcherID:** [P-4841-2014](https://orcid.org/0000-0002-9351-3280)**ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних засад розвитку іпотечного кредитування в Україні. У роботі досліджені економічні та юридичні аспекти сутнісної основи іпотеки та іпотечного кредитування; виділені три підходи до розуміння іпотеки: іпотека як механізм чи спосіб кредитування під заставу; іпотека як процес надання кредиту під заставу; іпотека як застава нерухомого майна.

Проаналізована поточна ситуація з іпотечного кредитування, зокрема в розрізі таких індикаторів: обсяг виданих іпотечних кредитів, сума іпотеки, кількість іпотечних кредитів, максимальна кількість учасників ринку. Період дослідження в роботі – 2017-2021 рр. У статті проведено аналіз таких показників житлового іпотечного кредитування, як: індикатори купівельної активності населення на ринку житла, індекси цін на житло на первинному та вторинному ринку, іпотечне житлове кредитування фізичних осіб на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в розрізі

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

валют. У роботі проведено порівняльний аналіз умов надання іпотечного кредитування банками-лідерами відповідно до рейтингу стійкості, що формується на основі індикаторів стресостійкості, лояльності вкладників, оцінки аналітиків, місця в рейтингу за депозитами фізичних осіб.

Проведений аналіз особливостей функціонування ринку іпотечного житлового кредитування в Україні дозволив сформулювати ключові напрями активізації даного виду кредитування за участі держави та з боку банківського сектору: зміцнення законодавчої бази з аспектів іпотечного кредитування; фінансування урядових пільгових програм для населення України; впровадження та розвиток мотиваційних механізмів з боку уряду; запровадження механізму надання місцевим органам влади земельних ділянок для забудовників за цінами нижче ринкових через зниження собівартості житлової нерухомості; участь банківського сектору в пільгових державних програмах кредитування населення в розрізі житлової іпотеки; реалізація та розвиток механізмів здешевлення іпотечного житлового кредитування на основі ранжування відсоткових ставок за іпотечним житловим кредитом з урахуванням скорингу позичальника.

Ключові слова: іпотека; іпотечне кредитування; житлова нерухомість; первинний ринок нерухомості; вторинний ринок нерухомості.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 29.

Бібліографічний опис для цитування:

Humenna Yu., Lutsenko D., Petrushenko Yu., Brychko M. Mortgage lending: trends and perspectives in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 206-221.

МАРКЕТИНГ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-222-239

УДК 338.4:005.336.1

JEL Classification: G00

Максим Забаштанський

доктор економічних наук, професор,
директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)**Тетяна Забаштанська**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: tamza.cn@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)**Марія Герасімчук**

магістрант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: mashaherasimchuk@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7949-8515>

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРОМОАКЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ
ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

Анотація. У статті визначено сутність поняття промоакційного маркетингу, його основні види, а також чинники, що впливають на ефективність застосування промоакцій. Шляхом анкетування проведено дослідження щодо ефективності та трендовості промоакцій в умовах цифровізації. Відповідно до результатів дослідження було зроблено висновки, що споживачі знають, що таке промоакції і зазвичай беруть у них участь залежно від місця проведення, виду, вигоди, стимулів та назви бренду, що проводить відповідний захід. Розкрито питання застосування і використання промоакцій у мережі Інтернет та соціальних мережах: Instagram, TikTok.

Ключові слова: промоакція; промоакційний маркетинг; цифровізація; промоакція в Інстаграм; промоакція в ТікТок.

Рис.: 8. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. У сучасному світі підприємствам важко залучити та утримати інтерес споживачів до будь-якого товару. Причиною такої проблеми є те, що багато хто скептично ставиться до роботи фахівців з маркетингу. Жодне з підприємств, навіть світові лідери, не можуть бути впевнені у сталості ринкових позицій, які вони посідають. В умовах цифровізації стимулювання збуту є однією з найважливіших умов конкурентоспроможного функціонування підприємств. Для забезпечення

МАРКЕТИНГ

успішного продажу товарів, підприємства повинні робити більше, ніж просто стежити за високою якістю, встановлювати конкурентну ціну або просто оптимально розміщувати товар на полицях ритейлу. Підприємство повинно продавати свою продукцію в супроводі оригінальних, інформативних і привабливих закликів, які переконують, що саме ці товари відповідають потребам і бажанням споживачів. Головним фактором маркетингу продукту є комунікація. Знижки, промоакції, програми лояльності та бонусні програми – унікальна можливість для споживачів придбати на вигідних умовах товар, який вони зазвичай не придбали б. Таким чином, актуальності набуває особливий вид маркетингової комунікації – промоакції, під час яких споживач отримує сувенірну продукцію з адресною та рекламною інформацією про підприємство чи товар. Такі заходи дозволяють сформулювати та підтримувати лояльність споживачів, а також залучити нових клієнтів. Отримана сувенірна продукція буде нагадувати споживачам про вигідну покупку й заохочувати скористатися унікальною пропозицією, поділитися нею зі своїми близькими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень і публікацій варто виділити праці закордонних та вітчизняних учених: С. Семенюк, С. Шпилик [12]; О. Краузе [13]; А. Деян, А. Трояк, Л. Трояк [14]; М. Стоун, Е. Бонд, Е. Блейк [15], К. Олейник [11] та інших, які розглядають питання застосування промоакційного маркетингу та його ефективності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання застосування інструментів промоакційного маркетингу потребує поглибленого вивчення. Ставлення споживачів до проведення промоакцій залишається неоднозначним, адже способи проведення акцій постійно вдосконалюються та змінюються.

Мета статті. Дослідити застосування промоакційного маркетингу підприємствами в умовах цифровізації. Визначити тенденції зміни ставлення споживачів до застосування маркетингового інструмента – промоакцій у конкурентній боротьбі на ринку з урахуванням обмежувальних заходів пандемії Covid-19.

Виклад основного матеріалу. В умовах цифровізації конкурентна боротьба посилюється. Однак вітчизняні підприємства проявляють недостатню здатність боротися за розширення своєї частки на внутрішньому та зовнішніх ринках, просувати власні товари та завоювати споживача, поставивши власні інтереси в центр виробничої та комерційної діяльності.

МАРКЕТИНГ

Маркетингові комунікації є основним інструментом розвитку та підтримки позицій бренду, оскільки саме завдяки їх використанню забезпечується глибокий вплив на обізнаність та поведінку споживачів. Тому важливо використовувати актуальні підходи для покращення та підвищення якості маркетингових комунікацій [1].

Підприємства використовують різні заходи Above-the-Line (ATL) і Below-the-line (BTL) маркетингових комунікацій. Інструменти ATL включають всю пряму рекламу, що впливає на споживача шляхом прямого візуального або словесного подання інформації, тобто відео-, аудіо-, зовнішня реклама, друковані засоби масової інформації (ЗМІ). Інструменти BTL включають діяльність, що відбувається безпосередньо в процесі продажу товарів і послуг [2].

Одним із видів BTL комунікації є промоакції. Промоакція – це один із методів сучасної реклами. Промоакційний маркетинг – це робочий інструмент сегмента BTL, яскравий та ефективний водночас. Промокампанія демонструє новий товар або служить засобом його швидкого маркетингу на ринку. Адресна спрямованість – одна з основних відмінностей промоакцій від звичайних рекламних заходів, у якій інформація про товар подається в певній формі для ознайомлення споживачем [3].

Не всі рекламні агентства займаються організацією промоакцій. Зазвичай це спеціалізовані агентства, що прагнуть досягти таких комунікаційних цілей:

1) поширення інформації швидко та в правильній формі (флаєри, листівки та інше);

2) переконання споживача щодо його покупки безпосередньо на місці продажу (ритейл). Йому потрібно знати, чому саме зараз краще придбати товар і які потреби він може задовольнити;

3) надання всієї інформації щодо переваг та особливостей товару, бонусів та подарунків, із застосуванням часових обмежень до покупців. Наприклад, надання подарунка за покупку.

При запуску будь-яких промокампаній потрібно скласти прогноз ефективності такої діяльності, а після проведення підбити підсумки та порівняти їх з прогнозами. Для досягнення мінімум 90 % точності прогнозу ефективності, потрібно прорахувати чинники, що будуть впливати на ефективність промоакційного маркетингу. Такими чинниками можуть бути [4]:

МАРКЕТИНГ

- глибина знижки;
- ціна;
- собівартість товару;
- кількість позицій в акції;
- механіка акції;
- канібалізація;
- гало-ефект;
- новий товар у певній категорії або сімействі товарів.

Ефективність промоакційного маркетингу залежить не тільки від визначення та прорахунку вищеперерахованих чинників, але й від трафіку точки проведення, кількості конкурентів, зовнішнього вигляду промоутерів, оформлення промостолю та викладки товару в ритейлі.

Щоб досягнути ефективності та «зняти всі вершки» із запуску промоакції, її потрібно підтримувати трейд-подією. Після проведення промоакції попит на товар тимчасово підвищується, але потім знову йде на спад. І задача бренд-маркетолога зловити точку спаду й запустити нову промо- і трейд-подію, для того щоб покупець з категорії «тут і зараз» перейшов до категорії «лояльного споживача» до товару. Наприклад, після завершення акції залучати споживачів акційними цінниками або розміщенням у каталозі [5].

Прийняття ефективних маркетингових рішень вимагає глибокого розуміння процесу покупки – від мотивації покупки до точок дотику бренду/продукту, які споживачі використовують для пошуку, огляду товарів та здійснення покупки.

У конкурентній боротьбі в умовах цифровізації підприємства використовують інтегровані комунікації. Проте важливо завжди пам'ятати про купівельну поведінку споживача.

У серпні 2022 року глобальна аналітична платформа та консалтинговий сервіс на основі штучного інтелекту для промисловості та споживчих товарів Growth From Knowledge (GFK) [6] провела дослідження щодо купівельної поведінки споживачів 2022 року та отримала такі дані (рис. 1) [7]:

1) товари преміумсегмента почали втрачати популярність. Якщо споживач не бачив різниці між брендами, він вважав за краще купити товар або власної торгової марки, або щось з нижнього цінового сегмента. З іншого боку, споживач готовий платити більше, якщо розуміє, що він дійсно може вибирати;

МАРКЕТИНГ

2) споживачі почали раціонально робити покупки. Під раціоналізацію часто потрапляють товари першої необхідності. Наприклад, покупка більш дешевих продуктів, і тимчасова відмова від надмірностей – покупки одягу, походів у кафе та ресторани, а також непередбачених витрат;

3) виділено 5 значущих причин вибору будь-якого товару й основними критеріями вибору стали: співвідношення ціни та якості; натуральність та без домішок; корисність та відсутність шкоди здоров'ю; довіра споживача до товару/бренду; товари за промоакцією та добре відомий бренд;

4) виділено 3 найголовніші потреби покупців: безпека, розумне споживання; баланс та гармонія.

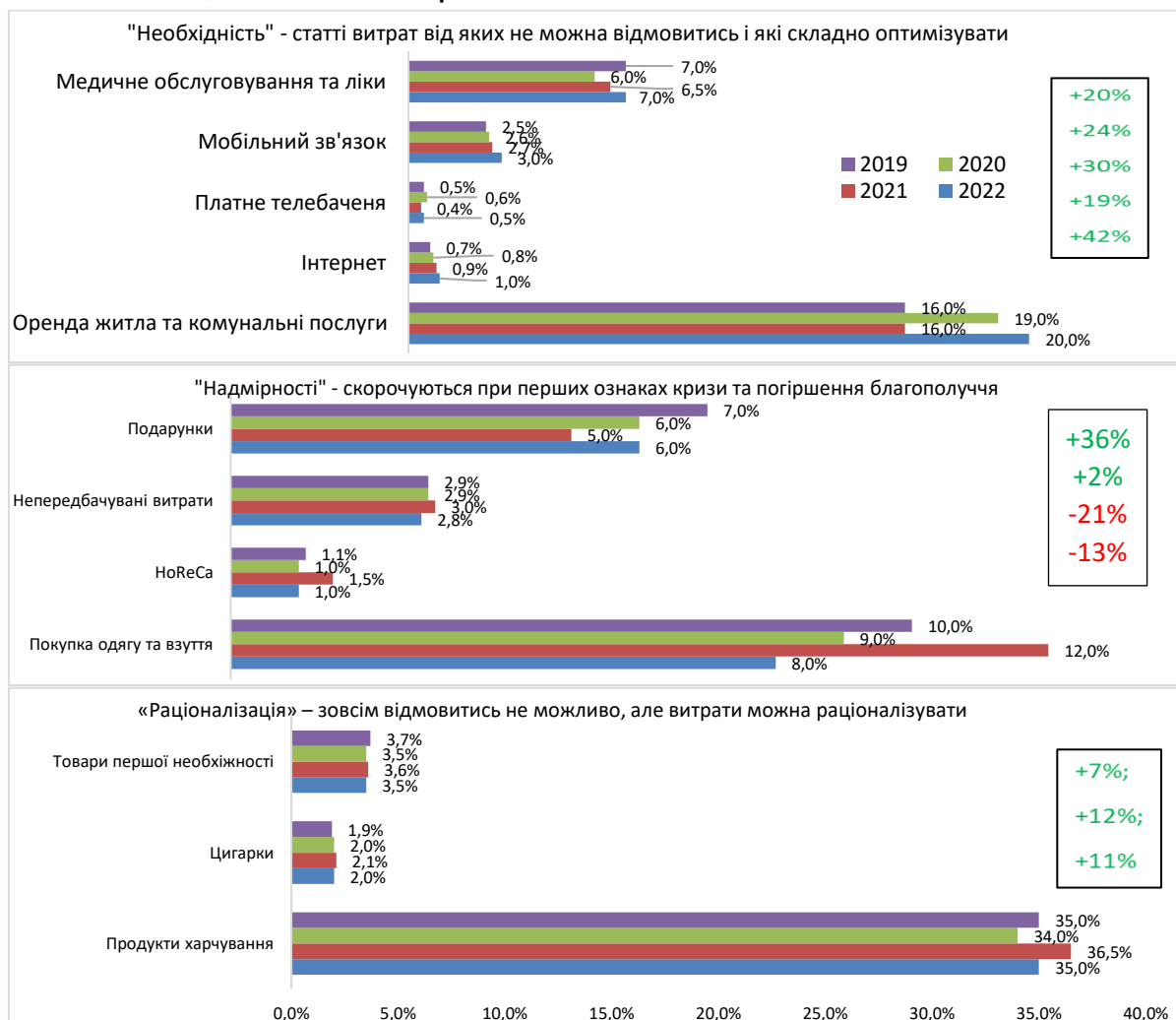

Рис. 1. Результати дослідження компанії GfK, серпень 2022 року
Джерело: [7].

МАРКЕТИНГ

Маючи дані про споживчу поведінку, можна сформуванати стратегію, купівельної поведінки споживача. Завжди потрібно залишатись оригінальним, навіть якщо товари схожі з конкурентами. Для того щоб виділятися, доцільно застосовувати такі види промоакційного маркетингу [3]:

- консультування покупців безпосередньо в торговій точці;
- дегустація продукції в ритейлі;
- семплінг – роздача зразків товару;
- подарунок за покупку;
- лотереї, розіграш подарунків;
- ліфлетинг – роздача флаєрів, листівок та багато іншого;
- флешмоби, анімація, ростові фігури.

Однак пандемія Covid-19 внесла свої корективи в роботу підприємств. Не всі види промоакції можна було використовувати, але окремі з них набрали неабиякої популярності.

Щоб визначити ефективність та трендовість промоакцій і чи дійсно вони є не від'ємною частиною виживання в конкурентній боротьбі, було проведено маркетингове дослідження 1-4 лютого 2022 року, шляхом анонімного анкетування, щодо ставлення споживачів до проведення промоакцій у період пандемії Covid-19. Було опитано 100 осіб за різними видами життєдіяльності, віковими категоріями, з різних міст України та із закордону. З опитаних 100 осіб, більшість були жінки, а саме 65 %, 33 % – чоловіки і 2 % не вказували свою стать (рис. 2).

Рис. 2. Гендерний розподіл респондентів, лютий 2022 року

Вік респондентів був від 18 до 45 і старше років. Загалом 77 % опитуваних були віком від 18 до 20 років, 17,1 % – 21-25 років. Решта 6 % були віком від 26 років і старше (рис. 3).

МАРКЕТИНГ

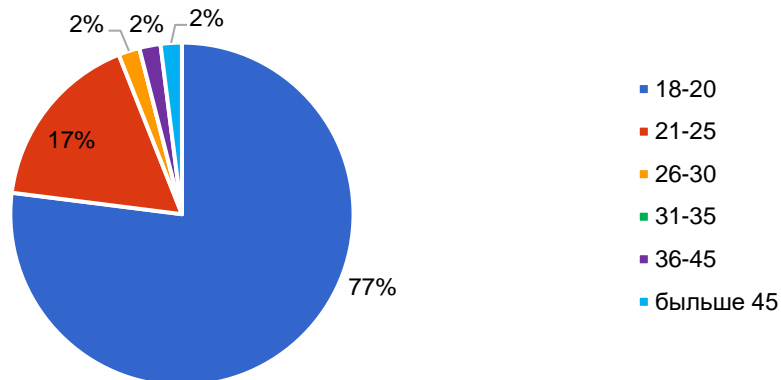

Рис. 3. Віковий розподіл респондентів за віком, лютий 2022 року

Загалом 93% опитувані були з м. Чернігів – 85%; Чернігівської області (м. Бахмач, м. Борзна, м. Ніжин, м. Ічня, смт Березна, с. Величків) – 8%; м. Київ та Славутич – 3%, Вінниця та Харків – 2%. Також 2% склали особи, що живуть за кордоном, а саме м. Анталія (Туреччина) та м. Марібор (Словенія) та мали досвід участі у промоакціях.

За сферою діяльності більшість опитуваних – студенти (80 %), також в опитувані брали участь домогосподарки, безробітні, наймані працівники, держслужбовці, працівники ІТ-сфери та інші категорії (рис. 4).

Рис. 4. Сфера діяльності респондентів, лютий 2022 року

Під час анкетування було з'ясовано ставлення споживачів до проведення промоакцій загалом, а також, чи вплинула пандемія Covid-19 на ставлення до промоакційного маркетингу. Більшість респондентів, а це 68,4 %, відповіли, що пандемія ніяк не вплинула на їхнє ставлення до проведення таких заходів, а решта 31,6 % – відповіли, що навпаки.

МАРКЕТИНГ

Загальну статистику ставлення споживачів до проведення промоакцій можна побачити на рисунку 5, де 1 – не дуже добре ставлення до промоакцій, а 5 – дуже гарне ставлення до проведення промоакцій.

В офлайн-магазинах брали участь у промоакціях – 49,5 % респондентів. Також популярними були промоакції і в диджитал, а особливо в Instagram (41,9 %), Facebook (4,8 %), Тік Ток (6,7 %) та інших соціальних мережах (17,1 %). Однак є респонденти, що взагалі поки не брали участь у таких заходах – 33,5 %.

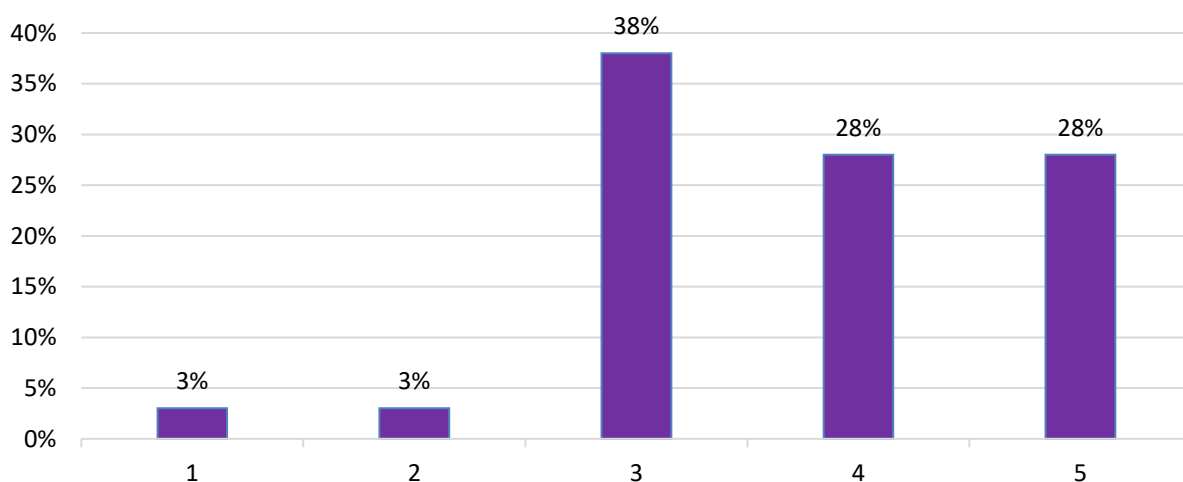

Рис. 5. Графік оцінки ставлення респондентів до промоакцій, лютий 2022 року

В анкеті було перелічено види промоакцій, з якими респонденти зазвичай зустрічались. Після опитування отримано такі дані:

- консультування покупців безпосередньо у торговій точці – 29,5 %;
- дегустація продукції в мережах магазинів або в інших торгових закладах – 35,2 %;
- семплінг, роздача зразків товару – 29 %;
- подарунок за покупку – 37 %;
- лотереї, розігрування подарунків – 34 %;
- ліфлетинг – роздача флаєрів та листівок – 20 %;
- флешмоби, анімація, ростові фігури – 21 %;
- промокоди – 38 %;
- інше – 33 %.

МАРКЕТИНГ

Досліджено, чи змінюється ставлення до товару/послуги після проведення промоакцій. Думки респондентів розділилися майже порівну: 51 % відповіли, що їхнє ставлення змінюється в кращу сторону, а 49 % – що взагалі не змінюється.

Стимулом для участі в промоакціях стали такі фактори, як отримання подарунків (51 %), пізнання нового про товар/послугу (36 %), безкоштовна дегустація (35 %), респонденти, що просто люблять у всьому брати участь (21 %), інші причини – 16 % (рис. 6).

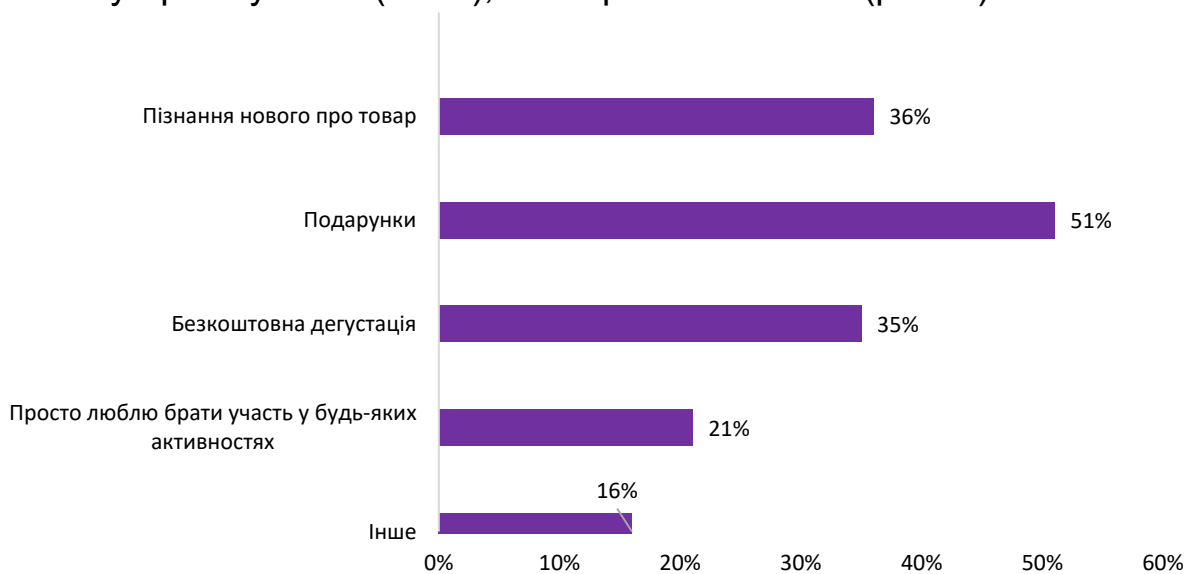

Рис. 6. Перелік стимулів до участі у промоакціях для респондентів, лютий 2022 року

Респонденти наводили приклади брендів та торгових марок, участь у промоакціях яких вони брали. Серед названих були такі: Glo, Avon, Milka, Wellaflex, Aliexpress, Roshen, Mentos, Chupa-Chups, Chanel, Lancôme, Кома, Tufishop, Срібна країна, Простор, Корона, Добряна, Jacobs, EVA, Cheetos, Ізоляція, Oriflame, Coca-Cola, Sane, Apple, АН Бродвей, Еліка – магазин полуфабрикатів, Steam, Сільпо, Monobank, Yves Rosher, Eldorado, Ля рош, Rituals, Торчин, Укрзолото, Iknow, SanInbev, МегаМяс, Ukron, Uber, Bolt, Maybelline та інші вітчизняні та закордонні виробники.

Під час участі у промоакціях споживачі зазвичай звертають увагу на: термін проведення, дизайн товару, формат проведення, подарунки, зовнішній вигляд того, хто проводить акцію та ставлення до клієнта.

МАРКЕТИНГ

Під час пандемії та карантину можливості проведення промоакцій ускладнилися, оскільки запроваджено суттєві обмеження. Але підприємства змогли вийти з такої складної ситуації і почали ще більше використовувати соціальні мережі, такі, наприклад, як: Instagram, Tik Tok, Facebook та інші.

Промоакція в Instagram – це реклама, що дозволяє просувати публікації у стрічці та історіях. Простіше кажучи, це реклама обраного поста з профілю в стрічці Instagram або просування сторіс. Головна перевага такої реклами – легкість запуску. Також до переваг запуску таких рекламних кампаній в Instagram належать [8]:

1) СТА-кнопки – зображення в нижній частині посту кнопки, натиснувши на яке користувач потрапляє в задане вами місце призначення – в бізнес-профіль Instagram, директ-повідомлення або на зовнішній ресурс. Деякі варіанти кнопок дають змогу збирати ліди: пошту, ім'я, телефон користувача Instagram;

2) нативність – рекламний пост, видає маленький напис «Реклама» над постом і кнопка під ним, але в перші кілька секунд така публікація сприймається, як просто чергова фотографія в стрічці або сторіс. Реклама ненав'язлива і тут немає так званого ефекту банерної сліпоти – пост в будь-якому випадку потрапляє на очі;

3) збільшення впізнаваності – навіть якщо споживач не перейде одразу по рекламі, він зможе запам'ятати фотографію товару або назву підприємства та через певний час все одно зробити покупку. Незвичайне зображення або креативне відео може мати вірусний ефект. Це чудова можливість познайомити зі своєю продукцією аудиторію, яка про підприємство чи товар не знає. Наприклад, користувач може побачити пост з дитячими меблями та захотіти саме таке ліжко. Тому важливо приділяти увагу візуалізації.

Завдяки промоакції в Інстаграм можна:

- збирати заявки;
- спрямовувати трафік на сайт;
- збільшувати охоплення профілю та залучати нових передплатників.

На рисунку 7 ми можемо побачити приклади різних рекламних кампаній у постах та сторіс з мережі Instagram (рис. 7).

МАРКЕТИНГ

Рис. 7. Приклад рекламної кампанії в Instagram [9]

Не одними рекламами з постів відрізняється соціальна мережа Instagram. Нині особливо популярним стали блогери, а також реклама в них. Зазвичай блогери тестують рекламну продукцію та розповідають про всі переваги та недоліки, виступають як тестувальники та промоутери в одній особі, а після можуть розіграти подарунок за підписку чи активність на сторінках спонсорів. Таким чином, бренд набуває популярності та отримує певну кількість підписників, а також замовлень на свій товар.

На сьогодні набуває популярності ще одна соціальна мережа, такі як Tik Tok – мультимедійна платформа для створення та онлайн-обміну аматорськими відеокліпами. Платформа є надзвичайно популярним застосунком за кількістю підписників у світі. Належить пекінській компанії «ByteDance»[9].

Платформа розвивається швидкими темпами і тому максимально тестує різні способи монетизації, а також запуску рекламних кампаній. Починаючи з серпня 2021 року, кнопка «Promote» (просувати) допомагає перетворити будь-яке Tik Tok-відео на рекламу, збільшуючи кількість переглядів, залучаючи нових підписників або направляючи трафік на сайт.

Щоб запуснути рекламу за допомогою опції Promote потрібно [9]:

МАРКЕТИНГ

1) вибрати у своєму обліковому записі відео для запуску реклами. Після цього потрібно натиснути на кнопку «Просувати» в налаштуваннях ролика або в розділі «Налаштування та конфіденційність» – «Бізнес-профіль»;

2) вибрати мету кампанії – збільшення переглядів, відвідувань сайту або підписок;

3) вказати аудиторію показу реклами: можна створити цільову аудиторію вручну або вибрати автоматичні налаштування;

4) встановити бюджет та обмежити період роботи кампанії;

5) сплатити за рекламу.

Після успішного проходження модерації рекламодавці зможуть відстежувати статистику просування в програмі на вкладці «Промоакції» – «Докладніше».

Вимоги соціальної мережі TikTok до просування за допомогою опції Promote:

– відео має бути загальнодоступним;

– у роликун повинна використовуватися оригінальна звукова доріжка або звуки, які можна використовувати з комерційною метою, – заборонено просувати відео зі звуковим супроводом, захищеним авторськими правами;

– власнику облікового запису має бути 18 років і більше;

– власник облікового запису повинен підтвердити згоду з «Умовами просування», «Умовами оплати», «Політикою конфіденційності» та «Рекламною політикою» TikTok.

Одним із прикладів успішного промоакційного маркетингу у TikTok став бренд Coca-Cola. Навіть така гігантська корпорація, як Coca-Cola, знаходиться в постійному пошуку нових інструментів з підтримки впізнаваності бренду та залучення нової аудиторії. Креативні відео з пляшкою або банкою Coca-Cola переросли в масовий челендж у TikTok по хештегу #shareacoke і набрали більше ніж 24 млн переглядів, а по хештегу #ShareACokeChallenge – понад 82 млн переглядів.

Приклади рекламного флешмобу від компанії Coca-Cola з кількістю переглядів можна побачити на рисунку 8.

МАРКЕТИНГ

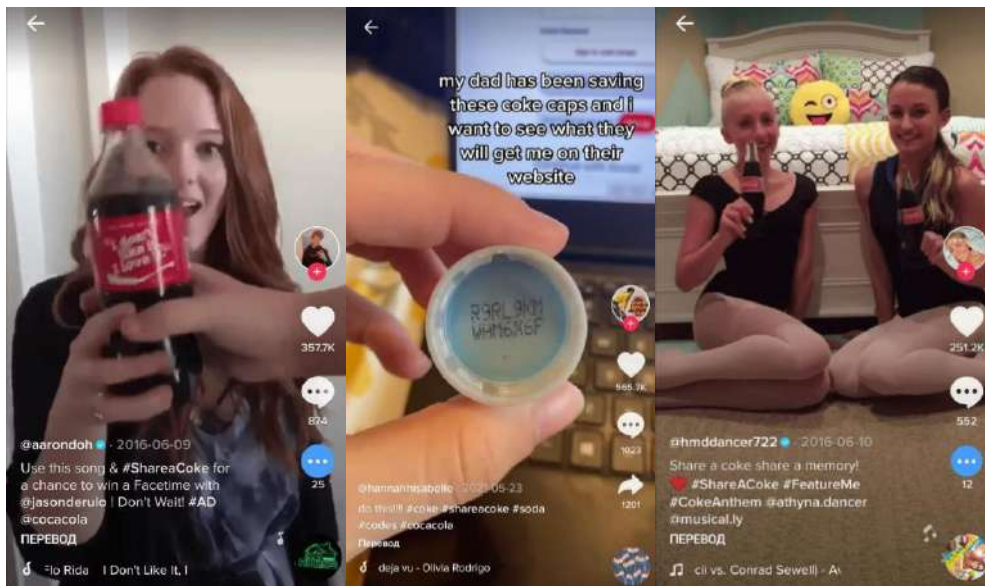

Рис. 8. Приклад рекламної компанії Соса-Кола в Тік Ток [10]

Варто відзначити, що актуальності набувають онлайн-промокампанії, а офлайн відходять на другий план. Промоакційний маркетинг в умовах цифровізації залишається в тренді, адже за допомогою таких заходів споживач може протестувати продукцію, дізнатися більше про властивості, отримати позитивні емоції від участі, отримати знижку на покупку.

Висновки і пропозиції. Важливим завданням для підприємств в умовах цифровізації є ефективне планування заходів промоакційного маркетингу, що дозволить залучити нових клієнтів та збільшити продажі.

Промоакція надає можливість рекламувати свій бізнес, продукт чи послугу та надавати споживачам інформацію про якість, привертати увагу до конкретного товару підприємства поряд з пропозиціями конкурентів для збільшення продажів та прибутку.

У процесі дослідження було проведено анонімне анкетування серед жителів міст України та закордонну щодо ставлення до проведення промоакцій під час пандемії Covid-19. Серед результатів виявлено, що в більшості респондентів зміни у ставленні до проведення промоакцій не відбулося, що споживачі, як і раніше, беруть участь у таких заходах.

Однозначно, що промоакція – невід’ємна частина виживання в конкурентній боротьбі в умовах цифровізації. Адже за допомогою промоакцій можна залучити як нових, так і активізувати вже наявних

МАРКЕТИНГ

споживачів, задовольняючи їхні потреби. Ефективність цього методу комунікації доцільно досліджувати глибше, але варто зазначити, що нині використання промоакційного маркетингу є актуальним.

Розробка та впровадження маркетингових інновацій в умовах цифровізації – ключовий спосіб підвищити конкурентоспроможність та підтримувати високі темпи розвитку підприємств та їхніх брендів. Маркетингові інновації спрямовані на повніше задоволення потреб споживачів і вихід на нові ринки для збільшення збуту, що є запорукою успішного сталого розвитку. Сьогодні, крім класичних рекламних методів впливу на кінцевого споживача, існують і методи з інноваційними технологіями. Інноваційна реклама базується на використанні авторитетної технічної підтримки, новітніх комп'ютерних технологій і нестандартних способів подання інформації в акціях.

Сьогодні саме онлайн-формат диктує тренди і впроваджує нові правила гри на ринку, але сучасний світ під час пандемії Covid-19 навчився підлаштовуватися під різні обставини та застосовувати інноваційні методи впливу на споживачів. Тому бренди почали проводити дедалі частіше промоакції в соціальних мережах, таких як: Instagram, Tik Tok, Facebook. Проте такий підхід має вплив не на всіх споживачів, зокрема на людей віком від 45+, а тому потрібно не забувати і про офлайн-акції, через які можна залучити значну кількість платоспроможних споживачів.

Список використаних джерел

1. Герасімчук М. О. Innovative marketing technologies / Герасімчук М. О. // Новітні технології сучасного суспільства (НТСС-2021) : II Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернігів, 17 грудня 2021 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. – Ч. 2. – С. 167-168.

2. Лазуткіна А. В. Місце мерчандайзингу в системі ATL/BTL класифікації маркетингових комунікацій [Електронний ресурс] / А. В. Лазуткіна // Економіка харчової промисловості. 2011. – № 1. – С. 56-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_13.

3. Промоакції: тенденції, проведення, результати. (01.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blackberry.kiev.ua/promo-aksii-tendency>.

4. Прогнозування промо: міф чи реальність. (01.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trademaster.ua/articles/313415>.

5. Промоакції, як інструмент збільшення продажів. (02.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hello-pro.com.ua/promoakcii-kak-instrument-uvelicheniya-prodazh>.

МАРКЕТИНГ

6. GfK [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gfk.com/home>.
7. Дослідження GfK Ukraine: Поведінка споживачів: дані, на які варто звернути увагу та чому. (06.12.22 р) [Електронний ресурс] / Growth from Knowledge. – Режим доступу: <https://www.gfk.com/blog/consumer-behavior-datapoints-to-watch-and-why>.
8. Як зробити рекламу в Інстаграм 2021. (04.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://instagramhuk.com/yak-zrobyty-reklamu-v-instahram>.
9. ТікТок – що це таке і чому він такий популярний. (04.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://termin.in.ua/tiktok>.
10. Скриншот видео Tik Tok по хештегу #shareacoke. (04.12.22 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vm.tiktok.com/ZML2rv544/>.
11. Олійник К. Створення ефективної промо-акції як інструмент стимулювання продажів / К. Олійник // Управління продажами. – 2012. – № 4. – С. 50-57.
12. Семенюк С. Інтерактивний маркетинг: стан розвитку в Україні / С. Семенюк, С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2(35). – С. 87-95.
13. Краузе О. Інтегрованість маркетингових комунікацій підприємства / О. Краузе // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2008. – № 1. – С. 104-110.
14. Деян А. Стимулирование сбыта и реклама на месте продажи / Арманд Дейян, Анни и Лоик Троядек; Перевод с фр. А. В. Мигачева; общ. ред. В. С. Загашвили. – М. : Прогресс : Универс, 1994. – 188,[1] с. : ил.
15. Стоун М. Прямой и интерактивный маркетинг / Мерлин Стоун, Элисон Бонд, Элизабет Блейк. – К. : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 552 с.
16. Забаштанська Т. Маркетингові засади розвитку системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації / Т. Забаштанська, О. Попело, М. Нікітенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 4(28). – С. 153-162.

References

1. Herasimchuk, M.O.(2021) Innovative marketing technologies. *Novitni tekhnologii suchasnoho suspilstva (NTSS-2021): II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Latest technologies of modern society (NTSS-2021): II International Scientific and Practical Conference* (Vol. 2, pp. 167-168). NU «Chernihivska politekhnik».
2. Lazutkina, A.V. (2011). Mistse merchandaizynhu v systemi ATL/BTL klasyfikatsii marketynhovykh komunikatsii [The place of merchandising in the ATL/BTL system of classification of marketing communications.] *Ekonomika kharchovoi promyslovosti, – Food Industry Economics*, 1, 56-60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_13.
3. Promoaktsii: tendentsii, provedennia, rezultaty [Promotions: trends, implementation, results] (01.12.22). <http://blackberry.kiev.ua>. <http://blackberry.kiev.ua/promo-aksii-tendency/>.

МАРКЕТИНГ

4. Prohnozuvannia promo: mif chy realnist [Promo forecasting: myth or reality] (01.12.22). <https://trademaster.ua>. <https://trademaster.ua/articles/313415>.
5. Promoaktsii, yak instrument zbilshennia prodazhiv [Promotions as a tool to increase sales] (02.12.22). <https://hello-pro.com.ua>. <https://hello-pro.com.ua/promoakcii-kak-instrument-uvelicheniya-prodazh/>
6. GfK. (n.d. <https://www.gfk.com/home>.
7. *Growth from Knowledge*. (06.12.22). Doslidzhennia GfK Ukraine: Povedinka spozhyvachiv: dani, na yaki varto zvernuty uvahu ta chomu [Consumer Behavior: datapoints to watch and why]. <https://www.gfk.com/blog/consumer-behavior-datapoints-to-watch-and-why>.
8. Iak zrobyty reklamu v Instahram 2021 [How to advertise on Instagram 2021] (04.12.22). <https://instagramhuk.com/yak-zrobyty-reklamu-v-instahram>.
9. TikTok – shcho tse take i chomu vin takyi populiarnyi [TikTok - what it is and why it is so popular] (04.12.22). <https://termin.in.ua/tiktok>.
10. Skrynshot vydeo Tik Tok po kheshtehu #shareacoke [Screenshot of the Tik Tok video using the hashtag #shareacoke]. (04.12.22). <https://vm.tiktok.com/ZML2rv544>.
11. Oliinyk, K. (2012). Stvorennia efektyvnoi promo-aktsii yak instrument stymuliuвання prodazhiv [Creation of an effective promotion as a sales promotion tool]. *Upravlinnia prodazhamy – Sales management*, 4, 50-57.
12. Semeniuk, S., & Shpylyk, S. (2012). Interaktyvnyi marketynh: stan rozvytku v Ukraini [Interactive marketing: state of development in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician economic journal*, 2(35), 87-95.
13. Krauze, O. (2008). Intehrovanist marketynhovoykh komunikatsii pidpriemstva [Integration of marketing communications of the enterprise]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-Economic Problems and the State*, 1, 104-110.
14. Deian, A., Troadek, A., Troadek, L. (1994). *Stimulirovanie sbyta i reklama na meste prodazhi [Sales promotion and advertising at the point of sale]*. Progress.
15. Stoun, M., Bond, E., & Bleik, E. (2006). *Priamoi i interaktyvnyi marketing [Direct interactive marketing]*. Balance-business book.
16. Zabashtanska, T., Popelo, O., & Nikitenko, M. (2021). Marketynhovi zasady rozvytku systemy planuvannia innovatsii na pidpriemstvakh v umovakh tsyfrovizatsii [Marketing principles development of innovation planning system at enterprises in the conditions of digitalization]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(28)), 153-162.

Отримано 15.09.2022

МАРКЕТИНГ

UDC 338.4:005.336.1

JEL Classification: G00

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor,
Director of the Educational-Scientific Institute
of Business Environmental Management and Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)**Tatiana Zabashtanska**

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing, PR-Technologies and Logistics
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tamza.cn@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)**Mariya Herasimchuk**

Master's student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mashaherasimchuk@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7949-8515>**APPLICATION OF PROMOTION MARKETING BY ENTERPRISES
IN DIGITALIZATION CONDITIONS**

Abstract. *In the conditions of digitization, sales promotion is one of the most important conditions for the competitiveness of enterprises. To ensure successful functioning, enterprises must use new methods and links of communication with consumers. Discounts, promotions, loyalty programs, and bonus programs are a unique opportunity to establish communication between businesses and customers, and for consumers, an opportunity to purchase goods on favorable terms that they would not normally purchase.*

Promotion is a special type of marketing communication and an integral part of survival in the competition in the conditions of digitalization, which will help attract new consumers and activate existing ones. The main types of promotional marketing are: advising buyers directly at the point of sale; product tasting in retail; sampling – distribution of product samples; gift for purchase; lotteries, giveaways; Leafleting – distribution of flyers, postcards and much more; flash mobs, animation, growth figures. The effectiveness of the proposed measures is determined according to their forecasts and factors affecting the implementation, and then a comprehensive analysis of the feasibility of using this type of marketing communication is carried out.

The article presents the results of a survey conducted by means of a questionnaire regarding the effectiveness and trendiness of promotions in the conditions of digitalization. When conducting marketing research, the following criteria were taken into account: gender, age, geographic location, field of activity, respondents' attitude to promotions before and after the pandemic. We analyzed what types of promotions are known, as well as the incentives that

МАРКЕТИНГ

encourage participation. According to the results of the study, it was concluded that the vast majority of consumers know what promotions are and usually take part in them, depending on the venue, type, benefits, incentives and the name of the brand holding the event.

The application and use of promotions on the Internet and social networks is in constant development and improvement. With the help of promotions on Instagram, you can collect applications; direct traffic to the site and increase profile coverage; attract new subscribers. With the help of advertising in Tik Tok, you can turn any video into an advertisement and attract new subscribers, increase the number of views, send more traffic to the site.

Therefore, an important task for enterprises in the conditions of digitalization is the effective application of promotional marketing measures, which will allow attracting new customers and increasing sales.

Keywords: *advertising tools; Internet advertising; entertainment services; virtual reality club; project implementation.*

Fig.: 8. References: 15.

Бібліографічний опис для цитування:

Забаштанський М., Забаштанська Т., Герасімчук М. Застосування промоакційного маркетингу підприємствами в умовах цифровізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 222-239.

МАРКЕТИНГ

DOI: 10.25140/2410-9576-2022-2(25)-240-250

УДК [658.8:004]005

JEL Classification: M31; M15

Юлія Олифіренко

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: yulia.olifirenko@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Світлана Повна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: svitlanapovna@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>
ResearcherID: [G-9355-2016](https://orcid.org/G-9355-2016)

Олександр Біланенко

аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: sanyasens16@gmail.com

**ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ І ЛОГІСТИКА В АДАПТИВНОМУ
УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА**

Анотація. У статті розглянуто основні засади сучасного розвитку цифрового маркетингу й логістики при управлінні підприємством. Сформовано особливості розвитку маркетингових технологій та логістики в Індустрії 4.0. Обґрунтовано особливості функціонування підприємства в умовах адаптивного середовища з урахуванням сучасного стану воєнної агресії в країні. Доведено, що відбудова територій та підприємств у повоєнний період повинна базуватися на використанні новітніх інноваційних технологій з урахуванням цифрової економіки. Доведено необхідність використання різних видів стратегій для оптимізації адаптації підприємства з урахуванням наявної ресурсної спроможності та стану зовнішнього середовища.

Ключові слова: цифровий маркетинг; логістика; адаптивне управління; менеджмент; інноваційний розвиток; інновації; цифровізація; цифрові технології; підприємство.

Рис.: 2. Бібл.: 7.

Постановка проблеми. На сьогодні адаптивне управління підприємством є запорукою його ефективної діяльності в умовах високої мінливості та непередбачуваності зміни навколишнього середовища. Інноваційний розвиток підприємства пов'язаний із впровадженням нового в усі сфери виробничої діяльності та сприяє забезпеченню конкурентоспроможності підприємства на ринку з утриманням своїх

МАРКЕТИНГ

позицій та покращення їх у перспективі. Для утримання цих позицій та розширення сегмента споживачів важливим є розвиток цифрового маркетингу та логістики, які сприяють розвитку та забезпеченню цих процесів. Основна задача маркетологів – вивчення інформації, яка необхідна для ефективного функціонування підприємства в умовах мінливості. У цьому аспекті актуальними є питання оптимізації управління бізнес-процесами на основі використання інноваційно-інформаційних технологій за рахунок розгляду системи цифрового маркетингу й логістики. На основі цього в системі управління формуються нові організаційні завдання, які спрямовані на розвиток економічних систем, оптимізацію та удосконалення системи логістики й маркетингу. Водночас багатofункціональність управлінських рішень у системі маркетингу та логістики ускладнює процес інформаційного обміну між різними системами та призводить до посилення суперечностей між виробничою та організаційно-економічною системою. Вирішення цих суперечностей можна здійснити на основі адаптації цифрового маркетингу й логістики в діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку цифрового маркетингу та логістики займалися багато вчених як вітчизняних, так і закордонних. Найбільш поширеними є праці П. Амстронга, Р. Тейлора М. Кристофера, Ф. Котлера. Серед вітчизняних науковців це питання досліджували Г. Платуха, А. Длігач, В. Скіцька, Є. Крикавський та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій із зазначеного напрямку, питання розвитку маркетингових та логістичних систем в умовах адаптивного управління інноваційними підприємствами на сьогодні потребують подальшого дослідження та аналізу.

Метою цього дослідження є обґрунтування напрямів розвитку цифрового маркетингу й логістики в адаптивному управлінні інноваційним розвитком підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні реалії розвитку підприємств в Україні характеризуються воєнними діями на території країни, що суттєво вплинуло на діяльність більшості підприємств. Такі тенденції вимагають від власників пошуку нових форм взаємодії зі споживачами з урахуванням нових реалій та зміни потреб ринку. Починаючи з 2019 року під час поширення пандемії COVID-19 та військовими

МАРКЕТИНГ

діями більшість користувачів почали використовувати інтернет-технології для задоволення своїх потреб при збереженні своєї безпеки. У зв'язку з чим актуальним стало використання відповідних маркетингових інструментів для задоволення попиту споживачів.

Сучасні концепції маркетингу й логістики базуються на задоволенні потреб споживачів на основі ефективного управління матеріальними, інформаційними потоками та раціональному використанню виробничих потужностей із необхідним обсягом реалізації товару та послуг. При такій взаємодії утворюються ефективні бізнес-процеси, які поєднують маркетинг та логістику для оптимізації взаємодії підприємства з ринковим середовищем.

Такі процеси необхідно розвивати на основі поєднання різних методів (математичного моделювання, прогнозування, оцінки), що сприяє розвитку маркетингової логістики та інноваційному розвитку підприємств. Цифровий маркетинг і логістика забезпечують координацію дій усіх учасників відносин із доведення товару й послуг до кінцевого споживача з найменшими витратами та в максимально короткий термін. Реалізація таких заходів ускладнюється через високу невизначеність зовнішнього середовища та рівень його мінливості. Реалізація цих заходів передбачає виконання певних завдань, а саме:

- пошук джерел максимізації прибутку за рахунок оптимізації використання ресурсів, задоволення потреб споживачів;
- використання нових інформаційно-цифрових технологій у процесах вибору схем розподілу потоків, розрахунку необхідної кількості розподільчих центрів, управління процесами матеріальних потоків;
- оптимізаційні роботи з логістичного перевезення, застосування штучного інтелекту та методів цифровізації для прискорення доставки товарів та послуг.

Усі ці процеси потребують відповідного інформаційного забезпечення за умови відповідності необхідної інформації критеріям правдивості, точності, своєчасності та повноти. Саме мінливість інформаційного забезпечення та обмеженість необхідних даних призводить до зниження ефективності реалізації маркетингових та логістичних процесів на підприємстві. Збільшення інформаційних потоків може привести до зниження рівня пропускної спроможності логістичних каналів, що призводить до викривлення інформації щодо попиту на відповідні товари та послуги.

МАРКЕТИНГ

Основою інформаційної бази діяльності підприємства становлять паперові та електронні носії, накладні, телефонограми, відомості щодо знаходження та розміщення вантажів, транспортні тарифи, маршрути, дані про сегментацію та розмір ринку, наявність виробничих потужностей, інформація щодо портфеля замовлення, виробничі програми, стратегічні плани та інше.

На сьогодні вся світова практика використання цифрового маркетингу й логістики заснована на принципах Індустрії 4.0, тобто використання Інтернету, хмарних технологій, цифрових платформ, стійких каналів зв'язку [6]. Автоматизація прийняття управлінських рішень у таких логістичних процесах здійснюється за допомогою використання хмарних обчислень, моделювання, адаптивного виробництва, використання робототехніки та інше. За допомогою маркетингової логістики в умовах цифровізації реалізується система «процес розробки – процес виробництва – процес комунікації – процес розподілу – процес транспортування – сервісне обслуговування – після продажна підтримка», на основі координації всіх видів діяльності. Застосування таких методів дозволяє більш ефективно використовувати інформаційне забезпечення виробничих та управлінських процесів, сприяє швидшому поширенню інформації (рис. 1).

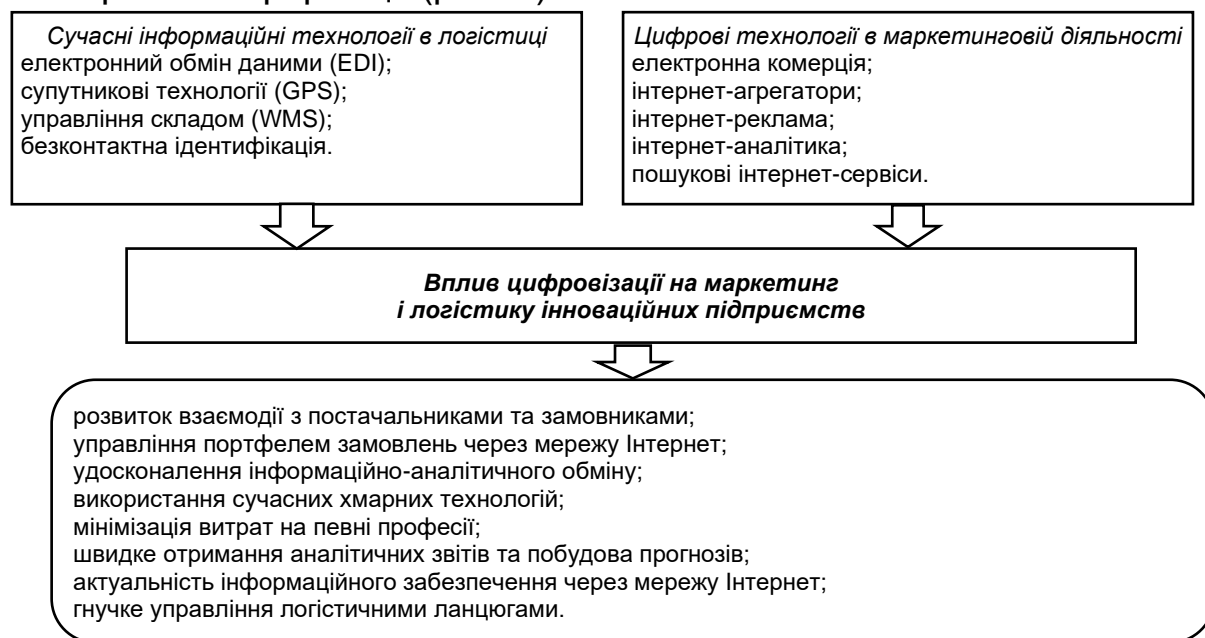

Рис. 1. Вплив цифрових технологій на маркетинг і логістику інноваційних підприємств

Джерело: узагальнено авторами на основі [1-2; 4].

МАРКЕТИНГ

На сьогодні у світі більш використовуваними є системи, які засновані на WMS системах, що використовуються для управління складом, EDI для електронного обміну даними, GPS супутникові технології, технології безконтактної ідентифікації [1-2].

Розвиток цифрових технологій у межах адаптивного управління інноваційним розвитком підприємств дозволяє процеси маркетингу та логістики зробити більш автономними, прискорити їх виконання, знизити витрати на інфраструктурне забезпечення, фінансово-економічне планування та управління персоналом. Інтенсивність розвитку таких процесів залежить від стану економічного розвитку держави та підприємств, загальної політики на глобальному ринку. Однією з головних проблем низького рівня розвитку маркетингу та логістики в розвитку підприємств в Україні є невідповідність інфраструктурного забезпечення європейським потребам. Географічне положення України дозволяє їй стати основним логістичним транзитним центром Європи, але за умови відповідного інфраструктурного забезпечення цих процесів. Тому з боку уряду повинні розроблятися та впроваджуватися відповідні заходи для забезпечення цих процесів.

Для інноваційних підприємств застосування цифрового маркетингу й логістики може стати тим підґрунтям, яке дозволить підприємству розширити ринок збуту, залучити нових споживачів та клієнтів за рахунок використання контент-маркетингу, соціальних мереж та інших інструментів. Використання цифрового маркетингу дозволяє підприємству відстежувати та аналізувати результати своєї діяльності зі споживачами для розуміння їхніх потреб та відповідної корекції своїх дій для розширення сегмента товарів і послуг. Логістика дозволяє в умовах цифровізації оптимізувати процеси як постачання, зберігання, доставки за рахунок зниження витрат на ці процеси з підвищенням їх ефективності реалізації. Використання сучасних цифрових технологій та програмного забезпечення дозволяє знизити ризики з доставки товарів та послуг шляхом відстежування всього циклу перевезення.

Нині адаптивне управління інноваційним розвитком підприємства передбачає використання такого підходу до управління змінами, який дозволить більш раціонально пристосуватися до нових умов його функціонування. Використання цифрового маркетингу й логістики дозволяє підприємству більш швидко реагувати на зміни в ринкових умовах та впроваджувати нові продукти та послуги з урахуванням попиту на ринку, що дозволяє зберігати та підвищувати рівень конкурентоспроможності підприємства.

МАРКЕТИНГ

Адаптивне управління передбачає не тільки пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища, але й застосування технологій, які дозволяють прискорювати та оптимізувати бізнес-процеси на підприємстві. На основі використання інструментів цифрового маркетингу, серед яких можна виокремити оптимізацію пошуку інформації, контекстну рекламу, соціальні мережі та інше, дозволяють підприємствам розширити клієнтську базу та збільшити обсяги продажів. Проведення оцінювання маркетингової діяльності дозволяє враховувати слабкі сторони та змінювати стратегію розвитку підприємства з урахуванням цих вузьких сторін. Для реалізації відповідних заходів в інфраструктурному забезпеченні маркетингових та логістичних процесів є певні недоліки, а саме: відсутність єдиної сервісної платформи; низький рівень досвіду роботи в хмарних технологіях; відсутність доступу до міжнародних платформ і сайтів.

Адаптивне управління підприємством передбачає гнучкість бізнес-процесів відповідно до змін зовнішнього середовища та внутрішніх процесів підприємства. Основна структура адаптивного управління включає такі елементи:

- аналіз зовнішнього середовища, який дозволяє визначити стан та тенденції на ринку, визначити рівень конкуренції підприємства, інноваційний розвиток;

- визначення цілей та стратегії, з урахуванням змін зовнішнього середовища підприємство коригує дані стратегії з урахуванням змін;

- оцінка внутрішніх ресурсів, які дозволяють визначити можливість підприємства до опору змінам;

- розробка плану дій, з урахуванням своїх можливостей та часу їх реалізації;

- виконання та моніторинг, які дозволяють визначати ефективність реалізації запропонованих заходів та в разі потреби їх змінювати.

Якщо розглядати вплив цифрового маркетингу й логістики на управління інноваційним підприємством в адаптаційному напрямку, то вона спрямована на більш ефективне використання фінансових, трудових, виробничих ресурсів для задоволення потреб споживачів. Наявні ресурси характеризують можливість та швидкість реагування на зміни з метою пристосування до них на основі удосконалення управлінських та організаційних процесів. У цьому випадку реалізація адаптивного управління передбачає вибір відповідної стратегії, яка включає певні сценарії розвитку підприємства залежно від умов зовнішнього та

МАРКЕТИНГ

внутрішнього середовища за рахунок впливу на відповідні чинники. При цьому важливим є оцінка конкурентного середовища та визначення місця підприємства в ньому.

Для оцінки всіх цих параметрів особливого значення набуває повнота та достовірність інформації про стан зовнішнього середовища та ресурсного потенціалу підприємства. Розробка такої стратегії являє собою комплексну модель, яка дозволяє оцінити та спрогнозувати ймовірність настання кризових явищ, визначити їх силу впливу та ймовірні збитки. На основі визначення вузьких місць необхідно розробити заходи, які сприятимуть мінімізації або нейтралізації цих негативних явищ з урахуванням внутрішніх можливостей та зовнішніх загроз (рис. 2).

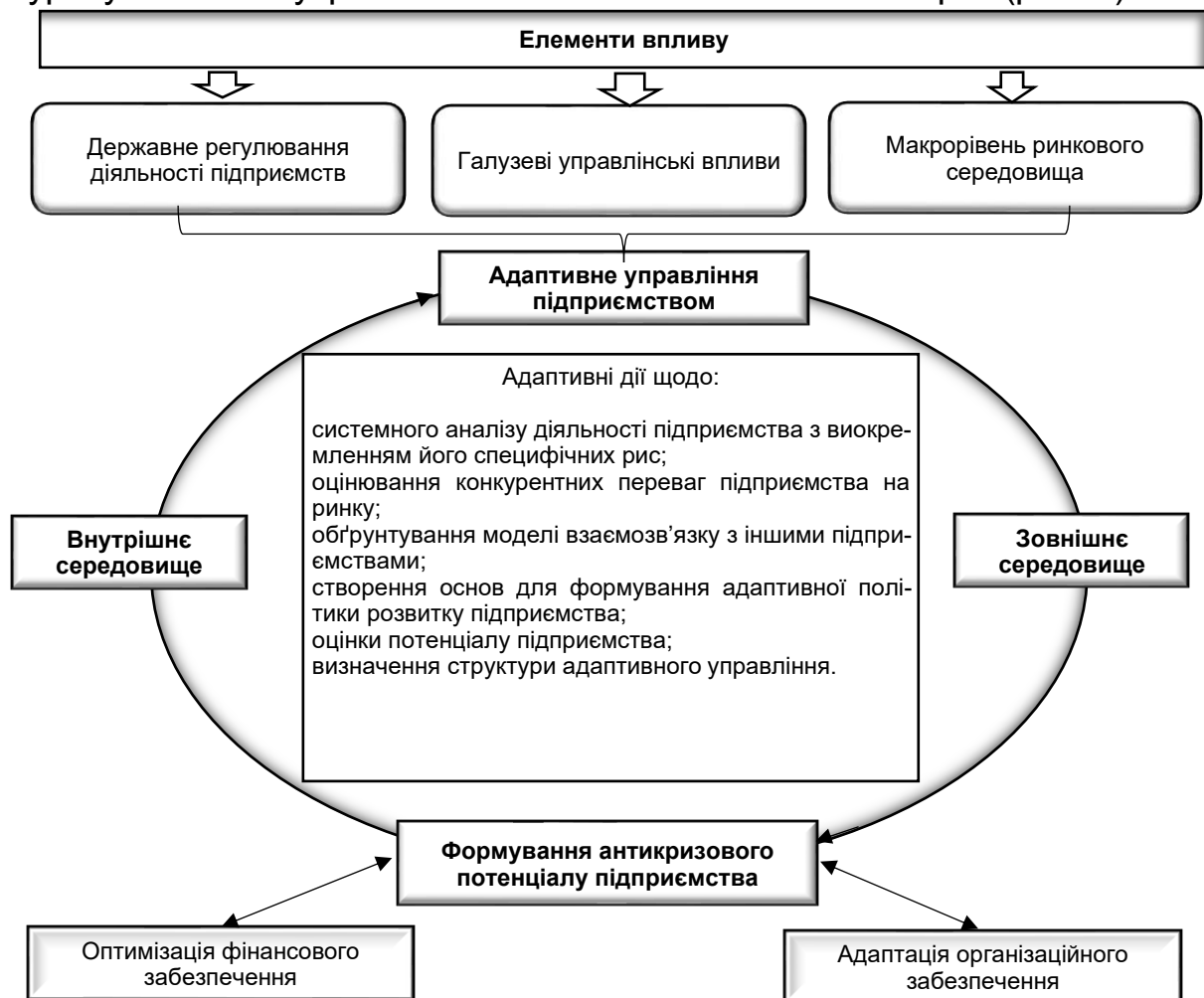

Рис. 2. Елементи впливу на систему адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства

Джерело: узагальнено авторами на основі [3; 7].

МАРКЕТИНГ

Такі заходи щодо управління цифровим маркетингом та логістикою при адаптивному управлінні інноваційним розвитком підприємства формуються в різного роду стратегіях, залежно від наявного потенціалу на підприємстві. Такі стратегії можуть бути спрямовані на зростання, яке передбачає збільшення вартості підприємства за рахунок охопту нових ринків збуту. Таку стратегію можуть обирати підприємства, які вже мають певну вагу на ринку та достатньо потужностей для збільшення свого потенціалу.

Стратегію стабільності доцільно використовувати підприємствам, що зосереджені на наявних напрямках свого функціонування з урахуванням фінансової спроможності. Таку стратегію найчастіше обирають підприємства, які під впливом зовнішніх умов не можуть застосовувати стратегії зростання або задоволені своїм становищем на ринку.

Стратегія стабільності зосереджена на мінімізації витрат на удосконалення організаційно-виробничих заходів. Стратегія виживання характерна для підприємств, які не мають відповідного ресурсного забезпечення для свого розвитку та їхня діяльність спрямована на збереження існуючих позицій через відсутність достатньої кількості ресурсів та низької адаптивної спроможності.

Стратегія адаптації, яка використовується підприємствами за умови наявних достатніх ресурсів та розробленого плану дій, які спрямовані на усунення або мінімізацію негативного впливу зовнішнього середовища, що дозволяє підприємству в короткий термін адаптуватися до таких мінливих умов та забезпечить у перспективі розвиток підприємства.

Висновки та пропозиції. Таким чином, система цифрового маркетингу й логістики в управлінні інноваційним розвитком підприємств є одним із важелів забезпечення його конкурентоспроможності, оскільки вона впливає на його економічну ефективність та сприяє підвищенню рівня його конкурентоспроможності. Цифровий маркетинг і логістику слід розглядати як ключовий елемент конкурентної ринкової стратегії розвитку підприємства, оскільки ці системи мають більш координаційний характер, а впровадження їхніх принципів передбачає необхідність відповідного інформаційно-аналітичного базису та розвиненої інфраструктури підприємства. Система маркетингу й логістики функціонують як окремі самостійні системи. Логістична система частково бере участь у стратегічному управлінні підприємством при розробці та виборі нових джерел матеріальних ресурсів, ринків та каналів збуту та розподілу.

МАРКЕТИНГ

Основні результати впровадження цифрового маркетингу й логістики при адаптивному управлінні підприємством можна виокремити такі: на основі раціонального використання та розміщення запасів досягається збільшення обсягу продажів та забезпечення вищого рівня обслуговування споживачів; система маркетингу й логістики в умовах адаптації підприємства сприяє зміцненню зв'язків між споживачами та підприємством, а також скороченню логістичного циклу; розробка ефективних методів розподілу продукції, що дозволяє знизити витрати та перерозподілити відповідні кошти на маркетингові заходи для залучення клієнтів; використання цифрового маркетингу й логістики дозволить підприємству успішно конкурувати на віддалених ринках збуту.

Список використаних джерел

1. Белікова О. Ю. Тенденції розвитку цифрового маркетингу як інноваційного інструменту управління підприємствами / О. Ю. Белікова, І. П. Фоміченко, В. О. Шашко, Ю. В. Ніколаєва // Вісник економічної науки України. – 2020. – № 2 (39). – С. 133-138.
2. Гриценко С. І. Цифровий маркетинг — нова парадигма розвитку освітніх кластерів в умовах глобалізації / С. І. Гриценко // Вісник економічної науки України. – 2016. – № 1 (30). – С. 29-31.
3. Гуржій Н. М. Маркетингова логістика в системі управління промисловим підприємством [Електронний ресурс] / Н. М. Гуржій, В. О. Шишкін, А. І. Кравченко // Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. – 2018. – Вип. 1(03). – С. 90-97. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/443589.pdf>.
4. Окландер М. А. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу / М. А. Окландер, О. О. Романенко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – № 12. – С. 362-371.
5. Сигида Л. О. Логістична діяльність ПП ВТК «ЛУКАС»: поточний стан та напрямки вдосконалення / Л. О. Сигида, А. М. Цуненко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2020. – № 2. – С. 112-120.
6. Скіцько В. І. Логістика в Індустрії 4.0 [Електронний ресурс] / В. І. Скіцько // Економіка та держава. – 2016. – № 4. – С. 28-33. – Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3494&i=4>.
7. Тренды digital маркетинга на 2018 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mmr.ua/show/trendy_digital_marketinga_na2018_god.

References

1. Belikova, O.Y., Fomichenko, I.P., Shashko, V.O., & Nikolayeva, Y.V. (2020). Tendentsii rozvytku tsyfrovoho marketynhu yak innovatsiinoho instrumentu upravlinnia pidpriemstvamy [Trends in the development of digital marketing as an innovative tool for enterprise management]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of economic science of Ukraine*, (2(39)), 133-138.

МАРКЕТИНГ

2. Hrytsenko, S.I. (2016). Tsyfrovyi marketynh — nova paradyhma rozvytku osvithnikh klasteriv v umovakh hlobalizatsii [Digital marketing - a new paradigm of development of educational clusters in the conditions of globalization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 1(30), 29-31.

3. Gurzhii, N.M., Shishkin, V.O., & Kravchenko, A.I. (2018). Marketynhova lohistyka v systemi upravlinnia promyslovym pidpriemstvom [Marketing logistics in the industrial enterprise management system]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku – Management and entrepreneurship: development trends*, 1(03), 90-97. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/443589.pdf>.

4. Oklander, M.A., & Romanenko, O.O. (2015). Spetsyfichni vidminnosti tsyvrovoho marketynhu vid Internet-marketynhu [Specific differences between digital marketing and Internet marketing]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, 12, 362-371.

5. Syhyda, L.O., & Tsunenکو, A.M. (2020). Lohistychna diialnist PP VTK «LUKAS»: potochnyi stan ta napriamky vdoskonalennia [Logistics activities of PE VTK “LUKAS”: current state and directions for improvement]. *Visnyk SumDU. Seriya “Ekonomika” – Bulletin of Sumy State University. Series “Economics”*, (2), 112-120.

6. Skitsko, V.I. (2016) Logistika v industrii 4.0. [Loghistryka v Industriji 4.0]. *Ekonomika ta derzhava*. № 4. S. 28–33. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3494&i=4>.

7. Trendy digital marketinga na 2018 god [Digital marketing trends for 2018]. http://mmr.ua/show/trendy_digital_marketinga_na2018_god.

Отримано 04.09.2022

UDC [658.8:004]005

JEL Classification: M31; M15

Yuliia Olifyrenko

PhD in Public Administration,

Associate Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Svetlana Povna

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

ResearcherID: [G-9355-2016](https://orcid.org/G-9355-2016)

Oleksandr Bilanenko

PhD student of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sanyasens16@gmail.com

МАРКЕТИНГ

**DIGITAL MARKETING AND LOGISTICS
IN THE ADAPTIVE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE'S
INNOVATIVE DEVELOPMENT**

Abstract. *The article discusses the main principles of modern development of digital marketing and logistics in enterprise management. The peculiarities of the development of marketing technologies and logistics in Industry 4.0 have been formed. The peculiarities of the operation of the enterprise in the conditions of an adaptive environment are substantiated, taking into account the current state of military aggression in the country. It has been proven that the reconstruction of territories and enterprises in the post-war period should be based on the use of the latest innovative technologies, taking into account the digital economy. The need to use different types of strategies to optimize the adaptation of the enterprise, taking into account the existing resource capacity and the state of the external environment, is proved.*

It is substantiated that the system of digital marketing and logistics in the management of innovative development of enterprises is one of the levers of ensuring its competitiveness, as it affects its economic efficiency and contributes to increasing the level of its competitiveness. Digital marketing and logistics should be considered as a key element of the company's competitive market development strategy, as these systems have a more coordinating nature, and the implementation of their principles requires an appropriate information and analytical base and a developed enterprise infrastructure.

The main results of the implementation of digital marketing and logistics with adaptive management of the enterprise are highlighted as follows: on the basis of rational use and placement of stocks, an increase in the volume of sales and provision of a higher level of customer service is achieved; the marketing and logistics system in the conditions of adaptation of the enterprise contributes to the strengthening of ties between consumers and the enterprise, helping to shorten the logistics cycle; development of effective methods of product distribution, which allows to reduce costs and redistribute appropriate funds for marketing activities to attract customers; the use of digital marketing and logistics will allow the company to successfully compete in distant sales markets.

Keywords: *digital marketing; logistics; adaptive management; management; innovative development; innovations; digitalization; digital technologies; enterprise.*

Fig.: 2. References: 7.

Бібліографічний опис для цитування:

Олифіренко Ю., Повна С., Біланенко О. Цифровий маркетинг і логістика в адаптивному управлінні інноваційним розвитком підприємства. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 240-250.

Наукове видання

Науковий вісник Полісся

Науковий економічний журнал

№ 2(25)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

За достовірність викладених фактів
та коректний переклад статей іншими мовами відповідальність несе автор.

Відповідальний редактор	В. Г. Маргасова
Технічний редактор	Н. В. Мороз
Комп'ютерна верстка	Н. В. Мороз, І. М. Мекшун
Дизайн обкладинки	І. М. Мекшун
Технічні редактори з питань комп'ютерного забезпечення	І. М. Мекшун
Мовне редагування	О. В. Друпп
Друкар	К. П. Гузь

Підписано до друку 28.12.2021.

Формат 60x84/8.

Умов. друк. арк. 29,06.

Тираж 100 пр. Зам. № 24/22

Редакційно-видавничий відділ
Національний університет «Чернігівська політехніка»
14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК No 7128 від 18.08.2020 р.

Scientific publication

Scientific bulletin of Polissia

Scientific journal on Economics

No 2(25)

Pressed in an author's edition from the authors' original layouts.

Editorial Board is not always agreed with the authors' views.
An author is responsible for the given facts' authenticity.

Responsible Editor	V. H. Marhasova
Technical editor	N. V. Moroz
Computer typing	N. V. Moroz, I. M. Mekshun
Cover design	I. M. Mekshun
Technical editor and Computer Support	I. M. Mekshun
Language editing	O. V. Drupp
Printing	K. P. Huz

Signed to the press 28.12.2021.
Format 60x84/8.
Edition of 100 copies.

PUBLIC

Editorial and publishing department of
Chernihiv Politechnic National University
14035, Chernihiv, Shevchenka Str., 95

State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series DK No7128 from 18.08.2020